

ვალერი სილოგავა

ანდერძი
დავით აღმაშენებლისა
შიომღვიმისადმი

ნიგნში წარმოდგენილია შიომღვიმის მონასტრისადმი 1124 წელს დაწერილი მეფე დავით აღმაშენებლის (1089-1125) ანდერძის ფოტოკოპიური ტექსტთან ერთად, გამოკვლევებით და სამეცნიერო-საცნობარო აპარატით. ანდერძის დედანი დაიწვა 1919 წელს. 1973 წ. აღმოჩნდა მისი ფოტოკოპიური, გადაღებული 1895 წ., რომელიც ქვეყნდება ამ ნიგნში.

დამატებებში გამოქვეყნებულია XII და XIII სს. ორი საბუთი შიომღვიმის მონასტრის სტატუსის შესახებ. ისინი შინაარსით დაკავშირებულია ანდერძის ტექსტთან.

ნიგნი განკუთვნილია ისტორიკოსების, ფილოლოგების, სამართალმცოდნეებისა და საქართველოს წარსულით, მისი ძველი წერილობითი ძეგლებით და საქართველოს ისტორიის წყაროებით დაინტერესებული მკითხველისათვის.

მთავარი სარედაქციო კოლეგია:

მედია აბაშიძე, ზაზა ალექსიძე, ანდრია აფაქიძე, თამაზ გამყრელიძე, გურამ თევზაძე, მარიამ ლორთქიფანიძე, როინ მეტრეველი (მთავარი რედაქტორი), ზურაბ სარჯველაძე, ედიშერ ხოშტარია-ბროსე, თინათინ ყაუხჩიშვილი.

რედაქტორი:

აკად. როინ მეტრეველი

რეცენზენტები:

პროფ. მიხეილ ქავთარია

დოც. ანდრო გოგოლაძე

გარეკანზე: დავით აღმაშენებლის მონეტა; სპილენძი; ცნობილია ერთადერთი ცალი (ინახება ლონდონში, ბრიტანეთის მუზეუმში). ზედწერილები: შუბლზე – „დ(ავე)თ || მ(ე)ფე“; ზურგზე – „† დ(ავე)თ მ(ე)ფე აფ(საზ)თ(ა), ქ(ართველთა), რ(ა)ნ(თა), კ(ა)ხთ(ა), ს(ომე)ხთ(ა)“. [1124 წ.].

© ვ. სილოგავა, 2003

© გამომცემლობა „ნეკერი“, 2003

ISBN 99928-58-71-0

საქართველოს ისტორიის წყაროების კომისიის გამოცემები

1. შაჰ-თამაზის საუბარი ოსმალეთის ელჩებთან. სპარსული ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, თარგმნა, შენიშვნები და წინასიტყვაობა დაურთო *კ. ტაძაძემ*, თბ., 1976.
2. აბრაამ ერევანცი. ომების ისტორია. ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო *ლ. დავლიანიძემ*, თბ., 1976.
3. სპარსული ისტორიული საბუთები საქართველოს წიგნთსაცავებში. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, ქართული თარგმანი და წინასიტყვაობა დაურთო *ელ. ფუთურიძემ*, თბ., 1977.
4. სტეფანოს ორბელიანის „ცხოვრება ორბელიანთა“-ს ძველი ქართული თარგმანები, ქართულ-სომხური ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი და საძიებლები დაურთო *კ. ცაგარეშვილმა*, თბ., 1978.
5. გ. აბრამიშვილი. სტეფანოს მამფალის ფრესკული წარწერა ატენის სიონში, თბ., 1977.
6. ზ. ალექსიძე. ატენის სიონის სომხური წარწერები, თბ., 1978.
7. ტბეთის სულთა მატანე. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო *თ. ინუჩიძემ*, თბ., 1977.
8. სომხურ ხელნაწერთა ანდერძების ცნობები საქართველოს შესახებ (XIV-XV სს.). ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, კომენტარები და შენიშვნები დაურთო *ა. აბდლაძემ*, თბ., 1978.
9. „სამყაროს საკვირველებათა“ ცნობები საქართველოს შესახებ. სპარსული ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავლითა და შენიშვნებით გამოსცა *რ. კიკნაძემ*, თბ., 1978.
10. ქათბი ჩელების ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, თურქულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო *გ. აღასანიამ*, თბ., 1978.
11. Яков Цуртавели. Мученичество Шушаник. Перевод В.Д. Дондуа. Введение и примечания З.Н. Алексидзе, Тб., 1978.
12. Памятник эриставов. Перевод, исследование и примечания С.С. Какабадзе, Тб., 1979.
13. Сумбат Давитис-дзе. История и повествование о Багратионах. Перевод, введение и примечания М.Д. Лордкипанидзе.
14. მუსტაფა ნაიმა. ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ. თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, გამოკვლევითა და შენიშვნებით გამოსაცემად მოამზადა *ნ. შერგულიძემ*, თბ., 1979.
15. ზაქარია აგულეცი. დღიური. ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო *ლ. დავლიანიძემ*, თბ., 1979.
16. ჩილდირის ეილეთის ჯაბა დავთარი. თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით გამოსაცემად მოამზადა *ც. აბულაძემ*, გამოკვლევა დაურთო *მ. სვანიძემ*, თბ., 1979.
17. არსენი საფარელი. განყოფისათვის ქართველთა და სომეხთა. ტექსტი კრიტიკულად დაადგინა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო *ზ. ალექსიძემ*, თბ., 1980.
18. ბერძენი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, IV. ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო *თ. ყაუხჩიშვილმა*, თბ., 1980.

19. ქართული წარწერების კორპუსი (ლაპიდარული წარწერები, I), აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველო (V-X სს.). შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ნ. შოშიაშვილმა, თბ., 1980.

20. ქართული წარწერების კორპუსი (ლაპიდარული წარწერები, II), დასავლეთ საქართველოს წარწერები (IX-XIII სს.). შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ე. სილოგავამ, თბ., 1980.

21. ცხოვრება საქართველოსა. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო გ. ალასანიძე, თბ., 1980.

22. Законы Вахтанга VI. Перевод, введение, примечания, глоссарий и указатели Л. Т. Пурцеладзе, Тб., 1980.

23. კ. კოსისა და ო. სპენსერის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ. გერმანულიდან თარგმნა. შესავალი და კომენტარები დაურთო ლ. მამაცაშვილმა, თბ., 1981.

24. ისქან დერ მუნ ში, აბასის ქვეყნის დამამუშენებელი ისტორიის გაგრძელება. საარსებო ტექსტს გამოკლვეა, ქართული თარგმანი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ნ. გელაშვილმა, თბ., 1981.

25. პაპუნა ორბელიანი. ამბავნი ქართლისანი. ტექსტი დაადგინა, შესავალი, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ე. ცაგარეიშვილმა, თბ., 1981.

26. XV საუკუნის იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ. იტალიურიდან თარგმნა. შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ე. მამისთელიშვილმა, თბ., 1981.

27. გ. ოთხმეხური. XII-XIII საუკუნეების მიჯნის ქართული ლაპიდარული წარწერები. როგორც საისტორიო წყარო, თბ., 1981.

—* მცხეთური ხელნაწერი (მოსეს ხუთწიგნეული, ისო ნავე, მსაჯულთა, რუთი). ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და გამოკლვეა დაურთო ელ. დოჩანაშვილმა, თბ., 1981.

—* მცხეთური ხელნაწერი (მეფეთა I, II, III, IV, ნეშტა I, II, ეზრას I, II, III წიგნები). გამოსაცემად მოამზადა ელ. დოჩანაშვილმა, თბ., 1982.

—* მცხეთური ხელნაწერი (ტობის, ივდითის, ესთერის, იობის წიგნები, ფსალმუნი, იგავთა წიგნი). ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და გამოკლვეა დაურთო ელ. დოჩანაშვილმა, თბ., 1983.

28. ბერძენი მწერლები საქართველოს შესახებ, V. ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, გამოკლვეა და საძიებლები დაურთო თ. ყაუხჩიშვილმა, თბ., 1983.

29. Летопись Картли. Перевод, введение и примечания Г. В. Цулая, Тб., 1982.

30. ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, I, IX-XIII სს. შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს თ. ენუქიძე, ე. სილოგავამ, ნ. შოშიაშვილმა, თბ., 1984.

31. გეორგიევსკის ტრაქტატი. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო გ. პაიჭაძე, თბ., 1983.

32. ოსმალური დოკუმენტური წყაროები ანაკლიისა და რუხის ციხეების შესახებ. თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავლით, ტერმინოლოგიური ლექსიკონით, ფაქსიმილებითა და საძიებლებით გამოსაცემად მოამზადა ნ. შენგელიამ, თბ., 1982.

33. თეიმურაზ ბაგრატიონი. ახალი ისტორია. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკლვეა და საძიებლები დაურთო ლ. მიქიაშვილმა, თბ., 1983.

34. Источниковедческие разыскания, 1979. Тб., 1984.

35. ზ. სხირტლაძე, საბერძნეთის ფრესკული წარწერები, თბ., 1985.

—* მცხეთური ხელნაწერი (ეკლესიასტე, სიმონე სოლომონისა, ქება ქებათა სოლომონისა, წინასწარმეტყველთა წიგნები — ესაია, იერემია, ბარუქი, ეზეკიელი). გამოსაცემად მოამზადა ელ. დოჩანაშვილმა, თბ., 1985.

—* მცხეთური ხელნაწერი (დანიელის, მცირე წინასწარმეტყველთა და ახალი აღთქმის წიგნები). ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და გამოკლვეა დაურთო ელ. დოჩანაშვილმა, თბ., 1986.

36. „ქართლის ცხოვრების“ სიმფონია-ლექსიკონი, I. ლეონტი მროველი, ცხოვრება ქართველთა მეფეთა, არჩილის წამება. შემდგენლები: მ. კეჭაძე, ნ. ნატრადე, ზ. სარჯველაძე, მ. ჩხენკელი, თ. საკოშია, თბ., 1986.

37. მოვსეს კალანკატუაცი, აღწანთა ქვეყნის ისტორია, ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო *ლ. დავლიანიძე-ტატიშვილმა*, თბ., 1985.

38. დე გრაი დე ფუა საქართველოს შესახებ. ფრანგულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო *გ. ოდიშელმა*, თბ., 1985.

39. Жизнь Царицы Цариц Тамар. Перевод и введение *В.Д. Дондуа*, исследование и примечания *М.М. Бердзенишвили*, Тб., 1985.

40. Источниковедческие разыскания, 1982. Тб., 1985.

41. იოანე ბაგრატიონი, ქართლ-კახეთის აღწერა, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკლევა და საძიებლები დაურთეს *თ. ერუქიძე* და *გ. ბელოშვილმა*, თბ., 1986.

42. „ქართლის ცხოვრების“ სიმფონია-ლექსიკონი, II, ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა. შემდგენლები: *ა. სარჯველაძე*, *ზ. სარჯველაძე*, *თ. საგომია*, თბ., 1986.

43. Джуаншер Джуаншеряни. Жизнь Вахтанга Горгасала. Перевод, введение и примечания *Г.В. Цулая*, Тб., 1986.

44. Уложение Георгия V-го Блистательного. Подготовка грузинского текста, русский перевод, введение, примечания, глоссарий и указатели *Д.Л. Пурцеладзе*, Тб., 1988.

45. თურქეთ-სპარსეთის ომი და ქრისტიანი ქართველები. იტალიურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები, კომენტარები და საძიებლები დაურთო *ე. მამისთელიშვილმა*, თბ., 1987.

46. ბერძენი მწერლები საქართველოს შესახებ, VI ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, გამოკლევა და საძიებლები დაურთო *თ. ყუხუშვილმა*, თბ., 1987.

47. თოვმა მეწოფეცი, ისტორია თემურ-ლენგისა და მისი შთამომავლებისა. ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი და კომენტარები დაურთო *კ. კუციაძე*, თბ., 1987.

48. ეპითაღმწერელი. ასწლოვანი მატანე. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკლევა, შენიშვნები, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო *რ. კიკნაძე*, თბ., 1987.

49. XIV-XV სს. არაბი ისტორიკოსები საქართველოს შესახებ. არაბულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო *დ. გოჩოლეიშვილმა*, თბ., 1988.

50. Источниковедческие разыскания, 1985. Тб., 1988.

51. ა. ბაქრაძე, მასალები ქართული სფრაგისტიკის ისტორიისათვის, თბ., 1988.

52. „ქართლის ცხოვრების“ სიმფონია-ლექსიკონი, III, „მატიანე ქართლისა“, სუმბატ დავითის ძის „ცხოვრება და უწყება ბაგრატონისა“. შემდგენლები: *მ. კეკელიძე*, *ზ. სარჯველაძე*, *თ. საგომია* (წარმოებაში).

53. ოსმალური დოკუმენტური წყაროები საქართველოსა და ამიერკავკასიის შესახებ (XVII-XVIII სს.) თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავალით, ფაქსიმილეებითა და საძიებლებით გამოსაცემად მოამზადეს *ა. ჯელოშვილი* და *ნ. შენგელიძე*, თბ., 1989.

54. ომან ხეჩუელიძე, მეფობა ირაკლი მეორისა. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო *ლ. მიქაშვილმა*, თბ., 1989.

55. ფრესკული წარწერები, I გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკლევა და საძიებლები დაურთეს *გ. ამრაშიშვილმა* და *ზ. ალექსიძემ*, თბ., 1989.

56. ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, II, XIV-XV სს. შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს *კ. გრიგოლიძე*, *თ. ერუქიძე*, *ნ. თარხნიშვილმა*, *მ. ლომიძემ* (წარმოებაში).

57. მხითარ აირივანეცი, ქრონოგრაფიული ისტორია. ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო *ლ. დავლიანიძე*, თბ., 1990.

58. ქართული ეპისტოლარული წყაროების კორპუსი, I შეადგინა, გამოსაცემად მოამზადა, გამოკლევა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო *მ. ბერძენიშვილმა*, თბ., 1989.

59. Обращение Грузии. Перевод с древнегрузинского *Е.С. Такаишвили*. Редакционная обработка, исследование и комментарии *М.С. Чхатишвили*, Тб., 1989.

60. კორიდთის საბუთები (X-XIII სს.). გამოსაცემად მოამზადა *ვ. სილოვანაძე*, თბ., 1989.

61. სუშბატ დავითის ძე, ცხორება და უწყება ბაგრატიონთა. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა. გამოკლევა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო *ვ. არაბაძემ*, თბ., 1990.
62. ცხორება მეფეთ-მეფისა დავითისი. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო *მ. შ. შანიძემ*, თბ., 1992.
63. Распорядок царского двора. Перевод *В.Д. Дондуа*. Редактирование текста, введение, примечания, краткий комментарий и указатели *Д.Л. Пурцеладзе*, Тб., 1991.
64. სამი სპარსული წყარო XVI საუკუნის საქართველოს შესახებ. სპარსულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო *ნ. გელაშვილმა*, თბ., 1990.
65. რიზარდ უილბრაჰამის მოგზაურობა საქართველოში. ინგლისურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო *ნ. გელაშვილმა*, თბ., 1990.
66. Парсадан Горгиджанидзе, История Грузии. Перевод *Р.К. Кикнадзе* и *В.С. Путьридзе*. Исследование и указатели *Р.К. Кикнадзе*, Тб., 1990.
67. Источниковедческие разыскания, 1998 (წარმოებაში).
68. Межкавказские политические и торговые связи Восточной Грузии. Материал подобрал и подготовил к печати *В.Н. Гамрекли*, Тб., 1991.
69. რუი გონსალეს და კლავისოს ცნობები საქართველოს შესახებ. ესპანურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო *ი. მაძისთელიშვილმა*, თბ., 1991.
70. Парижская хроника. Перевод, исследование, примечания и указатели *Г.Г. Атласани*, Тб., 1991.
71. М.Д. Абашидзе, Источниковедческие аспекты перевода грузинских исторических источников на русский язык, Тб., 1992.
72. სტეფანოს ორბელიანი, სისაკანის სახლის ისტორია. ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, კომენტარები და საძიებლები დაურთო *ი. ცაყარიშვილმა* (წარმოებაში).
- * Чин и порядок венчания на царство. Перевод, вступление и примечания *Д.Л. Пурцеладзе*, Английский перевод *Д.В. Надирадзе*, Тб., 1994.
- * ე. ზოშტარიძე-ბროსე, ლეონტი მროველი და „ქართლის ცხოვრება“, თბ., 1996.
- * The Georgian Chronicle Matiane Kartlis. Introduction and notes by *Roin Metreveli*, Translation and indexes by *Arrian Chanturia*, Tbilisi, 1996.
- * მცხეთური ხელნაწერი (სულხან-საბა ორბელიანის მიერ დართული „საძიებელნი მოწმობა“, „ებრაელთა, ქალდეელთა და იონთა სახელეთა თარგმანები“, „საძიებელნი მატიანეთანი“). გამოსაცემად მოამზადა *ელ. დოჩანაშვილმა*, თბ., 1999.
73. ქართული ეპისტოლოური წყაროების კორპუსი, VI-VII იონა ხელაშვილის ეპისტოლოური არქივი (1809 – 1835 წ.წ.). შეადგინა, გამოსაცემად მოამზადა, გამოკლევა და შენიშვნები დაურთო *გულნარა დედაბრიშვილმა*, თბ., 2002.
74. ეარდან არეველცი, მსოფლიო ისტორია. ძველი სომხურიდან თარგმნეს *ნ. შოშიაშვილმა* და *ი. ცაყარიშვილმა*. შესავალი, კომენტარები და საძიებლები დაურთო *გაი ცაყარიშვილმა*, თბ., 2002.
75. ვ. სილოგავა, ანდერძი დავით აღმაშენებლისა შიომღვიმისადმი, თბ., 2003.

წინასიტყვაობა

შოიძღვრის მონასტერი მდებარეობს მცხეთის დასავლეთით დაახლოებით 10 კმ-ზე, მდ. მტკვრის ხეობაში, მის მარცხენა ნაპირას, სარკინის ხეივანში, რკინიგზის სადგურ ძეგლის მოპირდაპირედ მტკვრის გაღალმა. მონასტერთან სამანქანო გზა მცხეთიდან მიდის. სამონასტრო კომპლექსი რთული შედგენილობისაა და მრავალრიცხოვანი ნაგებობებისგან შედგება. მასში შედის ჩრდილო-დასავლეთიდან სამხრეთისაკენ ტერასებად განლაგებული სხვადასხვა დროისა და დანიშნულების ნაგებობანი: მღვიმე-ეკლესია (წმ. შიოს თავდაპირველი სამყოფელი), წმ. იოვანე ნათლისმცემლის ეკლესია სხვადასხვა დროის მიწაშენებით, სამრეკლო, წმ. შიოს სასაფლაო-ეკლესია, ღმრთის-მშობლის მიძინების ტაძარი კოშკით, სატრაპეზო, კლდეში ნაკვეთი მღვიმეები — ქვაბები, ბერების საცხოვრებელი ნაგებობანი, წყარო, წყალსადენი, გალავანი, ჯვრის ამალგების ეკლესია და სხვ¹.

მონასტერი დაარსებულია VI ს-ში საქართველოში ქრისტიანული სარწმუნოების განმტკიცებისათვის მოსული „ათცამეტი ასურელი მამიდან“ ერთ-ერთის — წმ. შიოს მიერ. მისი დამაარსებელი წმ. შიო განთქმული საეკლესიო მოღვაწეა. იგი დაიბადა ანტიოქიაში. 20 წლისა დაემონაფა ცნობილ მეუღაბნოეს იოვანეს (შემდეგში იოვანე ზედაზნელი). შიო ანტიოქიაშივე ბერად შედგა და თავისი ქონება გლახაკებს და მონასტრებს დაურიგა. VI ს-ის შუა ხანებში იგი საქართველოში გამოუშვია იოვანეს და მის სხვა მოწაფეებს. თავდაპირველად ისინი ცხოვრობდნენ მცხეთაში, ხოლო შემდეგ გადავიდნენ იქვე მახლობლად ზედაზნის მთაზე. ოთხი წლის შემდეგ, დაახ. VI ს-ის 50-იან წლებში შიო გამოეყო ძმობას და მცხეთის დასავლეთით სარკინის მთაზე მონასტერი დააარსა. თავდაპირველად იგი ცხოვრობდა მცირე გამოქვაბულში, რომელიც დაახ. IX ს-ში ეკლესიად გადაქციეს. შიოს ინიციატივით აქვე აიგო პირველი ეკლესია წმ. იოვანე ნათლისმცემლის სახელობისა.

სიცოცხლის უკანასკნელი წლები წმ. შიომ გაატარა განმარტოებით, 12 მეტრი სიღრმის მღვიმეში (აქედან მისი ზედასხელი „მღვიმელი“) და ანდერძის თანახმად იგი იქვე დაკრძალეს².

ჩვენამდე მოღწეულია ჯერ კიდევ X ს-ში შედგენილი „შიო მღვიმელის ცხოვრება“, რომელშიც დანერვილებითაა გადმოცემული მონასტრის დაარსებისა და მისი პირველი წლების ისტორია; აგრეთვე, წმ. შიოს პირველი მოწაფისა და მონასტრის მშენებლობაში მისი დამხმარის წმ. ევაგრეს ამბები, წმ. შიოს და მის მიერ დაარსებული მონასტრის ურთიერთობები იმდროინდელი ქართლის უმაღლეს ხელისუფლებასთან (სტეფანოს ერისმთავარი) და სხვ. არსებობს „ცხოვრების“ ორი რედაქცია — ერთი, მოკლე, შედგენილი X ს-ის II ნახ-ში ქართლის კათალიკოს არსენ საფარელის მიერ და

¹ საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა აღწერილობა, 5, თბ., 1990, გვ. 318-325; იხ. აგრეთვე *Г.Н. Чубинашвили, ШИОМГВИМСКАЯ лавра (1924)*, იხ. *Мног. Вопросы истории искусства. Исследования и заметки*, том 1, Тб., 1970, с. 51-80.

² *გ. ლომინაძე, შოიძღვრის, ქსე, 11, თბ., 1987, გვ. 6; მისივე, შოიძღვრის, თბ., 1953.*

მეორე — ვრცელი, მეტაფრასული, შედგენილი XII ს-ში³.

შოიმღვიმე ძველი საქართველოს ერთ-ერთი უდიდესი და უმდიდრესი მონასტერი იყო. ამაზე ისიც მეტყველებს, რომ მას წერილობით წყაროებში ხშირად ლაერა ეწოდება, რაც დიდ და ვრცელ მონასტერს ნიშნავს. ჯერ კიდევ წმ. შიოს დროს მონაზონთა რაოდენობა მონასტერში 25-დან 2000-მდე გაიზარდა. მონასტრის სიმდიდრეზე მეტყველებს მრავალრიცხოვანი ძველი ქართული საბუთები — სიგელ-გუჯრები, რომლებიც ამ მონასტერთან დაკავშირებითაა ცნობილი და მოღწეული ჩვენს დრომდე⁴. საკმარისია აღინიშნოს, რომ „ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსის“ I ტომში გამოქვეყნებულ IX-XIII სს. 46 უძვირფასესი ქართული ისტორიული საბუთიდან 14 შოიმღვიმის მონასტრის კუთვნილება იყო. მათ შორისაა საბუთები გიორგი II-ის, დავით აღმაშენებლის, გიორგი III-ის, თამარ მეფის, სავარაუდოდ — შოთა რუსთველის, გიორგი-ლაშას და სხვ. ავტოგრაფული ხელრთვა-დამტკიცებებით; ამდენად, თითოეული მათგანი ქართული კულტურის უძვირფასესი რელიკვიაა.

იმთავითვე მაღალი იყო მონასტრის იურიდიული სტატუსი. VI-XII ს-ის დასაწყისამდე იგი ქართლის კათალიკოსის მფარველობაში იმყოფებოდა. 1124 წლისათვის დავით აღმაშენებელმა სამეფო საკუთრებად აქცია, გამოიყვანა ყოველგვარი იურიდიული დაქვემდებარებითი და მზრუნველად სახელმწიფოს ადმინისტრაციული მმართველობის უმაღლესი პირი — მწიგნობართუხუცესი მიიჩნია. მონასტერმა მიიღო საეპარქიო და სახელმწიფო გადასახადების შეუვალობის პრივილეგიები; მასვე ჰქონდა სასამართლო (თუმცა, არასრული) შეუვალობა. XIII-XVIII სს. ქვეყნის საერთო პოლიტიკურ და ეკონომიკურ მოშლასთან ერთად, შოიმღვიმის მდგომარეობაც დაქვეითდა. მეფე გიორგი VII (1393-1407) XIV ს-ის შუა ხანებში, ერთგულებისათვის, იგი უბოძა ზედდგინიძე იოთამს (თაყას). ამიერიდან XIX ს-ის პირველ ათეულ წლებამდე მონასტერი ზედდგინიძე-ამილახვართა საკუთრება და მათი საძვალე იყო. ამ დროიდანვე გაუქმდა მონასტრის ყველა პრივილეგია და გადავიდა მისი პატრონის ხელში. ეპარქიალურად მონასტერი სამთავისის ეპისკოპოსს დაექვემდებარა. ზოგჯერ სამთავნელ ეპისკოპოსს შოიმღვიმის მონასტრის წინამძღვრის თანამდებობაც ეკავა. აღმოსავლეთ საქართველოს რუსეთთან შეერთების (1801) შემდეგ, მონასტერი შტატის დაწესებულებად იქცა და 1811-1822 წწ. ქვათახევის მონასტერს, ხოლო 1822-1887 წწ. თბილისის ფერისცვალების მონასტერს შეუერთეს. 1887 წლიდან მიეცა დამოუკიდებელი ადმინისტრაციულ-სასამართლო მმართველობა მონასტრის მაშინდელი წინამძღვრის (შემდეგში მთავარეპისკოპოსის) დონსიოვს ფიცხელაურის დიდი მცდელობის შედეგად. მონასტერი მოქმედებდა XX ს-ის დასაწყისშიც⁵. მიუხედავად ხშირი დარბევებისა და თავდასხმებისა მთლიანად დაცლილი იგი არასოდეს ყოფილა და ამჟამადაც მამათა მოქმედი მონასტერია.

შოიმღვიმის მონასტერში, მის კუთვნილ საბუთებს შორის, რომლებშიც წარმოდგენილი და აღრიცხული იყო მისი სამფლობელოები, ქონება, სამართლებრივი

³ ორივე გამოცემულია ტექსტების პარალელური განლაგებით: ასურელ მოღვაწეთა ცხოვრების წიგნთა ძველი რედაქციები. ტექსტები გამოკვლეულია და ლექსიკონით გამოსცა ილია აბულაძე, თბ., 1955, გვ. 69-143.

⁴ თ. ჯორდანიას, ისტორიული საბუთები შოიმღვიმის მონასტრისა და „ძველი“ ვახანის ქვაბთა. გამოცემულია გორის ეპისკოპოსის და საქართველოს ეკლესიის ალექსანდრეს მიერ, თბ., 1896.

⁵ დაწერილობით, სათანადო არგუმენტაციით და წყაროთა მითითებით იხ.: ბ. ლომინაძე, ქართული საეკლესიო სწორების ისტორიიდან (შოიმღვიმის მონასტერი), საკანდიდატო დისერტაციის ხელნაწერი, თბ., 1949. იხ., აგრეთვე, ჟღ. II, თბ., 1987, გვ. 6.

სტატუსი და სხვ., ინახებოდა საქართველოს მეფის დავით აღმაშენებლის მიერ მონასტრისადმი შედგენილი *ანდერძი*. იგი, როგორც უმნიშვნელოვანესი იურიდიული დოკუმენტი, შიომღვიმის მონასტრის მესვეურებმა საუკუნეებს გამოატარეს, მონასტერზე თავსდატყბილ უამრავ თავდასხმას, ძარცვას, აწიოკებას და ხანძარს გადაარჩინეს და მას თითქმის ჩვენს დღეებამდე მოაღწევინეს. სამწუხაროდ, საბუთის დედანი 1919 წელს დაიწვა ჩრდ. კავკასიაში მიმდინარე რუსეთის სამოქალაქო ომის დროს, სადაც იგი 1915 წელს გახიზნეს I მსოფლიო ომის პირობებში თურქეთიდან მოსალოდნელი თავდასხმისაგან დაცვის მიზნით. საბუთისგან მხოლოდ მცირე ფრაგმენტი გადარჩა. 1973 წელს აღმოჩნდა ამ საბუთის ფოტონეგატივი, გადაღებული 1895 წელს. მისგან დამზადდა ფოტოანაბეჭდები დედნის ან დედანთან მიახლოებული ზომისა; ისინი სავსებით ცვლის დედანს სამეცნიერო მიზნებისათვის (ტექსტის დადგენა და სხვ.). წინამდებარე წიგნი საბუთის ფოტოპუბლიკაციას ისახავს მიზნად. აქვე განხილულია ანდერძთან დაკავშირებული ზოგიერთი წყაროთმცოდნეობითი და ისტორიოგრაფიული საკითხი. დამატებებში გამოქვეყნებულია ორი საბუთი შიომღვიმის სტატუსის შესახებ, რომლებიც დაკავშირებულია ანდერძთან.

ანდერძის ტექსტის პუბლიკაციისათვის დართული გამოკვლევები დაწერილია და გამოქვეყნებული სხვადასხვა დროს სხვადასხვა შემთხვევებთან დაკავშირებით (გამოცემები მითითებულია ამ წიგნის სარჩევში). აქ მათი ერთად თავმოყრისას, მრავალი ცდის მიუხედავად, მაინც ვერ ავციდი ცალკეულ განმეორებებს, რისთვისაც ბოდიშს ვიხდი მკითხველის წინაშე.

მადლობას მოვახსენებ საქართველოს ისტორიის წყაროების კომისიის თავმჯდომარეს აკად. *როინ მეტრეველს*, გამომცემლობა „ნეკერის“ დირექტორს ბატონ *პარმენ მარგველაშვილს*, გამომცემლობის თანამშრომლებს — ქალბატონ *ნანი კალანდაძეს*, ბატონ *გიორგი ბაგრატიონს*, ხელოვნებათმცოდნეს და წიგნის მხატვარ დიზაინერს ქალბატონ *დეა ჯაბუას* ამ წიგნის გამოცემაში გაწეული წვლილისათვის.

ვფიქრობ, მეტად მნიშვნელოვანია ამ წიგნისადმი წამძღვარებული „საქართველოს ისტორიის წყაროების კომისიის გამოცემების“ სია. გარკვეული მუშაობის ჩატარება დამჭირდა მის შესავსებად და დასაზუსტებლად — უკანასკნელად ასეთი სია დაერთო 1992 წელს გამოცემულ წიგნს „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი“, სადაც 62 დასახელებაა აღნიშნული; აქ მათი რაოდენობა, როგორც ვხედავთ, 84-ია. ამ სიის მიხედვით კარგად ჩანს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ისტორიის წყაროების კომისიის (პირველი თავმჯდომარე — აკად. *შოთა ძიძიგური*, მომდევნო და ამჟამინდელი თავმჯდომარე — აკად. *როინ მეტრეველი*) მუშაობის ერთ-ერთი ძირითადი მიმართულების — მეტად ნაყოფიერი საგამომცემლო საქმიანობის შედეგები — დროის შედარებით მცირე მონაკვეთში, 27 წლის მანძილზე (1976-2003), 84 მაღალი დონის სამეცნიერო პუბლიკაცია — თითქმის ყოველწლიურად საშუალოდ სამი წიგნი.

ვეჭვობ, რომ აქ წარმოდგენილი სია, მიუხედავად დიდი მცდელობისა, მაინც არ არის სრული და საბოლოო, განსაკუთრებით იმ წიგნების აღრიცხვისას, რომელთაც არ უზის გამოცემის რიგითი ნომერი.

⁵ დაწვრილებით, სათანადო არგუმენტაციით და წყაროთა მითითებით იხ: *მ. ლომინაძე*, ქართული საეკლესიო სწიგნობის ისტორიიდან (შიომღვიმის მონასტერი), საკანდიდატო დისერტაციის ხელნაწერი, თბ., 1949. იხ., აგრეთვე, ქსე, II, თბ., 1987, გვ. 11.

თავი I

ანდერძის დედნის თავგადასავალი. შესწავლის ისტორია

არ გვაქვს პირდაპირი ცნობები, წერილობითი წყაროების მონაცემები იმის შესახებ თუ სად ინახებოდა მონასტერში ეს და აგრეთვე სხვა დოკუმენტები. შეგვიძლია მხოლოდ ვივარაუდოთ, რომ მონასტერში იქნებოდა საგანგებო არქივის მსგავსი სათავსო, რომელშიც, ალბათ, მთელი მისი საბუთები ერთად იყო თავმოყრილი. არ არის გამორიცხული, რომ მას ცალკე, საგანგებო პირიც ჰყოლოდა მიჩენილი, რომელსაც მათი დაცვა, მოვლა და თვალ-ყურის დევნება ექნებოდა დავალებული, მაგრამ ყოველივე ამის შესახებ ცნობებს ჩვენამდე არ მოუღწევია.

ნიშანდობლივია, რომ *ი. ჯავახიშვილი*, რომელმაც საფუძველი ჩაუყარა ქართულ სიგელთმცოდნეობას და დანვრილებით შეისწავლა ძველ ქართულ საბუთებთან დაკავშირებული საკითხები, საქართველოში საბუთების დაცვა-შენახვის შესახებ შენიშნავს, რომ „ამ საკითხის შესასწავლად ჯერჯერობით ძალიან ცოტა ცნობები მოგვეპოვება“⁶. მისივე ცნობით, „სომეხთა ისტორიკოსის სტ. ორბელიანის სიტყვებიდან ჩანს, რომ საქართველოს დედაქალაქში XIII ს-შიაც, მონღოლთა ბატონობის დროსაც, სახელმწიფოს დავთარხანა ყოფილა, რომელშიაც ხალხის აღწერისა და შემოსავლის დავთრები, უეჭველია სხვა საბუთებიც ინახებოდა“⁷.

უფრო ადრეული ხანისათვის, კერძოდ, VIII-X სს. საქართველოს მდგომარეობის აღწერისას, მან მოიხმო გამოჩენილი ფრანგი ბიზანტოლოგის *ალ-ფრედ რამბოს* თვალსაზრისი იმის შესახებ, „რომ ისეთს ძველს სახელმწიფოში, როგორიც იყო ბიზანტია, კონსტანტინე პორფიროგენეტის დროს თურმე სახელმწიფო დავთარხანები არ არსებობდა, საქართველოში — კი დავთარხანები ჰქონიათ და საბუთებს ინახავდნენ“⁸.

ძველ საქართველოში საბუთების შენახვის წესს, როგორც ჩანს, ცნობების უქონლობის გამო, მცირე მოცულობის ქვეთავი დაუთმო მ. ბერძნიშვილმა თავისი წყაროთმცოდნეობითი გამოკვლევების ციკლში⁹. მისი შენიშვნებით, „საბუთი, როგორც წესი, მრგვალად დახვეული ინახებოდა. იგი იხვეოდა ან სპეციალურ ხის ჯოხზე, ან უჯოხოდ“. „საოჯახო საბუთებს, გრაგნილებად დახვეულს, ნაჭრის პარკში ინახავდნენ, ან ხელსახოცში გამოსკენიდნენ. ზოგ-

⁶ *ი. ჯავახიშვილი*, ქართული სიგელთა-მცოდნეობა ანუ დიპლომატიკა, ტფ., 1925, გვ. 80; იგივე, *მისი თხზ. ტ. IX*, თბ., 1996, გვ. 445.

⁷ იქვე.

⁸ *ი. ჯავახიშვილი*, ქართველი ერის ისტორია, წიგნი II, იბ. *მისი თხზ. ტ. II*, თბ., 1988, გვ. 115.

⁹ *მ. ბერძნიშვილი*, ფეოდალური ხანის საქართველოს ისტორიის წყაროები, 1989, გვ. 49.

ჯერ ეს საბუთები სპეციალურ კოლოფში ეწყობოთ¹⁰.

წერილობითი წყაროების, კერძოდ, ისტორიული დოკუმენტების ერთი ნაწილის მონაცემებით, ჩვენთვის მხოლოდ ის არის ცნობილი, რომ მონასტრის კუთვნილი დოკუმენტები, ან მათი ერთი, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი, სხვაზე უფრო გავლენიანი ნაწილი, პერიოდულად, სახელმწიფოში უმაღლესი ხელისუფლების შეცვლის დროს, ან ამ შეცვლის გამო და მასთან დაკავშირებით, მიჰქონდათ სამეფო კარზე, სადაც ახალი უმაღლესი ხელისუფლის, ან სახელმწიფოს მართვის აპარატის უმაღლეს ხელისუფალთა წარმომადგენლების მიერ ხდებოდა მათი დამტკიცება, ან მათი მიხედვით, მათზე დაყრდნობით ახალი დოკუმენტის შედგენა. ზოგჯერ ეს აქტი, რომელიმე ხელისუფლის, და მათ შორის თვით მეფისაც, მონასტერში სტუმრობის დროს ტარდებოდა; მაგრამ, როგორც წესი, საბუთები თვითონ მიჰქონდათ სამეფო კარზე მისი დამტკიცების, ან განახლების მიზნით მონასტრის მესვეურებს. ხშირად ეს საბუთები საჭირო იყო რაიმე დავის, მათ შორის სამამულო დავის, გადასაწყვეტად, როგორც მონასტრებს შორის, ისე მონასტრებსა და საერო პირებს შორის. ცხადია, მაშინაც, ამ საბუთების „ამოძრავება“, მათი სხვადასხვა ინსტანციაში წარდგენა იწყებოდა.

ძველ საქართველოში საბუთების ასეთი „ამოძრავების“, მათი წარდგენის აღსანიშნავად არსებობდა სპეციალური ტერმინები — „მოხუნვა“ და „მოღება“. მათი არსებობა ჩვენთვის ცნობილია ისევ ისტორიული საბუთების მონაცემების მიხედვით: ბაგრატ IV-ის 1054-1072 წწ. დათარიღებულ სიგელში ოპიზარ და მიჯნაძოროელ მამებისადმი, რომელშიც მათ შორის წარმოქმნილი სამამულო დავა მეფისა და მის კარზე ამ საკითხთან დაკავშირებით შეკრებილ მოხელეების („მღდელთ-მოდღუარნი, ერისთავთა ერისთავნი, ერისთავნი, და ყოველთა ჯეჲთა ზემოთა და ქუემოთა აზნაურნი, მეცნიერნი საბჭოთა საქმეთანი“) მიერ გარჩეულ-გადაწყვეტილი, აღნიშნულია, რომ „მიჯნაძოროელთა... მოიხუნეს სიგელნი“ სხვადასხვა მეფეთა და ხელისუფალთანი, ხოლო „ოპიზართა მოიღეს დაწერილი გუარამ მამფლისაი“¹¹; გიორგი II-ის 1073 წლის სიგელში მღვიმისადმი აღნიშნულია, რომ „მოვიდეს ჩუენ წინაშე წმიდაი მამი მიქაელ და ყოველნი მამანი მჟუიდრნი მღუიმისანი და სიგელნი მოიხუნეს მამათა და პაპათა ჩემთანი“¹²; გიორგი III-ის 1170 წლის სიგელში შიომღვიმისადმი აღნიშნულია, რომ „მოვიდეს ჩუენ წინაშე წმიდანი მამანი უდაბნოსა დიდისა მღუიმისანი... და მოიხუნეს სიგელნი“ სხვადასხვა მეფეთანი¹³; მეფე

¹⁰ იქვე, გვ. 50. ამის შესახებ იხ. აგრეთვე, ი. ჯეჯეშვილი, ქართული სიგელთა-მოჭედობა, გვ. 80-81; მისი, თხზ., ტ. IX, გვ. 445-448. ძველ საქართველოში საბუთების დაცვა-შენახვის შესახებ იხ. დ. ბატუაშვილი, საარქივო საქმის ისტორია საქართველოში, თბ., 1977, გვ. 37-47.

¹¹ ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, I, IX-XIII სს. ისტორიული საბუთები. შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს თ. თუქუჩიძე, ე. სილოგავაძე, ნ. შიშაშვილი, თბ., 1984, გვ. 32-33 (ქვემოთ — ქისკ, I).

¹² ქისკ, I, გვ. 46:6.

¹³ ქისკ, I, გვ. 67:4-6.

დავით რუსუდანის ძის 1261 წლის სიგელში ხეფინისწყველთა და წაქველთადმი აღნიშნულია, რომ „მოვიდეს ჩუენს წინაშე ხეფინისწყველნი და წაქველნი და მოიხუენს სიგელნი დიდისა მეფისა გიორგისანი“¹⁴; ნიკოლოზ ქართლის კათალიკოსის 1281 წლის დაწერილში არვანბეგ საბაისძისადმი, რომლითაც იგი მას და მის შთამომავლებს უმტიცებს ს. *შეუბანს* და სამაგიერო ბეგარად ადებს ოც ლიტრა ცვილს, აღნიშნულია, რომ „თქუენ მოხუედით და ღმრთისა სწორთა სიგელნიც *მოიხუენით* სამამულოდ ბოძებულობისანი“¹⁵ და სხვ.

რაც შეეხება ტერმინ „მოღებას“, ამჟამად ცნობილ ძველ ქართულ საბუთებს შორის პირველად იგი გვხვდება ე. წ. „ფაენელის დაწერილში“, სადაც აღნიშნულია, რომ „*მოვილე* თავისუფლებისა ბრძანება“ სხვადასხვა მეფეთანი¹⁶; ბაგრატ IV-ის სიგელში მისი დადასტურების შესახებ უკვე გვქონდა აღნიშნული ზემოთ, როდესაც ოპიზარმა ბერებმა „*მოილეს* დაწერილი“ გუარამ მამფლისა; მეტად საინტერესო კონტექსტში დასტურდება ეს ტერმინი 1263 წლის საქართველოს საეკლესიო კრების მიმართვაში მეფისადმი, სადაც აღნიშნულია, რომ „*მოაღებინეთ* სიგლეები და ნიშნები ყუელას, ვისთვისაც გიბოძებია“¹⁷ — მიმართავს კრება მეფეს.

მამასადამე, ცხადია, რომ ძველ ქართულ საბუთებს შუა საუკუნეების მანძილზე არაერთხელ მოუხდათ და დასჭირდათ თავიანთი ძირითადი ადგილსამყოფელის, შენახვის ადგილის დატოვება და სხვადასხვა მიზნით „მონასტრის სამსახურში ჩადგომა“.

რაც შეეხება კონკრეტულად დავით აღმაშენებლის ანდერძს შიომღვიმისადმი, მართალია, ამის შესახებ პირდაპირი ცნობები არა გვაქვს, მაგრამ სხვადასხვა ძველ ქართულ საბუთებში მისი დამონმებით, რომელთა შესახებ დაწვრილებით ქვემოთ გვექნება საუბარი (იხ. თავი IV), ცხადია, რომ ისიც არაერთხელ ყოფილა წარდგენილი სამეფო კარზე მონასტრის ინტერესების დასაცავად, ახალი სამფლობელოების შესახებ საბუთების მისაღებად, ან ძველის დასამტკიცებლად. მაგალითად, როდესაც გიორგი III ბრძანებს 1170 წლის სიგელში შიომღვიმისადმი — „მოვიდეს ჩუენ წინაშე... მამაი იოვანე მემლუიშე და *მოიხუენს სიგელნი* დიდისა მეფეთა-მეფისა, პაპისა ჩუენისა დავითისი“¹⁸, აქ, ალბათ, სხვა სიგელებს შორის დავით აღმაშენებლის შიომღვიმისადმი ანდერძიც შეიძლება იგულისხმებოდეს; ასევე, XIII ს-ის შუა ხანებში საქართველოში გამართულ ერთ საეკლესიო კრებაზე, რომელსაც, როგორც ჩანს სხვა საკითხებს შორის შიომღვიმის მონასტრის სტატუსიც განუხილავს, ეს ანდერძიც ყოფილა წარდგენილი, რაც იქიდან ჩანს, რომ ამ საკითხზე მიღებული დადგენილების ჩვენამდე მოღწეული ფრაგმენტის ერთ-ერთ, არსენ კათალიკოსისეულ ხელრთულობაში იგი პირდაპირ არის ორგზის დასახელებ-

¹⁴ ქსკ, I, გვ. 168, №37:56.

¹⁵ ქსკ, I, გვ. 177-178, №40:12-13.

¹⁶ ქსკ, I, გვ. 19, №1:36.

¹⁷ ქსკ, I, გვ. 171, №38:8.

¹⁸ ქსკ, I, გვ. 67, №11:6.

ბული¹⁹ და, გარდა ამისა, ამ ხელრთულობის ფორმულები ორიოდ შემთხვევაში სწორედ ანდერძის ტექსტიდან აღებული ფრაზებით და სიტყვებით არის შედგენილ-გამართული (დანვრილებით იხ. აქვე, თავი IV; დამატება II).

სხვა კონკრეტული ცნობები ამ ანდერძის „მოდრაობისა“ და მისი თავგადასავლისა შუა საუკუნეებში არ გავაჩნია. რაც შეეხება ახალ დროს, XIX ს-ის დასაწყისში (1806 წ.) იგი კიდევ ერთხელ გამოუყენებია არქიმანდრიტ დოსითეოს ფიცხელაურს შიომღვიმის მონასტრის უფლებებისა და ინტერესების დამცველი განცხადების შედგენისას სამედიატორო სასამართლოს სახელზე, რაც ჩანს ამ განცხადებაში ანდერძის, როგორც დამონშების, ისე მისი ერთი ადგილის პირდაპირი ციტირებითაც²⁰.

1814 წელს დაწესდა საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორა, რომელმაც „1818 წლიდან მოახდინა ძველი საბუთების თავმოყრა ადგილობრივი მონასტრებიდან და ეკლესიებიდან“²¹. მათ შორის სინოდალურ კანტორას ჩაბარდა დავით აღმაშენებლის ანდერძი შიომღვიმისადმი (რომელიც გატარდა 33-ე ნომრით²²), ასევე, შიომღვიმის მონასტრის სხვა საბუთები, აღმოსავლეთ საქართველოს (ტფილისის გუბერნიის) ეკლესია-მონასტრების და კერძო პირთა საბუთები.

XIX ს-ის 40-იანი წლებიდან დავით აღმაშენებლის შიომღვიმისადმი ანდერძის ბედი მთლიანად სამეცნიერო შესწავლის ინტერესებს უკავშირდება. ყველაზე უადრესი დაინტერესება ამ ანდერძისა სამეცნიერო თვალსაზრისით ცნობილია 1845 წლიდან.

ამ წელს პ. იოსელიანმა გამოაქვეყნა მომცრო წიგნი „Описание Шиомгвимской пустыны в Грузии“, რომელშიც შიომღვიმის მონასტრის კუთვნილ სხვა ძველ საბუთებს შორის დასახელებულია დავით აღმაშენებლის ანდერძიც. რადგანაც ეს არის პირველი ბეჭდური, ე. ი. ფართო საზოგადოებისათვის ხელმისაწვდომი ცნობა ამ ანდერძის შესახებ, თანაც გამოქვეყნებული საუკუნენახევრის წინათ ამჟამად ძნელად ხელმისაწვდომ გამოცემაში, მოვიყვან მას მთლიანად: „Между грамотами значится еще завешание Царя Давида Возобновителя. Год не означен, но весьма древен. В ней упоминается, что церковь во имя Успения Пресв. Богородицы им создан в XI веке“²³.

1880 წელს ტფილისის გუბერნიის მინათმოქმედების სამმართველოს

¹⁹ თ. ჯორდანი, ისტორიული საბუთები შიომღვიმის მონასტრისა და „ძველი“ ვაჰანის ქვაბთა, თბ., 1896, გვ. 50; მისვე, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, წიგნი II, ტფ., 1897, გვ. 95; ქართული სამართლის ძეგლები, წიგნი III, საეკლესიო საკანონმდებლო ძეგლები (XI-XIX სს.). ტექსტები გამოსცა ი. დოლიძე, თბ., 1970, გვ. 160-161; ჯ. სილოგავა, დავით აღმაშენებლის შიომღვიმისადმი ანდერძში დამოწმებული ძველი ქართული საბუთები და ანდერძის დამოწმება ძველ ქართულ საბუთებში, „მაცნე“, ისტორიის... სერია, I, 1990, გვ. 130.

²⁰ თ. ჯორდანი, ისტორიული საბუთები, გვ. 16, 87.

²¹ დ. დათუაშვილი, საარქივო საქმის ისტორია, გვ. 68, 70.

²² ფ. ჯორდანი, Завешание царя Давида Возобновителя, данное Шно-Мгвимской лавре в 1123 г., Тифлис, 1895, с. 1.

²³ П. Иоселиани, Описание Шиомгвимской пустыны в Грузии, Тифлис, 1845, с. 51-52.

არქივის „სახელმწიფო საკუთრების“ („Государственные имущества“) განყოფილებაში დაცულ ამ ანდერძზე უმუშავნია ტფილისის რეალური სასწავლებლის („Тифлисское реальное училище“) ქართული ენის მასწავლებელს მღვდელ იოსებ ახალშენაშვილს. ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცულ ი. ახალშენაშვილის მასალებიდან (H-2389) ჩანს, რომ მას ტფილისში 1881 წელს განზრახული რუსეთის V არქეოლოგიური ყრილობისათვის უნდა შეეკრიბა ნიმუშები მხედრული დამწერლობისა ძველი ქართული საბუთების მიხედვით. როგორც 1880 წლის 24 ივლისს, „ტფილისითგან კოჯორში“ დიმიტრი ფურცელაძისადმი გაგზავნილი მისი ერთი კერძო წერილიდან ჩანს, მას გადმოუღია XI-XII სს. 6 სხვადასხვა საბუთიდან „23 ეგზემპლიარი“ ასეთი ნიმუშისა (75r-v). მათ შორის მას გადმოუღია ანბანის რიგზე ამონერილი ნუსხური დამწერლობის ნიმუშები დავით აღმაშენებლის ანდერძის დედნიდან (2r) და დავით აღმაშენებლის მხედრულით შესრულებული ხელრთულობის ასლები (ანდერძის ტექსტის პირველი და ბოლო სტრიქონები) იმავე ძეგლიდან (7r, 20r, 21r, 51r).

ამჟამად, როდესაც არ მოგვეპოვება დავით აღმაშენებლის ანდერძის სწორედ ეს ადგილები, რომლებზედაც მისი ხელით დაწერილი სტრიქონები იყო მოთავსებული, ი. ახალშენაშვილის მიერ 1880 წელს დედნის ზომაზე გადმოღებული საბუთის ეს ასლები განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს, გარდა იმისა, რომ საშუალება გვაქვს სრული, დედნის ზომით წარმოვიდგინოთ დავით აღმაშენებლის ხელრთვები, ამ ასლებმა ტექსტის წაკითხვის დაზუსტებაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა მოიპოვეს.

ი. ახალშენაშვილის მიერ გადმოღებული ეს ასლები — როგორც დავით აღმაშენებლის ანდერძის, ისე სხვა საბუთების ნაწყვეტებისა, 1881 წელს გამოაქვეყნა დ. ფურცელაძემ (პუბლიკაციაში ასლების გადმომღები დასახელებული არ არის)²⁴.

მანვე იმავე წელს გამოაქვეყნა ანდერძის დაწერილებითი შინაარსი რუსულ ენაზე თავისი ცნობილი წიგნის „Грузинские церковные гуджары“ XXXI თავში. აქ, გარდა ამ ანდერძის შინაარსისა, წარმოდგენილია შიომღვიმის მონასტრის კიდევ სხვა 22 საბუთის რაობა, ანოტაცია, ან შინაარსი. ანდერძის შინაარსი, ძირითადად, სწორად არის გადმოცემული. იგი საკმაოდ დაწერილებითია. ამ პუბლიკაციით ფართო საზოგადოებისათვის პირველად გახდა ცნობილი ამ ანდერძის ტექსტი და მისი მნიშვნელობა²⁵.

²⁴ Д. П. Пурцеладзе, Научное значение грузинских церковных гуджаров (грамот). Протоколы заседаний Предварительного комитета V археологического съезда, М., 1881.

²⁵ Д. П. Пурцеладзе, Грузинские церковные гуджары (грамоты) (Материалы для пятого Археологического съезда). Тифлис, 1881, с. 94-96. წიგნს წინასიტყვაობად დართული აქვს ავტორის ზეპირდასახელებული წერილი, რომლის ბოლოში აღნიშნულია, რომ „я представил председателю Предварительного комитета V Археологического съезда снятые на восковой бумаге с гуджаров различных периодов алфавиты и отрывки с необходимыми пояснениями (იკლესებმა ი. ახალშენაშვილის მიერ გადაღებული ასლები, რომლებიც გამოქვეყნდა „Протокол“-

1895 წელს, უკვე „საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორის“ გუჯრებში დაცული დავით აღმაშენებლის ანდერძი (ტექსტი ქართულ და რუსულ ენებზე, მცირე შესავალი გამოკვლევა და შენიშვნები — რუსულ ენაზე) გამოაქვეყნა საქართველოს წერილობითი სიძველეთა ცნობილმა მკვლევარმა, უკვე იმ დროისათვის ავტორ-გამომცემელმა წიგნისა — „ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა“ (I ტომი, ტფ., 1892) და სხვა სამეცნიერო საისტორიო ნაშრომების ავტორმა *თეოდორე ჟორდანიამ*²⁶.

მომდევნო, 1896 წელს ანდერძის ქართული ტექსტი თ. ჟორდანიამ მეორედ გამოაქვეყნა, ასევე ცნობილ თავის წიგნში „ისტორიული საბუთები შიომღვიმის მონასტრისა და „ძეგლი“ ვაჰბანის ქვაბთა“²⁷. ორივე ეს გამოცემა, როგორც წინასიტყვაობაში აღნიშნავს თ. ჟორდანია, მას განუხორციელებია *გორის ეპისკოპოსის ალექსანდრეს* საფასით.

ეპისკოპოსმა ალექსანდრემ (ოქროპირიძემ) დიდი როლი შეასრულა XIX ს-ის ბოლოს შიომღვიმის ლავრის გამოცოცხლებაში — მან შეაკეთებინა და მოახატვინა ღმრთისმშობლის მიძინების ტაძარი, რომელიც დავით აღმაშენებლის მიერ აშენებულ, და იმ დროისათვის უკვე დანგრეულ ტაძრის ადგილას იყო აღმართული *გივი ამილახვრის* მიერ (1678, 1733)²⁸. ალექსანდრე ეპისკოპოსის ღვანლი ლავრის წინაშე აღბეჭდილია იმ ქართულ-რუსულ წარწერებში, რომლებიც მოთავსებულია ღმრთისმშობლის ეკლესიის კედლებზე, შიდა მხარეს.

ჩვენი საკითხისათვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია თ. ჟორდანიას ერთი ცნობა, რომელიც მას დაურთავს „ისტორიული საბუთები შიომღვიმის მონასტრის“ წინასიტყვაობაში. „ამ წიგნის ბეჭდვას რომ შევეუდექით, — წერს ის, მაშინ ჩვენ იმედი გვქონდა ჩაგვეერთო ფოტოტიპიით ანუ ფოტო-ლიტოგრაფიით გადაღებული წიგნები ამ წიგნში მოქცეული უძველესი გუჯარსიგელებისა და საკუთარნი ხელის-მონერანი მეფეთა: გიორგი II-ისა (1072-1089), დავით აღმაშენებლისა, თამარ მეფისა, დავით IV-ისა და აგრეთვე XI-XV საუკუნის ერისთავთა, კათალიკოზთა და დიდებულთა. რამდენიმე ამ წიგნითაგანი პატივცემულმა ა.ს. როინაშვილმა უსასყიდლოდ ფოტოგრაფიულად გადმოიღო. სამწუხაროდ, მათი ფოტოტიპიით გამოცემა, სიძვირისა გამო ჩვენ ვერ შევძელით“²⁹.

— მაშასადამე, ამ ცნობის მიხედვით, 1895 წლისათვის დავით აღმაშენებლის ანდერძის ფოტოასლები დაუმზადებია იმ დროს მთელს კავკასიაში და ნია ფარგლებს გარეთაც ცნობილ ფოტოგრაფს *ალექსანდრე როინაშვილს*

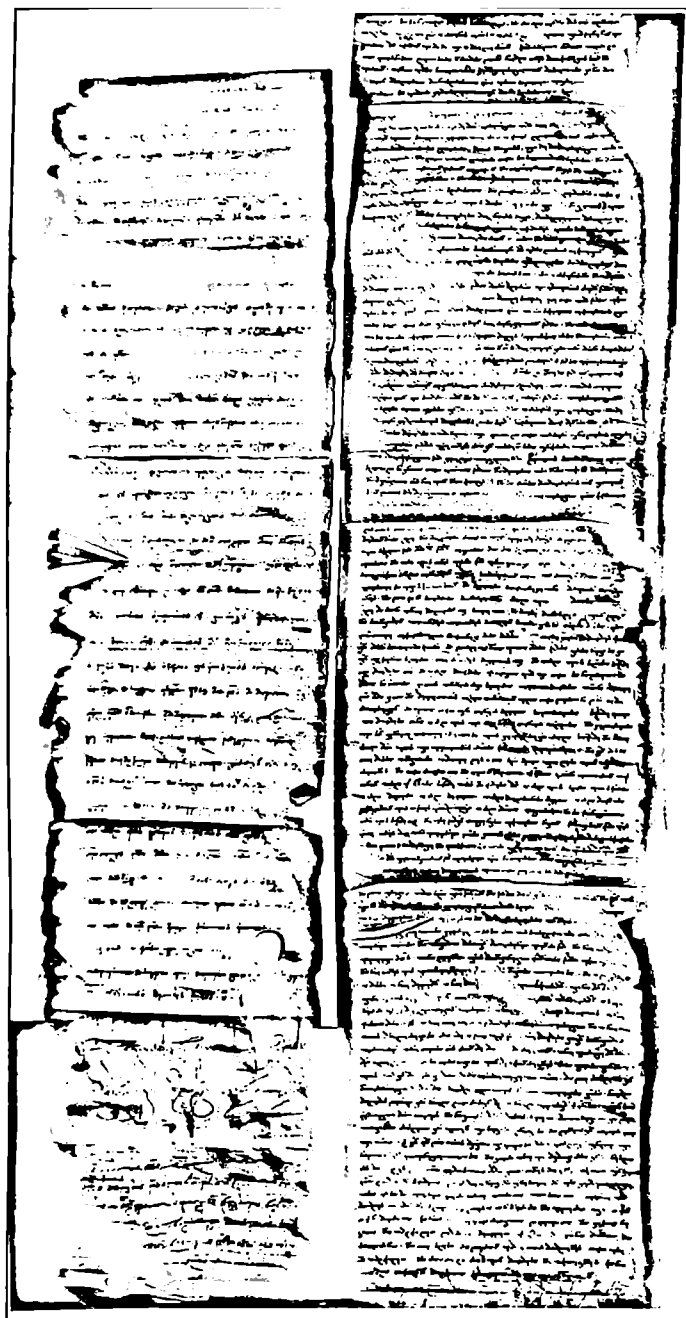
წიგნი). Они бдут напечатаны в „Известиях Московского Археологического Общества“. მაშასადამე ეს მასალა კიდევ გამოცხადებულა სხვა გამოცემაში, მაგრამ მე მას არ ვიყენებ.

²⁶ *Ф. Жюльотания. Завешание царя Давида Возобновителя*. с. 34.

²⁷ *თ. ჟორდანიას ისტორიული საბუთები*. გვ. 14-20.

²⁸ *Г. Н. Чубинашвили. Шномгвимская лавра. Очерк из истории грузинской архитектуры* (1924), იმ. *შპსი*, Вопросы истории искусства. Исследования и заметки. т. I. Тб., 1970, с. 67-69.

²⁹ *თ. ჟორდანიას ისტორიული საბუთები*. გვ. 34.

სურ. 1. 1) სიგელი გიორგი II-ისა შიომღვიმისადმი. 1073 წ.

2) ანდერძი დავით აღმაშენებლისა შიომღვიმისადმი [1124 წ.]

(აღ. როინიშვილის ფოტონეგატივიდან; საქართველოს ხელაწილების სახელმწიფო მუზეუმი, ფოტოთიკა, № 15869/5992).

(სურ. 1). როგორც ქვემოთ დავინახავთ, მოხდა ისე, რომ ანდერძის დედანი დაიღუპა და ა. როინაშვილის ამ ფოტოასლებმა, უფრო ზუსტად მის მიერ დამზადებულმა ანდერძის დედნის ფოტონეგატივმა, დიდი როლი შეასრულა ტექსტის მეცნიერული გამართვისა და თანამედროვე საგამომცემლო მოთხოვნილებების შესაბამისად გამოქვეყნებაში.

1905 წ. *ბ. ჯანაშვილმა* გამოაქვეყნა ანდერძის ტექსტის მოკლე შინაარსი ნაწყევტების ჩართვით რუსულ ენაზე და მისი ხელრთვის ქართული ტექსტი და რუსული თარგმანი³⁰.

1912 წელს ანდერძის ა. როინაშვილის ნეგატივიდან დამზადებული ფოტოსურათი (შემცირებული ზომისა) დაურთო *ს. კაკაბაძემ* ანდერძის ტექსტის მის მიერ განხორციელებულ გამოცემას³¹.

1915 წლიდან მეტად დრამატულად წარიმართა ანდერძის დედნის ბედი. თბილისის „მთავარი არქივები...“ 1915 წლის დასაწყისს, საომარი ფრონტის სიახლოვის გამო, მათი სრულიად უზრუნველყოფის მიზნით, გადატანილ იქმნენ ევაკუაციის წესით ჩრდ. კავკასიაში და იქ დაბინავებულ სხვადასხვა პუნქტებში³². მათ შორის გატანილ იქნა „ტფილისის გუბერნიის მინათმოქმედების სამმართველოს“ არქივიც, რომელშიც ინახებოდა აღმოსავლეთ საქართველოს მონასტრების 3000-ზე მეტი სიგელ-გუჯარი დაწყებული XI ს-დან. როგორც ვიცით, ამ სიგელ-გუჯრებს შორის იყო დავით აღმაშენებლის ანდერძიც შიომღვიმისადმი.

1923 წლის იანვარ-თებერვალში, არქივებისა და სამუზეუმო კოლექციების უკანვე, თბილისში დასაბრუნებლად ჩრდ. კავკასიაში საქართველოს განათლების სახალხო კომისარიატის მიერ მივლინებული იყო ცნობილი ისტორიკოსი პროფ. *სარგის კაკაბაძე*. აი, რას წერს ს. კაკაბაძე თავისი მივლინების ანგარიშში ტფილისის საგუბერნიო სამმართველოს არქივის და მასში დაცული დავით აღმაშენებლის ანდერძის ბედის შესახებ ჩრდ. კავკასიაში მათი ევაკუაციის შემდეგ:

„ბევრი დაკითხვის და გამოძიების შემდეგ გამოირკვა, რომ გუჯრები სხვა ტფილისიდან მოტანილ საარქივო მასალასთან ერთად თავდაპირველად 1915 წ. მოთავსებულ იქმნა ქ. კრაპოტკინში (ყოფილი რომანოვსკი) მოქ. პაპოვის სახლში. ტფილისიდან ის ლეზულობდა სახლის ქირას, დროგამოშვებით მას აკითხავდა სპეციალურად მიჩენილი მოხელე. რევოლუციის შემდეგ მოხელე გაიქცა, სახლის ქირასაც არავინ იძლეოდა. 1919 წლის იანვარში პაპოვმა, პასუხისგების თავიდან ასაცილებლად, განუცხადა არქივის არსებობა კავკასიკაიას ოტდელის ატამანს გენ. რეპნიკოვს, რომლის ბრძანებით ყველა ყუთები გადატანილ იქნა სტანიცა

³⁰ *М.Г. Джанашивили, "Картлис-Цховреба" - Жизнь Грузии, СМОМПК, вып. 35, Тифлис, 1905, с. 148-149.*

³¹ *ს. კაკაბაძე* ანდერძი დავით აღმაშენებლისა, შოი მღვიმისადმი დაწერილი, თბ., 1912 წინამდებარე გამოცემაში ანდერძის ტექსტის 1-63 სტრიქონის ფოტოები (იხ. აქვე, გვ. 109-115) წარმოდგენილია ს. კაკაბაძის გამოცემაში გამოქვეყნებული საბუთის დედნის ფოტოს მიხედვით (ოღონდ, აქ ისინი გადიდებულია).

³² *ს. კაკაბაძე*, საარქივო საქმის შესახებ საქართველოში, „საისტორიო მოამბე“, I ტფ., 1924, გვ. 267.

კავკასიკაიაში (სადგ. კავკასიკაიდან 8 ვერსზე), ეგრეთ წოდებულ ძველს ციხეში მდებარე ერთ შენობაში იქ დასაყვად. 1919 წლის თებერვალში (დაახლოებით 12-ში) სტანიცა კავკასიკაია აიღო წითელმა ჯარმა. ციხის შენობაში დაბინავდნენ სტანიცაზე გამელელი ჯარები. არქივები გადმოყრილ იქმნენ და ჩაყრილ ციხის გარშემო ყოფ. ფართო თხრილისაგან დარჩენილ ჩალრმავებულ ადგილებში. ქარი იყო, სიგელ-გუჯრების ნაგლეჯები ქარს მიჰქონდა და ჯარისკაცები მცხოვრებლებსაც ნებას არ აძლევდნენ ქალადების აკრფისას — მიამბეს მე სტანიცაში ამ ამბის მნახველებმა. ასე განიავდა და დაილუპა უდიდესი განძეულობა. ორიოდ ნაგლეჯი ამ ორმოებიდან მოტყუებით წამოიღო მოქ. აბრამ ევანგულოვმა, რომელმაც ეს ნაგლეჯები შეინახა და ეხლა გადმომცა. „ცხენი მიმყავდა ვითომ მოსაძოვებლად და ისე ჯარისკაცების დაუნახველად ავკრიფე რამოდენიმე ნაფლეთი“, სთქვა მან. ერთი ამგვარი ნაფლეთი არის ხელისდადება ნაგლეჯი დავით აღმაშენებლის ანდერძისა, რომლის სიგრძე ორი მეტრი იყო. ასეთივე ნაფლეთია ევანგულოვის მიერ გადარჩენილი მე-11 საუკუნის გიორგი მეფის 11/4 მეტრიან სიგლისაგან. გული მიკვდებოდა, როდესაც ამ ნაფლეთებს ვუყურებდი, ნაშთს 3000 ძვირფას სიგელ-გუჯრისას — აღნიშნავს დასასრულს ს. კაკაბაძე³³.

დავით აღმაშენებლის ანდერძიდან დარჩენილი „ხელისდადება ნაფლეთი“ პროფ. ს. კაკაბაძემ ჩააბარა საქართველოს მაშინდელ ცენტრარქივს (ამჟამად, საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი — სცსსა. სურ. 2).

ანდერძის დედნის ფრაგმენტის ს. კაკაბაძის მიერ ცენტრარქივისათვის ჩაბარებით დასრულდა მისი თავგადასავალი და იგი მთლიანად სამეცნიერო ინტერესების სფეროში მოექცა. სამუხუაროა, რომ ამ ძვირფასი ეროვნული რელიკვიიდან, რომელსაც დავით აღმაშენებლის ხელრთვები, მისი ავტოგრაფული სტრიქონები ამკობდა, და რომელმაც თითქმის ჩვენს დღეებამდე მოაღწია მთლიანი სახით, მხოლოდ ეს ფრაგმენტილა შეგვრჩა. ისიც, როგორც აღინიშნა, შეადგენს დედნის მეოთხე კეფის, ე. ი. შუა ნაწილის ფრაგმენტს და, ცხადია, მასზე მეფის ხელით დაწერილი სტრიქონები არ არის და არც უნდა ყოფილიყო. ამდენად, დავით აღმაშენებლის ხელით ამ საბუთზე დაწერილი სტრიქონები (პირველი და ბოლო) ჩვენთვის საბოლოოდ დაღუპული აღმოჩნდა.

მაგრამ, როგორც ბოლო ხანების ძიებებმა გამოავლინა, დავით აღმაშენებლის შიომღვიმისადმი დაწერილი ანდერძის დედანი თუ არა, სამეცნიერო ღირებულებით მისი შემცველელი მასალა მაინც შემოუნახავთ ჩვენს სიძველეთსაცავებს.

1973 წელს, „ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსის“ გამოსაცემად მომზადებასთან დაკავშირებით, სიძველეთსაცავებში დაცული მასალების გადასინჯვისას საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის მდიდარ ფოტოთეკაში აღმოჩნდა მინაზე დამზადებული დიდი ზომის (13×18 სმ) მაღალხარისხოვანი ფოტონეგატივები რამდენიმე ძველი ქართული საბუთისა, და მათ შორის დავით

³³ ს. კაკაბაძე, მოხსენება განათლების სახალხო კომისიის სახელზე წარდგენილი, ჩრდ. კავკასიიდან არქივებისა და სამუზეუმო კოლექციების რეკავიუაციის შესახებ 1923 წ., „საისტორიო მოამბე“, II, 1924, გვ. 276-277.

106 ცემოდის თითო კვრიაჲს ძაღლითა, და თითო კარასეული ღვინო. ოდეს]

ზეზადნისა ციხე და მუხრანი [ძუღლითგ(ა)ნ ვეცადე მ(ა)თგ(ა)ნ ძებნითა, მ(ა)შინცა არა] იყო ნებაჲ* ჩ(ე)მი, მ(ა)მამ(ა)ნ ჩ(ე)მ(ა)ნ უშოძაჲ, მით, რ(ო)მელ სხუათაცაჲ ჰქონებოდა მ(ა)თთა გუ]-
ართა; და არაგის ოდეს ექნა ჩ(უღ)ნი ერთგულობა. აწ, ძაგანმ(ა)ნ სადგომად]

110 საგბისკ(ო)პოს(ო)ნიცაჲ უდიდესნი, [გ(ა)რნა სამთ(ა)ეროდ, თუთ აღრითგ(ა)ნ მ(ა)მ(უ)ლობისად]
ეწერა-ჟე საგბისკაპოსოდ, [და მცხეთისა საქონებელნი მრ(ა)ე(ა)ლნი, დაემგვი]-
რნეს; და წილკანი საყდრისა, მონასტრისა რაცა იყო—მთასა]

ციხე მარანი, ანუ მატური იგი სოფელი; და მღუბე მონასტერი შიგან ციხედ]
და სადგომად ჰქონდეს თუთ. ოდეს მოიქცეს საღმრთა მისი [თ(ა)ესა მისსა, ყ(ოვე)ლი]
115 ყ(ოვე)ლ(ი)თაჟე უკუნით ეცით ნაქონები მის(ს)ა მიმ(ა)რთ თჳსებულნი და მღუბეს ქონე]-
ბ(ა)ნი მისნი სააგაზაკონი და წარტყუღნილი, ვითა მ(ა)მისა ჩ(ე)მისა ბრძანებასა ში]-

* „იყო ნებაჲ“ წერია სინგურით.

106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534
 535
 536
 537
 538
 539
 540
 541
 542
 543
 544
 545
 546
 547
 548
 549
 550
 551
 552
 553
 554
 555
 556
 557
 558
 559
 560
 561
 562
 563
 564
 565
 566
 567
 568
 569
 570
 571
 572
 573
 574
 575
 576
 577
 578
 579
 580
 581
 582
 583
 584
 585
 586
 587
 588
 589
 590
 591
 592
 593
 594
 595
 596
 597
 598
 599
 600
 601
 602
 603
 604
 605
 606
 607
 608
 609
 610
 611
 612
 613
 614
 615
 616
 617
 618
 619
 620
 621
 622
 623
 624
 625
 626
 627
 628
 629
 630
 631
 632
 633
 634
 635
 636
 637
 638
 639
 640
 641
 642
 643
 644
 645
 646
 647
 648
 649
 650
 651
 652
 653
 654
 655
 656
 657
 658
 659
 660
 661
 662
 663
 664
 665
 666
 667
 668
 669
 670
 671
 672
 673
 674
 675
 676
 677
 678
 679
 680
 681
 682
 683
 684
 685
 686
 687
 688
 689
 690
 691
 692
 693
 694
 695
 696
 697
 698
 699
 700
 701
 702
 703
 704
 705
 706
 707
 708
 709
 710
 711
 712
 713
 714
 715
 716
 717
 718
 719
 720
 721
 722
 723
 724
 725
 726
 727
 728
 729
 730
 731
 732
 733
 734
 735
 736
 737
 738
 739
 740
 741
 742
 743
 744
 745
 746
 747
 748
 749
 750
 751
 752
 753
 754
 755
 756
 757
 758
 759
 760
 761
 762
 763
 764
 765
 766
 767
 768
 769
 770
 771
 772
 773
 774
 775
 776
 777
 778
 779
 780
 781
 782
 783
 784
 785
 786
 787
 788
 789
 790
 791
 792
 793
 794
 795
 796
 797
 798
 799
 800
 801
 802
 803
 804
 805
 806
 807
 808
 809
 810
 811
 812
 813
 814
 815
 816
 817
 818
 819
 820
 821
 822
 823
 824
 825
 826
 827
 828
 829
 830
 831
 832
 833
 834
 835
 836
 837
 838
 839
 840
 841
 842
 843
 844
 845
 846
 847
 848
 849
 850
 851
 852
 853
 854
 855
 856
 857
 858
 859
 860
 861
 862
 863
 864
 865
 866
 867
 868
 869
 870
 871
 872
 873
 874
 875
 876
 877
 878
 879
 880
 881
 882
 883
 884
 885
 886
 887
 888
 889
 890
 891
 892
 893
 894
 895
 896
 897
 898
 899
 900
 901
 902
 903
 904
 905
 906
 907
 908
 909
 910
 911
 912
 913
 914
 915
 916
 917
 918
 919
 920
 921
 922
 923
 924
 925
 926
 927
 928
 929
 930
 931
 932
 933
 934
 935
 936
 937
 938
 939
 940
 941
 942
 943
 944
 945
 946
 947
 948
 949
 950
 951
 952
 953
 954
 955
 956
 957
 958
 959
 960
 961
 962
 963
 964
 965
 966
 967
 968
 969
 970
 971
 972
 973
 974
 975
 976
 977
 978
 979
 980
 981
 982
 983
 984
 985
 986
 987
 988
 989
 990
 991
 992
 993
 994
 995
 996
 997
 998
 999
 1000

გ(ა)ნ გაჩენით სწერია; აღარ ოდეს მიგედოს იგი. და არცა ვის [სხ(უ)ასა ს(ა)ქმე] უც მღუპესა თ(ა)ნა და არცა მღუპისა ქუაბთა, ვ(ი)თაჲ იგი თუთ სანატ[რელისა] მ(ა)მ(ა)თა ნათლისა შიომს ანდერძი სწერია: „უფალი მღუპისა ღმერთისა, მეუფე]

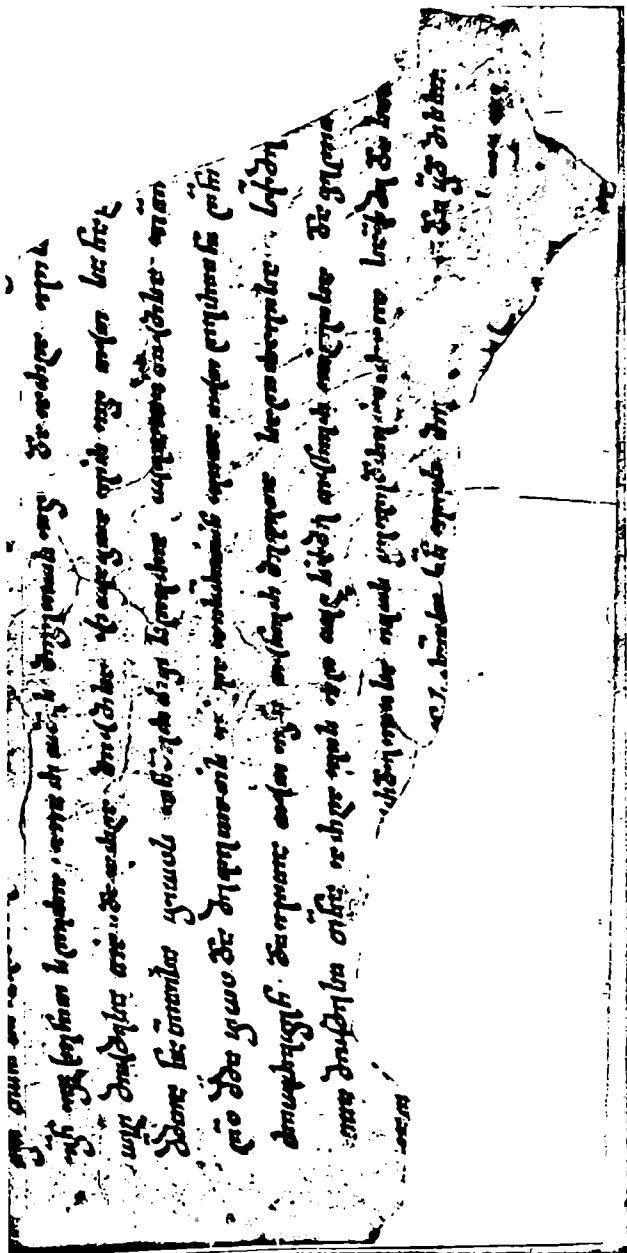
120 წ(მიდა)ჲ მ(ა)მა შიოჲ“. და მეფეთათ(უ)ს ლ(ო)ცვა აღ(ა)სრ(უ)ლონ, ვითა თუთ წერილნი წ(მიდა)ნი [უბო]-
ძღურებენ და ვითა თუთ იგინი. თუნიერ მეფეთა საწირაჲისა <არაჲ> ს(ა)ქმე [ყოფი]-
ლა მღუპესა თ(ა)ნა; არცა ვის აწ უც საქმე, თუნიერ ლ(ო)ცვისა და შეწირვისა].

აწ [ს(კ)მე]ნ ბედიელ-ალაგქრდელისა იყოს შეეგდრებ(უ)ლ-რაცა საქმე და სა[უ]-
[რავი მ(ა)თი იყოს, იგი იყოფო]დ[ი]ს, რ(ო)მელსა ჩ(უ)ენ ვერ მიეწინეთ. და შემდგომა)დ მისსა,

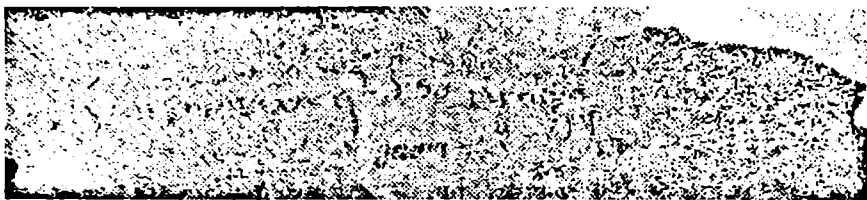
125 [თუ მისსა აღგილსა ამითვე წესითა სხ(უ)ა)ჲ მწ(იგნობარ)თუხ]უცესი იყოს, იგი იუ-

[რეოდის. და თუთ ძუტლთა და აწინდელთა ქ(ართლისა) კ(ათალიკო)ზთა კ(ე)ლნი] ვითარა[დ კქ]-

[ონან, არცა ქ(ართლისა) კ(ათალიკო)ზისა ს(ა)ქმე არს მღუპესა ზ(ედ)ა, არცა ვის სხ(უ)სა] ეპ[ისკ(ო)პ(ო)სისა].

აღმაშენებლის ანდერძისა შიომღვიმისადმი. ყველა მონაცემის მიხედვით ესენი სწორედ ის ფოტონეგატივებია, რომლებიც თავისი გამოცემისათვის შეუკვეთა 1895 წ. თ. ჟორდანიამ ა. როინაშვილს და რომლებიც თავისი გამოცემებისათვის გამოიყენა ს. კაკაბაძემ 1912 წელს დავით აღმაშენებლის ანდერძის გამოქვეყნებისას და იმავე წელს წიგნში — „შიომღვიმის სამი სიგელი“ — გიორგი II-ის 1073 წლის, თამარ მეფის 1195 წლის და გიორგი ლაშას 1211 წლის საბუთების გამოცემისას.

სურ. 3. დავით აღმაშენებლის ხელრთვა ანდერძზე შიომღვიმისადმი
(პირველი სტრიქონი).

ჭიორთისიო ვზახეოქს

სურ. 4. დავით აღმაშენებლის ხელრთვა ანდერძზე შიომღვიმისადმი
(პალეოგრაფიული ასლი).

დავით აღმაშენებლის ანდერძის მიკვლეული ნეგატივიდან შესაძლებელი შეიქნა დედნის ზომის ფოტოანაბეჭდების დამზადება, რაც, ფაქტობრივად, სამეცნიერო ინტერესებისათვის სავსებით სცვლის დედანს. მასზე დაყრდნობით მოხერხდა საბუთის კრიტიკული ტექსტის დადგენა, თანამედროვე სამეცნიერო მოთხოვნილებების შესაბამისად მისი გამართვა და იგი ამ სახით, ფოტოსურათების დართვით (მართალია, პოლიგრაფიული შეზღუდულობის გამო, ამჯერადაც შემცირებული, მაგრამ დედანთან მიახლოებული ზომით), უკვე ორჯერ გამოქვეყნდა³⁴.

სამწუხაროდ, ფოტონეგატივზე საბუთის მთლიანი ტექსტი არ აღმოჩნდა. როგორც ჩანს, იგი გადაღებული იყო მინის ორ ნეგატივზე და ჩვენამდე მოაღწია იმ ნეგატივმა, რომელზედაც ტექსტის მხოლოდ მეორე ნაწილი, დაახლოებით ორი მესამედია წარმოდგენილი. სამაგიეროდ, მასზე შემონახულია ტექსტის ის ნაწილი, რომელიც დავით აღმაშენებლის ხელით დაწერილ ბოლო სტრიქონს, მის ხელრთულობა-დამტკიცებასაც შეიცავს.

1989 წლის იანვარში, ხელნაწერთა ინსტიტუტში პირველადი აღრიცხვით

³⁴ ვ. სკოლევა, დავით აღმაშენებლის ანდერძი შიომღვიმისადმი (1123/1124), „მრავალთავი“, IX, თბ., 1981, გვ. 88-106, იქვე — ჩაკრული ტაბულა: ქისკ, I, № 8, გვ. 52-59, ტაბ. გვ. 189-192.

გატარებულ და ჯერ საბოლოოდ დაუმუშავებელი მასალის გადასინჯვისას, H-2398 ნომრით აღრიცხულ ფრაგმენტში, სხვადასხვა სახის მასალას შორის, აღმოჩნდა ძველი ქართული ისტორიული საბუთების დედნების ნაწყვეტების ასლები, რომლებიც, როგორც ზემოთ აღინიშნა, 1880 წელს გადმოუღია ი. ახალშენაშვილს.

ი. ახალშენაშვილის მიერ მხედრული დამწერლობის ნიმუშებად გადმოღებულ მასალებში აღმოჩნდა, როგორც ამჟამადაც ცნობილ და ჩვენამდე მოღწეული საბუთების (მაგ. ბაგრატ IV-ის 1054-1072 წწ. სიგელი ოპიზარ და მიჯნაძოროელ მამებისადმი; 1189 წ. დანერილი ჭიაბერ მანდატურთუხუცესისა და ამირ-აპასალარისა შიომღვიმისადმი და სხვ.) ნაწყვეტების ასლები, ისე ისეთი საბუთებისა, რომლებმაც ჩვენამდე არ მოაღწიეს (მაგ., გიორგი II-ის 1073 წლის სიგელი შიომღვიმისადმი; ეს სიგელიც, როგორც ცნობილია, 1919 წელს დაიღუპა ჩრდ. კავკასიაში დავით აღმაშენებლის ანდერძთან ერთად. მისი ასევე მცირე ნაფლეთი ჩამოიტანა ს. კაკაბაძემ თბილისში, რომელიც ამჟამად დაცულია სცსა-ში, ფონდი 1448, 5343). მათ შორისაა XIII ს-ის შუა ხანების ერთი საბუთის ნაწყვეტიც (მეფის, კათალიკოსის და ქართლის მთავარეპისკოპოსის ხელრთვები), რომლის არც დედანმა, არც ტექსტის პირმა და არც ფოტომ არ მოაღწია ჩვენამდე. მისი ტექსტი ცნობილია მხოლოდ თ. ჟორდანიასეული გამოცემის მიხედვით. სამწუხაროდ, იგი ვერ მოხვდა „ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსის“ I ტომში და რამდენადმე მივიწყებულია ჩვენს ისტორიოგრაფიაში (დანვრილებით ამ საბუთის შესახებ და მისი ტექსტის პუბლიკაცია იხ. აქვე, დამატება II).

მაგრამ, რაც ჩვენი საკითხისათვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, ი. ახალშენაშვილს დავით აღმაშენებლის ანდერძიდან შიომღვიმისადმი, როგორც აღინიშნა, გადმოუღია, როგორც ნუსხური ასოების ნიმუშები ანბანის რიგზე, ისე მეფის ხელით დანერილი ორივე მხედრული სტრიქონის ასლი დედნის ზომაზე (სურ. 3-6). ეს ასლები მას გადმოუღია ჯერ გასანთლული ქალაქის ოთხ ფურცელზე, შემდეგ, აქედან ჩვეულებრივი თეთრი ქალაქის ფურცელზე და ბოლოს თეთრი აბრეშუმის თხელ, ოდნავ გასანთლულ ქსოვილზე.

ასეთია ანდერძის დედნის თავგადასავალი და მისი შესწავლის ისტორიის ძირითადი ფაქტები.

თავი II ანდერძის დათარიღება

ანდერძს თარიღი, თანამედროვე გაგებით, არ მოეპოვება. ტექსტის დასაწყისში მინიშნებულია მხოლოდ, რომ „*ჟამსა ჩემსა შარვანსა ზედა განმართვისასა შევევედრე შენვენად ჩემდა, შესავედრებელსა ჩემსა, ნმიდასა მამასა შიოს... და სასომან და განმანათლებელმან ჩემმან ბერმან არსენი მიბრძანა ამის ანდერძისა დანერა*“ (სტრქ. 1-5). ე.ი. ანდერძი დაინერა შირვანს გალაშქრების წინ და ასეთი სახით მისი დაღარიღება იმ დროს (და შემდეგშიც) მიღებული დათარიღების ერთ-ერთ ნესსაც წარმოადგენს — ერთი მოვლენის, ან ფაქტის დათარიღება მეორე, უფრო მნიშვნელოვანი ისტორიული მოვლენით.

ცხადია, სამეცნიერო ინტერესები ანდერძის თარიღის უფრო კონკრეტულად განსაზღვრას მოითხოვს და მისი ასეთი დათარიღება წარმოდგენილია ტექსტის პირველსავე პუბლიკაციაში, რომელიც თ. ჟორდანიამ განახორციელა 1895 წელს.

თ. ჟორდანიას მოსაზრებით, ანდერძი უნდა დათარიღდეს 1123 წლით, რადგან: 1. ანდერძში ტფილისი, რომელიც დავით აღმაშენებელმა 1122 წელს შემოიერთა, უკვე შემოერთებულად იგულისხმება. 2. ანდერძის ტექსტის დასაწყისში აღნიშნული ცნობა იმის შესახებ, რომ იგი დაინერა დავით აღმაშენებლის შირვანში ლაშქრობის წინ, გულისხმობს 1123 წლის გაზაფხულის ლაშქრობას. თ. ჟორდანია იმასაც შენიშნავს, რომ, მართალია, შირვანში ლაშქრობას ადგილი ჰქონდა მომდევნო 1124 წელსაც, მაგრამ 1123 წლის ლაშქრობა სერიოზულად მომზადებული ჩანს, მასში მეფემ მიიწვია 50 000 ყივჩაღი მეომარი, მას ბრძოლა უზღებოდა შირვანის სამეფოსა და სელჯუკთა სულთნის გაერთიანებული ლაშქრის წინააღმდეგ, რაც მეფეში ერთგვარ შიშს იწვევდა და ეს შიში იგრძნობა ანდერძის ტექსტშიც, სადაც მეფე ეჭვს გამოთქვამს ამ ლაშქრობიდან ცოცხლად დაბრუნების შესაძლებლობის შესახებო. თანაც, 1124 წლის ლაშქრობის მიზანი ანისის შემოერთება იყო და მას შემდეგ რაც ეს ღონისძიება მოულოდნელად სწრაფად დამთავრდა, მეფემ მოაწყო ლაშქრობა, უფრო სწორად სამხედრო გასეირნება („военную прогулку“) შირვანის სამეფოზე¹.

¹ Ф. Жордания, Завешание царя Давида Возобновителя, данное Шио-Мгвимской лавре в 1123 г., Тифлис, 1895, с. 33-34. უფრო ადრე, 1881 წელს, დ. ფურცელაძემ ანდერძის თარიღად აღნიშნა 1125-1150 წწ დასაბუთების გარეშე (Д.П. Пурцеладзе, Грузинские церковные гуджари (грамоты), Тифлис, 1881, с. 94). თუ ქვედა თარიღი (1125) ასე თუ ისე გასაგებია, ზედა — 1150, კორექტურულ შეცდომადაც რომ ვიგულისხმოთ (ვითომ, 1130?), მაინც სრულებით გაუგებარია. ამ

ერთი შეხედვით, ეს ყველაფერი მართლაც ასეა ზოგიერთი დეტალის გამოკლებით; მაგ. 50000 ყივჩაღი დავით აღმაშენებელმა კი არ მოიწვია ბრძოლაში, არამედ ეს, ჯერ კიდევ 1120 წლიდან მის ხელქვეშ მყოფი ერთ-ერთი სამხედრო ძალა იყო; ან კიდევ, 1123 წლის ლაშქრობაც ისეთივე სერიოზული იყო, როგორც ნებისმიერი სხვა და მით უმეტეს დავით აღმაშენებლის მიერ განხორციელებული სამხედრო ღონისძიება; ან კიდევ, მეფეს შიში კი არ ჰქონდა ამ ლაშქრობისა, რაც არსაიდან არ ჩანს, არამედ იგი, როგორც ღმრთისმოსავი ადამიანი, ყოველ საქმეში და მათ შორის ამ ომში, ღმრთის შეწვევაზეა მინდობილი, მის დახმარებას მოელის და აღნიშნავს "თუ ინებოს ღმერთმან ჩემი შემოქცევა", „უმჯობესი“ (ალბათ, უფრო დანერვილებითი და დეტალური) ანდერძი შეეადგინო შიომღვიმის მონასტრისათვის, „თუ არა — ესე იყოს აწინდელი“-ო.

ყოველ შემთხვევაში, ფაქტია, რომ ზემოთაღნიშნული სხვა არგუმენტების მიხედვით თ. ჟორდანიასეული დათარიღება ანდერძისა 1123 წლით საყოველთაოდ იქნა მიღებული ჩვენს ისტორიოგრაფიაში. ამავე თარიღს იზიარებდა ანდერძის ტექსტის ორი შემდგომი გამოცემელიც — ს. კაკაბაძე² და ი. დოლიძე³. პირველად განსხვავებული დათარიღება - 1123/1124 წწ. წარმოდგენილ იქნა ჩემს მიერ ანდერძის ტექსტის პუბლიკაციაში⁴, ხოლო 1124 წლით მისი დათარიღება წარმოადგინა რ. მეტრეველმა⁵ (ამ დათარიღებათა შესახებ დანვრილობით - ქვემოთ).

მართლაც, საბუთის შედგენის ქვედა ქრონოლოგიური ზღვარია 1122 წელი, ტფილისის შემოერთება, რადგანაც ტექსტის მიხედვით, ანდერძის შედგენის დროისათვის იგი უკვე შემოერთებულია; კერძოდ, საბუთში ერთგან

თარიღმა ლიტერატურაში არა თუ ფაქტი ვერ მოიყიდა, სხვაგან (რომელიმე პუბლიკაციაში) ასახვაც, თუნდაც კრიტიკული განხილვისათვის, ვერ ჰყო.

² ს. კაკაბაძე, ანდერძი დავით აღმაშენებლისა, შიომღვიმისადმი დაწერილი, თბ., 1912, გვ.1

³ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. II, საერო საკანონმდებლო ძეგლები (X-XIX სს.), ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, თბ., 1965, გვ. 12. იგივე 1123 წ. აქვს აღნიშნული ანდერძის თარიღად ი. სურგულაძეს (იხ. მისი, ქართული სამართლის ისტორიის წყაროები, თბ., 1984, გვ.18). უფრო ადრე, თ. ჟორდანიას შემდეგ პირველმა ანდერძის თარიღად 1123 წ. აღნიშნა მ. ჯანაშვილმა — "Сигель на коже, данный Шномгвимскому монастырю Давидом Агмашенебели в 1123 году" (М.Г. Джанашивили, "Картиль-Цховребѣ" - Жизнь Грузин, СМОМПК, вып. 35, Тифлис, 1905, с. 149. აღსანიშნავია, რომ დავით აღმაშენებლის ზედწოდების რუსული ფორმა - Агмашенебели (და არა შედგეში დამკვიდრებული Возобновитель, ან Строитель) პირველად მ. ჯანაშვილმა აღნიშნა ჯერ კიდევ 1905 წ.).

⁴ ე. სლოვაკა, დავით აღმაშენებლის ანდერძი შიომღვიმისადმი (1123/1124), „მრავალთავი“, IX, თბ., 1989, გვ. 91-94; ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, I, IX-XIII სს. ისტორიული საბუთები, თბ., 1984, გვ. 12. იგივე თარიღი უფრო მისაღებად ჩათვალა ა. გოგოლაძემ (იხ. მისი, დავით აღმაშენებლის ანდერძი შიომღვიმისადმი (ისტორიულ-წყაროთმცოდნეობითი გამოკვლევა), თბ., 2001, გვ. 24).

⁵ რ. მეტრეველი, დავით IV აღმაშენებელი, თბ., 1986, გვ. 24-25. 1124 წელია ანდერძის თარიღად მიღებული ჩემ მიერ მომზადებული ტექსტის შესაბამე გამოცემაში (ე. სლოვაკა, დავით აღმაშენებლის ანდერძი შიომღვიმის მონასტრისადმი, ჟურნ. „ჯეორი ფაზისა“, 1, 1989, გვ. 65-66) და ერთ საეკლესიო წერილში („მაცნე“, ისტორიის... სერია, 3, 1989, გვ.52).

აღნიშნულია, რომ „ქალაქს ტფილისს, რომელი სპარსთა ქონებასა ჰქონებია, და რომელი ან უყიდია, და რომელი მე მომიწესენებია, იგი და, ანუ წაღმართ მოიგონ იგიცა, ყუელაჲ უბაჟოდ და უსახრაოდ ყოვლისა სასეფოჲსა გამოსავლისაგან ჰქონდეს“ მღვიმის მონასტერსო (სტრქ. 54-56).

მაგრამ ანდერძის დათარიღების ძირითადი საფუძველია მის დასაწყისში აღნიშნული ცნობა იმის შესახებ, რომ მეფემ შირვანში ლაშქრობისას („ყამსა ჩემსა შარვანსა ზედა განმართვისასა“ - სტრქ. 1) მოიხილა შიომღვიმის მონასტერი, მისი სურვილით ამ მონასტერში აგებული ღმრთისმშობლის ეკლესია, მიიღო ლოცვა-კურთხევა მონასტრის კრებულისაგან, შეევედრა შეწევნას წმ. შიოს და ბერმან არსენი უბრძანა ამ ანდერძის დაწერა. აქ არსებითია იმის გარკვევა თუ შირვანში რომელი ლაშქრობისას მოხდა ყოველივე ეს. დავით მეფის ისტორიკოსის ცნობით, დავით აღმაშენებლის დროს „შარვანსა ზედა განმართვას“, ანუ გალაშქრებას ხუთჯერ ჰქონდა ადგილი. იგი ამ ლაშქრობებს შემდეგი ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით გადმოგვცემს:

1. 1120 წ. „შვდეულსა პირმარხვასა დღესა აიღო შარვანს ქალაქი ყაბალა“⁶.

2. 1120 წ. 7 მაისს „ჩავიდა შარვანს, არბია ლიჟათათ ვიდრე ქურდევა-ნამდე და ხიშტალანთამდე“⁷.

3. 1123 წ. ივნისს „კულად წარვიდა შარვანს, აღიღო გულისტანი, სახლი თაყადი შარვანისა... მოირთო შარვანი და აღავსნა კეთილითა ყოველნი მორჩილნი ბრძანებათა მისთანი“⁸.

4. 1124 წ. აპრილს „დაესხნეს შაბურანს, დარუბანდელსა და მოსწყდნეს ქურდნი, ლეკნი და ყიფჩაყნი დარუბანდელისანი და აღიხუნეს შარვანისა ციხენი ლასანნი და ხოზაონდი და მიმდგონი მათი ქუეყანა“⁹. დავით აღმაშენებლის პირადი მონაწილეობა ამ ლაშქრობაში ტექსტიდან არ ჩანს.

5. 1124 წ. აგვისტოს ბოლოს, ანისის შემოერთების შემდეგ, „ანისისა მცველად დაუტევენს აზნაურნი მესხნი, და წარმოვიდა ქართლად და მცირეთა დღეთა მოუსუენა სპათა თვსთა“¹⁰. უშუალოდ ამის შემდეგ, როგორ ჩანს, 1124 წლის სექტემბერში, მას შემდეგ რაც „მცირეთა დღეთა მოუსუენა სპათა“ (ე. ი. ცოტათი დაასვენა ლაშქარი), დავით აღმაშენებელი „წარემართა შარვანს, და აღიღო ქალაქი შამახია და ციხე ბირიტი, სრულად ყოველი შარვანი და დაუტევნა ციხეთა და ქალაქთა შინა ლაშქარნი, ჰერნი და კახნი“¹¹.

ეს არის დავით აღმაშენებლის მიერ მოწყობილი ყველაზე ფართო

⁶ ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით *ს. ყაუხჩიშვილის* მიერ, ტ. I, თბ., 1955, გვ. 333:1 (ქვემოთ – ქართლის ცხოვრება, I); ცხოვრებაჲ მფვეთ-მეფისა დავითისი. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო *მზეკალა შანიძემ*, თბ., 1992, გვ. 187: 10-11 (ქვემოთ – ცხოვრებაჲ).

⁷ ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 339:3-4; ცხოვრებაჲ, გვ. 187: 13-14.

⁸ ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 344:7-9; ცხოვრებაჲ, 195: 16.

⁹ ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 344:11-13; ცხოვრებაჲ, 196: 4.

¹⁰ ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 345:15-16; ცხოვრებაჲ, 197: 5-6.

მასშტაბის ლაშქრობა შარვანში, როდესაც მან „აღიღო... სრულად ყოველი შარვანი“, მათ შორის მისი მთავარი ქალაქი შამახია¹², ციხე-ქალაქებში ჩააყენა თავისი ლაშქარი და „განმგებელად და ზედამხედველად ყოველთა საქმეთა მანდაურთა აჩინა მნიგნობართუხუცესი თჳსი სვმონ, ჭყონდიდელი მთავარ-ეპისკოპოსი, მაშინ ბედიელ-ალავერდელი“¹³. სვიმონ ბედიელ-ალავერდელი ანდერძის ტექსტშიც არის დასახელებული (სტრქ. 123-124) — მისადმია „შევედრებული“ შიომღვიმის ლავრა, ყოველი საქმე და საურავი მონასტრისა მისი განსაგებელია („იგი იურვოდის“), მათ შორის ისეთიც, „რომელსა ჩუენ ვერ მივიწინეთო“ — აღნიშნავს მეფე ანდერძის ტექსტში.

რომელი ლაშქრობის წინ არის დაწერილი ანდერძი?

ცხადია, 1120 წლის ორივე ლაშქრობა გამორიცხულია, რადგან, როგორც აღინიშნა, ანდერძის ტექსტის მიხედვით, მისი დაწერისა და ლაშქრობის დროისათვის თბილისი შემოერთებულია.

1124 წლის აპრილის ლაშქრობაში, როგორც აღინიშნა, დავით აღმაშენებლის პირადი მონაწილეობა მისი ისტორიკოსის თხზულების ტექსტიდან არ ჩანს.

1123 წლის და 1124 წლის სექტემბრის ლაშქრობებიდან, ანდერძის ტექსტის დასაწყისში, ვფიქრობთ, 1124 წლის ლაშქრობა უნდა ვივარაუდოთ. საქმე ისაა, რომ ამ ლაშქრობის დროს, რომელიც ყველა წინა ლაშქრობაზე ფართო მასშტაბისაა, შემოერთებული იქნა „სრულად ყოველი შარვანი“, მის ციხეებში ჩადგა საქართველოს სამეფოს ლაშქარი („პერნი და კახნი“), ამ ქვეყნის განმგებლად დაინიშნა ახალი პირი, საქართველოს სამეფოს პირველი ვაზირი — მნიგნობართუხუცესი, რომელიც, როგორც ჩანს, მეფეს თან ახლდა ლაშქრობის წინ შიომღვიმის ლავრაში — მისი მოხსენიება ანდერძის ტექსტში და მის განმგებლობაში გადაცემა ლავრისა, ცხადია, ამასაც გულისხმობს¹⁴.

ამავე დროს, ანგარიშგასანევია თ. ფორდანიას მიერ 1123 წლის ლაშქრობის მიხედვით ანდერძის დათარიღების არგუმენტებიც. 1123 წელს დავით

¹¹ ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 345:16-18; ცხოვრება, 197: 7-9.

¹² შემახის (შაბურთან ანუ შაბრან/შავერთან ერთად) შარვანის ანუ შარვანის, როგორც მთავარი ქალაქის, ხოლო გვიან მისი დედაქალაქის შესახებ იხ.: *В.В. Бартольд, Ширван (Статья из "Энциклопедии ислама")*, Сочинения, т. 3, М., 1965, с. 371-573; აქ არაფერია ნათქვამი ერთ დროს შარვანის საქართველოსადმი დაქვემდებარებისა და საერთოდ საქართველო-შარვანის ურთიერთობათა შესახებ. XII ს-ის საქართველო-შარვანის ურთიერთობათა შესახებ იხ.: *В.Ф. Минорский, История Ширвана и Дербенда X-XI веков*, М., 1963, с. 122 и след., *ბ. ასათიანი, საქართველო-შარვანის პოლიტიკური ურთიერთობა XII საუკუნეში*, კრ. „XII საუკუნის საქართველოს ისტორიის საკითხები“, შ. მესხიას რედაქ., თსუ შრომები, ტ. 125, თბ., 1968, გვ. 25-54.

¹³ ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 345:18-20; ცხოვრება, 197: 9-12.

¹⁴ ამ დროს უნდა შეეღიზა სვიმონ მწიგნობართუხუცეს-ბედიელ-ალავერდელს ის საბუთი, რომელიც შიომღვიმის მონასტრის ორგანიზაციულ სტრუქტურას აწესრიგებს — წინამძღვრის, მოძღვრისა და დეკანოზის უფლება-მოვალეობებს განსაზღვრავს (ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, საეკლესიო საკანონმდებლო ძეგლები (XI-XIX სს), ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ა. დოლიძემ, თბ., 1970, გვ. 127-128, № 7; ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, I, გვ. 64-66, № 10; შტრ. „მაცნე“, ისტორიის... სერიი, I, 1990, გვ. 119; იხ. აქვე, დაბატება I).

აღმაშენებელმა, მართალია, დიდი ლაშქრით დალაშქრა შირვანი, მათ შორის 50000 ყივჩაღი მეომრის გამოყენებით („ყივჩაყნი ოდენ აღთუალულ იყვნეს მაშინ, და იყო შებმული კაცი ორმოცდაათი ათასი“)¹⁵, მაგრამ მას ბრძოლა დასჭირდა ამ ქვეყანაში შემოჭრილი სელჯუკთა სულტნის წინააღმდეგ, რომელსაც ფაქტიურად არც შებმია და რომელთანაც ბრძოლა არ გამართულა — იგი დავით მეფის ლაშქრის სიმრავლით შემინებული „განკრთა, აიყარა ველთათ“ და ჩაიკეტა ქალაქ შამახიის ციხეში¹⁶. ამის შემდეგ, როდესაც მის დასახმარებლად მისული რანის ათაბაგის აღსუნღულის ლაშქარი გაანადგურა დავით მეფის ჯარმა და ათაბაგი „იგი ოდენ მარტო მეოტი ძლით მივიდა სულტანსა წინაშე, იხილა რა ესე სულტანმან, მასვე ღამესა გაიპარა და სასდუნით მეოტი სხვთ გზით წარვიდა სოფლად თვსად“¹⁷. ეს მოხდა 1123 წლის მაისში, ხოლო ივნისში მეფეს კვლავ დასჭირდა შირვანზე გალაშქრება, იგი „კუალად წარვიდა შარვანს, აღიღო გულისტანი, სახლი თავადი შარვანისა“¹⁸.

მაგრამ 1123 წლის არც ერთი ამ ლაშქრობის დროს შარვანი საბოლოოდ და მთლიანად შემოერთებული არ ყოფილა. როგორც ჩანს, ეს ამ ლაშქრობების მიზანს არც შეადგენდა. ასეთი მიზანი 1124 წლის სექტემბრის ლაშქრობის წინაშე ჩანს დასახული, რაც განხორციელდა კიდევ იმ ღონისძიებების გატარებით, რომელთა შესახებაც ზემოთ აღინიშნა.

მართალი იყო თ. ჟორდანიას, რომ 1124 წელს¹⁹ (აგვისტოს 20-ის შემდეგ) მეფემ ანისი შემოიერთა, მაგრამ არ არის სწორი, რომ ამის შემდეგ შირვანში მოწყობილი ლაშქრობა მხოლოდ სამხედრო გასეირნება იყო — დავით აღმაშენებელს ანისის შემოერთების შემდეგ უშუალოდ და პირდაპირ შირვანში არ ულაშქრია; მისი ისტორიკოსის ცნობით, 23 აგვისტოს ანისის შემოერთების შემდეგ, როდესაც „ანისისა მცველად დაუტევნა აზნაურნი მესხნი“, მეფე „წარმოვიდა ქართლად, და მცირეთა დღეთა მოუსუნენა სპათა თვსთა, და მერმე წარემართა შარვანს“²⁰.

მაშასადამე, 1124 წელს ჩატარდა სამი ლაშქრობა: პირველი — შირვანში, მაისის თვეში; მეორე — ანისში, აგვისტოში და მესამე — ისევ შირვანში, სექტემბერში. ვფიქრობთ, რომ სწორედ ამ დროს, როდესაც მეფე ქართლში იმყოფებოდა და შირვანს ლაშქრობის წინ ჯარს ასვენებდა, მან მოინახულა შიომღვიმის მონასტერიც და შეადგინა თავისი ანდერძი ამ მონასტრისადმი²¹.

ანდერძის თარიღად 1124 წლის სექტემბერ-ოქტომბერს მიიჩნევს რ. მე-

¹⁵ ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 343:7-8; ცხოვრება, გვ. 194: 6-8.

¹⁶ ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 343:9-10; ცხოვრება, გვ. 194:10-11.

¹⁷ ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 344:1-4; ცხოვრება, გვ. 195: 10-12.

¹⁸ ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 344:7-8; ცხოვრება, გვ. 195: 15-16.

¹⁹ ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 344:20; ცხოვრება, გვ. 196: 14.

²⁰ ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 345:15-1; ცხოვრება, გვ. 197: 5-7.

²¹ ანდერძის ტექსტის წინა პუბლიკაციაში („მრავალთავი“, IX, 1980; ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, I, №8) აღნიშნულია, რომ 1123 და 1124 წწ ლაშქრობები „ერთნაირად შეიძლება მივიჩნიოთ ანდერძის დაწერის თარიღად“, მაგრამ, როგორც ჩანს, 1124 წლის მეორე ლაშქრობის წინ უნდა იყოს ანდერძი დაწერილი.

ტრეველი მასში დასახელებული სვიმონ ბედიელ-ალავერდელის მნიგნობართუხუცესად და, სავარაუდოდ, ჭყონდიდლადაც ყოფნის მიხედვით²². მაგრამ, არსად, არცერთ წყაროში აღნიშნული არ არის, რომ სვიმონ ბედიელ-ალავერდელი ანდერძის შედგენის დროისათვის ჭყონდიდელიც იყო. პირიქით, დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი საგანგებოდ აღნიშნავს სვიმონის შესახებ, რომ „განმგებელად და ზედამხედველად ყოველთა საქმეთა მანდაურთა (შირვანისათა — ვ. ს.) აჩინა მნიგნობართუხუცესი თჳსი სჳმონ, ჭყონდიდელი მთავარეპისკოპოსი, მაშინ ბედიელ-ალავერდელი“²³. ისტორიკოსის ეს სიტყვები მხოლოდ ასე შეიძლება გავეიგოთ: სვიმონი ჭყონდიდელია იმ დროს, როდესაც ისტორიკოსი ამ სიტყვებს წერს, ხოლო ბედიელ-ალავერდელი და მნიგნობართუხუცესი იყო მაშინ, როდესაც დავით მეფემ შარვანს „განმგებელად და ზედამხედველად... აჩინა“²⁴.

როგორც ჩანს, სურათი ასე უნდა წარმოვიდგინოთ: 1118 წელს, გიორგი ჭყონდიდელ-მნიგნობართუხუცესის გარდაცვალების შემდეგ, მნიგნობართუხუცესობა დავით აღმაშენებელმა მისცა გიორგის დისწულს სვიმონს, რომელიც იმ დროს ბედიელ-ალავერდელი იყო. ამის გამო ჭყონდიდლობა ერთ ხანს დაშორებული აღმოჩნდა მნიგნობართუხუცესობისაგან (როგორც ამას მიიჩნევდა ნ. ბერძენიშვილი²⁵) და არა დავით მეფისათვის არასასურველი კანდიდატის მიერ მისი მიტაცების გამო. სხვათა შორის, ამასაც მიიჩნევდა ნ. ბერძენიშვილი და თავდაპირველად რ. მეტრეველი²⁶, მაგრამ შემდეგ მან თვალსაზრისი შეიცვალა²⁷.

ასეთი რამ — მეფის არასასურველი კანდიდატის მიერ უპირატესი სამღვდელმთავრო კათედრის მიტაცება დავით აღმაშენებლის მეფობის დროისათვის, თუნდაც იურიდიული თვალსაზრისით — 1104 წლის რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების შემდეგ, გამორიცხული იყო²⁸. როგორც ჩანს, უნდა ვივარაუდოთ, რომ დავით აღმაშენებლისათვის მთავარი და მნიშვნელოვანი იყო მნიგნობართუხუცესობა ჰქონოდა შეერთებული მაღალი რანგის მღვდელმთავარს და ამით გაენია კონტროლი საეკლესიო ცხოვრებისათვის და არა პირიქით — მაღალი რანგის საეკლესიო ხელისუფლება ყოფილიყო შეერთებული მნიგნობართუხუცესობასთან.

მოგვიანებით, როდესაც ჭყონდიდლობა გამოთავისუფლდა იგი გადაეცა

²² რ. მეტრეველი, დავით IV აღმაშენებელი, თბ., 1986, გვ. 24-25.

²³ ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 345: 20; ცხოვრება, გვ. 197: 9-12.

²⁴ ი. ანთელავა, საქართველოს ცენტრალური და ადგილობრივი მმართველობა XI-XIII სს., თბ., 1983, გვ. 107-108.

²⁵ ნ. ბერძენიშვილი, სავაზირო ფეოდალურ საქართველოში, იბ. მისი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, წიგნი III, თბ., 1966, გვ. 11.

²⁶ რ. მეტრეველი, დავით აღმაშენებელი, თბ., 1965, გვ. 51.

²⁷ რ. მეტრეველი, მინაკლასობრივი ბრძოლა ფეოდალურ საქართველოში (XII საუკუნე), თბ., 1973, გვ. 249-250; მისივე დავით IV აღმაშენებელი, გვ. 24-25; ამის შესახებ ჯდრ. ი. ანთელავა, საქართველოს ცენტრალური და ადგილობრივი მმართველობა, გვ. 107.

²⁸ ი. ანთელავა, დასახ. ნაშრომი, გვ. 107-108.

სვიმონ მნიგნობართუხუცესს ბედიელ-ალავერდელს²⁹, როგორც ამას უეჭველს ჰყოფს უბისის სვეტის 1141 წლის წარწერა³⁰, თუმცა, მასში იგი მხოლოდ ჭყონდიდელად იხსენიება, ბედიელ-ალავერდელობის გარეშე, მაგრამ ეს არ შეიძლება მის მიერ ბედიელ-ალავერდელობის დატოვების და მხოლოდ ჭყონდიდლობის მიღების საფუძველად მივიჩნიოთ, რადგან ამ წარწერაში სვიმონი მნიგნობართუხუცესადაც არ იხსენიება, რაც მას, ყველა მონაცემების მიხედვით (დავით მეფის ისტორიკოსის ცნობა³¹), უეჭველად ჰქონდა.

ამდენად, რ. მეტრეველის თავისთავად სწორი შეხედულების — ანდერძის 1124 წლით დათარიღების საფუძველად სვიმონ მნიგნობართუხუცესის ამ ანდერძის ტექსტში ბედიელ-ალავერდელობასთან ერთად ჭყონდიდელადაც ყოფნის ვარაუდი არ გამოდგება, რადგან ანდერძის ტექსტის შედგენის დროისათვის ასეთ რამეს ადგილი არ ჰქონია. პირიქით, ის არ იყო ამ დროს ჭყონდიდელი და ამას ხაზგასმით აღნიშნავს დავით მეფის ისტორიკოსი და არაორაზროვნად არის მინიშნებული ამის შესახებ ანდერძის ტექსტშიც — სვიმონი რომ ჭყონდიდელი ყოფილიყო ეს ანდერძშიც იქნებოდა აღნიშნული.

ერთი სიტყვით, ანდერძი დავით აღმაშენებლისა შიომღვიმის მონასტრისადმი, ანდერძის ტექსტისა და დავით მეფის ისტორიკოსის თხზულების მონაცემებზე დაყრდნობით, თარიღდება 1124 წლის სექტემბრით³².

²⁹ იქვე, გვ. 108.

³⁰ ქართული წარწერების კორპუსი, ტ. II, დასავლეთ საქართველოს წარწერები (IX-XIII სს), შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ვ. სლოვაკი, თბ., 1980, №163.

³¹ ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 345-20; ცხოვრება, გვ. 197: 9-12.

³² ანდერძი, აღრიდნევე ცნობილი ძველი არგუმენტების მოხმობით, კვლავ 1123 წლის მაისის წინა დროით დაათარიღა ა. ბოგვერაძემ (იხ. მისი, როდის დაიწერა შიომღვიმისადმი დავით აღმაშენებლის ანდერძი?, „საისტორიო მოამბე“, 71-72, თბ., 1998-1999, გვ. 55-61).

თავი III

ანდერძის ტექსტის დადგენასთან დაკავშირებული საკითხები

ანდერძის ტექსტის გამომცემელთა და შემსწავლელთა შორის არის სხვადასხვა მოსაზრება ცალკეული ადგილების ნაკითხვასთან ან ინტერპრეტაციასთან დაკავშირებით. ზოგჯერ, და უმეტეს შემთხვევაში, ეს განსხვავებები არ სცილდება ორთოგრაფიული ნორმების ფარგლებს და ისინი განპირობებულია იმ მოთხოვნების დონით, რომლებიც წაეყენებოდა ტექსტების გამომცემას მათი შესრულების დროს. მაგრამ, არის ისეთი განსხვავებებიც, რომლებიც გამომწვეულია ტექსტის არასწორად ნაკითხვით, ზოგჯერ ქარაგმის არასწორად გახსნით და სხვ. ცხადია, ყველა კითხვასხვაობის (განსაკუთრებით ორთოგრაფიულის) შესახებ მსჯელობის გამართვა აუცილებელი არ არის, მით უმეტეს, რომ ისინი აღრიცხულია ტექსტის ორი გამომცემის სქოლიოებში („მრავალთავი“, IX და ქისკ, I). მაგრამ ზოგიერთი აზრობრივ-შინაარსობრივი განსხვავება ანდერძის ტექსტის გამომცემებს შორის მაინც უნდა აღინიშნოს.

ამავე დროს, დედანი, რომელიც წითელი მელნით ყოფილა დაწერილი, თავიდან ბოლომდე (სულ რამდენიმე სიტყვის გამოკლებით) გაცხოველებულია, ზემოდან ასო-ასო გადანერილია შავი მელნით. ეს, ტექსტის ზემოდან ხელმეორედ დაწერა, ანდერძის შედგენის თანადროულია — „შავად“ ტექსტი დაიწერა წითელი მელნით და შემდეგ „გადათეთრდა“ შავი მელნით. როგორც ჩანს, ზოგჯერ მთლად ზუსტად ვერ მოხდა ასოს ასოზე დამთხვევა და ამის გამო ზედმეტი ასო ან ასონაკლებობა შეიმჩნევა. რაც იშვიათად, მაგრამ ტექსტის განსხვავებულ გააზრებასაც იწვევს.

დავით აღმაშენებლის ანდერძი შიომღვიმისადმი პირველად გამოსცა თ. ჟორდანიამ 1895 წელს. ეს არის რუსულ ენაზე გამოცემული მცირე ზომის ნიგნი, რომელშიც დაბეჭდილია ანდერძის ტექსტი ქართულ და რუსულ ენებზე გამომცემლის ტექსტოლოგიური შენიშვნებით და მოკლე ისტორიული კომენტარებით¹.

ძველი ტექსტის ყოველ ან თითქმის ყოველ პირველ პუბლიკაციას, მით უმეტეს, ისეთი ვრცელი და რთული ტექსტისა, როგორიც დავით აღმაშენებლის ეს ანდერძია, გარკვეული ხარვეზები მუდამ ახლავს. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ანდერძის ტექსტის პირველი გამომცემიდან დღემდე, საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში, შეიცვალა ის მოთხოვნები, რომლებიც ასეთ პუბლიკაციებს წაეყენება, დაიხვეწა გამომცემის ნესები, მეთოდები,

¹ Ф. Жордания, Завещание царя Давида Возобновителя, данное Шио-Мгвимской лавре в 1123 г., Тифлис, 1895.

ტექნიკური ხერხები და საშუალებები.

ამდენად, დავით აღმაშენებლის ანდერძის ამ გამოცემის ხარვეზებზე ყურადღების გამახვილება, მათი საგანგებოდ გამოყოფა და მათ გარშემო მსჯელობის გამართვა, მისი შეფასება თანამედროვე მოთხოვნებისა და სა-
დღეისოდ ამ საკითხის გარშემო დაგროვებული ცოდნის პოზიციებიდან, ვფიქრობ, გაუმართლებელია და უსამართლოც იქნებოდა. მთავარია, რომ იმ
ნელს, საუკუნეზე მეტი ხნის წინათ, სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოვიდა ჩვენი
წარსულის ერთ-ერთი შესანიშნავი წერილობითი ძეგლი, საქართველოს ისტო-
რიის მრავალმხრივ გამორჩეული და მდიდარი საისტორიო ცნობების შემ-
ცველი წყარო და შემოვიდა იმ დროის მოთხოვნების მიხედვით გამართული და
შესაბამის მეცნიერულ დონეზე შესრულებული².

მომდევნო, 1896 წელს ანდერძის ტექსტი, უკვე მხოლოდ ქართულ ენაზე,
თ. ჟორდანიამ გამოაქვეყნა შიომღვიმის მონასტრის საბუთების მის მიერ გა-
მოსაცემად მომზადებულ კრებულში³. უნდა აღინიშნოს, რომ იგი არ არის აბ-
სოლუტურად იდენტური იმ ტექსტისა, რომელიც მან ერთი წლით ადრე გამო-
სცა ზემოდასახელებულ წიგნში.

მიუხედავად ზემოაღნიშნულისა, ამ გამოცემების ზოგიერთი ნაკლი მა-
ინც უნდა აღინიშნოს, რადგან თ. ჟორდანიას, როგორც ერთ-ერთი შესანიშნავი
პალეოგრაფის ავტორიტეტის წყალობით, დიდხანს გაჰყვა შემდეგ ამ ტექსტს
და გადადიოდა გამოცემიდან გამოცემაში.

ზოგიერთ მათგანზე მიუთითა ჯერ კიდევ ს. კაკაბაძემ 1912 წელს და აღ-
ნიშნა სწორედ პრინციპული მნიშვნელობის შეცდომები და არა, ვთქვათ, ორ-
თოგრაფიული ხასიათის კითხვასხვაობები.

1. „ძმა“ და არა „ძე“.

ს. კაკაბაძის შენიშვნით, „თ. ჟორდანიას გამოცემაში (იგულისხმება ან-
დერძის ტექსტის ორივე გამოცემა — ვ.ს.) ორიოდე სიტყვა გამოშვებულია და,
გარდა ამისა, ერთი მძიმე შეცდომაა დაშვებული. მოდისტოს დასახელებულია
ძაგანის ძედ, მაშინ როდესაც დედანში ძმა იკითხვის. გარდა ამისა, თავში მხე-
დრულით დანერილი რამდენიმე სიტყვა თ. ჟორდანიას ვერ წაუკითხავს“⁴.

მართალია, საბუთის დედანში მოდისტოსი ძაგანის ძმად არის დასახელე-
ბული და არა ძედ, როგორც ეს თ. ჟორდანიას მიერ გამოცემულ ორივე ტექსტ-
შია, მაგრამ უცნაური ის არის, რომ რუსული გამოცემის წინასიტყვაობაში თ.

² პირველი ბეჭდური ცნობა ანდერძის შესახებ გამოქვეყნდა გაცილებით ადრე, 1845 წ. (П. Иоселиани, Описание Шиломгвинской пустыни в Грузии, Тифлис, 1845, с. 51-52). ხოლო ტექსტის დაწვრილებითი შინაარსი რუსულ ენაზე გამოაქვეყნა დ. ფურცელაძემ 1881 წელს (Пурцеладзе Д.П., Грузинские церковные гуджари (грамоты), Тифлис, 1881, с. 94-96). ან-
დერძის შესწავლის შესახებ იხ. აქვე, თავი I.

³ თ. ჟორდანია, ისტორიული საბუთები შიომღვიმის მონასტრისა და „ძეგლი“ ვახანის ქვაბთა,
ტფ., 1896, გვ. 15-19.

⁴ ანდერძი დავით აღმაშენებლისა, შიომღვიმისათვის დაწერილი. ტექსტი გამოსცა სარგის კაკაბაძე-
მან, ტფ., 1912, გვ.1.

ჟორდანია მოდისტოს ძაგანის ძმად მოიხსენიებს⁵.

2. „ბრძანებითა“, „ნებითა“, თუ „თავსმდებობითა“.

თ. ჟორდანია მთელი გამოცემული ორივე ტექსტის პირველი წინადადება (დავით აღმაშენებლის ხელით მხედრულით დაწერილი სტრიქონი) განსხვავებულია. ამ სტრიქონის წაკითხვა და მისი საბოლოოდ გამართვა ცალკე საკითხია და მასზე შედარებით დაწვრილებით შევჩერდები.

ანდერძის ტექსტის 1895 წლის გამოცემაში თ. ჟორდანია ეს წინადადება ასე აქვს წაკითხული: „ბრძანებითა ლ-თისაითა შედაის შეწყის (?)“, რომელსაც რუსულ თარგმანში („[Во]лею Божию...“) გაკეთებული აქვს შენიშვნა: Непрочитанные или, вернее, непонятные нам слова суть: შედაის შეწყის(?). Может быть, эти слова еврейские или арабские⁶.

1896 წლის მისსავე გამოცემაში ამ წინადადების პირველი სიტყვა წაკითხულია, როგორც „[ნე]ბითა“⁷, ხოლო დანარჩენი ნაწილი ისეა წარმოდგენილი, როგორც პირველ გამოცემაში, ოღონდ, დამატებით, ქარაგმა „ლ-თისაითა“ გახსნილია — „ღვთისაითა“. ამავე დროს, შენიშვნა წაუკითხავი, თუ უფრო სწორად, გაუგებარი სიტყვების სადაურობის შესახებ მოხსნილია — იქ აღნიშნულია მხოლოდ შემდეგი: „რას ნიშნავს „შედაის შეწყის“ ჩვენ არ ვიცით“.

1912 წელს ს. კაკაბაძემ გამოსცა ანდერძის ტექსტი ხუცური შრიფტით და ერთ გვერდზე არქეოგრაფიულ-ბიბლიოგრაფიული ხასიათის შენიშვნებით. ამ გამოცემას ქვემოთ ცალკე დაუბრუნდები, ხოლო აქ აღვნიშნავ, რომ ანდერძის ტექსტის მხედრულით დაწერილი სტრიქონები მას მხედრული შრიფტითვე აქვს გამოქვეყნებული. პირველ წინადადებას იგი ასე კითხულობს: „[ქ. დიდ-]-ბითა ღთსაითა მე დთ მანყიეს“. პირველი სიტყვის ფრჩხილებში ჩასმული ნაწილის ბოლო ასოს („დ“) დართული აქვს შენიშვნა: „აქ სიგელი მოხეულია, მაგრამ ასო დ-ს თავი გარკვევით ჩანს“⁸.

1924 წელს ანდერძის ტექსტის პირველი წინადადების მეორე ნახევრის წაკითხვას საგანგებო წერილი უძღვნა ა. შანიძემ (იგი მას მოხსენებად წაუკითხავს „ქართული საენათმეცნიერო საზოგადოების“ სხდომაზე 1923 წლის 29 აპრილს), რომელშიც გადმოსცა საკითხის ზემოთწარმოდგენილი ისტორია და რაც მთავარია, დაასკვნა შემდეგი: „მე ვფიქრობ, რომ სადავო სიტყვები ასე იკითხება: მე ღ-თს მიწყიეს, რაიცა ნიშნავს, რომ მე დავითს დამიწყია ამ

⁵ Жордания Ф., Завешание, с. 3 (ორგზის), 4. თუმცა, ერთ შემთხვევაში თ. ჟორდანია მოდისტოს ტექსტის შესავალშიც ძაგანის ძედ („его сын“) ასახელებს (გვ.1). ძაგანის ძედ არის იგი დასახელებული ორგზის ტექსტის რუსულ თარგმანში (გვ.17). ამის შესახებ უკვე აღინიშნა ჩვენს ისტორიოგრაფიაში: რ. ბერეგელი, დავით IV აღმაშენებელი, თბ., 1986, გვ.100.

⁶ Жордания Ф., Завешание, с. 15, прим.17.

⁷ თ. ჟორდანია, ისტორიული საბუთები, გვ. 15.

⁸ ანდერძი დავით აღმაშენებლისა, გვ. 5.

ანდერძის წერაო და იგივე დავითი აბოლოვებს მას⁹.

შემდგომში იგი ამ აზრს ასე ავითარებს: „მამასადამე, აქ გარკვევით არის ნათქვამი, რომ ანდერძი დავით აღმაშენებლის მიერ არის დაწყებული მხედრულად, მერმე ხუცურად არის განგრძობილი მნიგნობრის მიერ და შემდეგ დავითის მიერვეა გათავებული და დამტკიცებული მხედრულად. აქედან ჩანს, რომ დავით აღმაშენებელს არ ემარჯვებოდა ხუცური წერა და ჩვეულებრივ მას მხედრული ასოებით გამოჰყავდა ხოლმე თავისი აზრი“¹⁰.

ანდერძის პირველი წინადადების ნაკითხვის ისტორიის შესახებ შემდეგ იც უნდა აღინიშნოს:

1924 წელსვე, აკ. შანიძის ამ წერილის შესახებ ბიბლიოგრაფიული შენიშვნა გამოაქვეყნა ს. კაკაბაძემ, რომელშიც იგი კვლავ დაუბრუნდა ტექსტის დასაწყისის სიტყვების მისეულ ნაკითხვას (1912) და აღნიშნა, „რომ დეფექტიან ნაწილში, შესასწორებლად თავის დროზე ჩვენს მიერ გამოთქმული ნაკითხვისა, უნდა იკითხებოდეს პალეოგრაფიულ კოპიოში შერჩენილი ხაზების მიხედვით, [ბ-]ბთა, ან [ნე]ბითა. მთელი დასაწყისი მამასადამე იკითხებოდა ამგვარად (დედანი ეხლა უკვე დაკარგულია): [ბ-]ბითა ლ-თისაითა მე დ-თს მიწყის. პირველი სიტყვის მაგივრად აქ შეიძლება იყოს აგრეთვე — [ნე]ბითა“¹¹.

მაგრამ ს. კაკაბაძის ამ კატეგორიული შენიშვნის საწინააღმდეგოდ ასევე გადაჭრით უნდა აღინიშნოს, რომ ანდერძის ტექსტის შესახებ არსებული დოკუმენტური მასალის (ფოტო, პალეოგრაფიული ასლები) მიხედვით, აშკარაა, რომ ს. კაკაბაძის თავდაპირველი, 1912 წლის პუბლიკაციაში გამოთქმული თვალსაზრისი ანდერძის ტექსტის პირველი წინადადების პირველი სიტყვის ნაკითხვისა ბევრად უფრო სწორი იყო და ჭეშმარიტებასთან მიახლოებული. ამ პუბლიკაციაში საეჭვოა და, როგორც ჩანს, არ არის სწორი მისეული ნაკითხვა პირველი სიტყვისა „[დიდ-]ბითა“, ე. ი. „დიდებითა“, მაგრამ აბსოლუტურად სწორია შენიშვნა იმის შესახებ, რომ „აქ სიგელი მოხეულია, მაგრამ ასო დ-ს თავი გარკვევით ჩანს“¹².

ტექსტში დ-ს თავი ს. კაკაბაძის მიერ გამოცემული ანდერძის დედნის ძალზე შემცირებული ფოტოს ამ ადგილის გადიდების დროსაც გარკვევით გამოჩნდა 1973 წელს, როდესაც ანდერძის ტექსტი მზადდებოდა „ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსში“ გამოსაცემად (აქვე, სურ. 3). დ-ს თავის არსებობა დაზიანებულ ადგილას კიდევ უფრო უეჭველი გახდა ი. ახალშენამილის მიერ 1880 წელს ანდერძის ტექსტის ამ წინადადების დედნის ზომაზე გადმოღებულმა პალეოგრაფიულმა ასლმა, რომელიც მიკვლეულ იქნა 1989 წელს (აქვე, სურ. 4). მამასადამე, ნაკითხვა ასოთა კომპლექსისა „დ-ბთა, ან-

⁹ ა. შანიძე, დავით აღმაშენებლის მიერ შო მღვდისათვის დაწერილი ანდერძის დასაწყისი სიტყვები, „ჩვენი მეცნიერება“, №8, 1924, გვ. 48.

¹⁰ იქვე.

¹¹ საისტორიო მოამბე, წ. 1, ტფ., 1924, გვ.292.

¹² ანდერძი დავით აღმაშენებლისა, გვ. 5.

დერძის ტექსტის პირველი სიტყვის მეორე ნაწილში ამჟამად ეჭვს არ იწვევს.

ახლა, რაც შეეხება ამ სიტყვის პირველი ნაწილის ნაკითხვას.

ცხადია, ზემოთ მიღებული დასკვნის შემდეგ ამ სიტყვის ნაკითხვა, როგორც „ბრძანებითა“, ან „ნებითა“ (თ. ჟორდანია, ს. კაკაბაძე) უნდა გამოირიცხოს, ხოლო ს. კაკაბაძისეული თავდაპირველი ნაკითხვა (დიდებითა“), რადგან მას სხვა წერილობით ძეგლებში ანალოგია არ მოეპოვება და კონტექსტითაც მიუღებელი ჩანს, საეჭვოდ უნდა ჩაითვალოს¹³.

ვფიქრობ, ქართული ისტორიული საბუთების შესავალ ნაწილში მიღებული ფორმულების („თავსმდებობითა და შეწევნითა ღმრთისაითა“, ან „თავსდებითა და შეწევნითა“, რომელიმე წმინდანისა — იხ. ქისკ, I, გვ. 226 — ტერმინთა და საგანთა საძიებელი) ანალოგიით, დავით აღმაშენებლის ანდერძის ტექსტის პირველი სიტყვა უნდა აღდგეს როგორც „თავსდებითა“ ან „თავსმდებობითა“. ეს უკანასკნელი იმ შემთხვევაში, თუ მის დაქარაგმებით გადმოცემას ვივარაუდებთ, რაც ფოტოზე გარკვევით აღბეჭდილი ქარაგმის გრძელი განივი ხაზის მიხედვით სწორედ ასეა, თუმცა, ი. ახალშენაშვილისეულ ასლზე ეს ხაზი წარმოდგენილი არ არის. მაშასადამე ანდერძის ტექსტის პირველი წინადადება მთლიანად შეიძლება ასე გაიმართოს: „[ქ. თავს მ] დებობითა ღმრთისაითა, მე, დავითს, მიწყევს“.

3. „მტკიცედ აქციე“ თუ „დაამტკიცე, მტკიცედა უქციე“.

თ. ჟორდანიაზელი ორივე გამოცემაში საბუთის ტექსტის ბოლო სტრიქონი, დაწერილი დავით აღმაშენებლის მიერ, წარმოდგენილია ასე: „სიმტკიცეო ყოველთაო, ღმერთო, მტკიცე მტკიცედ აქციე“. აქ, როგორც ვხედავთ, „დაამტკიცე“-ს ნაცვლად ნაკითხულია „მტკიცე“, ხოლო „უქციე“-ს ნაცვლად „აქციე“. მიუხედავად იმისა, რომ თ. ჟორდანიაზელი გამოცემის ეს უზუსტობები გასწორებულია ჯერ კიდევ ს. კაკაბაძესთან (1912), ისინი ი. დოლიძემ (1965) კვლავ თ. ჟორდანიაზელი ნაკითხვებით წარმოადგინა. როგორც ჩანს, ამ შემთხვევაში, გარდა თ. ჟორდანიაზელი, როგორც პალეოგრაფის ავტორიტეტისა, გავლენა იქონია იმანაც, რომ ი. დოლიძის ვარაუდით ს. კაკაბაძის გამოცემას, თითქოს, დართული აქვს საბუთის XVII ს-ის პირის ფოტო¹⁴, და მაშასადამე, ტექსტიც ს. კაკაბაძეს ამის მიხედვით უნდა ჰქონდეს გამოცემული. სინამდვილეში, ს. კაკაბაძის გამოცემისადმი დართული ფოტო საბუთის დედნის ფოტოა, ტექსტიც მას საბუთის დედნის მიხედვით აქვს გამოცემული. მისი ნაკითხვის სისწორე სავსებით დაადასტურა 1973 წელს მიკვლეულმა

¹³ ამასთანავე, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ამ წაკითხვის შესაძლებლობაც დასაშვებია, რადგან არ არის გამორიცხული, რომ დავით აღმაშენებელს ღვთის სადიდებელი მოხსენიებით დაეწყო თავისი ანდერძის ტექსტი: „ქ. დიდებითა ღმრთისაითა, მე, დავითს, მიწყევს“. ის რომ მსგავსი ფორმულით არ იწყება სხვა წერილობითი ძეგლები, არ შეიძლება საწინააღმდეგო თვალსაზრისისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობის იყოს — თვით ეს საბუთი ზომა მრავალმხრივ არაორდინალური წერილობითი ძეგლია.

¹⁴ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. II, საერო საკანონმდებლო ძეგლები (X-XIX სს). ტექსტები გამოცემა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, თბ., 1965, გვ. 592.

საბუთის დედნის ფოტოპირმა და 1989 წელს მიკვლეულმა პირველი და ბოლო სტრიქონების პალეოგრაფიულმა ასლებმა, ხოლო ეს მასალა ი. დოლიძისათვის მის მიერ ტექსტის გამოსაცემად მომზადების დროს (1965), ცხადია, უცნობი იყო.

ანდერძის დავით აღმაშენებლისეული დამტკიცება-ხელრთვის ბოლო ორი სიტყვის განსხვავებული ნაკითხვა გამოაქვეყნა ზ. ჭუმბურიძემ¹⁵: „მტკიცე და უქციე“. ასეთი სახით ტექსტი, მართალია, გრამატიკულად და ენობრივად სავსებით გამართულია, მაგრამ დედანში წერია „მტკიცედა უქციე“, როგორც ეს წარმოდგენილია ტექსტის ყველა, მათ შორის უშუალოდ დედანზე დამყარებულ გამოცემებში (მართალია, ამ გამოცემებში ეს ადგილი ნაკითხულია, როგორც „მტკიცე მტკიცედ აქციე“, მაგრამ „და უქციე“ მათთან არ იკითხება) და როგორც ეს ეჭვმიუტანლად დასტურდება საბუთის დედნის 1973 წელს მიკვლეულ ფოტოზე (იხ. აქვე, სურ. 5) და 1880 წელს საბუთის ტექსტის ამ ადგილის ი. ახალშენაშვილის მიერ გადმოღებულ პალეოგრაფიულ ასლზე (იხ. აქვე, სურ. 6).

მთლიანად, ანდერძის ტექსტის ბოლო სტრიქონი, დაწერილი მხედრულით, დავით აღმაშენებლის ხელით, ასე იკითხება: „ქ. სიმტკიცეო ყ(ოვე)ლთაო ღ(მერ)თო, დაამტკიცე, მტკიცედა უქციე“ (ქისკ, I, გვ.59, სტრქ. 165).

დავით აღმაშენებლის ხელრთვის ფორმულა („დაამტკიცე, მტკიცედა უქციე“) პარალელურ მასალად მოჰყავს აკად. ს. ყაუხჩიშვილს ათონის ქართველთა მონასტრის 1015 წლის ერთ-ერთი ბერძნული აქტის სარეგისტრაციო მინაწერისათვის, რომელიც თავის მხრივ დათარიღებულია 1027 წლით¹⁶.

4. „პური — ხილი ფურნისაჲ“.

ანდერძში ერთგან აღნიშნულია: „საზრდელი ძმათა პური, ხილი ფურნისაჲ, ხუთასისა დრამისა წონი, ნუმცა ოდეს მოაკლდების“ (სტრქ. 66-67). თ. ჟორდანიას მოსაზრებით აქ „ხილი ფურნისაჲ“ გამხმარ ხილს, ჩირს აღნიშნავს და იგი ანდერძის ამ ადგილს ასე თარგმნის: „Пища для иноков: хлеб и фрукты сушеные весом 500 драм, пусть всегда выдается“¹⁷. ხოლო იქვე სქოლიოში აღნიშნავს: „ხილი ფურნისა — фрукты (высушенные в) печи“¹⁸.

ს. კაკაბაძისეული გამოცემა ტექსტისა, როგორც აღინიშნა, ნუსხური შრიფტითაა შესრულებული თანამედროვე პუნქტუაციური ნიშნების გარეშე და ამიტომ არ ჩანს, თუ როგორ ესმოდა გამომცემელს ტექსტის ეს ადგილი, ხოლო ი. დოლიძისეულ გამოცემაში „ხილი ფურნისაჲ“ წარმოდგენილია

¹⁵ ზ. ჭუმბურიძე, დავით აღმაშენებლის ანდერძი, კრ. „მწიგნობარი, 91-92“, თბ., 1992, გვ. 113, 116.

¹⁶ გეორგიკა, 8, თბ., 1970, გვ. 217, შფ. სქ. 1 ამ მინაწერის გამართული ტექსტის პუბლიკაცია: Actes d'Iriron, I, Paris, 1985, p. 216.

¹⁷ ჟორდანიას ფ., Завешание, с. 22.

¹⁸ იქვე, შფ. 49.

„პურის“ განმარტებად, რაც სათანადო პუნქტუაციური ნიშნებით არის აღნიშნული: „საზრდელი ძმათა — პური, ხილი ფურნისაჲ“¹⁹ და ა. შ.

ი. ჯავახიშვილს „ქართულ ნუმისმატიკაში“, ნონის აღმნიშვნელ ერთეულ „დრამასთან“ დაკავშირებული საკითხების განხილვისას, მოჰყავს დავით აღმაშენებლის ანდერძის ტექსტის ეს ადგილი საკუთარი კონიექტურით „პური [ც]ხობილი ფურნისაჲ ხუთასისა დრამისა ნონი ნუმცა უდეს მოაკლდების“²⁰. როგორც ჩანს, პურის, როგორც „ხილი ფურნისაჲ“ განმარტება მას შეცდომად ჩაუთვლია და ტექსტს ასწორებს ზემოთ წარმოდგენილი სახით. ანდერძის დედანს ამ ადგილას ტექსტის გადაკეთების, დაზიანების ან სხვა რაიმე კვალი არ ეტყობა (ყოველ შემთხვევაში, დედნის ფოტოზე ტექსტის ეს ადგილი გარკვევით იკითხება) და, ამდენად, ნაკითხვა „ხილი ფურნისაჲ“ ეჭვს არ იწვევს.

როგორც ჩანს, ტექსტის ეს ადგილი ისე უნდა გავიაზროთ, როგორც ეს ი. დოლიძისეულ გამოცემაშია წარმოდგენილი: პური არის ფურნის ხილი, მისი „ნაყოფი“ და მონასტრის ძმობას იგი ხუთასი დრამის ნონისა მიეცემოდა.

ამავე დროს, ისიც ცნობილია, რომ ჩირს თონეშიც ამზადებდნენ. ეს სულ ბოლო დროის ეთნოგრაფიული მონაცემებითაც დასტურდება²¹. აქედან გამომდინარე, თ. ჟორდანიასეული გააზრება ტექსტის ამ ადგილისა თითქოს გარკვეულ საფუძველს არ არის მოკლებული. და მაინც, რითი არის გამოწვეული, რომ ანდერძის ტექსტში „პურს“ დასჭირდა საგანგებო განმარტება?

ტექსტის თ. ჟორდანიასეულ გაგებას ხელს უშლის თვით ტექსტის მონაცემი — თუ პური და ფურნის ხილი სხვადასხვა „საზრდელის“ აღმნიშვნელია, მაშინ „ხუთასი დრამის ნონი“ რომელი მათგანი უნდა იყოს? თითოეული სახეობის „საზრდელის“ ოდენობა ხომ ცალ-ცალკე იქნებოდა აღნიშნული. მაშასადამე, ამ ფორმალური გარემოების მიხედვითაც, „ხილი ფურნისაჲ“ პურის განმარტებად უნდა მივიჩნიოთ და არა საზრდელის სხვა სახეობად.

„პურის“ ცალკე განმარტება ანდერძის ტექსტში იმითაც უნდა იყოს გამოწვეული, რომ იგი ძველ ქართულში (გარდა თანამედროვე მნიშვნელობისა) „სადილს“, „წეულებას“, „ლხინს“ აღნიშნავდა²². ამიტომაც, ანდერძის

¹⁹ ქართული სამართლის ძეგლები, II, გვ. 14.

²⁰ ი. ჯავახიშვილი, ქართული საფას-საზომამცოდნეობა, ანუ ნუმისმატიკა-მეტროლოგია, ტფ., 1925, გვ. 70, თხზ. ტ. IX, თბ., 1996, გვ. 603; ტ. XII, თბ., 1998, გვ. 293; გარდა ამისა, საბუთის ტექსტის ამ ადგილის სისწორეში ი. ჯავახიშვილი ადრევე დაუჭერულა და ტექსტის ს. კაკაბაძისეული გამოცემის მის კუთვნილ ცალში, რომელიც ამჟამად კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში ინახება, წიგნის ამაზე სიტყვა „ხილი“ ს. გასწვრივ კითხვის ნიშანი დაუსვა.

²¹ მაგ. ლეღვისა და ატმის ჩირის თონეში გამოცხობით თუ გამოშრობით დაზადების შესანიშნავი წესებია ჩაწერილი 1930-იან წლებში კახეთში (იხ. მასალები საქართველოს შინაგარეურობისა და წერილი ხელოსნობის ისტორიისათვის. აკად. ი. ჯავახიშვილის საერთო რედაქციით. ტ. III, ნაწ. II, სპ. ნელ-სასმელი, თბ., 1986, გვ. 12-14).

„სადილს“, „წვეულებას“, „ლხინს“ აღნიშნავდა²². ამიტომაც, ანდერძის ტექსტში, როგორც საბუთში, მეტი სიცხადისათვის კონკრეტულად არის აღნიშნული, რომ აქ იგულისხმება „პური“, როგორც საზრდელი, როგორც „ფურნის ხილი“, ფურნეში დამზადებული²³.

5. „ბროლისა ბაზიჯისა ფეშხუმი“.

მართალია, ი. ჯავახიშვილს არ გამოუქვეყნებია თავისი დაკვირვებანი ანდერძის ტექსტის ცალკეული ადგილების წაკითხვასა და ინტერპრეტაციასთან დაკავშირებით (გარდა იმ ერთისა, რომლის შესახებ ზემოთ აღინიშნა), მაგრამ ეს დაკვირვებები ასახულია ანდერძის ტექსტის ს. კაკაბაძისეული გამოცემის მისი კუთვნილი ცალის აშიებზე. წიგნის ეს ცალი, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ამჟამად ინახება კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში, ი. ჯავახიშვილის კაბინეტში (№ 355). რადგან ეს დაკვირვებები მეტად საინტერესოა და არსებითი მნიშვნელობისა, ხოლო ზოგიერთი მათგანი შემდეგი კვლევით მიღებული და დადასტურებული სხვათა მიერ, მათი ერთი ნაწილის აქ წარმოდგენა საჭიროდ მივიჩნიე.

ანდერძის ტექსტში ერთგან აღნიშნულია: „ბროლის, ბაზიჯისა და მინისა კანდლები, რომელი მე მომიწენებია და რომელი არსენის დაუდგამს, ნუმცაჲ ვის უკადრებია გამოლებაჲ“ (სტრქ. 62-63). საბუთის პირველ გამოცემაში (თ. ჟორდანიას) „ბროლისა“ და „ბაზიჯის“ გამოყოფილია მძიმით, და მშასადამე, ეს სიტყვები გაგებულია, როგორც სხვადასხვა მასალისაგან დამზადებული კანდლების აღმნიშვნელი ტერმინები. ასე მეორდება საბუთის ეს ადგილი ყველა შემდგომ გამოცემაში.

უფრო მეტი, თ. ჟორდანიას ანდერძის ტექსტის ამ ადგილს ასე თარგმნის: „Пожертвованные мною хрустальные, базиджевые („ბაზიჯისა“) и стеклянные люстры“ და ა. შ.²⁴ ხოლო სქოლიოში აღნიშნავს: „Значение слова базиджи (базиджи) мне неизвестно. Вероятно, базиджи есть ценный металл, из которого на Востоке делали разные дорогие сосуды“²⁵.

„ბაზიჯი“ ანდერძის ტექსტში კიდევ ერთხელ გვხვდება: „ბროლისა ბარძიმი და ბაზიჯისა ფეშხუშში სინმიდისა განახლებისა სამსახურად მოიჭმარებოდის“ (სტრქ. 83-84). თ. ჟორდანიას ამ ადგილს ასე თარგმნის: „Хрустальную чашу и дискос из базиджи назначаю на употребление во время обновления

²² ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი (მასალები), თბ., 1973, გვ. 343. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა იქვე მოტანილი ამ სიტყვის შემცველი სხვა ტერმინების განმარტება: „პურად მისრული – სტუმარი“, „პურის დამზადება – წვეულების გამართვა“, „პურის უფალი – მასპინძელი“ და სხვ.

²³ ვფიქრობ, საინტერესოა ი. ჯავახიშვილის შენიშვნა „500 დრამის წონის“ პურთან დაკავშირებით, რომელიც მას გაუკეთებია საბუთის ს. კაკაბაძისეული გამოცემის მისი კუთვნილი ცალის აშიაზე: „პური 500 დრამის წონი. თუ 1 დრამა=3,411 გრამს, 500 დრამა – 1705,5 გრამს“, დრამის ოდენობის განსაზღვრა იხ: ი. ჯავახიშვილი, ქართული საფას-საზომთამცოდნეობა, გვ. 107.

²⁴ Жордания Ф., Завешание, с. 21.

„არა“²⁵. მაშასადამე, აქაც „ბაზიჯი“ გაგებულია როგორც გარკვეული მასალის აღმნიშვნელი ტერმინი.

საბუთის ტექსტის ორივე ადგილისათვის ი. ჯავახიშვილს საგანგებო ყურადღება მიუქცევია. პირველ შემთხვევასთან დაკავშირებით მას ს. კაკაბაძისეული გამოცემის აშიაზე მიუწერია შემდეგი შენიშვნა: „ბროლისა ბაზიჯისა ҄ თხელი, ნაზი, წმინდა, სათუთი“. მაშასადამე, აქ „ბაზიჯი“ გაგებულია, როგორც ბროლის ხარისხის, მისი ღირსებების განმსაზღვრელი ტერმინი, ე. ი. ნეფეს მონასტრისათვის შეუწირავს ბაზიჯი ბროლის, ანუ წმინდა, სუფთა და სათუთი ბროლის და მინის კანდელები. აქედან გამომდინარე, ტექსტის გამოცემებში ეს ორი სიტყვა („ბროლისა“ და „ბაზიჯისა“) მძიმით არ უნდა გაიყოს.

საბუთის ტექსტში ამ სიტყვის („ბაზიჯი“) მეორე გამოყენების ადგილას ი. ჯავახიშვილი შენიშნავს შემდეგს: „ბაზიჯისა. ბროლისა სასანთლენი, ბროლისა ბარძიმი და ბაზიჯისა ფეშხუმი, აქედან ჩანს, რომ ბაზიჯი ბროლი არ იყო“. ეს განმარტება რამდენადმე წინააღმდეგობაშია ამ სიტყვის იმ განმარტებასთან, რომელიც მას პირველ შენიშვნაში ჰქონდა წარმოდგენილი: იქ „ბაზიჯი“ განმარტებულია ბროლის დასახასიათებლად, ხოლო აქ აღნიშნულია, რომ „ბაზიჯი ბროლი არ იყო“. ამ შემთხვევაში, როგორც ჩანს, უპირატესობა მაინც პირველ ინტერპრეტაციას უნდა მიეკუთვნოს, რადგანაც „ბაზიჯი“ ი. ჯავახიშვილისავე მიგნებით და განმარტებით, ზედსართავი სახელია, საგნის, მასალის დამახასიათებელი, მისი თვისებების განმსაზღვრელი ტერმინი და არა ამ მასალის აღმნიშვნელი სიტყვა. აქედან გამომდინარე, საბუთის ტექსტის მეორე ადგილას აღნიშნული „ბროლისა ბარძიმი და ბაზიჯისა ფეშხუმი“ უნდა გავიგოთ, როგორც ბროლის ბარძიმი, ერთი მხრივ, და ბაზიჯი ბროლის ფეშხუმი, მეორე მხრივ, ან წმინდა, ნაზი, სათუთი მასალისაგან დამზადებული ფეშხუმი.

ბარძიმი და ფეშხუმი, ჩვეულებრივ, ერთი მასალისაგან მზადდებოდა. ამიტომ, ბარძიმი თუ ბროლისა იყო, მისი ფეშხუმიც ბროლის იქნებოდა; ამ შემთხვევაში, როგორც ჩანს, უფრო თხელი, ნაზი და სათუთი ბროლისა ყოფილა. ს.ს. ორბელიანის განმარტებით, „ბარძიმი — ფერწიანი მალალი (ფერწმალალი) სასმისია“²⁷, ხოლო „ფეშხუმი — თეფში“. ორივე ეკლესიის „სინმიდის სამსახურებელია“ და ერთად იხმარება ზიარების შემზადების დროს. ეს ორი ნივთი იმდენად განუყოფელია, რომ მათ ხშირად ერთი საერთო სახელით, შეერთებული ტერმინით — „ბარძიმ-ფეშხუმით“ მოიხსენიებენ. ასეა ეს საღმრთო ლიტურგიის უძველეს, იაკობის ჟამისწირვაში: „ხოლო რაჟამს აღიხმიდენ დიაკონნი ბარძიმფეშხუმთა

²⁵ იქვე ზნ. 47.

²⁶ იქვე გვ. 23.

²⁷ სს. ორბელიანი, ქართული ლექსიკონი, ი. ყოფიძის და ა. შანიძის რედაქციით, ტფ., 1928, გვ. 36, 354; სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ილია აბულაძის გამოც., I, თბ., 1991, გვ. 96; II, თბ., 1993, გვ. 190.

6. „ფიალა საზედაშე“ თუ „ფიალა ზედაშე“.

ი. ჯავახიშვილს ყურადღება მიუქცევია ანდერძის ტექსტის ერთი ადგილისათვის, სადაც გამოცემების მიხედვით წერია „ერთი ფილას საზედაშე“. მთლიანი სახით ეს ადგილი თ. ჟორდანიასეულ გამოცემაში (და ყველა შემდგომ გამოცემაში, თვით, „კორპუსის“ გამოცემის ჩათვლით) ასეა წარმოდგენილი: „ოდეს მუხრანს ვიყვნეთ, წმიდისა შიოჲს ხატსა შეგვამთხვენენ, სამი სეფისკუჭრი, ერთი ფილას საზედაშე და ფარჩითა კაპარი გვევლოგიონ“ (სტრქ. 131-132). ი. ჯავახიშვილს წიგნის აშიაზე მინერილ შენიშვნაში სიტყვა „ფილას“ შესწორებული აქვს — „ფიალა საზედაშე“. უნდა აღინიშნოს, რომ ეს სიტყვა ასევე ჰქონდა გააზრებული უკვე თ. ჟორდანიას ტექსტის პირველსავე გამოცემაში, როგორც ეს ანდერძის ტექსტის ამ ადგილის მისივე რუსული თარგმანიდან ჩანს: „Когда мы будем в Мухрани, то пусть (мгвимские иноки) доставят нам икону св. Шио для поклонения и поднесут мне три просфоры, одну чашу вина, назначенного для св. евхаристии (საზედაშე) и в кувшине (ფარჩასა, კორექ. შეცდომაა — უნდა იყოს „ფარჩითა“, ვ.ს.) капорцы (კაპარი)²⁹“. მაშასადამე, ქართული ტექსტის „ფილა“ აქ თარგმნილია, როგორც „чаша“. მიუხედავად ამისა, ეს „ფილა“, უფრო ზუსტად „ფილას“, ასევე დარჩა ტექსტის ყველა შემდგომ გამოცემაში. მისი პირველი შესწორება განუხორციელებია ი. ჯავახიშვილს, რომელიც, სამწუხაროდ, აქამდე გამოუქვეყნებელი დარჩა.

ი. ჯავახიშვილის (რაც გასაგებია) და თ. ჟორდანიას დაუსახელებლად ეს სიტყვა („ფილას“) ასევე („ფიალა“) განმარტა და ანდერძის ტექსტის შესაბამისი ადგილი, არსებულ გამოცემებთან შედარებით, ჩაასწორა ამ მიზნით სპეციალურად დანერგულ წერილში დ. მეგრელაძემ³⁰. ლექსიკონების მოხმობით იგი განმარტავს „ფარჩის“ და „კაპარს“ და ფაქტობრივად ლეზულობს იმავე დასკვნებს, რომლებიც თ. ჟორდანიას ჰქონდა წარმოდგენილი 100 წლის წინათ საბუთის ტექსტის პირველსავე გამოცემაში³¹.

²⁸ Tarchnischvili M., Liturgiae Ibericae antiquiores, CSCO, vol. 122, Louvanir , 1950, p. 62.

²⁹ Жордания Ф., Завешание, с. 21.

³⁰ დ. მეგრელაძე, დავით აღმაშენებლის ანდერძის ერთი ადგილის გარკვევისათვის, „მაცნე“, ისტორიის... სერია, 3, 1989, გვ. 46-50.

³¹ დ. მეგრელაძის შენიშვნით, „სამწუხაროდ, „ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსში“, საძიებელში 248 გვერდზე სიტყვა „ფარჩის“ ნაცვლად გატანილია „ფარჩა“, რაც არაა სწორი“ (იქვე, გვ. 50, შენ. 24). ავტორს ისიც უნდა შეეჩინა, რომ „ფარჩი“ საესკიზო სწორადაა გატანილი საბუთის ტექსტის ცალკე პუბლიკაციის საძიებელში („მრავალთავი“, IX, გვ. 104) და აქედან ცხადია, რომ „კორპუსის“ „ფარჩა“ კორექტურული შეცდომაა. მხედველობაშია მისაღები ის გარემოებაც, რომ, როგორც თვითონვე აღნიშნავს (იქვე, გვ. 49), არც ძველ ლექსიკოგრაფებში ყოფილა ერთსულოვნება ამ სიტყვის დაწერილობასთან დაკავშირებით; კერძოდ, სს. ორბელიანი ამ სიტყვას წერს „ფარჩი“ ფორმით (სს. ორბელიანი, ქართული ლექსიკონი, გვ. 355), ხოლო ეყრდნობა რა მის განმარტებას, ნ.

რაც შეეხება საბუთის ტექსტის ამ ადგილს, დ. მეგრელაძის დასკვნით, იგი ასე უნდა გაიმართოს: „ერთი ფიქლა <ს> საზედაშე“. ვფიქრობ ეს ჩასწორება შეიძლება კიდევ უფრო დაზუსტდეს და ამ ადგილას ტექსტის გამართვის სხვა ვარიანტიც იქნეს წარმოდგენილი.

როგორც აღინიშნა, ანდერძის ტექსტში ამ ადგილას წერია: „ოდეს მუხრანს ვიყვნეთ, წმიდისა შიოჲს ხატსა შეგვაძახვეწენ, სამი სეფისკუჭრი, ერთი ფილას საზედაშე და ფარჩითა კაპარი გვევლოგიონ“ (სტრქ. 131-132). აშკარაა, რომ ტექსტის ზემოდან გადაწერის დროს მწერალმა ამ ადგილას შეცდომა დაუშვა, იგი ზუსტად ვერ დაამთხვია სინგურით ნაწერ თავდაპირველ ტექსტს. კერძოდ, სიტყვაში „გვევლოგიონ“ მას ე გამოჩენია და იგი ჩაუმატებია სტრიქონს ზემოდან. დ. მეგრელაძე ამ ადგილას სიტყვაში „ფილა“ ა-ს დამწერის მიერ გამოტოვებულად, ხოლო მის მომდევნო ს-ს მის მიერვე ზედმეტად დანერგულად მიიჩნევს. ამიტომ, მისი აზრით, აქ ტექსტში აღნიშნული იყო, ან უნდა იყოს „ერთი ფილა საზედაშეს“ შესახებ.

მაგრამ, როგორც ცნობილია, შესანიშნავ ლეონოს, რომლის ერთი ფილაა ამ შემთხვევაში მეფისათვის უნდა მიერთმიათ (სეფისკუერთან და კაპართან ერთად), ენოდება „ზედაშე“³², და არა „საზედაშე“. საზედაშე შეიძლება იყო საკუთრივ ფილა, ქვევრი, დოქი, ყულახანი³³, ნუმშუმა³⁴, როგორც XVI ს-ში შედგენილ ერთ საბუთშია აღნიშნული ან, ბოლოსდაბოლოს, საზედაშედ შეიძლება გამოყოფილიყო ვენახი³⁵. არსებობდა ტერმინი „მეზედაშე“, რომელიც „ზედაშეთ მნეს“ ნიშნავდა. საზედაშე ფილას მეფეს, ცხადია, არავინ მიაართმევდა. სულ სხვა საქმა ფილა ზედაშის მირთმევა, რაც ასევე იქნებოდა ანდერძის ტექსტში აღნიშნული.

ამიტომ, სიტყვაში „საზედაშე“ მარცვალი „სა“ წინა სიტყვას უნდა მივაკუთვნოთ და ტექსტის ამ ადგილის ჩასწორების ერთ-ერთი ვარიანტი შეიძლება ასეც წარმოვიდგინოთ: „ერთი ფილისსა ზედაშე“. ენობრივად, ცხადია, უფრო გამართული იქნებოდა „ერთი[სა] ფილისსა“³⁶ ზედაშე“, ან

წუბინაშვილი მიმართავს ფორმას „ფარჩა“ (ნ. წუბინაშვილი, ლექსიკონი ქართული, თბ., 1961, გვ.392), თუ აქ კლავ კორექტურულ შეცდომასთან არ გვაქვს საქმე.

³² სს. ორბელიანი, ქართული ლექსიკონი, გვ. 128.

³³ იქვე, გვ. 288, 387 – სს. ორბელიანის განმარტებით ეს იგივე „ფილაა“.

³⁴ ასე, მაგალითად, „ერთი წუმშუმა საზედაშე“ მღვდელ-მონაზონ შილას მიერ გოლგოთისათვის შეწირული ერთ-ერთი ნივთა ვერცხლის ერთ ბარძიბთან, ორ თევზთან, ერთ კოვზთან, ერთ კაბარსა და ერთ სატფობთან და კიდევ სალიქნის რამდენიმე ნივთთან ერთად; იხ. XVI ს-ის მინაწერი საბუთი 1155 წლის გოლგოთის სიხინაქსარზე (სულნაწერთა ინსტიტუტი, H 1661, 3v).

³⁵ იხ. ვანისქვაბთა მონასტრის XV ს-ით დათარიღებული ერთი საბუთი, მიწერილი ვანისქვაბთა განგების ხელნაწერზე (H 399) – თ. ჟორდანიას ისტორიული საბუთები შიომღვიმის მონასტრისა, გვ. 49.

³⁶ ტექსტში რომ „ფილისა“-ს ნაცვლად „ფილისსა“ წერია, ეს საბუთის გადამთვრების შედეგებით წერილმან შეცდომათა ჯგუფს მიეკუთვნება. ტექსტში ასეთი შეცდომები სხვაც არის: მაგ., „მონაზტერა“ (სტრქ. 86), მაშინ, როდესაც სხვა შემთხვევებში (იხ. სტრქ. 34, 37, 52, 70, 78, 112, 113, 136, 137) ყოველთვის სწორი ფორმა – „მონასტერა“ წარმოდგენილი; ან კიდევ – „სიციბილად“ (სტრქ. 19), უნდა იყოს „სიციბილად“, „მოლესენ“ (სტრქ. 46), უნდა იყოს „მოლესონ“, „გამოჩენენიან“

„ერთი[თა] ფილი[თა] ზედაშე“, მაგრამ, ცხადია, უნდა დავეყრდნოთ ტექსტის მონაცემებს. ხოლო ამ მონაცემების მიხედვით, ანდერძის ეს ადგილი მთლიანად შეიძლება ასე გაიმართოს: „ოდეს მუხრანს ვიყვენთ, წ(მიდ)ისა შიოჲს ხ(ა)ცსა შეგვამთხვევენ, სამი სეფისკუჭრი, ერთი ფი(ა)ლისა ზედაშე და ფარჩითა კაპარი გვევლოგიონ“.

ქ-მა დარეჯან მეგრელაძემ ანდერძის ტექსტის კიდევ ერთი ადგილის მისეული კონიექტურა წარმოადგინა. იგი თვლის, რომ ტექსტის 113-ე სტრიქონის შუაში, სიტყვა „სოფლის“ წინ, უნდა ჩაემატოს სიტყვა „საუკუნო“, რადგან „სოფლის“ ერთ-ერთი სახე სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის მიხედვით ყოფილა „საუკუნო იგი სოფელი“³⁷. ამიტომ, ტექსტის ეს ადგილი ასე უნდა წავიკითხოთ: „მონასტერისა რაცა იყო მთასა: ციხე, მარანი, ანუ მატური, - [საუკუნო] იგი სოფელი“. გარდა იმისა, რომ აქ პუნქტუაციის ნიშნები არაა სწორად დასმული — მარანი ციხის სახელია, ხოლო მატური სოფლისა (იხ. ქვემოთ, 9), როგორ უნდა გავიგოთ ამ ჩამატების წინ საბუთის ტექსტში აღნიშნული სოფლის კონკრეტული სახელი მატური? ამაზე ავტორი არაფერს წერს, ხოლო მისეული ჩამატებით გამოდის, რომ მატური ყოფილა „საუკუნო იგი სოფელი“. სინამდვილეში, ანდერძის ტექსტში, ყოველგვარი მისტიკურ-ფილოსოფიური მედიტაციურობის გარეშე, როგორც ეს საერთოდ დამახასიათებელია იურიდიული დოკუმენტებისათვის, ხოლო დავით აღმაშენებლის ანდერძი სწორედ ასეთი ძეგლია, მითითებულია სავსებით კონკრეტული ობიექტები — ძაგანის მიერ ძალით დაკავებული შიომღვიმის კუთვნილი ადგილები: მთასა ციხე მარანი, სოფელი მატური და საკუთრივ მონასტერი, რომელიც „ციხედ და სადგომად ჰქონდეს თვთ“. ამიტომ, ეს ჩამატება ხელოვნურია, ტექსტის სწორ გააზრებას არაფერს მატებს — პირიქით, აბუნდოვნებს და ზედმეტია.

7. „გარდააქცინა“ და არა „გარნა“ ან „გარდა“.

ანდერძის ტექსტში არის ერთი ბუნდოვანი ადგილი, რომელიც მკვლევართა და გამომცემელთა მიერ სხვადასხვაგვარად არის ჩასწორებული და, მაშასადამე, გააზრებული, კერძოდ, ტექსტში აღნიშნულია („კორპუსის“ გამოცემის მიხედვით): „ან ძაგანმან სადგო[მად] საებისკოპოსონიცაჲ უდიდესნი გარნა სამთავროდ. თვთ ადრითგან მამობასა ეწერა-ყე საებისკოპოსოდ და მცხეთისა საქონებელნი მრავალნი დაემჭირნეს და ნილკანი საყდრისა“ (სტრქ. 109-112). აშკარაა, რომ ტექსტი ამ ადგილას გამართული არ არის, განსაკუთრებით, მის

(სტრქ. 65), უნდა იყოს „გამიჩინან“ და სხვ. ამავე რიგის შეცდომებს მიეკუთვნება ძ-ს უადგილო დასმა სიტყვებში: „დაეშუაჲ“, „კითალიკონისათაჲ“, „მთაერთაჲ“, „დაუღვამს“, „წუმცაჲ“, „შემს-გაესებულაჲ“, „ეზობაჲ“, „სხუათაცაჲ“ და სხვ. (იხ. შესაბამისად სტრქ. 27, 47, 51, 63, 68, 108); ორიოდე შემთხვევაში სიტყვის გამოტოვება ტექსტში, რომლის აღდგენა აზრობრივად აუცილებელია: „არა“ (სტრქ. 121), „მოსაუენოს“ (სტრქ. 132).

³⁷ დ. მეგრელაძე, ერთი ტერმინის განმარტებისათვის დავით აღმაშენებლის 1123 წ. ანდერძიდან მღვიმის მონასტრისადმი, კრ. „ქრისტიანობა: წარსული, აწმყო, მომავალი“. საერთაშორისო სიმპოზიუმის მოხსენებათა მოკლე შინაარსები, თბ., 2000, გვ. 56-57.

დასაწყის ნაწილში. ამის მიზეზია, როგორც ჩანს, ის, რომ დედანი ამ ადგილას არასწორად გაუცხოველებიათ, როგორც ამას შენიშნავს თ. ჟორდანიას³⁸. მისი მოსაზრებით, ნაცვლად სიტყვისა „გარნა“ აქ შესაძლებელია თავდაპირველად ეწერა „გარდა“, მაგრამ დედნის ფოტოასლზე ამ ადგილას უეჭველად იკითხება „გ-რნა“, რაც, ცხადია, ტექსტის სხვაგვარად დადგენას მოითხოვს³⁹.

ი. ჯავახიშვილს ყურადღება მიუქცევია ტექსტის ამ ადგილისთვისაც და ნიგნის აშიაზე მას მიუწერია „გ-რნა = გარდაქცინა“-ს; მაშასადამე, ამ ნაკითხვით, ტექსტის ეს ადგილი ასე გაიმართება: „ან ძაგანმან სადგომად[სა] საებისკოპოსონიცა უდიდესნი გარდაქცინა სამთავროდ“, რაც სავსებით სწორი და მისაღები ჩანს.

ამავე წინადადებაში, როგორც ვხედავთ, ბოლონაკლულია და გამოცემაში აღდგენილია სიტყვა „სადგომად“. ეს სიტყვა ამ სახით, სრულად და დაზიანების აღნიშვნის გარეშე, წარმოდგენილია თ. ჟორდანიასა და ს. კაკაბაძისეულ გამოცემებში (ბუნებრივია, ასევეა იგი მომდევნო გამოცემებშიც). მაგრამ, საბუთის დედნის ფოტოასლზე სიტყვის ბოლო გადასულია, ისე, რომ შეუძლებელია დანამდვილებით თქმა იმისა, თუ რა ეწერა ამ ადგილას. ვფიქრობ, უფრო ზუსტი უნდა იყოს აქ აღდგენა სიტყვისა „სადგომნი“, რასაც ტექსტში მეტი გარკვეულობა შეაქვს. ცხადია, როგორც ამას თ. ჟორდანიაც შენიშნავს, „тут разумеются церковные вотчины этих кафедр, а не самые кафедры“⁴⁰.

8. „მამაობასა“ თუ „მამულობისა“.

ასევე ჩასწორებას და განმარტებას მოითხოვს ტექსტის მომდევნო ფრაზა „თუთ ადრითგან მამაობასა ეწერა-ყე საებისკოპოსოდ“ (სტრქ. 110-111). ნაცვლად სიტყვისა „მამაობასა“ თ. ჟორდანიასეულ გამოცემაში აღნიშნულია „მ-მაობისა“, რაც რუსული თარგმანის მიხედვით, მის მიერ გააზრებულია, როგორც „при жизни отца моего“, ან „в царствование отца моего“⁴¹. ს. კაკაბაძის მიერ ნუსხური შრიფტით გამოცემულ ტექსტში აქ იკითხება „მ-მლობისა“; მის გასწვრივ ნიგნის აშიაზე ი. ჯავახიშვილს მიუწერია „მამულობა“; „მ-მლობისა“ იკითხება საბუთის ფოტოპირზე, თუმცა, აშკარაა, რომ დედანი ამ ადგილას გაცხოველებულია.

როგორც აღინიშნა, სულ ბოლო დრომდე მიღებული იყო ამ ადგილას ტექსტში „მამაობასა“-ს ნაკითხვა, მაგრამ, როგორც დღეს არსებული მასალებიდან ჩანს, „მამულობისა“⁴², ან „მამულობისა[დ]“ უნდა წავიკითხოთ.

მაშასადამე, საბუთის ეს ადგილი მთლიანად ასე შეიძლება გაიმართოს:

³⁸ Жордания Ф., Завешание, с. 13, прим 5.

³⁹ მართლაც, „გარნა“-ს, რომელიც კავშირია და აღნიშნავს: მხოლოდ, მაგრამ, არამედ (ი. აბუ-ლაძე, ძველი ქართული წიხის ლექსიკონი, გვ. 91), ტექსტში გაუგებრობა შეაქვს.

⁴⁰ Жордания Ф., Завешание, с. 27, прим. 77.

⁴¹ იქვე, შფ. 78.

⁴² შდრ. „მაცნე“, ისტორიის... სერია, 3, 1989, გვ. 62.

„ან ძაგანმან სადგომნი] საებისკოპოსონიცაჲ, უდიდესნი, გარდააქცინა სამთავროდ; თვთ ადრითგან მამულობისა[დ] ენერა-ყე, საებისკოპოსოდ“, ე. ი. ძაგანმა საებისკოპოსო სადგომნი, ანუ საკუთრებანი, უდიდესნი, ადრიდანვე რომ საებისკოპოსო სამამულედ ეწერა (მიკუთვნებული იყო სათანადო საბუთებით), სამთავროდ, ანუ თავის საკუთრებად გადააქცია.

ტექსტის ამ მონაკვეთში ყურადღებას იქცევს საბუთის დამწერის მიერ -ყე ნაწილაკის გამოყენება („ენერა-ყე“). ეს არის დიალექტური ფორმანტის წერილობითი ფიქსირების უადრესი შემთხვევა. ფორმანტი -ყე დასტურდება XIV ს-ის ერთ სვანურ საბუთშიც — დანერილი არიშ ღვაჩელიანისა კალის ჴევისადმი. საგანგებოდ ამ მიზნისათვის გათლილ ხის ორ ჯოხზე დანერილ ამ საბუთში იგი ოთხჯერ გვხვდება: „რაიცა საზეზოდ გირჯობდეს-ყე, საზეზოდ ვიჭიროდეთ და რაიცა საქვექვეოდა გირჯობდეს-ყე, საქვექვეოდა ვიჭიროდეთ“; ცოტა უფრო ქვემოთ, ტექსტის ბოლოს ნათქვამია: „სად საურავი გირჯობდეს-ყე ვიურვოთ. სად შველა გირჯობდესა-ყე, გიშველოთ“⁴³. როგორც ვხედავთ, ოთხივე შემთხვევაში აქ იგი დასტურდება ზმნა „გირჯობდეს“-თან კომპლექსში.

მიჩნეულია, რომ -ყე ფორმანტი, ქართული ენის მთის კილოებისათვის, კერძოდ, რაჭულისა და ზემოდიმურულისთვისაა დამახასიათებელი⁴⁴. როგორც ვნახეთ, იგი დადასტურდა ზემო სვანეთის ქართულენოვან წერილობით ძეგლებშიც.

დადგენილია, რომ -ყე ფორმანტით აღინიშნება „გრამატიკული ობიექტების, აგრეთვე რეალური სუბიექტის მრავლობითობა“⁴⁵. მაშასადამე, უნდა ვიგულისხმოთ, რომ დავით აღმაშენებლის ანდერძში „ენერა-ყე“ აღნიშნავს ძაგანის მიერ მრავალი საებისკოპოსო მამულის დაჭერის, მისაკუთრების ფაქტს.

ამასთანავე, ტექსტში ამ ფორმანტის გამოყენება თვით ანდერძის ტექსტის ჩვენთვის უცნობი შემდგენელი, თუ გადამითრებელ-გამაცხოველებელი მწერლის წარმომავლობის მაჩვენებლადაც შეიძლება გამოდგეს. სამაგიეროდ, ცნობილია სვანური საბუთის დამწერი — *ივანე გოშქოთელიანი*, რომელიც, ცხადია, სვანია და სვანეთის მკვიდრი (საბუთს კალაში წერს), მაგრამ ქართული წერა-კითხვის მცოდნე და ქართული განათლების მქონე, რომელსაც თავის ნაწერში დიალექტიკური ფორმაც შეურევია⁴⁶.

⁴³ სვანეთის წერილობითი ძეგლები, ტ. I, ისტორიული საბუთები და სულთა მატყანეები. ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკლევები და სამეცნიერო-საცნობარო აპარატი დაურთო *ე. სლოვაკიამ*, თბ., 1986, გვ. 224, № 147.

⁴⁴ *ბ. ჯორჯენაძე*, ქართული დიალექტოლოგია, I, თბ., 1989, გვ. 429-431, 474; *მ. ძიძიგური*, რაჭული დიალექტი, „ქართული დიალექტოლოგიური ძიებანი“, თბ., 1970.

⁴⁵ *ბ. ჯორჯენაძე*, დასახ. ნაშრომი, გვ. 429.

⁴⁶ ამასთან დაკავშირებით არ შეიძლება არ გავახსენდეს ვეფხისტყაოსნის -ყე ნაწილაკიანი ფორმები: „რა ისარნი დალიონის, მონანიყე მიართმიდეს“, „მკურნალნი და დასტაქარნი წამალსაყე მოვიტანდეს“ (*შოთა რუსთველი*, ვეფხისტყაოსანი, თბ., „მეცნიერება“, 1988, სტრფ. 75, 3; 524,2); ან, პირველივე სიტყვები გივი თუშანიშვილის ეპიტაფიისა ვახტანგ VI-ზე, რომელიც, თურმე, შამხანის (თრიალეთი) წყაროზედ წერია: „მე, უმცირესმან ძმათაგან, ვახტანგ-ყე სასუღებელი, II ოთხ წელ

9. მარანი — ციხე ზედაზნის ქედზე.

საბუთის ტექსტის ყველა გამოცემაში „მარანი“ გაგებულია, როგორც ლეინის შესანახი ადგილი და ამის შესაბამისად არის დასმული პუნქტუაციის ნიშნები: „მონასტრისა რაცა იყო, მთასა ციხე, მარანი, ანუ მატური იგი სოფელი“ (სტრქ. 112-113); თ. ჟორდანიას თარგმანით: „Находящиеся на горе крепость. винный погреб, принадлежавшие церкви и монастырю...“⁴⁷.

ტექსტის ამ ადგილის გასწვრივ, წიგნის აშიაზე, ი. ჯავახიშვილს მიუწერია: „მცხეთისა საქონებელნი დაემჭირნეს ციხე მარანი მატური ციხედ და სადგომად ჰქონდეს“. მართალია, აქ პუნქტუაციის ნიშნები არ ზის, მაგრამ, „მარანი“ მის მიერ ციხის სახელად ჩანს გააზრებული. მართლაც, ციხე ასეთი სახელწოდებით ყოფილა კახეთში, როგორც ეს აღნიშნულია „მატიანე ქართლისაში“ 995 წლის ახლო ამბებთან დაკავშირებით⁴⁸: „და ციხე მარანისა ჰქონდა მაშინ, ხახუსა, არშის ძესავე, ძმასა ივანესა“⁴⁹. „ქართლის ცხოვრების“ ანასეულ და ჭალაშვილისეულ ნუსხებში ციხის სახელწოდებად აღნიშნულია „მარანა“ და ერთ რუსულ თარგმანში ამ სახელწოდებას აქვს უპირატესობა მინიჭებული⁵⁰, ხოლო მეორეში — „მარანი“⁵¹ -ს, რაც უფრო სწორი ჩანს, რადგან დავით აღმაშენებლის ანდერძის ტექსტში ციხის სახელწოდებად სწორედ ეს ფორმა დასტურდება.

მაშასადამე, ამ მონაცემების მიხედვით, საბუთის ტექსტის ამ ნაწყვეტში პუნქტუაციის ნიშნები ასე უნდა დაისვას: „მონასტერისა რაცა იყო — მთასა ციხე მარანი, ანუ მატური იგი სოფელი“ და ა. შ.

10. „დიაკონი“ თუ „დეკანოზი“.

ანდერძში ერთგან აღნიშნულია: „*ვითა წინამძღუარსა მჯულისა ჩუენისასა, მეუფესა იოვანეს ქართლის კათალიკოზსა, უბრძანებია და მოუნიჭებია ეკლესიისა ჩემისადა, რომელ საქონებელნი სოფელნი და აგარანი ჰქონან მღვმესა, საშჯულოო სამრებლოო არს ყოველგან, თვთ მემღმისა დიაკონმან მოისამართლოს და ეკლესიისა ზეთად მოაქმაროს*“ (სტრქ. 57-60).

ანდერძის ტექსტის ამ ადგილისათვის, ტერმინ „საშჯულოო სამრებლოო“-

ვქმნ მცხთა, ურბნისი, სადგრის კამარა გებული“ და ა.შ. (ე. მეტრეველი, ვახტანგ VI-ის ეპიტაფიის ავტორი, თსუ შრომები, ტ. 43, თბ., 1951, გვ. 152; ვახტანგ მეექვსე, ლექსები და პოემები, ალ. მარამიძის რედაქციით, „მეცნიერება“, 1975, გვ. 164-165). ცხადია, ამ ლიტერატურულ ნაწყვეტებში, როგორც საზოგადო, ისე საკუთარი სახელებისადმი დართული ფორმანტი -ყე სხვაგვარ ინტერპრეტაციას საჭიროებს, ვიდრე ეს დავით აღმაშენებლის ანდერძის „ეწერა-ყე“-ს შემთხვევაშია. აქ მოხმობილ მაგალითებში მისი გამოყენების ერთ-ერთი მნიშვნელობა შეიძლება იყოს კინოზოოპოლის აღნიშვნა.

⁴⁷ Жордания Ф., Завешание, с. 27.

⁴⁸ დ. მუსხელიშვილი, კახეთ-ქრეთის პოლიტიკური გეოგრაფიის საკითხები, „საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული“, III, 1967, გვ. 86, შენ. 156.

⁴⁹ მატიანე ქართლისა, ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 268:16.

⁵⁰ Матиане Картлиса. Перевод, введение и примечания М.Д. Лордкипанидзе, Тб., 1976, с. 35.

⁵¹ Летопись Картли. Перевод, введение и примечания Г.В. Цулая, Тб., 1982, с. 54.

ს მნიშვნელობის დადგენისას, ყურადღება მიუქცევია აკად. ი. ჯავახიშვილს. მისი დასკვნით, „საშჯულო სამრებლო სამოსამართლო უწყებასა და ოლქს პრეჟეია“, ხოლო მთლიანად საბუთის ამ ადგილს იგი ასე განმარტავს: „აქედან ცხადი ხდება, რომ ყველა სხვა მონასტრებისა და ეტყობა, თვით შიომღვიმის მონასტრის დანარჩენი, დავით აღმაშენებლისაგან აშენებული ეკლესიის ყმებს გარდა, მცხოვრებნი ქართლის კათალიკოზის სასამართლოს ექვემდებარებოდნენ და მის „საშჯულო სამრებლო“-ს შეადგენდნენ. იოანე კათალიკოზს მეფის პატივისცემით დავით აღმაშენებლისაგან აგებული ეკლესიისათვის განსაკუთრებული უპირატესობა მიუნიჭებია, საკათალიკოზო სასჯულო სამრებლოთაგან ამოუშლია და საკუთარი სამონასტრო მოსამართლის ყოლის უფლება მიუცია. ე. ი. სასამართლო შეუვალობა უწყალობებია“⁵².

საბუთის ტექსტის ამ ადგილის განმარტების მეტი დაზუსტებაც შეიძლება. იოვანე კათალიკოზს შიომღვიმეში არა მარტო დავით აღმაშენებლისაგან აშენებული ეკლესიის (ღმრთისმშობლის სახელობისა) კუთვნილი ყმები ამოუშლია სასჯულო სამრებლოსაგან, არამედ საერთოდ მონასტრის კუთვნილი ყმები (საბუთში ხომ აღნიშნულია: „რომელ საქონებელნი სოფელნი და აგარანი ჰქონან მღვმესა“ და არა მხოლოდ ეკლესიასაო). ხოლო „საკუთარი სამონასტრო მოსამართლის“ საშუალებით მათგან („ყოველგან“) აღებული სასამართლო განჩინების ბაჟი ეკლესიის ზეთად უნდა მოეხმარათ.

მონასტრის სასჯულო სამრებლოში ვინ ასრულებდა მოსამართლის ფუნქციებს, მას შემდეგ, რაც შიომღვიმის მონასტერს მეფისა და კათალიკოზისაგან სასამართლო შეუვალობა მიენიჭა? საბუთის ტექსტში ამის შესახებ ვკითხულობთ: „თვთ მემღვისა დიაკონმან მოისამართლოს და ეკლესიისა ზეთად მოაწმაროს“ (სტრ. 59). მაშასადამე, ეს ფუნქცია მონასტერში მემღვიმის ანუ წინამძღვრის დიაკონს ჰქონია დაკისრებული.

დიაკონი, როგორც ცნობილია, მღვდელმსახურებაში დამხმარე პირია, „ეკლესიის მსახური — მღვდლის თანამემნე“⁵³. ს.ს. ორბელიანის განმარტებით იგი „მღვდლის მოსამსახურეა“⁵⁴. ივ. ჯავახიშვილის დასკვნით, „მღვდელმონაზონთა ანუ ხუცეს-მონაზონთა უშუალო თანამემნედ მღვდელმსახურებასა და ყოველნაირ წირვა-ლოცვაში „მთავარდიაკონნი“ და „დიაკონნი“ იყვნენ“⁵⁵. დიაკონისათვის ასეთი ფართო უფლებების მინიჭება და მისი მოსამართლის ფუნქციითაც აღჭურვა, თუნდაც იგი მონასტრის წინამძღვრის დიაკონი იყოს, თუ საერთოდ არსებობდა ასეთი თანამდებობა, რამდენადმე ეჭვს იწვევს. „დიაკონმან“ საბუთის ტექსტში ამ ადგილას წერია დაქარაგმებით — „დკ-ნმან“. ეს ქარაგმა თ. ჟორდა-

⁵² ი. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, თბ. ტ. VII, თბ., 1984, გვ. 336-337.

⁵³ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ერთტომეული, თბ., 1986, გვ. 212

⁵⁴ ს.ს. ორბელიანი, ქართული ლექსიკონი, გვ. 98.

⁵⁵ ი. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, თბ. ტ. VII, გვ. 53.

ნიაშ საბუთის ტექსტის პირველ გამოცემაში გაუხსნელად დატოვა („დკ-ნმან“)⁵⁶. როგორც ჩანს, აქ „დიაკონმან“ ნაკითხვა მას ეეჭვებოდა, თუმცა, რუსულ თარგმანში იგი წარმოადგინა, როგორც „дѣакои“⁵⁷. შეიძლება ამის გამო და იმის გამოც, რომ ქარაგმა „დკ-ნმ-ნ“ ბუნებრივია უნდა გაიხსნას როგორც „დიაკონმან“, საბუთის ტექსტის შემდგომ გამოცემებში ამ ადგილას ეს სიტყვაა წარმოდგენილი. რამდენად შეიძლებოდა რომ დიაკონს, როგორც მონასტრის ძმობის წევრს, მონასტრის ფუნქციებიც დაკისრებოდა?

მონასტრის მთელი ძმობა, „უფლებრივ მდგომარეობისა მიხედვით, ივ. ჯავახიშვილის დასკვნით, სამ მთავარ ჯგუფად, ან... სამ დასად“ იყოფოდა. „პირველისა დასისა“ წევრებს მონასტრის მამასახლისი, ან წინამძღვარი, იკონომოსი და დეკანოზი ეკუთვნოდნენ... ბერმონაზონთა „პირველ დასს“ მონასტრის თანამდებობის პირნი შეადგენდნენ, რომელნიც „ჭელისუფალთა“ სახელით იყვნენ ცნობილნი. მისივე დასკვნით, „მეორე დასს მღვდელთა პატივის მქონებელნი ბერები შეადგენდნენ“, „ბერთა მესამე ჯგუფს „მწირნი“ შეადგენდნენ“⁵⁸.

როგორც ვხედავთ, აქ დიაკონი არათუ მოსამართლედ არ იხსენიება, იგი პირველი დასის წევრთა, ე. ი. მონასტრის ხელისუფალთა შორის დასახელებულიც არ არის.

რაც შეეხება საკუთრივ შიომღვიმის მონასტერს, მის ხელისუფალთა უფლება-მოვალეობის შესახებ მოიპოვება XII ს-ში შედგენილი საბუთი — განჩინება მამა სვიმეონისა მღვიმის ლავრის წინამძღვრის, მოძღვრისა და დეკანოზის დადგინების წესის შესახებ. საბუთის გამცემი მამა სვიმეონი უნდა იყოს გიორგი მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდლის დასწული, სვიმეონ ბედიელ-ალავერდელი, რომელიც განაჩინა შიომღვიმის მონასტრის მეურვედ დავით აღმაშენებელმა 1124 წლის ანდერძის მიხედვით (სტრქ. 123-125: „ან სვემონ ბედიელ-ალავერდელისა იყოს შევედრებულ — რაცა საქმე და საურავი მათი იყოს, იგი იყვოდის“).

ამ საბუთის მხოლოდ ფრაგმენტმა მოაღწია ჩვენამდე. მოძღვრის და დეკანოზის არჩევის წესის აღწერის შემდეგ (რომელიც, სამწუხაროდ, არ შენახულა, თუმცა დავით აღმაშენებლის ანდერძიდან ცნობილია, რომ შიომღვიმის წინამძღვრის არჩევა წმ. შიოს საფლავზე კენჭისყრით ტარდებოდა — სტრქ. 134-136) განჩინებაში აღნიშნულია: „წინამძღვრისა, მოძღვრისა და დეკანოზისა ჯელთა არს ეკლესიისა საქმე და ძმათა სულიერთა. ამათ სამთა ჯელთა არის ეკლესიისა საქმე, რაიცა დააკლონ, ღმერთმან მათ

⁵⁶ Жордания Ф., Завешание, с. 11. მეორე გამოცემაში ეს ადგილი მას ქარაგმის გახსნით აქვს წარმოდგენილი (თ. ჟორდანია, ისტორიული საბუთები შიომღვიმის მონასტრისა, გვ. 16).

⁵⁷ რუსულ თარგმანში ეს დიაკონი რომ „მეძღვის დიაკონია“, ეს ნოუანსი თ. ჟორდანიას გამოტოვებული აქვს. იგი მას თარგმნის „МГВМСКИЙ дѣакои“-ად, „მეძღვე“, რომელიც მღვიმის წინამძღვარს აღნიშნავს, მას თვით მონასტრის სახელად აქვს მიჩნეული (Жордания Ф., Завешание, с. 21).

⁵⁸ ი. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, თბ. ტ. VII, გვ. 40-41

ჰკითხოს⁵⁹. რკონის მონასტერშიც, კახა თორელის დანერილის (1260 წ.) მიხედვით, სამი პირია ხელისუფალი — წინამძღუარი, მოძღუარი და დეკანოზი⁶⁰. ასევე, ეს პირებია მონასტრის უმაღლესი ხელისუფლები ბერთის (ტაოკლარჯეთში) ოთხთავის (XII ს.) მომგებლის იოანე ოპიზის მოძღვრის შეწირულების მიხედვით (ხელნაწერთა აღწერილობა, Q კოლექცია, ტ. II, თბ., 1958, გვ. 320).

როგორც ვხედავთ, აქ დეკანოზი ერთ-ერთია მონასტრის სამ ხელისუფალს შორის. ამიტომ, დავით აღმაშენებლის ანდერძში განხილული ადგილის ქარაგმა „დ-კნმ-ნ“ ხომ არ უნდა გაიხსნას როგორც „დ(ე)კ(ა)ნ(ოზ)მ(ა)ნ“ და ამის მიხედვით ტექსტი ისე ხომ არ უნდა გავიგოთ, რომ მონასტრის მოსამართლის ფუნქცია დეკანოზს ჰქონდა დაკისრებული და არა დიაკონს?

დეკანოზის უფლება-მოვალეობა, მონასტერში მისადმი დაქვემდებარებული პირების საკითხი საგანგებოდ განიხილა ი. ჯავახიშვილმა „ქართული სამართლის ისტორიის“ სათანადო მონაკვეთში. მისი დასკვნით, „სამონასტრო წესწყობილებასა და ცხოვრებაში მონასტრის ხელისუფალთა შორის საპატიო ადგილი დეკანოზს ეკუთვნოდა... დეკანოზი იყო „მთავრად ეკლესიისა“. მისი თანამდებობა ეკლესიის მსახურებასა შინა მდგომარეობა და იგი ითვლებოდა „ხუცესთა“ ანუ მღვდელთა და მგალობელთა უფროსად... დეკანოზს მღვდელმსახურებაში ასე თუ ისე მონაწილე ყველა პირები ექვემდებარებოდნენ, მათ შორის, რასაკვირველია „კანანახი“, „მემსგეფსენი“, „მემწრენი“ და „დიაკონნი“-ც⁶¹.

ამიტომ, დეკანოზისათვის მოსამართლის ფუნქციის მიკუთვნება უფრო ბუნებრივი ჩანს, ვიდრე დიაკონისათვის, რომელსაც მონასტერში დაქვემდებარებული მდგომარეობა ეკავა და დეკანოზის მორჩილებაში იმყოფებოდა.

ამ თვალსაზრისით ნიშანდობლივია დეკანოზის დახასიათება და მისი უფლებების აღწერა, წარმოდგენილი მამა სვიმეონის ზემოდასახელებულ განჩინებაში:

„პატივი ორი დეკანოზისა, რომე ღმრთის-მოშიშებით მსახურებდეს ეკლესიათა. ეკლესიასა შინა შემავალად, დადგომად ეუბნებოდეს; და ანუ შინა შვეა და ლოცვასა იჩემებს და სხუათა ეუბნების და ღმრთისა წინააღმდგომთა და შეურაცხის-მყოფელთა თანა დაისაჯები.

ესრეთ ეკლესიად შესრულთა ეუბნების — მათ ლოცვა ჰგონია და ლოცვა არა არს, სოფლიოთა და ჯორციელთათჳს მოსრულან. და ყოველთა ზრახვენ და

⁵⁹ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, საეკლესიო საკანონმდებლო ძეგლები (XI-XIX სს). ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ი. დოლიძემ, თბ., 1970, გვ. 128. იხ. აქვე დამატება I.

⁶⁰ ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, ტ. I, IX-XIII საუკუნეების საბუთები. შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს თ. ენუქიძემ, ე. სლოვაკიამ, ნ. შოშიაშვილმა, თბ., 1984, გვ. 100:1.

⁶¹ ი. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, თბ. ტ. VII, გვ. 62.

ეუბნებიან. და ესერეთ იქმნების ღმრთისაგან რისხვა, ზრახვითა და უნესოდ დგომითა ეკლესიათა. განიდევნოს და იკონოვი არა მიხუდეს ძმათაგან სამი დღე. და ეკლესიათა კართა მდგომარე იყოს სამ დღეს და შენდობასა ითხოვდეს ყოველთა ძმათაგან საღმრთოთა კრებულთა. ძმათა შენდობა მისცენ, მწუხრი და იკონოვი მისცენ.

დეკანოზისა მეტისა კაცისაგან საუბარი არა იკადრების, მანცა თუ დაჭირება იყოს⁶².

საბუთის ტექსტის ამ ამონაწერიდან ნათლად ჩანს დეკანოზის უფლება-მოვალეობის ადმინისტრაციული ხასიათი: იგი თვალყურს ადევნებს, რომ ეკლესიაში წირვა-ლოცვის დროს წესრიგი იყოს დაცული, მას შეუძლია გარკვეული სასჯელი დაადოს იმ პირთ, რომლებიც წირვა-ლოცვის წესს არ დაიცავენ და ეკლესიაში „სოფლიოთა და ჯორციელთათჳს მოსრულან“. ამ დროს საუბრის გამართვის უფლება, უფრო ზუსტად, ალბათ, შენიშვნის მიცემა მხოლოდ მას შეუძლია და სხვ.

ყოველივე ზემოაღნიშნული საშუალებას გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ შიომღვიმის მონასტერში მოსამართლის ფუნქცია სწორედ დეკანოზს ჰქონდა დაკისრებული და არა დიაკონს. ამის მიხედვით, ტექსტის შესაბამისი ადგილი, ქარაგმის ერთ-ერთი სავარაუდო გახსნის შედეგად, შეიძლება ასე წავიკითხოთ: „თუთ მემღვმისა დეკანოზმან მოისამართლოს და ეკლესიისა ზეთად მოაწმაროს“ (სტრქ. 59-60).

ამავე დროს, რადგანაც დეკანოზის უფლება-მოვალეობანი რამდენადმე ადმინისტრაციული ხასიათისაა, საეჭვო ჩანს მისი მოსამართლეობა და მსჯელობა ანდერძის ტექსტის ამ ადგილის გარშემო შეიძლება ასეც წარმართოს.

სიტყვა „დეკანოზი“, ჩვეულებრივ, დაქარაგმებით იწერება, როგორც „დ-კნზი“, ანუ დაქარაგმებულ კომპლექსში ზ-ს წარმოდგენით, ხოლო „დიაკონი“ — როგორც „დ-კნი“. მაშასადამე, მხოლოდ ზ-ს არსებობა განასხვავებს დაქარაგმებით დანერგულ ამ ორ სიტყვას ერთმანეთისაგან. ამდენად, რადგანაც ანდერძის ტექსტში ეს სიტყვა წარმოდგენილია ზ-ს გარეშე, მეტი საფუძველი არსებობს აქ „დიაკონის“ წაკითხვისათვის.

ამავე დროს, ეს ტერმინი ანდერძის განხილულ ნაწყვეტში მჭიდროდ არის დაკავშირებული მის წინა ტერმინთან — „მემღვმისა“. აქ ისე ჩანს, რომ „მემღვმისა დიაკონი“ ერთი, ცალკე მცნებაა და იგი გარკვეული თანამდებობის პირის აღმნიშვნელია.

ბერძნული სიტყვა „დიაკონი“ *διακονος* მოსამსახურე, თანაშემწეს, დამხმარეს აღნიშნავს⁶³. არ არის გამორიცხული, რომ ისეთი დიდი მონასტრის წინამძღვარს („მემღვმეს“), როგორიც შიომღვიმე იყო, დამხმარე, თანაშემწე,

⁶² ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, გვ. 128; ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, I, გვ. 65.

⁶³ Древнегреческо-русский словарь. Составил И.Х. Дворецкий, т. I, М., 1958, с. 372; Вейсман А.Д., Греческо-русский словарь, СПб., 1899, стб. 307; Sophocles E.A., Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods, vol. I, New York, p. 363.

ცალკე დიაკონი ჰყოლოდა. მას, ცხადია, გარკვეული გავლენა და უფლებები ექნებოდა. ამიტომ არ არის გამორიცხული, რომ მისთვის დამატებით ახალი, მონასტრის მოსამართლის ფუნქციაც დაეკისრებინათ. თანაც, მემღვიმეს დეკანოზი არ ეყოლებოდა, დეკანოზი მონასტერს ჰყავდა, ხოლო მის წინამძღვარს, ამ შემთხვევაში *მემღმეს*, როგორც შიომღვიმის მონასტრის წინამძღვარს ეწოდებოდა, დიაკონი ეყოლებოდა.

ამიტომ, ანდერძის ტექსტში „დენმ-მ“-ის დიაკონად წაკითხვა იქნებ სწორიც იყოს და არაა საჭირო მისი შეცვლა სიტყვით „დეკანოზმან“.

ამ საკითხზე უფრო გარკვეული, რამდენადმე კატეგორიული და ცალსახა დასკვნის გაკეთება იმიტომაც შეუძლებელი, რომ მონასტრის ადმინისტრაციული მოწყობის, სასულიერო ხელისუფალთა ფუნქციებისა და უფლება-მოვალეობების საკითხები, აგრეთვე, ქართული სამონასტრო სინამდვილისათვის დამახასიათებელი თავისებურებანი ჩვენში ჯერაც არ არის მთლიანად და სრულყოფილად შესწავლილი. მომავალმა კვლევა-ძიებამ ამ საკითხში იქნებ მეტი სიცხადე შეიტანოს.

11. „კვრიაჲს ძალითა“ თუ „კვრიაჲსძალითა“.

საბუთის ტექსტში, ვფიქრობ, კონიექტურას საჭიროებს კიდევ ერთი ადგილი: „და ტურათისუბანსა, რომელ მეზურენი დაუსხმან და ზუარნი და მიწანი — ამისი პური ეკლესიას მიეცემოდის თითოჲ კვრიაჲს ძალითა, და თითო კარასეული ღვინო“ (სტრქ. 103-106). მაშასადამე, ტურათისუბანში რომ მონასტერს ზუარი და მიწები ჰქონდა, აგრეთვე „მეზურენი“ ანუ ვენახის მცველნი⁶⁴ ჰყავდა დასმული, ამათი შემოსავლიდან ეკლესიას, ანუ მონასტრის ძმობის წევრებს უნდა მისცემოდა თითო პური „კვრიაჲს ძალითა“ და თითო კარასეული, ანუ კრასოფული⁶⁵ ღვინო.

აქ გაუგებარია გამოთქმა „კვრიაჲს ძალითა“. კონტექსტით იგი, თითქოს, უნდა ნიშნავდეს, რომ დასახელებული პური და ღვინო ძმობას უნდა მიეცეს კვირის (კვირა დღის) ძალით, რაც, ცხადია, უაზრობაა, ან კვრიას, ვითომც წმინდანის შეწევნით. ასეთი წმინდანიც უცნობია. არის კვირიკე, კვირინე, კვიროს, თვით „კვირიაკე“ ადამიანის, წმინდანის სახელად, მაგრამ „კვირია“ უცნობია. ივ. ჯავახიშვილის გამოკვლევით, კვირია ძველი ქართული წარმართული პანთეონის ერთ-ერთი ღმერთია — იგი განაყოფიერებისა და შვილიერების

⁶⁴ სს. ორბელიანი, ქართული ლექსიკონი, გვ. 204.

⁶⁵ კრასოფული ანუ კარასეული ბერძნული κρασιφουλ-ია. იგი ხშირად გვხვდება ქართულ წერილობით ძეგლებში, როგორც საწყაოს, ისე ზოგადად ჭურჭლის მნიშვნელობით. განსაკუთრებით ხშირად — ბიზანტიურ გარემოში შექმნილ წერილობით ძეგლებში: „იოანესა და ფოთქეს ცხოვრებაში“, ათონის აღაპებში და სხვ. ანდერძის ტექსტში ეს ტერმინი კიდევ გვხვდება — მონასტრის ძმობის წევრებს „პირველისა შედულისა პირასეული თითო კარასეული (ალბათ, ღვინო) მიეცეს, სეფისეულსა და თესლსა თანა შესუნ კოვლთა“-ო (სტრქ. 90-91). დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ნაწარმოების ერთი ადგილის ჩასწორებასთან დაკავშირებით მას საგანგებოდ შეეხო მ. შანიძე (იხ. „ცხოვრება მფეთქ-მფეთა დავითისი“. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო მშეკლა შანიძემ, თბ., 1992, გვ. 45-48, იქვე — ძირითადი ლიტერატურა).

მფარველი ღვთაებაა⁶⁶. წარმართი ღმრთაების შეწევნის მოხმობა ქრისტიანული მონასტრის ძმობისათვის ვენახის შემოსავლიდან პურის და ღვინის გამოყოფის საქმეში გამოირიცხულია. მაგრამ, როგორც ჩანს, ტექსტის გადამთქმვებელმა ეს ადგილი მართლაც ასე გაიაზრა, ამიტომ, საბუთის ტექსტში ამ ადგილას სავსებით გარკვევით იკითხება „მიეცემოდის თითო კკრიაჲს ძალითა“. ტექსტის ეს ნაწყვეტი საბუთის დედნის ამჟამადაც მოღწეულ ფრაგმენტზეცაა (სცსა, 1448, 2120) შერჩენილი, მისი შემონმების საშუალება არსებობს ფოტოასლის გარეშეც და მისი ამ სახით წაკითხვა ეჭვს არ იწვევს (იხ. აქვე, გვ. 16, 17, 129). ამიტომაც, იგი დედნისეული სახითაა ყველა გამოცემაში წარმოდგენილი.

ტექსტის ეს ადგილი, როგორც ჩანს, ერთგვარ გაუგებრობას იწვევდა მკვლევართა შორის და თ. ჟორდანიას რუსულ თარგმანში იგი საერთოდ გამოუტოვებია. აი, როგორ თარგმნის იგი საბუთის ამ ადგილს:

„Из (доходов от) больших виноградных садов, разведенных на площади Турата (ტურათის უბანსა), где поселены и садовники, равно как из (доходов от) пахотных земель, пусть выдается по одному красеулу вина (на каждого молящегося) и по одному печеному хлебу (в воспоминание души моей)“⁶⁷.

როგორც ვხედავთ, ანდერძის შესაბამისი მონაკვეთის საკმაოდ თავისუფალი გადმოცემაა; გარდა იმისა, რომ გამოტოვებულია ზემოთ უკვე აღნიშნული „კკრიაჲს ძალითა“, „მეზურენი“ გაგებულია მებაღეებად („садовники“, ალბათ, სჯობდა თარგმნილიყო, როგორც „виноградари“, ან „сторожи виноградников“), ჩამატებულია სიტყვა „დიდი“ ვითომც „დიდნი ზუარნი“ („большие виноградники“), ციტატის დასასრულს ზედმეტია „в воспоминание души моей“, ადგილშეცვლილია „პურისა“ და „კარასეული ღვინოს“ დასახელება და სხვ. მაგრამ, ამჟამად ჩვენს ამოცანას არ შეადგენს თ. ჟორდანიასეული თარგმანის ავტორიანობის განხილვა, ეს ცალკე მსჯელობის საგანია.

როგორც ჩანს, საბუთის ტექსტში ეს ადგილი უნდა გასწორდეს და ნაცვლად „კკრიაჲს ძალითა“ უნდა აღდგეს, ალბათ, თავდაპირველი „კკრასძალთა“. „კკრასძალი“ კვირა დღის წინა საღამოა ანუ შაბათი საღამო⁶⁸. ასეთი ჩასწორებით მივიღებთ, რომ მეფის განკარგულებით თითო პური და თითო კარასეული ღვინო ტურათისუბნის ზერებისა და მიწების შემოსავლიდან მონასტრის ძმობის წევრებს უნდა მისცემოდა შაბათობით.

მეფის ამ განკარგულებას საბუთის ტექსტში უძღვის კიდევ სხვა განკარგულება: „*ვითა ან არსენის გაუნესებია ყოველთა კკრიათა ღამე ყოველ ღამისთევამ, ნუვინ შეცელის ამას ნესსა*“ (სტრქ. 103-104). მაშასადამე, აქ აღნიშნულია მონასტერში ყოველი კვირა ღამე არსენ ბერის მიერ ღამისთვის

⁶⁶ ივ. ჯვანთაშვილი, ქართული ერის ისტორია, წიგნი I, თბ., 1979, გვ. 102-105, 109-110.

⁶⁷ Жордания Ф., Завешание, с. 26.

⁶⁸ ქართული წნის განმარტებითი ლექსიკონი, ერთტომეული, გვ. 264.

დანების უთუოდ შესრულების შესახებ⁶⁹. ნიშანდობლივია, რომ სიტყვა „კვირა“, როგორც ერთ, ისე მეორე ნაწყვეტში ერთნაირი ფორმით „კვირია“ არის გადმოცემული. რადგანაც ტექსტის მიხედვით მეორე ნაწყვეტში უთუოდ კვირის დღის სახელი იგულისხმება და არა ღვთაების საკუთარი სახელი, დანერვილობათა მსგავსების გამო, უნდა ვიგულისხმოთ, რომ პირველ ნაწყვეტშიც კვირის დღის სახელი იყო თავდაპირველად აღნიშნული.

ტექსტის ეს მეორე ნაწყვეტი სხვა საკითხის გასარკვევადაც გამოგვადგება.

ბოლნისის სიონის (V ს.) X ს-ის ერთ წარწერა-საბუთში, რომელიც ტაძრის სამხრეთ-დასავ. შესასვლელის თავზეა ამოკვეთილი, უკანასკნელი, „ქართული წარწერების კორპუსის“ (1980) გამოცემის მიხედვით ერთგან იკითხება: „ამას საყდარსა ღამისთევამ არა დებულ იყო. კვრის ძალითა მე დავდე“⁷⁰. აქ „კვრის ძალითა მე დავდე“, ცხადია, გაუგებარია. როგორც ჩანს, ტექსტის ამ ნაწყვეტში საჭიროა ქარაგმის ნიშნების სხვანაირად გახსნა და პუნქტუაციის ნიშნების განსხვავებულად დასმა. კერძოდ, აქ უნდა ნაწიკითხოთ: „ამას საყდ(არ)ს(ა) ღ(ა)მ(ის)თ(ე)ვ(ა)მ არა დ(ე)ბ(უ)ლ(ი)ყ(ო) კ(ვ)რ(ა)სძ(ა)ლთა. მე დ(ავ)დ(ე)ვ და ზ(ედ)აშე ღ(ა)მ(ისმთეველთა)თ(ვ)ს“. წარწერის ტექსტის გ. ჩუბინაშვილისეულ გამოცემაში (1940), რომელიც ა. შანიძის მიერ არის მომზადებული, ბოლნისის წარწერის ეს ადგილი სავსებით სწორადაა გააზრებული, რაც ჩანს ამ ადგილის თუნდაც რუსული თარგმანიდან: „В этой церкви не было положено всеношного бдения в воскресные кануны“⁷¹ და ა. შ.

მამასადამე, თუ დაუბრუნდებით დავით აღმაშენებლის ანდერძის განხილულ ადგილს, უნდა დავასკვნათ, რომ ტექსტში აქ საჭიროა კონიექტურა და დედნისეული, თუმცა მაინც მეორადი, „კვრიას ძალითა“-ს გასწორება „კვრასძალთა“-თი, ხოლო მთელი წინადადება ასე გაიმართება: „და ტურათისუბანსა, რ(მე)ლ მე-ზურენი დაუსხმან და ზუარნი და მიწანი — ამისი პური ეკლესიას მიეცემოდის თითოა, კვრასძალთა, და თითო კარასეული ღვინო“ (სტრქ. 104-106).

⁶⁹ თ. ჟორდანიასეული თარგმანით ისე ჩანს, რომ ყოველ კვირას ღამისთევა არსენ ბერს დაუწყებია არა მონასტერში, არამედ სოხასტერში — მონასტრის გარეთ მდებარე ერთ სამლოცველოში, რომელიც მეფემ თავისი გადარჩენის (ნადირობის დროს ცხენის წაქცევისაგან რომ დამიცვრა და სამი დღე უგრძნობლად იყო) სამაძლობელად ააშენა: „чтобы во все воскресные дни (в Сохастери) отправлялось всеношное бдение, должествующее продолжаться во всю ночь (до рассвета)“ — *Жордания Ф., Завещание*, с. 26. როგორც ჩანს, თ. ჟორდანიასთვის თარგმანში ამ ჩამატების საფუძველს წარმოადგენდა არსენ ბერის მიერ მეფის დაჯილბოთით სოხასტრისთვის განწყობის შედგენა (სტრქ. 96-99). მაგრამ, ჯერ ერთი, თარგმანი ნაწყვეტის ქართულ ტექსტში სოხასტერი ნახსენები არ არის — იქ ზოგადად ნათქვამია — ყოველი კვირა ღამე ღამისთევის წესს ნურაფრ შემსცნოსო, და მეორეც, ამავე ანდერძის სხვა ადგილების მიხედვით, არსენ ბერს მხოლოდ სოხასტრის საქმეები არ ეკითხებოდა, მას მრავალი სხვა საერთო სამონასტრო დავალებაც ჰქონდა მიცემული მეფისაგან.

⁷⁰ ქართული წარწერების კორპუსი, ლაბიძისეული წარწერები, I, აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველო (V-X სს.). შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ნ. შიშიაშვილმა, თბ., 1980, № 137, გვ. 248-250.

⁷¹ *Чубинашвили Г. Н.*, Болнисский Снон „ენიქის მოამბე“, IX, 1940, გვ. 74-75. ლ. მუსხელიშვილის მიხედვით, წარწერის ტექსტში ამ ადგილას უნდა წაიკითხოთ „კრებულისა ძალითა“ (ლ.

ცხადია, დავით აღმაშენებლის შიომღვიმისადმი ანდერძის ტექსტის დადგენასთან დაკავშირებული საკითხები მომავალშიც არაერთხელ იქნება განხილული. არ არის გამორიცხული, რომ აქ წარმოდგენილი შესწორებები და დაზუსტებანი მომავალში გადაისინჯოს — უფრო განმტკიცდეს ან შეიცვალოს.

მუსხელიშვილი, ბოლნისი, „ენიშკის მოამბე“, III, 1938, გვ. 339), მაგრამ წარწერის ტექსტის მონაცემებით ეს არ მტკიცდება (მდრ. „მაცნე“, ისტორიის... სერია, 1, 1990, გვ. 119-120, შენ. 83).

თავი IV

ანდერძი დამონებული ძველი ქართული საბუთები და ანდერძის დამონება ძველ ქართულ საბუთებში

სიგელთმცოდნეობაში ცნობილია ისეთი საბუთები, რომლებიც ძველი, ადრინდელი საბუთების შინაარსს ან ცალკეული ადგილების ნაწყვეტებს შეიცავენ იმ საკითხზე, რომლის შესახებაც ეს ახალი საბუთია შედგენილი. ივ. ჯავახიშვილმა ასეთი საბუთების აღსანიშნავად ქართულ სიგელთმცოდნეობაში შემოიღო ტერმინი „ერთიანი სიგელი“. მისი შენიშვნით, განსაკუთრებით საყურადღებოა „ერთიანი სიგელი“, ან „ნიგნი“, რომელიც ერთი პირის თუ დანესებულებისათვის მიცემული თუ ნაბოძები საბუთების შინაარსს შეიცავდა და საერთო სიმტკიცის წიგნს წარმოადგენდა¹.

ძველ საბუთებს შორის, ერთ-ერთი ასეთი სიგელის ნიმუშად იგი ასახელებს გიორგი III-ის 1170 წლის სიგელს შიომღვიმისადმი². მართლაც, ამ სიგელში, გარდა იმისა, რომ ჩამოთვლილია ის სოფლები, რომლებშიც შიომღვიმის მონასტერს იმ დროისათვის (XII ს. შუა ხანები) „გლეხნი და მიწაი“ ეკუთვნოდა, აღნიშნულია, რომ ეს ქონება მეფემ მონასტერს დაუმტკიცა იმ „ძუელნი მრავალნი“ სიგელების მიხედვით, რომელიც მღვიმის ლავრას მიცემული ჰქონდა „პაპათა და მამათა ჩუენთა“ მიერ³.

ივ. ჯავახიშვილის დასკვნით, „ამგვარი ერთიანი სიგელი ქართული მწერლობის ძეგლთა შორის ხშირი მოვლენა უნდა ყოფილიყო და რამდენიმე საბუთი ჩვენ დრომდისაც არის შენახული“⁴. მათ ნიმუშად იგი ასახელებს ერეკლე I-ის 1703 წლის „სიგელ-გუჯარს“ ქვათახევის მონასტრისადმი; ასევე, მას მოჰყავს იესე ოსესეშვილის ცნობა მის მიერ შეძენილ მიწებზე „ერთიანი ნიგნის“, „ერთიანი სიგელის“ მოპოვების შესახებ და სხვ⁵.

მაგრამ, ადრინდელი ხანის „ერთიანი სიგელის“ ყველაზე თვალსაჩინო ნიმუშად, როგორც ჩანს, ჯერჯერობით მაინც ე. წ. „ფანეელის დანერილი“ უნდა მივიჩნიოთ. როგორც ამ საბუთის ბოლო გამოცემებშია მიღებული, იგი

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართული სიგელთა-მცოდნეობა ანუ დიპლომატიკა, ტფ., 1926, გვ. 36. იგივე, იხ. მისი თხზ. ტ. IX, თბ., 1996, გვ. 428.

² იქვე გვ. 56-57.

³ ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, I, IX-XIII სს. ქართული ისტორიული საბუთები, შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს თ. ენუქიძემ, ე. სილოგავამ, ნ. შიშიაშვილმა, თბ., 1984, № 11 (ქვემოთ, საბუთები ამ გამოცემიდან, ტექსტშივეა მითითებული შემოკლებულად —ქისკ, I და შემდეგ საბუთის ნომერი და სტრიქონი — თუ საბუთი დედნის მიხედვით ქვეყნდება, ან გვერდი და სტრიქონი — თუ პირის მიხედვით ქვეყნდება).

⁴ ივ. ჯავახიშვილი, ქართული სიგელთა-მცოდნეობა, გვ. 57.

⁵ იქვე გვ. 57-58.

ადრეული საბუთების ფრაგმენტებისგანაა შედგენილი (ქისკ, I, N 1)⁶. ეს ერთიანი საბუთი, როგორც ჩანს, შედგენილია XIII ს-ის II ნახევარში — იგი ამ დროის ხელითაა მიწერილი XIII ს-ის შუა ხანების (1247-1250) საბუთის — გრიგოლ სურამელის შიომღვიმისადმი დანერილის ზურგზე (ქისკ, I, გვ. 16-17).

მართალია, დავით აღმაშენებლის ანდერძი შიომღვიმისადმი, შედგენილი 1124 წლის სექტემბერში⁷, არ შეიცავს ნაწყვეტებს ძველი საბუთებიდან და თავისი შედგენილობითაც იგი „ერთიან სიგელს“ არ წარმოადგენს, მაგრამ ანდერძის ტექსტში დამონმებულია — ზოგჯერ პირდაპირ დასახელებით, ზოგჯერ მინიშნებით, მთელი წყება ძველი ქართული საბუთებისა, რომლებიც გაცემული ყოფილა ანდერძის შედგენამდე ბევრად ადრე სხვადასხვა დროს, სხვადასხვა ხელისუფალთა მიერ და განსაზღვრავდა ან მონასტრის სტატუსს, ან მის კუთვნილ ქონებას, ან ამა თუ იმ უფლებას. ვფიქრობთ, თითოეული ასეთი საბუთის გამოყოფა, მისი რაობის დადგენა, საინტერესოა და აუცილებელი, როგორც თვით ამ ანდერძის — ისტორიული საბუთისა და პოლიტიკური დანიშნულების ნერილობითი ძეგლის მნიშვნელობის წარმოსაჩენად, ისე საერთოდ ქართული სიგელთმცოდნეობის შესასწავლად.

ამასთანავე, თვით ეს ანდერძიც შემდეგში დამონმებულია მთელ რიგ ძველ ქართულ საბუთებში შიომღვიმის მონასტრისათვის რაიმე პრივილეგიის, ან მფლობელობის განახლების საფუძვლიანობის დასამტკიცებლად⁸. ამ თავის პირველ ნაწილში საუბარი გვექნება ანდერძში დამონმებულ ძველ ქართულ საბუთებზე, ხოლო მეორე ნაწილში განვიხილავთ ძველ ქართულ საბუთებში ანდერძის დამონმების შემთხვევებს.

I.

დავით აღმაშენებლის ანდერძში შიომღვიმისადმი დამონმებული საბუთები შეიძლება ორ ჯგუფად დაიყოს: ერთია — დავით აღმაშენებლამდე, სხვების მიერ მონასტრისადმი გაცემული საბუთები — სიგელები, დანერილები, ნიშნები, ჴელები, ჴელითნერილები და სხვ., და მეორეა — თვით დავით აღმაშენებლის მიერ ადრევე, ანდერძის შედგენამდე შიომღვიმის მონას-

⁶ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. II, საერო საკანონმდებლო ძეგლები (X-XIX სს.); ტექსტები გამოცემაში, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, თბ., 1965, გვ. 3-5 (აქ საბუთი დაყოფილია ორ ნაწილად); Грузинские документы IX-XV вв. в собрании Ленинградского отделения Института востоковедения АН СССР, Перевод и комментарии С.С. Какабадзе, М., 1982, с. 7-9 (აქ საბუთი დაყოფილია სამ ნაწილად).

⁷ სამეცნიერო ლიტერატურაში ფართოდ არის გავრცელებული ანდერძის პირველი, თ. ჟორდანიას (1895, 1896) დათარიღება 1123 წლით. უკანასკნელი ხანების ორ გამოცემაში („მრავალთავი“, IX, 1981; ქისკ, I, № 8) იგი დათარიღებულია 1123/1124 წწ.; ამ დათარიღებამ თანდათან გავრცელება პოვა უახლეს სამეცნიერო ლიტერატურაშიც. სულ ბოლო ხანების გამოკვლევებით ანდერძის თარიღად 1124 წელი მიღებული, რაც, ჩვენი აზრით, ყველაზე სწორი უნდა იყოს. ანდერძის ამ დროს (IX. 1124) დათარიღების არგუმენტირება მოცემულია აქვე, II თავში.

⁸ Ф. Жордания, Завешание царя Давида Возобновителя, данное Шио-Мгвимской лавре в 1123 году, Тиф., 1895, с. 33.

ტრისადმი გაცემული საბუთები.

1. პირველი ჯგუფის საბუთებს შორის ერთ-ერთი უძველესია „ანდერძი ნმ. შიოხის“, რომელიც ტექსტში დამოწმებულია შიომღვიმის მონასტრის სტატუსის განსაზღვრის მიზნით. კერძოდ, დავით აღმაშენებლის ანდერძში აღნიშნულია, რომ „არცა ვის სხუასა საქმე უც მღვმესა თანა და არცა მღვმისა ქუაბთა, ვითარ-იგი თვთ სანატრელისა, მამათა ნათლისა შიოხს ანდერძში სწერია — უფალი მღვმისა ღმერთია, მეუფე წმიდაჲ მამა შიოჲ“ (სტრქ. 117-120)⁹. აკად. ნ. ბერძენიშვილის შენიშვნით, „აქედან თითქო შეიძლება ვიფიქროთ, რომ შიომღვიმის ლავრაში მონასტრის ქონებრივი უფლების შესახებ ჯერ კიდევ XII საუკუნეში დაცული ყოფილა ამ მონასტრის დამაარსებლის შიო მღვიმელის ანდერძი (თუ ასეთ „ანდერძად“ შიო მღვიმელის ცხოვრება არ იგულისხმება), რომელშიც გამოთქმული ყოფილა დებულება, რომ ამ მონასტრის საქონელი მისი შეუვალი საკუთრებაა. ასე, რომ ჩვენ თითქო მოვიპოვეთ მოწმობა შესახებ იმისა, რომ V-VI საუკუნის ქართლის საზოგადოებრივ ურთიერთობაში უკვე შემუშავებული ყოფილა იურიდიულ-დიპლომატიკური ძეგლი „ანდერძი“. დღეს ქართული ისტორიოგრაფიის განვითარების ჩვენულ საფეხურზე, როცა გარდა ამისა, დადასტურებული გვაქვს იმ დროიდან (V-VI სს.) „ქვეყნის“ (მინის) და გლეხის ნასყიდობის ფაქტები, როცა მოპოვებული გვაქვს უეჭველი ცნობები სხვადასხვაგვარი საკითხების შესახებ (იხ. ჩემი რეცენზია ს. ჯანაშიას ნაშრომზე „საქართველო ადრინდელი ფეოდალიზაციის გზაზე“), იურიდიულ-დიპლომატიკური ძეგლის „ანდერძის“ არსებობა იმ დროისათვის დაუშვებლად აღარ უნდა გვეჩვენოს“¹⁰.

ფაქტია, რომ ნმ. შიოხს ანდერძის ტექსტს ჩვენამდე არ მოუღწევია. იქნებ მისი კვალი, გარდა დავით აღმაშენებლის ანდერძისა, სხვა რომელიმე წერილობით ძეგლში დასტურდება? ნმ. შიოხს ცხოვრების როგორც მეტაფრასულ, ისე სვინაქსარულ რედაქციებში, ტექსტის იმ ნაწილში, სადაც ნმ. შიოხს მიერ მცხეთაში წასვლა და კათალიკოსისაგან დაყუდებით ყოფნის შესახებ შენდობის გამოთხოვაა გადმოცემული, აღნიშნულია, რომ ნმ. შიო „გამოეთხოვა ძმათა და დაუდგინა ევაგრე წინამძღურად და აღუწერა ას სამეოცი თავი სწავლა... და შთავიდა მღვმესა“¹¹. მართალია, ნმ. შიოხს მიერ შედგენილ „ას სამეოც სწავლას“, როგორც ჩანს, თავდაპირველი სახით ჩვენამდე არ მოუღწევია, მაგრამ მისი ცხოვრების მეტაფრასულ რედაქციაში ჩართულია ვრცელი მონაკვეთი, რომელიც სწორედ „სწავლანს“ წარ-

⁹ აქ და ქვემოთ ყველგან, ტექსტში მითითებულია სტრიქონის ნომერი ანდერძის ღედნის მიხედვით. ამჟამად არსებობს ანდერძის ტექსტის ოთხი გამოცემა, რომლებშიც სტრიქონები დანომრილია ღედნის შესაბამისად: „მრავალთავი“, IX, 1984; ქისკ, I, №11, ა. გოგოლაძისული პუბლიკაცია ქისკ, I-ის მიხედვით (ა. გოგოლაძე, დავით აღმაშენებლის ანდერძი შიომღვიმისადმი, თბ., 2001, გვ. 168-179) და წინამდებარე გამოცემა.

¹⁰ ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, წიგნი VIII, თბ., 1975, გვ. 350, შენ. 7.

¹¹ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი IV, სვინაქსარული რედაქციები (XI-XVIII სს.), გამოსაცემად მოამზადა და გამოკლავები დაუთმო ე. გაბისშვილმა, თბ., 1968, გვ. 376 (ქვემოთ შემოკლებით — ძქაძა).

მოადგენს¹²; მაგრამ, ჩვენამდე ასევე არ მოუღწევია მონასტრის წინამძღვრად ევაგრეს დადგინების აქტს. ვფიქრობთ, რომ ამ წერილობითი დოკუმენტების შედგენის შემდეგ, როდესაც წმ. შიო „შთავიდა მღვმესა მას ორმოსა და ბნელსა და მუნ ილუნიდა ვიდრე ცოცხალ იყო, ხოლო შემდგომად სიკუდილისა მუნვე დაეფულა“ (ძქალძ, IV, გვ. 376), ისე, რომ ზემოთ მეტად აღარ ამოსულა, დავით აღმაშენებლის ანდერძში დამონმებული ერთ-ერთი ამ საბუთთაგანი — ევაგრეს წინამძღვრად დადგინების აქტი შეიძლება ვიგულისხმოთ, რომელშიც მონასტრის საკუთრების შეუვალობაც იქნებოდა განსაზღვრული.

უფრო მეტი, დავით აღმაშენებლის ანდერძში მოტანილი სიტყვები „უფალი მღვმისა ღმერთია“, შეიძლება წმ. შიოს ანდერძის ნაწყვეტიც იყოს, რომელსაც დავით აღმაშენებელი თავის მხრივ უმატებს — „მეუფე ნმიდაჲ მამაჲ შიო“, თუ ეს, რა თქმა უნდა, იმავე წმ. შიოს ანდერძიდან მოტანილი ნაწყვეტის გაგრძელება არაა, ცხადია, გადაკეთებული სახით, რადგან შიო წმინდანად თავის თავს არ მოიხსენიებდა.

წმ. შიოს ცხოვრების ზემოთმოყვანილი ნაწყვეტების და დავით აღმაშენებლის ანდერძის შესაბამისი ადგილების ურთიერთმიმართებასთან დაკავშირებით ორი გარემოება იქცევა ყურადღებას — ერთი, „ანდერძის“, როგორც წერილობითი ძეგლის, იურიდიული საბუთის უადრესი დამონმების ფაქტი და მეორე — შიომღვიმის მონასტრის წინამძღვრის დადგენის ორი განსხვავებული წესი — დანიშნით მონასტრის დამაარსებლის მიერ და კენჭისყრით არჩევა მონასტრის კრებულის მიერ; არსებობდა კიდევ მესამე წესი — წინა წინამძღვრის მიერ თავისი მომდევნო წინამძღვრის დანიშვნისა. რაც შეეხება პირველ გარემოებას, მასთან დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს შემდეგი: ივ. ჯავახიშვილი თვლიდა, რომ „ჯერჯერობით უძველესი ანდერძია დავით აღმაშენებლის I 123 წ. შიომღვიმის მონასტრისადმი ბოძებული, რომელშიაც ეს ტერმინი ნახმარია კიდევ“¹³. ამავე წერილობით ძეგლში, როგორც დავინახეთ, დამონმებულია ასევე „ანდერძი“ და ბევრად ადრინდელი ხანისა (VI ს.). ნ. ბერძენიშვილი იმ ვარაუდსაც გამოთქვამს, რომ „ასეთ „ანდერძად“ შიო მღვიმელის ცხოვრება ხომ არ იგულისხმება“; მაგრამ დავით აღმაშენებელი შიომღვიმისადმი გაცემულ იურიდიულ საბუთს თვითონვე უწოდებს ტექსტში ოთხგზის „ანდერძს“ (სტრქ. 5, 137, 143, 159). ამდენად, ასეთი სახის წერილობითი ძეგლი რომ წმინდანის ცხოვრებისაგან განსხვავებულია ეს მისთვის ცხადია. ამიტომ, ვთვლი, რომ მის მიერ მისსავე ანდერძში დასახელებული „ანდერძი წმ. შიოისი“ (სტრქ. 119) ცალკე წერილობითი ძეგლი, იურიდიული საბუთი იქნებოდა და არა წმინდანის ცხოვრების აღწერა.

1.1. დავით აღმაშენებლის ანდერძში წმ. შიოს ანდერძის დამონმების შეს-

¹² ასურელ მოღვაწეთა ცხოვრების წიგნთა ძველი რედაქციები, ტექსტები გამოკლევითა და ლექსიკონით გამოიცა ი. აბულაძემ („ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები“, 1), თბ., 1955, გვ. 125: 30-128-10; 135:12-138-22.

¹³ ივ. ჯავახიშვილი, ქართული სიგელთა-მოცოდნობა, გვ. 47.

ახებ მსჯელობა შეიძლებოდა ამით დაგვემთავრებინა, მაგრამ, ამასთან დაკავშირებით, ვფიქრობთ, საჭიროა ყურადღება მიექცეს კიდევ ერთ გარემოებას. მართალია, იგი დავით აღმაშენებლის ანდერძთან უშუალოდ დაკავშირებული არაა, მაგრამ უკავშირდება მასთან მიმართებაში არსებულ სხვა წერილობით ძეგლებს — წმ. შიოს ცხოვრების მეტაფრასულ და სვინაქსარულ რედაქციებს და დავით აღმაშენებლის ანდერძის მომდევნო სხვა ძველ ქართულ საბუთებს, რომლებშიც შიომღვიმის მონასტრის კუთვნილი სოფლებია ჩამოთვლილი, მონასტრის საკუთრებად დამტკიცებული, ან მის მიერ შემონიშნის, ან შეძენის გზით ახალმოპოვებული.

საქმე შეეხება შემდეგ ფაქტს: ქართლის მეფე ფარსმანი მივიდა შიომღვიმის მონასტერში წმ. შიოს თანამოსაგრის ევაგრეს ხილვად, რადგან ეს უკანასკნელი „სპასპეტი იყო და უნდა წარყვანება მისი. და არა დამორჩილა ევაგრე“ (ძქალძ, IV, გვ. 374). ბოლოს საქმე იმით დამთავრდა, რომ მეფემ „მიანიჭა უკუე მონასტერსა მას ოთხნი რჩეულნი სამეფოთა დაბათაგან და დანერა ჴელითა თკსითა თავისუფლებათ მათი და მისცა ევაგრის ოცდაათი ლიტრა ოქროს ეკლესიისა მათთჳს საწმარად“; შემდეგ მეტაფრასულ რედაქციაში ჩამოთვლილია ფარსმანის მიერ შეწირული სხვა საეკლესიო სამკაული და სინმინდისა სამსახურებელი¹⁴, ხოლო სვინაქსარულ რედაქციაში შეწირული ოქრო-ვერცხლის შესახებ აღნიშნულია — „ოცდაათი ლიტრა ოქრო და ვეცხლი ფრიადი მონასტერთა შენებისათჳს“ (ძქალძ, IV, გვ. 374). რომელ ოთხ დაბაზეა აქ საუბარი და ჩანს თუ არა ისინი საბუთებში?

ვფიქრობთ, ეს „ოთხნი დაბანი რჩეულნი“, რომელიც მონასტერს უძველეს დროს, ჯერ კიდევ შიოს და ევაგრეს სოცოცხლებში ჰქონდა ქართლის მეფეთაგან მინიჭებული, უნდა იყოს „ოთხნი სოფელნი — ცხევერეთი გუელდესითურთ, გავაზელნი კოტმითურთ“, რომლებიც არაერთგზის იხსენიებიან ერთად შემდგომი დროის საბუთებში, ხოლო პირველად ე.წ. *ფავენელის დანერილშია* ამ სახით დაგვსახებული. ვფიქრობთ, ასევე შემთხვევით არ უნდა იყოს, რომ იმავე ფავენელის დანერილში სწორედ ამ სოფლებთან დაკავშირებით ფიგურირებს „ოცდაათი ლიტრა ოქრო, ოცდაათი ლიტრა ვეცხლი“ (ქისკ, I, N1:16), რომელიც ასევე იხსენიება იმ ოთხ დაბასთან ერთად, რომელიც ფარსმან მეფემ მიანიჭა მონასტერს.

მართალია, ე. წ. ფავენელის დანერილში, რომელიც იმ სახით, როგორი სახითაც მან ჩვენამდე მოაღწია, XIII ს-ის საბუთია, ისეთი სურათი ჩანს, რომ ეს ოთხი სოფელი ფავენელმა სთხოვა მეფეს მკვდარი შვილების სულის საურავად და ტყვეთა დასახსნელად, ხოლო შემდეგ ამ მიზნითვე „ოცდაათ ლიტრა ოქროდ და ოცდაათ ლიტრა ვეცხლად“ მიჰყიდა მონასტრის წინამძღვარს „მთავარმელუიმე“ თევდორეს, მაგრამ ეს ფაქტი, რომელიც გამოწვეული იყო სრულიად გარკვეული მიზეზით, შედარებით გვიან უნდა მომხდარიყო¹⁵.

¹⁴ ასურელ მოღვაწეთა ცხოვრების წიგნთა ძველი რედაქციები, გვ. 11130-35.

¹⁵ ა. ანთელაჟა, XI-XIV სს ქართული საისტორიო წყაროები, თბ., 1988, გვ. 132.

როგორც ჩანს, სურათი ასე უნდა წარმოვიდგინოთ: XIII საუკუნისათვის, როდესაც შედგა ე.წ. *ფაენელის დანერილი*, რომლის შედგენა სხვადასხვა, XIII ს.-ისათვის დაზიანებული საბუთების ნაწყვეტებისაგან, ეჭვს არ იწვევს, მოღწეული იყო ევაგრეს და შიოს დროის ის საბუთიც, რომლის გაცემის შესახებ ფარსმან ქართლის მეფის მიერ მათ ცხოვრებაშია აღნიშნული და რომლითაც მეფე მონასტერს სწირავდა ოთხ სოფელს. როგორც ჩანს, სწორედ ამ საბუთის ნაწყვეტი უნდა იყოს ე. წ. ფაენელის დანერილის სტრიქონები „ვთხოვენ ოთხნი სოფელნი — ცხევერეთი გუელდესითურთ, გავაზელნი კოტმითურთ“ (ქისკ, I, N 1:13), რომელთა სახელებით აღნიშვნა წმ. შიოს და ევაგრეს ცხოვრებაში საჭიროდ არ მიუჩნევიათ, რადგან ეს ტექსტს არაფერს სძენდა, ხოლო ფაენელის დანერილის შემდგენელმა, როგორც მისი მიზნისათვის ძირითადი და არსებითი მნიშვნელობისა, დაასახელა და იმ სახით მოიტანა, როგორითაც ძველ, მისი დროისათვის უკვე დაზიანებულ საბუთში იყო წარმოდგენილი. ასევე ძველი საბუთის ფრაგმენტად, მასში წარმოდგენილი მონაცემების ასახვად უნდა მივიჩნიოთ, როგორც ჩანს, ფაენელის დანერილში კონკრეტული ციფრებით გამოხატული მონასტრის კუთვნილი მოძრავი ქონება — „მომინონა ოცდაათი ლიტრა ოქრო, ოცდაათი ლიტრა ვეცხლს“¹⁶.

ამავე დროს „ცხევერეთი გუელდესითურთ, გავაზელნი კოტმითურთ“ დაწყვილებული დასახელებით უძველესი (VI ს.) საბუთიდან გადმოღების არაპირდაპირ მოწმობად შეიძლება მივიჩნიოთ ისიც, რომ უკვე XI ს.-ისათვის ეს სოფლები ასე გამოკვეთილად და დაწყვილებულად აღარ ყოფილან — გიორგი II-ის 1073 წლის სიგელში, შიომღვიმის მონასტრის კუთვნილი სოფლების ჩამოთვლისას, ისინი ასეა დასახელებული: „სოფელნი და აგარანი მათნი და ყოველნი საქონელნი მათნი, რომელნი სამეფოსა ჩუენსა შინა არიან, სახელდებით ესე: ...მიწანი და გლენხნი... ცხირეთს — ცხევერი და გავაზელნი; გუელდესი და კოტმანი“ (ქისკ, I, № 6:1-5). მაშასადამე, ამ დროს უკვე ძველი გავაზელნი გაზრდილა, გამოყოფია კოტმანს და ცხევერთან ერთად, რომელიც ძველი ცხევერეთი უნდა იყოს, პქმნის ცალკე ცხირეთს, ხოლო გუელდესი, რომელიც ცხევერეთთან წყვილდებოდა, ახლა უკვე კოტმანთანაა დასახელებული, ოღონდ ისიც ცალკე სოფლად.

ნიშანდობლივია, რომ უკვე ერთი საუკუნის შემდეგ, გიორგი III-ის 1170 წლის სიგელში შიომღვიმის მონასტრისადმი, ფაენელთა და ტბელთაგან მონასყიდად მხოლოდ „ცხირეთს — ცხევერელნი და გავაზელნი“ დასახელებული

¹⁶ როგორც ჩანს, მაინცდამინც ამ „ოცდაათი ლიტრა ვეცხლს“ — მონასტრისათვის მის შეწირვას (ფარსმან მეფის მიერ), ან მისი მიხედვით მონასტრის საქონელთა დაფასებას (წინამძღვრის მიერ), რაღაც სიმბოლური მნიშვნელობა ჰქონდა. ამ მხრივ ნიშანდობლივია, რომ დავით აღმაშენებლის ერთ-ერთი შეწირულებაც შიომღვიმის მონასტრისადმი ასეა ანდერძის ტექსტში წარმოდგენილი: „საქმოდის სამსახური და რააცა უნდა მისთვის — ოცდაათი ლიტრაჲ ვეცხლი წმიდაჲ, არსენის კელსა არს“ (სტროქ. 64-65). საისტორიო წყაროებში მისი დაყენებით ფიგურირება მაინცდამინც ყოველგვარად და ცალკვითა მოსაზრებულად ეკლესიისათვის ფულის შეწირვასთან, ხოც არ უკავშირდება სიმბოლური მნიშვნელობით სასარგებოეულ „ოცდაათი ვეცხლს“ (მთ. 26, 15; 27, 3-7)?

ბული (ქისკ, I, 11:36). მაშასადამე, ცხადია, რომ რომელიმე წყაროს ცნობა ამ სოფლების კუთვნილების შესახებ, ვერ განზოგადდება და ცნობა მხოლოდ მისი დროის სინამდვილის მაჩვენებლად შეიძლება გამოდგეს — ჩვენს შემთხვევაში, ეს ოთხი სოფელი, ან რომელიმე მათგანი, როგორც ჩანს, სხვადასხვა დროს მფლობელებს იცვლიდა, ისევე, როგორც შიომღვიმის მონასტრის რომელიმე სხვა სამფლობელო, ვთქვათ, ბორცუისჯუარი, რომლის შესახებ დანერილებით ქვემოთ იქნება აღნიშნული.

მაშასადამე, უკვე XI საუკუნისათვის (გიორგი II-ის სიგელის მიხედვით) და მით უფრო XII ს-ისათვის (გიორგი III-ის სიგელის მიხედვით) ძველი დანყვილები ზემოდასახელებული სოფლებისა მოშლილია, ხოლო მათი დასახელება ამ ძველი დანყვილებით შემოგვრჩა XIII ს-ის ე. წ. ფავენელის დანერილში, რომელშიც ეს სოფლები ძველი (VI ს.) საბუთიდან მოტანილი ფრაგმენტის მიხედვითაა ჩამოთვლილი.

ერთი სიტყვით, როგორც ვხედავთ, წმ. შიოს ანდერძის, ფეოდალური ხანის ერთ-ერთი უძველესი ქართული ისტორიული საბუთის (VI ს.), დამოწმება დავით აღმაშენებლის ანდერძში, საკითხთა ფართო წრეს უკავშირდება, რომელთაგან ჩვენ მხოლოდ ზოგიერთს შევხებით (მაგალითად, მეტის აღნიშვნა შეიძლებოდა შიომღვიმის მონასტრის დაარსებისდროინდელი სამფლობელოების შესახებ წმ. შიოს სვინაქსარული და მეტაფრასული ცხოვრებების და წმ. შიოს სასწაულების მიხედვით, მაგრამ ეს საკითხები ჩვენი ამჟამინდელი კვლევის სფეროს სცილდება) და მათ შესახებაც მსჯელობა, წყაროთა მოუღწევლობისა და ცნობათა სიმწირის გამო, სამწუხაროდ, უმეტესად ჰიპოტეზურად და მხოლოდ ვარაუდების სახით გვიხდება.

2. ჩვენი საკითხისათვის განსაკუთრებით საინტერესოა და შედარებით უხვ ცნობებს შეიცავს დავით აღმაშენებლის ანდერძის ის მონაკვეთი, რომელიც ძველ სიგელთა განახლებას შეეხება (სტრქ. 49-53). ამათგან პირველ რიგში, ქრონოლოგიის გათვალისწინებით, ყურადღებას იქცევს შემდეგი ადგილი: დავით აღმაშენებელი აღნიშნავს, რომ „თჳთ ძუჴლის ძუჴლი ნასყიდო მონასტრისაგან ყოველი უბეგროდ უწყენლად კულა მომიწსენებია ნმიდისა მამისა შიოსათჳს“-ო (სტრქ. 52-53). მაშასადამე, მონასტერს გააჩნია ნასყიდი ქონება (ცხადია, მათ შორის სოფლები), რომელიც XII ს-ისათვის უკვე „ძუელის ძუელიც“ ყოფილა. ცხადია, ამ ნასყიდთა შესახებ მას სათანადო საბუთებიც ექნებოდა, რომელთა მიხედვით ეს ქონება „უბეგრო და უბაჟო“ ყოფილა. ასევე, კვლავ უბეგროდ და უბაჟოდ მომიხსენებია იგი მონასტრისათვისო, აღნიშნულია ანდერძში.

სამწუხაროდ, მონასტრის ამ „ძუელი და ძუელის ძუელი“ ნასყიდის შესახებ საბუთებს ჩვენამდე არ მოუღწევია: თვით მათ მიმართ ნახმარი გამოთქმა გვიჩვენებს, რომ ისინი ძალიან ძველი, შეიძლება მონასტრის დაარსებისა ან მისი არსებობის პირველი საუკუნეების დროინდელი მაინც იქნებოდა.

შეიძლება მხოლოდ ვივარაუდოთ, რომ ზოგიერთი მათგანის კვალი აისახა ე.წ. ფავნელის დანერილის ცალკეულ ადგილებში და მათ შესახებ დანვრილებით ცოტა ქვემოთ შევჩერდებით; ხოლო აქ ასეთ გარემოებას უნდა მიექცეს ყურადღება — მაინც ეს „ძუელი და ძუელის ძუელი“ ნასყიდი, მართლა შეიძლება თუ არა იყოს მონასტრის დაარსებისდროინდელი, ე.ი. VI ს-სა? ჰქონდა იმ დროის საქართველოში სოფლის, ან მიწის ნასყიდობას ადგილი?

მართალია, ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ „ძუელი და ძუელის ძუელი“ (სავარაუდოდ VI-VII სს.) ნასყიდობის შესახებ საბუთებს შიომღვიმის მონასტრიდან ჩვენამდე არ მოუღწევია, მაგრამ საერთოდ იმ დროის მიწის ნასყიდობის შესახებ სხვა საბუთმა, როგორც ეს ცნობილია, ჩვენამდე მოაღწია. ესაა ეპიგრაფიკული საბუთი, ე.წ. *წყისის ნარწერა* 616-619 წლებისა, რომელშიც აღნიშნულია, რომ ვინმე კოსტანტიმ, ძემან სტეფანესა და გუდასმან, „ნასყიდევსა ქუეყანასა ზედა“ ჯვარი აღმართა მცხეთის ჯვრის სახელზე¹⁷, ე.ი. ეს ნასყიდი მიწა მან შესწირა, დაუქვემდებარა მცხეთის ჯვრის მონასტერს. როგორც აკად. ს. ჯანაშია აღნიშნავდა, „ეს არის, მოღწეულთა შორის, უძველესი დოკუმენტი, რომელიც აშკარად მოწმობს, რომ მეექვსე საუკუნის დამლევს თუ მეშვიდე საუკუნის დამდეგს, მიწა ყიდვის და, საერთოდ, თავისუფალი გასხვისების საგანია“¹⁸.

მაშასადამე, VI-VII საუკუნისათვის რომ შიომღვიმის მონასტერს ნასყიდი მიწა და ამის შესახებ საბუთი ჰქონოდა, სავსებით შესაძლებელი და დასაშვები ფაქტია, რომელმაც XII საუკუნისათვის დავით აღმაშენებლის ანდერძის ტექსტში „ძუელის ძუელი ნასყიდის“ სახით ჰპოვა მოხსენიება და დამონშება.

გარდა ამისა, როგორც აღვნიშნეთ, ანდერძის ტექსტის „ძუელი“ ნასყიდობის შესახებ საბუთებს შორის შეიძლება იგულისხმებოდეს ე.წ. ფავნელის დანერილში ჩართული ზოგიერთი საბუთის ნანწყევტიც, ან ნანწყევტები. მაგალითად, ფავნელის დანერილში ერთგან აღნიშნულია, რომ „მოვიყვანე მთავარი მემლუიმე თევდორე და მივათუალენით სოფელნი; და მომიწონა ოცდაათი ლიტრა ოქრო, ოცდაათი ლიტრა ვეცხლი წმიდისა შიოს კუბოსა შემონაყარი, ათასი პელპელი, ათი ათასი სტავერა, შუიდი ჯორი ვარდა, შუიდი ქორი კაპოეტი, შუიდი მეძებარი, შუიდი მწევარი ნაუვალი“ (ქისკ, I, №1:15-19). როგორც ვხედავთ, შიომღვიმის მონასტრის, სხვა წყაროებით ჩვენთვის უცნობ, ერთ-ერთ წინამძღვარს თევდორეს, სავარაუდოდ, ფავნელისაგან, ან რო-

¹⁷ ქართული წარწერების კორპუსი. ლაპიდარული წარწერები, I, აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველო (V-X სს.), შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ნ. შოშიაშვილმა, თბ., 1980, № 32.; ქ. სლოვაკი, ქართული სამართლის ძეგლები დასავლეთ საქართველოს ლაპიდარულ წარწერებში, „მაცნე“, ისტორიის... სერია, 2, 1972, გვ. 143-146.

¹⁸ „ჯანაშა, საქართველო ადრინდელი ფეოდალიზაციის გზაზე, შრომები, ტ. I, თბ., 1949, გვ. 240. შედარებით დაწერილებით ამ დროის (VI-VII სს.) საქართველოში მიწის ყიდვა-გაყიდვის და საერთოდ გასხვისების შესაძლებლობათა შესახებ: ნ. ბერძენიშვილი, რეცენზია ს. ჯანაშიას ნაშრომზე „საქართველო ადრინდელი ფეოდალიზაციის გზაზე“, იბ. მისი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, წ. III, თბ., 1966, გვ. 381-383.

მელიმე სხვა, ჩვენთვის ასევე უცნობი ხელისუფლისაგან, უფრო ზუსტად მთავრისაგან, უსათუოდ ამ უკანასკნელის საკუთრებაში არსებული სოფელი, თუ სოფლები შეუსყიდია, რომელშიც გადაუხდია ზემოთჩამოთვლილი საფასური. როდის შეიძლებოდა ამ ფაქტს ჰქონოდა ადგილი? უფრო ზუსტად, ჩვენთვის საინტერესოა — როდის შედგა ის საბუთი, რომელშიც ეს გარიგება აისახა?

ამის განსაზღვრას გვშველის საბუთის ზემოთმოტანილ ფრაგმენტში წარმოდგენილი ორი ფაქტი: პირველი, ეს სოფლები მთავარმამა მემღვიმე თევდორეს მიერ შეძენილია „ნმ. შიოს კუბოს შემონაყარი“, ე.ი. მონასტრისათვის ნმ. შიოს გარდაცვალების შემდეგ შენირული ფულით და, მაშასადამე, მონასტრის წინამძღვრის მიერ სოფლების შეძენის აქ ასახულ ფაქტს ადგილი ჰქონდა ნმ. შიოს გარდაცვალებიდან საკმაო ხნის შემდეგ; მეორე, სოფლების შესაძენად გადახდილი ფულადი ერთეული „პელპელი“ საშუალებას გვაძლევს უფრო კონკრეტულად განვსაზღვროთ ამ ფაქტის ქრონოლოგიური მიჯნები — კერძოდ, გამორკვეულია, რომ „პერპერის“, როგორც ბიზანტიის კეისრის ალექსი I კომნენოსის სამონეტო რეფორმის შედეგად მოჭრილი მონეტის გაჩენა საქართველოში მოსალოდნელია XI ს-ის 80-90-იანი წლების შემდეგ¹⁹. ამიტომ, ე.წ. ფავნელის დანერილის ეს მონაკვეთი, უფრო ზუსტად, ის საბუთი, რომლის ნაწყვეტიც ამ მონაკვეთშია წარმოდგენილი, XI ს-ის 80-იანი წლებიდან XII ს-ის I მეოთხედამდე (დავით აღმაშენებლის მიერ შიომღვიმის მონასტრისადმი ანდერძის შედგენამდე) დროით უნდა დათარიღდეს.

მაშასადამე, არ არის გამორიცხული, რომ დავით აღმაშენებლის ანდერძში დამონშებული შიომღვიმის მონასტრის „ძუშლი“ ნასყიდობის საბუთებს შორის იგულისხმებოდეს ე.წ. ფავნელის დანერილში ფრაგმენტულად ჩართული ერთ-ერთი საბუთიც²⁰.

¹⁹ ვ. ჯაფარიძე, ოქროს მონეტის ტერმინოლოგია XI-XII სს. საქართველოში, „მაცნე“ ისტორიის... სერია, 3, 1976, გვ. 92-93. Г.И. Джанаридзе, О термине “Иперпири” в синодике Иверского монастыря на Афоне, “Византийский Временник”, 39, 1978, с. 180-181.

²⁰ ქისკის გამოცემაში ფავნელის დაწერილის ჩვენ მიერ ზემოთგანხილული ფრაგმენტის ნაწილად მიჩნეულია, აგრეთვე, ამ საბუთის კიდევ ერთი მონაკვეთი, რომელიც, გამოცემის მიხედვით, თითქმის მონასტრის წინამძღვრის თევდორეს ხელრთვით ნაწყვეტი უნდა იყოს (ქისკ, I, №119-22), ე.ი. იმ თევდორეს, რომელსაც ზემოაღნიშნული გარიგება უწარმოებია და, მაშასადამე, საბუთის ეს მონაკვეთი (ხელრთვით) IX ს-ით უნდა დათარიღდეს; მაგრამ, ამ საბუთის ამ მონაკვეთის ასეთ დათარიღებას და, მაშასადამე, ზემოთგანხილული აღრიწდელი საბუთის ნაწყვეტისადმი მის მიკუთვნებას, გადაულახავ წინააღმდეგობად ებრძვა ის, რომ ეწ. თევდორეს ხელრთვით ნაწყვეტში დასახელებულია ფულადი ერთეული თეთრი („თეთრსა რა ანგარიში უნდა: კაბარჭითა გარდაუწყე“ — ქისკ, I, №119), რომელიც, როგორც ცნობილია, XIII ს-ში შემოდის (ს. კაკაბაძე, სასისხლო სიკვლეების შესახებ, „საისტორიო მოამბე“, წ. II, 1924, გვ. 72; ც. ლუბარძე, რამდენიმე ნუმიზმატიკური ტერმინის შესახებ XIII-XIV სს. ქართული წერილობითი წყაროების მიხედვით, „მაცნე“, ისტორიის... სერია, 4, 1979, გვ. 125-129). მაშასადამე, ეს ნაწყვეტი არ შეიძლება თევდორესეული „ძუშლი“ საბუთის (ქისკ-ში IX ს-ით დათარიღებულის, ჩვენ მიერ XI ს-ის 80-იანი წლები — XII ს. I მეოთხედისად მიჩნეულის) ფრაგმენტი იყოს.

3.1. საბუთების შემდეგი ჯგუფი, რომლებიც დავით აღმაშენებლის ანდერძშია დამონებული, არის „მამათაჲ და პაპათა სიგელნი... სოფელთათჳს“ (სტრქ. 49). მათ შესახებ ანდერძის ტექსტში აღნიშნულია: „*ეითარად მამათაჲ და პაპათა ჩემთაგან სიგელნი სოფელთათჳს მათთა ნმიდასა ამას უდაბნოსა, რაჲცა სიბოროტითა ჟამთათა შეცვალებულ იყო, მე კულა გამიახლებიან იგი სიგელნი*“ (სტრქ. 48-51). აქ, როგორც ჩანს, სხვა სიგელებთან ერთად, იგულისხმება შიომღვიმის მონასტრის ის ორი სიგელი, რომლებმაც ჩვენს დრომდეც მოაღწიეს თვით დედნის სახით და რომელთაგან ერთი გაცემულია დავით აღმაშენებლის მამის გიორგი II-ის, ხოლო მეორე — პაპის ბაგრატ IV-ის მიერ²¹. ანდერძის მოტანილ ნაწყვეტში რომ შეიძლება მაინცდამაინც ეს ორი საბუთიც იგულისხმებოდეს, ამის მაჩვენებელია ის, რომ ორივე ეს სიგელი შიომღვიმისათვის სწორედ სოფლების შეწირვის, ან მონასტრის უკვე კუთვნილ სოფლებზე უფლების დამტკიცებას წარმოადგენს; ანდერძის ტექსტის სიტყვები — „მამათაჲ და პაპათა ჩემთაგან სიგელნი ჰქონან სოფელთათჳს“, ამის პირდაპირ მოწმობად შეიძლება ჩაითვალოს. მაშასადამე, ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს ჩვენი სინამდვილისათვის მაინც უნიკალურ ფაქტთან, როდესაც ანდერძის ტექსტში დამონებულია ორმა ძველმა საბუთმა ჩვენამდეც მოაღწია.

ერთი მათგანია, როგორც აღინიშნა, დავით აღმაშენებლის პაპის მეფე ბაგრატ IV-ის (1027-1072) საბუთი შიომღვიმის მონასტრისათვის „მანგლისწყეს ადგილი ბორცუისჯუარის“ შეწირვის შესახებ, გაცემული მისი მეფობის „მეოლა-სა“ ინდიკტიონს, ე.ი. 1057 წელს (ქისკ, I, N4).

საინტერესოა მოტივირება ბაგრატ IV-ის მიერ შიომღვიმის მონასტრისადმი გაცემული ამ შეწირულებისა: „*ნარმე მართოს ლაშქრობაი ესე; და ყოველნივე დღენი ცხოვრებისა ჩემისანი, ნებასა შინა ღმრთისასა, მშუილობით და მტერთა ჩემთა ზედა ძლევით აღვასრულნე*“ (ქისკ, I, N 4:19-21). მაშასადამე, მეფის მიერ ამ სიგელის გაცემის საბაბი ყოფილა, რომელიმე ჩვენთვის უცნობი მნიშვნელოვანი და საპასუხისმგებლო ლაშქრობის წინ, შეწირულების გაღება მონასტრისადმი. აქ უსათუოდ გაგვახსენდება დავით აღმაშენებლის მიერ შიომღვიმისადმი ანდერძის შედგენის ანალოგიური საბაბი — ამ საბუთის ტექსტითაც ხომ მეფემ იგი შეადგინა „*ჟამსა შარვანსა ზედა განმართვისასა*“, ანუ გალაშქრებისას. საერთოდ, ლაშქრობაში ან ომში წასვლის წინ ეკლესიისათვის სახვადასხვა სახის შეწირულების გაცემის ფაქტი, ცხადია, სამაგიეროდ შეწევნის, დახმარებისა და გამარჯვების თხოვნით, არაერთია ცნობილი ქართულ დოკუმენტურ წყაროებში და განსაკუთრებით დამახასიათებელია სწორედ XI ს-ის წერილობითი ძეგლებისათვის²².

²¹ შტრ. *Ф. Жордания*, Завешание, с. 19, прим. 41.

²² მეგობრობისთვის საქარისია დავასახელოთ X-XI სს. რამდენიმე წარწერა-გრაფიტი სვანეთიდან: სვანეთის წერილობითი ძეგლები, ტ. II, ეპიგრაფიკული ძეგლები, თბ., 1988, გვ. 213-215. ნიშნულად

მაგრამ ჩვენი საკითხისათვის უფრო არსებითია და მნიშვნელოვანი ის, რომ ბაგრატ IV-ის მიერ შიომღვიმისათვის შეწირული ბორცუისჯუარის საბუთის ტექსტში მოხსენიებულია როგორც „ადგილი“ და არა როგორც სოფელი, ე.ი. დასახლებული პუნქტი. საბუთში აღნიშნულია, რომ „ლავრასა მღვმისასა“ შეწირულია „მანგლისჴევს ადგილი ბორცუისჯუარი, ყოვლითა მზღვრითა მისითა, მთითა, ბარითა, წყლითა, კლდითა, წისქვილითა და ყოვლითა საწმრითა და უწმრითა“ (ქისკ, I, № 4:9-10). მართალია, აქ წისქვილიცაა ნახსენები, მაგრამ, ცხადია, არ არის აუცილებელი რომ იგი მაინცდამაინც დასახლებულ ადგილას, ე.ი. სოფელში ყოფილიყო. ნიშანდობლივია, რომ ამ სიგელისადმი დართულ ორ, გაცემის თანადროულ ან მასთან ახლო ხანით დათარიღებულ, დამტკიცება-ხელართულობებში, რომელთაგან ერთი ეკუთვნის გიორგი ქართლის კათალიკოსს და მეორე — ივანეს, ერისთავთა ერისთავ ლიპარიტის ძეს, ბორცუისჯუარი მოხსენიებულია მხოლოდ სახელით, რაიმე განსაზღვრების („ადგილი“, „სოფელი“) გარეშე (ქისკ, I, № 4:40-41, 60-61).

ერთი სიტყვით, ბაგრატ IV-ის სიგელის მიხედვით, 1057 წლისთვის ბორცუისჯუარი მხოლოდ „ადგილია“ და არა სოფელი. მაგრამ უკვე გიორგი II-ის 1073 წლის სიგელში იგი დასახლებულია შიომღვიმის კუთვნილ სოფლებს შორის, უფრო ზუსტად, იმ ადგილებს შორის, რომლებშიაც შიომღვიმის მონასტერს „გლეხნი და მიწაი“ ჰქონებია (ქისკ, I, № 6:6), ხოლო ასეთად სწორედ სოფელი უნდა მივიჩნიოთ²². მით უმეტეს შეიძლება დავუშვათ, რომ დავით აღმაშენებლის მიერ შიომღვიმისადმი ანდერძის შედგენის დროისათვის, XII ს. I მეოთხედის ბოლოს, იგი სოფელი იქნებოდა და, მაშასადამე, ეს კიდევ ერთი არგუმენტია იმისა, რომ დავით აღმაშენებლის მიერ დამოწმებულ მის „მამათა და პაპათა“ სიგელებს შორის „სოფელთათჳს“, რომელიც შიომღვიმის მონასტერს ჰქონებია, ბაგრატ IV-ის ეს სიგელიც ვიგულისხმობთ „ადგილი ბორცუისჯუარის“ შესახებ.

3.2. მეორე სიგელი, რომელიც დავით აღმაშენებლის ანდერძში აღ-

მოვიყვან ს. იფხის (ლატალი) წმ. გიორგის („ჯვრავ“) ეკლესიის X ს. II ნახ-ის ერთ შესანიშნავ წარწერა-გრაფიკას: „ქ. წმიდაო გიორგი, შემოწყალე მე, მწარედ ცოდვილი ბუნდე, სვიანი მუჲჲ დღესა ბრძოლისასა, ჟამსა ჴირისასა. ესე კობალ მე, ბუნდე შეგსწირე; ვინცა აქა მოსწყვიდოს, ცოდვაი-მცა ჩემი აქუს“ (იქვე გვ. 274, 275, №65); ბუნდე — საკუთარი სახელია; კობალ — ნიშა ხარია.

²² ამ ფაქტიდან ისიც ჩანს, რომ მონასტრისათვის გადაცემული „ადგილი“, სულ რაღაც ოციოდე წლის მანძილზე, ე.ი. თითქმის ერთი თაობის განმავლობაში, ისე მომწინებულა, რომ სოფლად გადაქცეულა, ცხადია, მონასტრის მიერ იქ გლეხების დასმის გზით. მაშასადამე იმ ერთობ ბოზოქარ ეპოქაში (XI ს.) ეკლესიის (ამ შემთხვევაში მონასტრის) მიწები და მათი სამფლობელოები, როგორც შედარებით მშვიდობიანი ადგილები, მოსახლეობისათვის თავშესაფრის პუნქტის, მომწინებისა და მეურნეობის გამართვის ერთ-ერთ საუკეთესო ადგილი იყო. ეს, ქართული სამონასტრო ცხოვრების ისტორიისა და საერთოდ მისი მეურნეობის ერთ-ერთი მეტად საინტერესო საკითხია მთელი შუასაუკუნეების მანძილზე, რომლის აქ განხილვა, ცხადია, შეუძლებელია და არც წარმოადგენს აუცილებელბას.

ხოლო ასეთი ნაკითხვა არსებითად სცელის ტექსტის ამ ადგილის აქამდე მიღებულ გაგებას.

აღნიშნული შესწორების გათვალისწინებით, ანდერძის ეს ადგილი, როგორც ჩანს, ასე უნდა გავიგოთ: ძაგანმა, ის რაც ადრითგან საეპისკოპოსო მამულებად ეწერა, მათ შორის მცხეთის (სვეტიცხოვლის) საქონებელნი მრავალნი, წილკნის საყდრისა და მონასტრისა რაცა იყო — მთასა ციხე მარანი, სოფელი მატური, თავისთვის სამთავროდ დაიჭირა; ასევე, მღვიმე მონასტერი ციხედ და თავის სადგომად გაიხადა. მაშასადამე, ანდერძის ამ ადგილის მიხედვით, ძაგანს მიტაცებული ჰქონია: 1. ზეზადნის ციხე, 2. მუხრანი, 3. მცხეთის საქონებელნი, 4. წილკნის საყდარი და მისი საქონებელნი, 5. მთასა ციხე მარანი, 6. სოფელი მატური და 7. მღვიმის მონასტერი — ციხედ და სადგომად. 1124 წლისათვის, როდესაც დავით აღმაშენებელი შიომღვიმისადმი ანდერძს ადგენდა, ცხადია, ყველაფერი აქ ჩამოთვლილი ძაგანს ჩამორთმეული ჰქონდა და უკვე აღარ გააჩნდა (სულ ცოტა 1103 წლიდან მაინც), თუნდაც იმიტომ, რომ, როგორც ამ ანდერძის ტექსტიდანვე ცნობილი, იგი მონასტრის ბერებს შეუპყრიათ და მეფისთვის გადაუციათ (სტრქ. 28). სწორედ ამის სამადლობელად (რაც ასევეა აღნიშნული ანდერძის ტექსტში — სტრქ. 29-30) დავით აღმაშენებელმა მონასტერში ღმრთისმშობლის დიდი ტაძარი ააგებინა, რომლის მოსახილველად იგი 1124 წლის სექტემბერში მონასტერში მივიდა და ანდერძიც შეადგინა.

ამდენად, ანდერძის ტექსტის შემდეგი მონაკვეთი, რომელშიც აღნიშნულია, რომ „ოდეს მოიქცეს საღმობა“ ძაგანის თავს, „ყოველი ყოველთავე უკუ-ნით ეცით ნაქონები მისა მიმართ თვსებული და მღვმეს ქონებანი მისნი — საავაზაკონი და წარტყუენილი“, გულისხმობს არა მომავალში განსახორციელებელ აქტს, როგორც ეს ესმით მკვლევარებს თ. ჟორდანიას დროიდან მოყოლებული²⁷, არამედ წარმოადგენს ნაწყვეტს, დამონებას, ტექსტის თავისუფალ გადმოცემას, გიორგი II-ის „ბრძანებიდან“ და ეს მას აღნიშნული ჰქონია ძაგანისათვის ზედაზნის ციხისა და მუხრანის ხელახლად დამტკიცების სიგელში; ე. ი. აღნიშნული სამფლობელოები გიორგი II-ს ძაგანისთვის გადაუცია სიცოცხლის განმავლობაში ფლობის უფლებით, ხოლო შემდეგ ისევ მონასტერს უნდა დაბრუნებოდა. დავით აღმაშენებელი, უმტკიცებს რა ამ სამფლობელოებს მონასტერს, მომავალში რომ ისინი სადავო არ გახდეს, რადგანაც მათი ნაქონებია, აღნიშნავს — ისინი ძაგანს „საღმობისა მიქცევამდე“ (გარდაცვალებამდე) ჰქონდა, „ვითა მამისა ჩემისა ბრძანებასა შიგან გარენით სწერია“-ო (სტრქ. 116); ხოლო თავის მხრივ ამატებს — „აღარ ოდეს მიგეღოს იგი და არცა ვის სხუასა საქმე უც მღვიმესა თანა“ (სტრქ.

საქმე ის არის, რომ როგორც ადრევე იყო შეჩვენული იმათ მიერ, ვინც უშუალოდ საბუთის დედანზე მუშაობდა, ცალკეული ადგილები საბუთის ტექსტში ყოველთვის ზუსტად არ არის აღდგენილ-განახლებული (იხ. მაგ., *Ф. Жордания, Завешание*, с. 13, прим. 5, с. 14, прим. 10, 11; ანდერძი დავით აღმაშენებლისა, გვ. II, შენ. სქ-ში და სხვ.).

როგორ უნდა დათარიღდეს ეს სავარაუდო სიგელი, რომლითაც გიორგი II-ეს ძაგანისათვის დროებით მფლობელობაში გადაუცია ზედაზნის ციხე და მუხრანი დავით მეფის სურვილის სანინააღმდეგოდ? უფრო ზუსტად, როდის შეიძლება, რომ დავითის, როგორც მეფის, თუ თანამეფის სურვილს მნიშვნელობა ჰქონოდა გიორგის, როგორც მეფისათვის სახელმწიფო მნიშვნელობის გადაწყვეტილების მიღებისას?

ტრადიციულად მიღებულია, რომ დავით აღმაშენებელი გამეფდა 1089 წელს, 16 წლისა. მაგრამ კარგა ხანია ცნობილია სპეციალურ ლიტერატურაში, რომ იგი ჯერ კიდევ 1085 წელს მოიხსენიება „მეფედ და სევასტოსად“, ხოლო მამამისი გიორგი II „მეფეთა მეფედ“²¹. მაშასადამე, 1085-1089 წწ. მათი თანამეფობის წლებია, ხოლო 1089 წლიდან, მართალია, გიორგი II ცოცხალია (ითვლება, რომ იგი გარდაიცვალა 1110-იანი წლების დასაწყისში), მაგრამ დავითი ერთპიროვნული მმართველია²². ამიტომ, ვფიქრობთ, რომ ზემოთნაგარაუდები ძაგანის სიგელი, რომლის დამონმებისას ანდერძის ტექსტში აშკარად ჩანს თანამეფობის ანარეკლი, შეიძლება 1085-1089 წწ. დათარიღდეს.

გარდა აღნიშნულისა, ანდერძის ტექსტის განხილული ადგილიდან ჩანს, რომ შიომღვიმის მონასტერს ჰქონია „მატური იგი სოფელი“, როგორც ჩანს, კახეთის სამეფოს ტერიტორიაზე არსებული და მაშასადამე, ცხადია, კახთა მეფეებისაგან შემონირული სამფლობელო. ცხადია, ესეც მას სათანადო სიგელით ებოძებოდა და ანდერძში შეიძლება ასეთი სიგელის არსებობის დამონმებაც ვივარაუდოთ. მაგრამ მონასტრის კუთვნილი „კახური საბუთების“ შესახებ ქვემოთ გვექნება საგანგებო საუბარი და აქ მათზე სიტყვას არ გა-

²¹ *Ф. Жордания, Завещание, с. 6.*

²² ვფიქრობთ, დავით აღმაშენებლის ანდერძის ტექსტის ამ ადგილის წარმოდგენილი ინტერპრეტაციით გაირკვა, ყოველ შემთხვევაში სხვაზე მეტად არგუმენტირებულად გამოჩნდა, თუ სად და როგორ უნდა დაისვას ტექსტში ამ ადგილას პუნქტუაციის ნიშნები და აშკარად, გამართოს იგი. მივიღეთ, რომ ქისკ-ში წარმოდგენილ ტექსტთან შედარებით (სტრქ. 115-117) მეტი უპირატესობა უნდა მიენიჭოს „მრავალთავში“ (IX, 1981) გამოცემულ ტექსტს და სიტყვა „წარტყუნული“-ს შემდეგ წერტილი კი არ უნდა დაისვას, არამედ ტექსტი გაგრძელდეს, ხოლო „სსწრია“-ს შემდეგ მძიმე კი არ უნდა დაისვას, არამედ წერტილი და მომდევნო ტექსტი – სიტყვიდან „აღარ ოდეს მიგელოს იგი“ დაიწყოს აბზაცი, ყოველ შემთხვევაში, ახალი წინადადების სახით, როგორც ეს ტრადიციულად იყო მიღებული მანამდე არსებულ გამოცემებში. ამ ორი გამოცემის წარმოდგენილ წინააღმდეგობათა შესახებ, თუმცა, რომელიმე მათგანისათვის უპირატესობის მოწინააღმდეგობა, იხ: *ა. ანთელავა, XI-XIV სს ქართული საისტორიო წყაროები, გვ. 107-108, 110.*

²³ ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა, გერეზილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი, ახსნილი და გამოცემული *თ. ჯორჯიას* მიერ, ტფ. 1892, გვ. 232; *ხელნაწერთა აღწერა*, H კოლექცია, ტ. III, თბ., 1948, გვ. 306 (№1350).

³⁰ *რ. ბერეველი*, დავით IV აღმაშენებელი, თბ., 1986, გვ. 97. ზედაზნის ციხის დაბრუნება და კახეთის შემოერთება დავით აღმაშენებელმა შეძლო 1103 წელს (*რ. ბერეველი*, *დასახ. ნაშრომი*, გვ. 85; იქვე საკითხის ისტორია და ლიტერატურა).

4. „მამათა და პაპათა“ მიერ „სოფელთათჳს“ შიომღვიმის მონასტრისადმი გაცემულ სიგელებთან ერთად, დავით აღმაშენებლის ანდერძში დამოწმებულია ზოგადად „სიგელნი... მეფეთა შენირულთა“ (სტრქ. 51), რომლებიც „მე კულა გამიახლებიანო“. როგორც ჩანს, აქ იგულისხმება, ერთი მხრივ, მეფეთა სიგელები, არა მარტო „სოფელთათჳს“, არამედ საერთოდ სხვა შენირულებათა შესახებაც და, მეორე მხრივ, იმ მეფეთა სიგელები, რომლებიც დავით აღმაშენებელთან „მამობით“ ან „პაპობით“ არ იყვნენ დაკავშირებულნი, ე.ი. მის უშუალო, ან უახლოესი წარსულის წინაპრებს არ წარმოადგენდნენ.

სამწუხაროდ, შიომღვიმის მონასტერთან დაკავშირებულ არც ასეთი სიგელებს მოუღწევია ჩვენამდე, თუმცა, ე.წ. ფაენელის დანერიღში ასეთი სიგელების კვალიც ჩანს და იქ მეფეებიც არის დასახელებული, რომლებსაც ასეთი საბუთები გაუციათ: „გარდავე ლიხთ-იმერით და მოვიღე თავისუფლებისა ბრძანება კოსტანტინესი და ბაგრატიისი, კახთა მეფეთა: ფალღესი და კუირიკესი“ (ქისკ, I, N 1:35-37). მაშასადამე, ამ ფრაგმენტის მიხედვით ჩანს, რომ შიომღვიმის მონასტერს ჰქონია „თავისუფლებისა ბრძანება“, ე.ი. შეუვალობის სიგელები: 1) კოსტანტინე აფხაზთა მეფისა (893-922), რომელმაც 906 წელს ილაშქრა ქართლში³² და დაიპყრო იგი. ამის შემდეგაც ქართლი ეგრის-აფხაზეთის სამეფოს შემადგენლობაში შედიოდა; „კოსტანტინე აფხაზთა მეფის მდგომარეობა შიდა ქართლში X ს. დასაწყისში სრულიად რეალური ჩანს“³³ და საესებით ბუნებრივია დაეუშვათ, რომ შიომღვიმის მონასტრის კრებულს სწორედ მისგან გამოეთხოვა შეუვალობის სიგელი; 2) ბაგრატი, რომლის თავისუფლების ბრძანება „ლიხთ-იმერით“ ჰქონია „მოღებული“ მონასტერს, უნდა იყოს ბაგრატ III (978-1114), ან ბაგრატ IV (1027-1072). როგორც ვიცით, შიომღვიმის მონასტერს გააჩნდა დღემდე შემორჩენილი სიგელი ბაგრატ IV-ისა, ოღონდ იგი საერთოდ მონასტრის შეუვალობისა კი არ არის, არამედ მონასტრისათვის ერთი კერძო შემოწირულობის გაღებასთან — ბორცულის-ჯუარის შეწირვასთან დაკავშირებითაა გაცემული. არ არის გამორიცხული, რომ ბაგრატ IV-ეს მონასტრისათვის საერთო შეუვალობის სიგელიც გაეცა, თუმცა, არც ის არის გამორიცხული, რომ ასეთი სიგელი გაეცა ბაგრატ III-საც,

³¹ დავით აღმაშენებლის ანდერძის აქ განხილულ მონაკვეთში, ადრე მიღებულ ტრადიციულ წაკითხვაზე დაყრდნობით, სხვა სიგელების (კერძოდ, გიორგი III-ის სამი სიგელი) საუარაუდო დამოწმების შესახებ იხ: *ა. ანთელავაძე*, *დასახ. ნაშრომი*, გვ. 110.

³² როგორც ცნობილია, ამის შესახებ გარდა ნარატოელი წყაროებისა, უტყუარი ცნობა შემოწმავს ეპიგრაფიკულ ძეგლსაც: *რ. მეფისშვილი*, *ერედვის წარწერა*, „საქ. სსრ მეცნ. აკად. მოაზრება“, ტ. V, №10, 1944, გვ. 1045; *მისივე*, *ერედვის 906 წლის სურთომოდორული ძეგლი*, „ქართული ხელოვნება“, 4, 1955, გვ. 111-113; *ქართული წარწერების კორპუსი*, ტ. I, №76 — აქ წარწერა დათარიღებულია 914 წლის ახლო დროით (გვ. 170-171).

³³ ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან, ტ. II, საქართველო IV-X საუკუნეებში, თბ., 1973, გვ. 519.

როდესაც 1010-1011 წლებს შორის მთლიანად შემოიერთა კახეთ-ჰერეთი³⁴.

თითქოს მეტი საფუძველი გვაქვს ვარაუდისათვის, რომ ასეთი საბუთის გაცემა ბაგრატ IV-ეს მიენეროს, რადგან მელქიზედეკ კათალიკოსის ცნობით, მას სეგეტიცხოვლის კუთვნილი სოფლებისათვის შეუვალობის „სიმტკიცე“ გამოუთხოვია ბაგრატ IV-ისათვის: „მოვაწესნე გამზდელსა ჩემსა ბაგრატ კურა-პალატსა და შეუვალად გამიხადნეს და მიბოძეს სიმტკიცე შეუვალობისაჲ“ (ქისკ, I, № 2:78-79). იქნებ სწორედ მაშინ შიომღვიმის მონასტრის შეუვალობის „სიმტკიცე“ გასცა ბაგრატ IV-მ? მით უმეტეს, რომ, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, შიომღვიმის მონასტერს ჰქონია „წელი შეუვალობისაჲ“ თვითონ მელქიზედეკ კათალიკოსისაგან. მაგრამ, რადგან პირდაპირი ცნობა ბაგრატ IV-ის მიერ შიომღვიმის შეუვალობის საბუთის გაცემის შესახებ არა გვაქვს, იქნებ სჯობდეს ე.წ. ფავნელის დანერვილში მოხსენიებული ბაგრატ მეფის შეუვალობის ბრძანება ზოგადად XI ს-ით დათარიღდეს.

რაც შეეხება კახთა მეფეებს, ანუ ქორესპისკოპოსებს ფაღლასა (ანუ ფაღლასა) და კვირიკეს, რომელთა „თავისუფლებისა ბრძანება“ ასევე ჰქონია შიომღვიმის მონასტერს, უნდა აღინიშნოს შემდეგი: როგორც ჩანს, აქ, ისევე როგორც „აფხაზთა მეფეების“ — კოსტანტინესა და ბაგრატის შემთხვევაში, მეფეთა სახელების გადმოცემისას, დაცულია ქრონოლოგიური თანმიმდევრობა: ამდენად, აქ უნდა იგულისხმებოდნენ ან ფაღლა I (881-893) და კვირიკე I (893-918), ან ფაღლა II (918-929) და კვირიკე II (929-976). თუ ფავნელის დანერვილში მეფეთა სახელების ჩამოთვლისას საბუთის შემდგენლის მიერ ქრონოლოგიური თანმიმდევრობის დაცვის იმავე პრინციპს ვიგულისხმებთ, მაშინ, რადგან აქ ჯერ დასახელებულია X-XI სს. მეფეები დასავლეთ საქართველოდან, უნდა ვივარაუდოთ, რომ ასევე X ს-ის მეფეები იქნებოდნენ დასახელებულები „კახთა მეფეებიდან“ და მაშასადამე, ფავნელის დანერვილში დასახელებულია ფაღლა II (918-929) და კვირიკე II (929-976).

მივიღეთ, რომ დავით აღმაშენებლის ანდერძში დამონმებულ „სიგელნი... მეფეთა შენირულთანში“, შეიძლება იგულისხმებოდეს კონსტანტინე III-ის, ბაგრატ III-ის ან ბაგრატ IV-ის, ფაღლა II-ისა და კვირიკე II-ის მიერ შიომღვიმის მონასტრისათვის შეუვალობის მინიჭების „ბრძანებანი“.

მიჩნეულია (ქისკ, I, გვ. 17), რომ ე.წ. ფავნელის დანერვილში აფხაზთა და კახთა მეფეების წყვილ-წყვილად მოხსენიება მათი თანამეფობის მაჩვენებელია და, აქედან გამომდინარე, საბუთის ზემოთ განხილული მონაკვეთი IX ს-ითაა დათარიღებული. უკანასკნელი ხანის დაკვირვებით გაირკვა, რომ წყვილ-წყვილად დასახელებული მეფეების თანამეფობისათვის საფუძველი არ გავაჩნია, ხოლო საბუთის ეს მონაკვეთი დაახ. 1121 წლით უნდა დათარიღდეს, და მისი გამცემი მიქაელ მემღვიმე უნდა იყოს მონასტრის წინამძღვარი, თანამედროვე დავით აღმაშენებლისა, რომელიც ცნობილია მისი ანდერძითაც³⁵.

³⁴ თ. პაპუაშვილი, რანთა და კახთა სამეფო, თბ., 1982, გვ. 205-206.

³⁵ ი. ანთელავა, დასახ. ნაშრომი, გვ. 114.

ე.წ. ფავენელის დანერილის განხილული მონაკვეთის ამ ახლებურ ინტერპრეტაციისა და დათარიღებასთან დაკავშირებით, შეიძლება ყურადღება მიექცეს ასეთ გარემოებას — საბუთის ამ მონაკვეთში მიქაელ მემღვიმე აღნიშნავს, რომ „დაუნყე ჩემსა მამულსა შიგან ციხესა გება“ —ო (ქისკ, I, № 1:25). ბუნებრივია დავუშვათ, რომ მონასტრის წინამძღვარს, როგორც ბერს არავითარი მისი მამული არ ექნებოდა და აქ რაიმე შეუსაბამობასთან ხომ არა გვაქვს საქმე. მაგრამ, ზემოთ, დავით აღმაშენებლის ანდერძის ტექსტში „მამაობასა“-ს ნაცვლად „მამულობისა“-ს ნაკითხვით დავინახეთ, რომ შიომღვიმის მონასტრის კუთვნილ სოფლებს „მამულები“ ეწოდებოდა — „თვთ ადრითგან მამულობისა ეწერა-ყე საებისკოპოსოდ“ (სტრქ. 110-111). მაშასადამე, ე.წ. ფავენელის დანერილის ცნობა მიქაელ მემღვიმის კუთვნილი მამულების (ანუ შიომღვიმის მონასტრის კუთვნილი მამულების) შესახებ, კიდევ ერთი არგუმენტი ანდერძის ტექსტის საექვოდ მიჩნეულ ადგილას „მამულობისას“ ნაკითხვის სასარგებლოდ, რასაც ამაგრებს ორივე ამ საბუთის — მიქაელ მემღვიმის დანერილის და დავით აღმაშენებლის ანდერძის, თანადროულობა.

4.1. დავით აღმაშენებლის ანდერძში, „სიგელნი... მეფეთა შეწირულთანის“ ჯგუფში დამოწმებულ საბუთებს შორის, უნდა იგულისხმებოდეს კიდევ ერთი ასეთი სიგელი კვირიკე კახთა მეფისა შიომღვიმისათვის დაოთის შეწირვის შესახებ. პირველად ასეთი საბუთის არსებობა დასტურდება გიორგი III-ის 1170 წლის სიგელში, სადაც შიომღვიმის მონასტრის კუთვნილი სოფლების ჩამოთვლისას აღნიშნულია, რომ ამ მონასტერს ეკუთვნის „*დაოთი* — უკირიკე კახთა მეფისაგან შემოწირული“ (ქისკ, I, № 11:30). შემდეგში იგი დასტურდება 1189-1200 წწ. დათარიღებულ დანერილში შიომღვიმის კრებულისა ტოხა-სძეებისადმი (ქისკ, I, № 15), რომლებიც კვირიკე კახთა მეფის მწირველები ყოფილან შიომღვიმეში. ამის შესახებ საბუთში ნათქვამია შემდეგი:

„სამწირველად გბოძებოდა სიგლითა მკუიდრად კვრიკე კახთა მეფისაგან და ჩუენცა მოგეცით და მოგაქსენეთ სამამულოდ და მკვდრად, ამაღ, რომე თქუენისა გუარისა მოძღუარი ყოფილ-იყო კვრიკე კახთა მეფისაჲ, ბასილი ტოხაჲსძე და მას მისითა მოძღურობითა შემოეწირვინა წმიდისა შიოჲსთჲს, რჩევით, მათათა შინა დაოთი და ბართა შინა რუეთი“ (ქისკ, I, № 15:16-29).

აქ, უკვე, როგორც ვხედავთ, კვირიკე კახთა მეფის მიერ შიომღვიმისათვის დაოთთან ერთად რუეთის შეწირვაზეცაა აღნიშნული. მიჩნეულია, რომ „დაოთი ერწოს სოფელი იყო, რუეთი კი მუხრანის ქვეყანაში შედიოდა“³⁶. როგორც ჩანს, კვირიკე კახთა მეფის მიერ დაოთის შეწირვის შესახებ იგივე სიგელია დასახელებული შიომღვიმის მონასტრის საბუთების ნუსხაში, რომელიც XV-XVI სს. მხედრულთი ყოფილა მიწერილი ლაშა-გიორგის მიერ შიომღვიმისადმი 1211/1212 წწ. გაცემული ერთი ბრძანების ზურგზე, სადაც,

სხვა საბუთებს შორის, აღნიშნულია: „ერთი სიგელი სხუა — დაოთური“ (ქისკ, I, გვ. 111:3).

ერთი სიტყვით, წყაროები ერთხმად მოწმობენ, რომ შიომღვიმის მონასტერს ჰქონია კვირიკე კახთა მეფის ჩვენამდე არ მოღწეული სიგელი მონასტრისათვის დაოთის, ან დაოთისა და მასთან ერთად რუეთის (თუმცა, არ არის გამორიცხული ორივე მათგანის ცალ-ცალკე სიგლით) შენიღვის, ხოლო სანაცვლოდ თავისთვის სამწირველოს დადგენის შესახებ. რომელი კვირიკე კახთა მეფე იგულისხმებოდა აქ და როგორ უნდა დათარიღდეს მის მიერ გაცემული და დავით აღმაშენებლის ანდერძში სავარაუდოდ დამონებული ეს საბუთი?

პირველად ამ საკითხს ე. თაყაიშვილი შეეხო (1910 წ.); მისი შენიშვნით: „აქ მოხსენებული კვირიკე კახთა მეფე უნდა იყოს კვირიკე პირველი, რომელიც მეათე საუკუნეში ცხოვრობდა“³⁷. ასევე, X ს-ის კვირიკე კახთა მეფედ (893-918) არის მიჩნეული შიომღვიმისათვის დაოთის შემწირველი „ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსში“ (ქისკ, I, საძიებლები — გვ. 206)³⁸. სხვა თვალსაზრისით, ეს კვირიკე კახთა მეფე არის კვირიკე III (1009-1037)³⁹; მართალია, პირდაპირ ამის შესახებ არ აღნიშნავს, მაგრამ კვირიკეს შეწირულება შიომღვიმისადმი ისეთ ქრონოლოგიურ კონტექსტში აქვს წარმოდგენილი, რომ, როგორც ჩანს, მას XI ს-ის დამდეგის კახთა მეფედ მიიჩნევენ აკად. ნ ბერძენიშვილი⁴⁰.

მართლაც, თუ გავითვალისწინებთ იმ „გარემოცვას“, რომელშიც კვირიკე კახთა მეფის შეწირულებაა გიორგი III-ის სიგელში დასახელებული, კერძოდ — XI ს-ის მოღვაწის გოდერძი ერისთავთა ერისთავის შეწირულება („ივანმზიდაი“), ასევე XI ს-ის მოღვაწის ადარნესე ჰერთა პატრიკის შეწირულება („თრიალეთს — ბჭითი“), რომელთა შორისაა სწორედ აღნიშნული კვირიკე კახთა მეფის შეწირულების შესახებ, უნდა ვივარაუდოთ, რომ ეს კვირიკე უნდა იყოს კვირიკე III. ამასთანავე, გასათვალისწინებელია ისიც, რომ წყაროებს ცნობები შემოუნახავთ ეკლესია-მონასტრებზე სწორედ ამ კვირიკე კახთა მეფის ზრუნვის შესახებ; ასე, მაგალითად, როგორც ზემოთ აღინიშნა, სწორედ იგი ამტკიცებს მეღქიზედეკ კათალიკოსის თხოვნით მის დიდძალ შეწირულებას სვეტიცხოვლისადმი; ითვლება, რომ იგია ალავერდის ტაძრის

³⁶ თ. შაჟუაშვილი, რანთა და კახთა სამეფო, გვ. 103.

³⁷ საქართველოს სიძველენი, ტ. III, დამატება, ტფ., 1926, გვ. 3, შფ. 7.

³⁸ უნდა აღინიშნოს, რომ რაღაც გაუგებრობისა, თუ შექანიკური შეცდომის შედეგად, ასევე X ს-ის კვირიკე კახთა მეფედ არის ამ საძიებლებში მიჩნეული და მასთან ერთად ერთ ბუდეშია მოქცეული აშკარად XI ს-ის მოღვაწე, ბაგრატ IV-ის თანამედროვე, მეღქიზედეკ კათალიკოსის დაწერილში მოხსენიებული კახთა მეფე კვირიკე III დიდი (1009-1037), რომელსაც, ამ საბუთის ტექსტის მიხედვით, მეღქიზედეკ კათალიკოსი, ისევე როგორც ბაგრატ IV-ს, სობოეს სვეტიცხოვლისადმი თაყისი დაწერილის დამტკიცებას და რომელსაც იგი ამტკიცებს კიდევ (ქისკ, I, № 2:138, 143-148).

³⁹ თ. შაჟუაშვილი, რანთა და კახთა სამეფო, გვ. 102-103.

⁴⁰ იხ. მისი საქართველოს ისტორიის საკითხები, წიგნი VIII, თბ., 1975, გვ. 342.

კტიტორი-მაშენებელი⁴¹. ერთი სიტყვით, მეტი საფუძველი გაგვარჩნია ვივარაუდოთ, რომ გიორგი II-ის სიგელში მოხსენიებული კვირიკე კახთა მეფე არის კვირიკე III დიდი, რომელსაც, ამავე სიგელის ცნობით, დაოთი შეუწირავს შიომღვიმის მონასტრისათვის და ამ შეწირულების შესახებ სიგელის დამოწმებაც უნდა იგულისხმებოდეს დავით აღმაშენებლის ანდერძში აღნიშნულ „სიგელნი... მეფეთა შეწირულთანიში“.

4.2. ე.წ. ფავენელის დაწერილის ერთ-ერთ მონაკვეთში „აფხაზთა მეფეების“ და „კახთა მეფეების“ წყვილ-წყვილად მოხსენების განხილვისას, აღვნიშნე, რომ აქ დასახელებული ბაგრატ მეფე შეიძლება იყოს ბაგრატ III, ან ბაგრატ IV (1027-1072), უფრო ეს უკანასკნელი, ხოლო აქ, კვირიკე კახთა მეფის მიერ შიომღვიმისათვის დაოთის შეწირვის შესახებ წყაროთა ცნობების განხილვისას, მივედით იმ დასკვნამდე, რომ ეს უნდა იყოს ბაგრატ IV-ის თანამედროვე კვირიკე III (1009-1037). იქნებ უფრო ლოგიკური იყოს დაუშვათ, რომ ე.წ. ფავენელის დაწერილში მოხსენიებული კვირიკე კახთა მეფე არის კვირიკე III და იგი ბაგრატ IV-სთან ერთად ერთ „წყვილს ჰქმნის“, ხოლო კოსტანტინე და ფადლა (ანუ ფადლა) არიან კოსტანტინე III (891-929) და ფადლა II (918-929). მაშინ მივიღებთ, რომ შიომღვიმის მონასტერს „თავისუფლობისა ბრძანება“ ჰქონია ერთდროულად ბაგრატ IV-ისა და კვირიკე III-საგან, ერთი მხრივ, და ამაზე ძველი — კოსტანტინე III-ისა და ფადლა II-საგან, მეორე მხრივ, მსგავსად იმისა, მელქიზედეკ კათალიკოსმა რომ დამტკიცებინა სვეტიცხოვლისადმი თავისი დაწერილი ერთდროულად (ყოველ შემთხვევაში მათი მეფობის თანხვედრის დროს), როგორც ბაგრატ IV-ეს, ისე კვირიკე III-ეს.

ეს მსჯელობა უფრო საფუძვლიანი მოგვეჩვენება, თუ გავიხსენებთ, რომ შიომღვიმის მონასტერს თავისი უმთავრესი სამფლობელოები ჰქონდა და თვითონაც მდებარეობდა და მდებარეობს „მუხრანის ქვეყანაში“, რომელიც „აფხაზთა მეფეებისა“ და „კახთა მეფეების“ მუდმივი ცილობის საგანს წარმოადგენდა, განსაკუთრებით X-XI სს. განმავლობაში, სანამ 1103 წ. კახეთ-ჰერეთი საბოლოოდ არ შემოიერთა დავით აღმაშენებელმა. მაშასადამე, მივიღებთ, რომ შიომღვიმის მონასტერი, იმისათვის, რომ თავისი სამფლობელოები დაეცვა, პერიოდულად მოიპოვებდა შეუვალობის სიგელებს ერთდროულად, როგორც „აფხაზთა მეფეების“, ისე „კახთა მეფეებისაგან“.

აქედან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ე.წ. ფავენელის დაწერილში მოხსენიებულია არა ოთხი სხვადასხვა მეფის მიერ შიომღვიმისადმი გაცემული ოთხი სხვადასხვა „თავისუფლების ბრძანება“, არამედ ორი სიგელი — ერთი მათგანი დამტკიცებული კოსტანტინე III-ისა და ფადლა II-ის მიერ, რომელიც იმის გათვალისწინებით თუ როგორ ფარავს მათი მეფობის წლები

⁴¹ Г.Н. Чубинашвили, Архитектура Кахетии, Тб., 1959, с. 404 (ეს მოსაზრება ეკუთვნის პ. ინგოროვას, მაგრამ გ. ჩუბინაშვილი მას სკეპტიკურად ეყილება — მიიჩნევს, რომ ალავერდის ტაძარი უფრო X-XI სს. მიჯნის, ან სულაც X ს-ის მიწურულის ძეგლია).

ერთმანეთს, 918-929 წწ. დათარიღდება, და მეორე — დამტკიცებული ბაგრატი IV-ისა და კვირიკე III-ის მიერ, რომელიც იმავე მიზეზით, 1027-1037 წწ. დათარიღდება. სწორედ ამ სიგელებს უნდა იმონშებდეს მიქაელ მემღვიმე 1121 წლის ახლო ხანებში შედგენილ მის საბუთში და მათივე დამონშება უნდა ვივარაუდოთ დავით აღმაშენებლის ანდერძში ნახსენებ „სიგელნი... მეფეთა შეწირულთანი“.

5.1. დავით აღმაშენებლის შიომღვიმისადმი ანდერძში დამონშებული ძველი საბუთების შემდეგი კატეგორიაა „სიგელნი... შეწირულთა... მთავართა ვიეთმე“ (სტრქ. 51). საბუთების ამ ჯგუფის დადგენისა და იდენტიფიკაციისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს იმ ცნობებს, რომლებიც შემონახავთ გიორგი II-ის 1073 წლის და გიორგი III-ის 1170 წლის სიგელებს შიომღვიმისადმი, წმ. შიოს ცხოვრების მეტაფრასულ და სვინაქსარულ რედაქციებს და, აგრეთვე, ზოგიერთ სხვა ძველ ქართულ წერილობით ძეგლს.

გიორგი II-ის 1073 წლის სიგელში, შიომღვიმის მონასტრის კუთვნილი სოფლების ჩამოთვლისას, პირველ ადგილზე დასახელებულია ციხედიდი, სადაც მონასტერს აგარა ჰქონია (ქისკ, I, N6:3). ცხადია, აქ იგულისხმება, რომ ციხედიდის აგარის შესახებ მონასტერს სათანადო საბუთიც გააჩნდა. ასეთი საბუთის არსებობას უეჭველყოფს გიორგი III-ის 1170 წლის სიგლის ერთი ადგილი, სადაც შიომღვიმის მონასტრის კუთვნილ სოფლებისა და მიწების ჩამოთვლისას, მათგან საგანგებოდ გამოყოფილია (ცალკე დანომრვით — „მესამედ“) ციხედიდი და მის შესახებ აღნიშნულია, რომ მონასტერს გააჩნია „ციხედიდს გლეხნი, ძუელადვე ნასყიდნი“ (ქისკ, I, N 11:41-42). ვისი გაცემული შეიძლება იყოს ეს საბუთი და რა დროით უნდა დათარიღდეს იგი?

წმ. შიოს ცხოვრების მეტაფრასული და სვინაქსარული რედაქციებიდან ჩვენთვის ცნობილია, რომ მისი თანამოღვანე ევაგრე „იყო ვინმე მთავარი წარჩინებული, საჩინო ციხედიდს“ (ძქალძ, IV, გვ. 372)⁴². ამავე წყაროებიდან ცნობილია, რომ როდესაც ევაგრემ გადანყვიტა თვითონაც დაყუდებით შემდგარიყო წმ. შიოს მსგავსად, მაშინ ამ უკანასკნელმა ურჩია — „მივედ სახლად შენდა და განაგე საქმე შენი და მოიქეც“ (ძქალძ, IV, გვ. 373)⁴³. წმ. შიოს ცხოვრების მეტაფრასულ რედაქციაში ასეთი დეტალიც არის აღნიშნული, რომ ევაგრე, „ვითარცა მიიწია მდინარესა ზედა, ჰრქუა ყრმასა ერთსა, რათა წარვიდეს და ჰრქუას ყოველთა სახლეულთა მისთა, რომელნი იყვნეს ნასდაგისს, რათა მიიწივნენ წინაშე მისა ციხედიდად“⁴⁴; ე.ი. ევაგრეს სახლეული ნასდაგისშია, ხოლო თვითონ „სახლად“ ციხედიდშია. წმ. შიოს რჩევის თანახმად, როდესაც „განაგო“ (მოაწესრიგა, მოაწყო)⁴⁵ ევაგრემ თავისი

⁴² შტრ. ასურელ მოღვაწეთა ცხოვრების წიგნთა ძველი რედაქციები, გვ. 98:24-25.

⁴³ იქვე, გვ. 101:7-8.

⁴⁴ იქვე, გვ. 102:1-3.

⁴⁵ ილ. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი (მასალები), თბ., 1973, გვ. 278.

საქმეები ციხედიდს, მან „მისცა გლახაკთა უმეტესი კერძო მონაგებთაგან თქსთა“⁴⁶. ბუნებრივია დაუშვავთ, რომ სადაც მან მისი კუთვნილი ქონების ნაწილი „მისცა გლახაკთა“, იგი სხვა ნაწილს მონასტერსაც გადასცემდა, და ეს სხვა ნაწილი უნდა იყოს ციხედიდის აგარა, რომლის მთავარიც თვითონ იყო. ამდენად, როგორც ჩანს, *ციხედიდის აგარა* არის მონასტრის მიერ მოპოვებული ერთ-ერთი პირველი, თუ საერთოდ პირველი არა, ქონება — ვფიქრობთ, შემთხვევით არ არის, რომ გიორგი II მონასტრის კუთვნილი სოფლების ჩამოთვლისას პირველად სწორედ ციხედიდს ასახელებს, რაშიც არ არის გამორიცხული გარკვეული ქრონოლოგიური თანმიმდევრობის დაცვა ივარაუდებოდეს.

მაგრამ, სწორედ ევაგრეს მიერ ციხედიდის შიომღვიმის მონასტრისადმი შეწირვას, თუ გადაცემას უეჭველად ამტკიცებს XIII ს-ის შუა ხანების ერთი შიომღვიმური საბუთის — დანერილი მღვიმის კრებულისა გრიგოლ სურამელისადმი, ცნობა იმის შესახებ, რომ მონასტერს ციხედიდილი „წმიდისა ევაგრესობითგან გუქონებია უცილობელად და უწყინელად“ (ქისკ, I, N 28:13-14). ამავე საბუთში აღნიშნულია, რომ „ციხედიდს სხუაი საქონებელი მღვუმისაი არს შეუვალი“ (ქისკ, I, N 28:19). საინტერესოა, რომ ამ ციხედიდის მდებარეობის შესახებ წმ. შიოს „მეცხრე სასწაულში“ აღნიშნულია შემდეგი: „მოიწივნეს რაჲ სოფელსა ციხედიდისასა, იხილეს პირისპირ კლდეთა შინა სარკინისათა გამოქმნილი იგი ქუაბები“⁴⁷. როგორც ცნობილია, შიომღვიმის წინამძღუარს „სარკინისა წინამძღუარიც“ (ქისკ, I, N 1:23) ეწოდებოდა, რადგან ხევს, რომელიც ეს მონასტერი და მისი გამოქვაბულები მდებარეობდნენ სარკინის ხევი ერქვა. მაშასადამე, როგორც ზემოთმოყვანილი ცნობიდან ჩანს, სოფელი ციხედიდი და შიომღვიმის მონასტერი მტკვრის გაღმა-გამოღმა ერთმანეთის პირისპირ მდებარეობდნენ, ისე, რომ ერთი მეორისაგან „იხილებოდა“.

ამრიგად, ერთ-ერთი პირველი სოფელი, რომელიც შიომღვიმის მონასტერს მოუპოვებია, უნდა იყოს *ციხედიდი*, რომელიც ევაგრემ შესწირა მას და ამის შესახებ მონასტერს სათანადო საბუთიც ექნებოდა, რომელიც უნდა იგულისხმებოდეს დავით აღმაშენებლის ანდერძში აღნიშნულ „შენირულთა მთავართაჲ ვიეთმე“ საბუთებს შორის.

5.2. წყაროებს შემოუნახავთ ცნობები იმის შესახებ, რომ ევაგრეს, გარდა საკუთარი ქონების შეწირვისა, შიომღვიმის მონასტრისათვის სოფლები „მოუსყიდია“, ე.ი. შეუძენია, უნდა ვივარაუდოთ, რომ მონასტერში მისი წინამძღვრობის დროს. კერძოდ, გიორგი III-ის 1170 წლის სიგელში შიომღვიმისადმი აღნიშნულია, რომ „მერმე აგარანი მათნი (ე.ი. შიომღვიმის მონასტრისა), სახელდებით: სოფელი სხალტბაი და მათი კერძი გოროვანი, წმიდისა ევაგრესაგან მოსყიდული“ (ქისკ, I, N 11:22-23). ცხადია, ევაგრეს მიერ

⁴⁶ ასურელ პოლევუთა ცხოვრების წიგნთა ძველი რედაქციები, გვ. 102:14.

⁴⁷ იქვე გვ. 206.

სხალტბის მოსყიდვისა და შიომღვიმისათვის შენირვის შესახებ მონასტერს სათანადო საბუთიც ექნებოდა⁴⁸; ამას უეჭველყოფს მღვიმის საბუთების ზემოდდასახელებულ ნუსხაში აღნიშნული: „სიგელი ერთი — სხალტბური“ და „სიგელი სახლ[ტბური] სხუავე“ (ქისკ, I, გვ. 111:1, 4). მაშასადამე, შიომღვიმის მონასტერს, XV-XVI სს. ჩატარებული აღრიცხვით, ორი სხალტბური სიგელი ჰქონია, რომელთაგან ერთ-ერთი ევაგრეს დროინდელი და მის მიერ სხალტბის „მოსყიდვისა“ უნდა ყოფილიყო, ხოლო მეორე, სავარაუდოდ, როგორც ჩანს, უნდა იყოს ანტონ ჭყონდიდელ-მნიგნობართ-უხუცესის სიგელი 1196 წლისა (ქისკ, I, N 20) მონასტრისათვის სხალტბიდან წყლის გამოყვანის და მის მკაზმავად გლეხების მიჩენის შესახებ, რომლის დედანმა ჩვენს დრომდეც მოაღწია და 1919 წელს, სხვა ძველ ქართულ საბუთებთან ერთად დაილუპა ჩრდილოეთ კავკასიის სტანიცა კავკაზსკაიაში⁴⁹.

5.3. გარდა იმისა, რომ ევაგრემ შესწირა შიომღვიმეს და მოისყიდა მონასტრისათვის სოფლები, როგორც ზემოთ აღინიშნა, წმ. შიომაც ქართლის მეფე ფარსმანს „დაბები“ გამოსთხოვა: „უფალო მეფე, გულნი მეფეთანი ჳელთა შინა ღმრთისათა არიან, ვითარცა რაჲ ჯერ-გიჩნს, ყავ“ — უპასუხა წმ. შიომ ფარსმან მეფის შეკითხვაზე — „რაჲცა ჯერ-იყოს ჩემ მიერ სამსახურებელი წმიდისა ამის მონასტრისა შენისაჲ“ და, როგორც აღინიშნა, მეფემაც „მიანიჭა უკუე მონასტერსა მას ოთხნი რჩეულნი სამეფოთა დაბათაგან და დაწერა ჳელითა თესითა თავისუფლებამ მათი“⁵⁰. ზემოთ გამოვთქვით ვარაუდი, რომ ეს ოთხი დაბა შეიძლება იყოს „ცხვერეთი გუელდესი-თურთ და გავაზელნი კოტმითურთ“.

მაშასადამე, მივიღეთ, რომ VI ს-ის დასასრულისათვის, ჯერ კიდევ შიოს და ევაგრეს სიცოცხლეშივე, მონასტერს საკუთრად მოუპოვებია სოფლები, აგარები თუ დაბები: ციხედიდი, სხალტბა, გოროვანი, ცხვერეთი, გუელდესი, გავაზელნი და კოტმანი. ცხადია, ამოღენა ქონება, რომელიც მდებარეობდა ქართლის ერთ-ერთ ყველაზე ნაყოფიერ მხარეში — მათი უმეტესობა „მუხრანის ქვეყანაში“, ან მის მიდამოებშია, ფეოდალიზაციის გზაზე კარგა ხნის შემდგარი ქვეყნის საერო ხელისუფალთა მხრივ ცილობის გარეშე ვერ დარჩებოდა.

მართლაც, წმ. შიოს „მერვე სასნაულის“ შესახებ მოთხრობიდან ცნობილია, რომ ქართლის მთავარმა სტეფანოზმა (595-605)⁵¹, იმის მომიზეზებით,

⁴⁸ ამის შესახებ საგანგებოდ აღნიშნა ნ. ბერძენიშვილმა ჯერ კიდევ 1938 წელს ს. ჯანაშიას საღოქტორო დისერტაციის რეკენზიაში: იხ. *მისი საქართველოს ისტორიის საკითხები*, წიგნი III, თბ., 1966, გვ. 383.

⁴⁹ დაწერილობით იხ.: მოსენება ს. კაკაბაძისა, განათლების სასახლო კომისიის სახელზე წარდგენილი, ჩრდილ. კავკასიიდან არქივებისა და სამუზეუმო კოლექციების რეეკაუაციის შესახებ 1923 წ. „საისტორიო მოამბე“, წიგნი I, 1924, გვ. 276-277.

⁵⁰ ასურელ მოღვაწეთა ცხოვრების წიგნთა ძველი რედაქციები, გვ. 11128-33.

⁵¹ ქართული წარწერების კორპუსი, ტ. I, გვ. 95.

რომ მას, მონასტერში მისულს ქართლის კათალიკოს ბართლომესთან ერთად, სათანადო, ისეთივე როგორც კათალიკოსს, პატივი არ მიაგეს მონასტრის მამებმა, „მისტაცნა ორნი აგარაკნი და თქუა: არა მივსცე შეურაცხის-მყოფელთა მამული ჩემი“⁵². ამ დროიდან იწყება ის გაუთავებელი დავა შიომღვიმის მონასტერსა და საერო ხელისუფალთა შორის, რომელიც მონასტრის სამფლობელოების გარშემო წარმოებდა მისი არსებობის მთელს მანძილზე (XIX ს-ის ჩათვლით), რაც კარგად არის ასახული საბუთებსა და სხვა წერილობით წყაროებში მონასტრის კუთვნილ, ერთხელ უკვე შეწირულ, შემდეგ ვილაცის მიერ გამოწირულ და კვლავ სხვათა მიერ ხელახლა შეწირულ სამფლობელოების შესახებ (ეს განსაკუთრებით კარგად ჩანს სოფელ *გა-ვა ზელნი/გაგაზნის* მაგალითზე).

იმავე „მერვე სასწაულიდან“ ჩვენთვის ცნობილია, რომ სტეფანოზ ქართლის მთავარი იძულებული შეიქნა, არათუ ის ორი წართმეული აგარაკი დაებრუნებინა მონასტრისათვის, არამედ ორი ახალიც შეენირა „დაბათაგან სამეუფოთა ურჩეულესნი“. ამ შეწირულობის შესახებ „ველითნერილი“ სტეფანოზმა „დაამტკიცა წელითა თესითა“⁵³, ე.ი. შეადგინა სათანადო საბუთი. გარდა ამისა, სტეფანოზს გაუცია კიდევ ერთი, მოგვიანო ხანის (XI-XIII სს.) საბუთებიდან კარგად ცნობილი საბუთის სახეობა — „ყოველთა ეკლესიათა მძღაერებისაგან და ხარკის მიხდისაგან გათავისუფლების“ შესახებ, ე.ი. *შეუვალობის საბუთი*, რომელსაც „სასწაულის“ ტექსტში „*პროარტაკი*“ ეწოდება⁵⁴.

მამასადამე, ქართლის მთავარ სტეფანოზის სახელს შიომღვიმის მონასტრის კუთვნილი VI-VII სს. მიჯნის ორი საბუთი მაინც უკავშირდებოდა, რომელთა დამონმებაც შეიძლება ვივარაუდოთ დავით აღმაშენებლის ან-დერძში აღნიშნულ „მთავართა ვიეთმე“ საბუთებს შორის⁵⁵.

⁵² ასურელ მოღვაწეთა ცხოვრების წიგნთა ძველი რედაქციები, გვ. 204.

⁵³ იქვე გვ. 205.

⁵⁴ იქვე.

⁵⁵ წმ. შოის და ევგარეს ცხოვრებაში შემონახული ცნობა სტეფანოზ ერისმთავრის მიერ შიომღვიმის მონასტრისათვის საბუთების გაცემისა, მიჩნეულია იმის მოწმობად, რომ „X ს-ში და მასზე ადრე უკვე არსებობდა „საერო ხასიათის დოკუმენტები““ შედგენის პრაქტიკა (ვ. აბრამიშვილი, *ზ. ალექსიძე*, მხედრული დამწერლობის სათავეებთან, „ეცისკარი“, 5, 1978, გვ. 138). ეს მოსაზრება გამოყენებულ იქნა სხვა მოსაზრების დასამტკიცებლად, რომლის თანახმად, „მხედრული დამწერლობა VI საუკუნეში უკვე არსებობდა“ (რ. პატარიძე, ქართული შვიგნობრობა, თბ., 1989, გვ. 19-11), ან „საერო დამწერლობა... IV ს-ის დამდეგს ჩაისახა“ (მისივე, ქართული შვიგნობრობა, კრ. „შვიგნობრობა-88“, თბ., 1988, გვ. 171). ქართული დამწერლობის რომელი სახეობით იყო შესრულებული უძველესი ქართული ისტორიული საბუთები ცალკე კვლევის საგანია და მას აქ ვერ განვიხილავთ; თუმცა, VII ს-ის ერთი ეპიგრაფიკული საბუთი — წყობის წარწერა, როგორც ცნობილია, ასომთავრული (მრგვლოვანი) დამწერლობითაა შესრულებული. ასევე ამჟამად ცნობილი უძველესი „საერო“ საბუთები (ეპიგრაფიკული) — კელი ბერ და გიორგი *კეისიფლებისა* და *დაწერილი ზაზისა* და *თუთასი მაძარმას* და *ლომასადმი*, ერთი X ს-ის 20-იანი წლებისა და მეორე X ს-ისა, ასომთავრული და ნუსხური დამწერლობებითაა შესრულებული (ქართული წარწერების კორპუსი, I, №57,58); X ს-ითა და XI ს-ის დასაწყისით თარიღდება ერთი რბილ საწერ მასალაზე (ეტრატზე) შესრულებული საბუთიც — დაწერილი გიორგი ხუცის ძისა კორიდეის ეკლესიისათვის ვენახის შეწირვის შესახებ (კორიდეის საბუთები, ვ. სილოგაძეს გამოც., თბ., 1989, №1), რომელიც, მართალია,

5.4. როგორც ზემოთ აღინიშნა, დავით აღმაშენებლის ანდერძში დამონ-
მებულ „მთავართა ვიეთმე“ მიერ შიომღვიმისადმი შეწირულ სამფლობელოე-
ბის შესახებ საბუთის გარკვევისათვის და კონკრეტული პირებისა და საბუთე-
ბის განსაზღვრისათვის, განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს იმ ცნობებს,
რომლებიც დაუცავთ გიორგი II-ის 1073 წლის და გიორგი III-ის 1170 წლის
სიგელებს. განსხვავება ამ ორი სიგელის მიერ მოწოდებულ ცნობებს შორის
პრინციპული ხასიათისაა და ის მდგომარეობს იმაში, რომ გიორგი II-ის
სიგელში ჩამოთვლილია შიომღვიმის მონასტრის კუთვნილი სოფლების
მხოლოდ სახელები, შემწირველთა აღნიშვნის გარეშე — თანაც ის სოფლები,
„რომელნი სამეფოსა ჩუენსა შინა არიან“-ო, აღნიშნავს გიორგი II, ხოლო
გიორგი III-ის სიგელში, სოფლების აღნიშვნასთან ერთად, აღნიშნულია მათი
შემწირველი პირები. ცხადია, ეს უკვე განსაკუთრებულ მნიშვნელობას სძენს
ამ საბუთის ცნობებს, რადგან დასახელებული პირების იდენტიფიკაციების
საფუძველზე შესაძლებელია, როგორც შეწირულებათა, ასევე შეწირულებათა
შესახებ საბუთების გაცემათა, თუ შედგენათა თარიღების დადგენაც.

გიორგი II-ის სიგელში დასახელებული შიომღვიმის მონასტრის
კუთვნილი სამფლობელოები ზემოთ ერთხელ უკვე იყო აღნიშნული და მათ აქ
არ გავიმეორებთ, ხოლო, რაც შეეხება გიორგი III-ის სიგელის ცნობებს, მისი
მიხედვით, 1170 წლისათვის შიომღვიმის მონასტრის საკუთრება ყოფილა:

სხალტბაი და გოროვანი — ე ვ ა გ რ ე ს ა გ ა ნ მოსყიდული.

აგარაი — ჯ ო ჯ ი კ ი ს ა გ ა ნ მთავრისა მოსყიდული.

ასევე საერო პირის მიერაც გაცემული, როგორც ზემოდასახელებული ორი — ასომთავრულითა და
ნუსხურით შესრულებული საბუთი, მაგრამ შესრულებულია ნუსხური დამწერლობით. XI ს-დან,
როდესაც ფართოდ იწყებს გავრცელებას მხედრული (ჯერ გარდამავალი მხედრული) დამწერლობა,
საბუთებიც ამ დამწერლობით იწერებოდა, თუმცა, მათ თანადროულად ნუსხური დამწერლობით შეს-
რულებული საბუთიც არსებობს, როგორც ეპიგრაფიკული (დაწერილები — კრისხის სოფლისა...), ისე
რბილ საწერ მასალაზე შესრულებულები (მაგ. დაწერილი მელქიზედე ქართლის კათალიკოსისა სე-
ტოცხოვლისადმი); და რაც განსაკუთრებით საყურადღებოა, თვით XI საუკუნეში ასომთავრულით შეს-
რულებული საბუთებიც არსებობდა, მართალია ეპიგრაფიკული (მაგ., 1046 წ. დაწერილი გიორგი
ერისთავთა ერისთავისა სავანის სოფლისადმი), თუმცა, ვინ იცის, იქნებ რბილ საწერ მასალაზე შეს-
რულებულებმა ჩვენამდე არც მოაღწიეს.

ერთი სიტყვით, ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, უნდა ვივარაუდოთ, რომ V-X სს-ის საბუთები,
რომელთა დამოწმებაზე ვგულისხმობთ დავით აღმაშენებლის ანდერძში შიომღვიმისადმი, მაშინ
გავრცელებული დამწერლობით — ასომთავრულით ან ნუსხურით იქნებოდა შესრულებული. საბუთე-
ბის რომელიმე სახეობის (საერო, ან სასულიერო პირთა მიერ გაცემულების, ან საერო — ერთი მხრივ,
საერო და საეკლესიო მეორე მხრივ, საქმეებზე შედგენილების) მაინცდამაინც ერთი რომელიმე დამ-
წერლობით (საეროების მხედრულით, სასულიეროების — ნუსხურით ან ასომთავრულით) შესრულების
კანონზომიერება, ან, ამ მხრივ, რაიმე წესის თანმიმდევრულად დაცვა, არც გვიან — XI ს-ის შემდეგ
შეინიშნება და, ამიტომ, V-X სს-ისათვის, განსაკუთრებით V-VI სს-ისათვის, უსაფუძვლო ჩანს იმის
ვარაუდი, რომ თუ ამ დროის საბუთი საერო პირის მიერაც გაცემული, ან იგი „საერო საქმეებს“ შე-
ეხება, აუცილებლად მხედრული დამწერლობით იქნებოდა შესრულებული და ამაზე დაყრდნობით
ასევე უსაფუძვლოა ვარაუდი ამ დროს, მით უმეტეს, ამაზე უწინ (V ს-ზე ადრე, და თვით IV ს-ში),
მხედრული დამწერლობის არსებობის შესახებ.

რუეთი — ნასყიდი და შემონირული.

შიოსუბანი ყოველი — მოსყიდული თუთი მონაზონთა მეუდაბნოეთაგან.

ჩიქუნურნი — რუსისა ნასყიდი, მისგან აშენებული და შემონირული.

ხორვაი — მამისა ჩემისა ნაბოძვარი (დემეტრე I-ისა), გოგრაჭისაგან შემონირული.

ივანწმიდაი — ძულადვე გოდერძისაგან შემონირული.

დაოთი — კურიკე კახთა მეფისაგან შემონირული.

ალაჭინი — ხახულიაგისაგან შემონირული.

თრიალეთს — ბჭითი — ადარნესესაგან ნასყიდი და შემონირული.

მანგლისევეს — ბორცუისჯუარი — ძულადვე მლუიმისაი, ლიპარიტეთგან ნაღებული, ან ახლად პაპისა ჩემისა დიდისა მეფისა დავითისაგან შემონირული.

მოუგონელთა, ფერვადის და ფიცეს — წურილმანად გლეხები.

ცხირეთს — ცხევური და გავაზელნი — წმიდისა შიოის ოქროთა და ვეცხლითა მონასყიდი ფავენელთა და ტბელთაგან.

კობალი — რაცრატი სურამელისაგან შემონირულია.

ნიჩბის, სასხორს — გლეხები, ყოველგან სადმე მოსყიდული და შემონირული.

ციხედიდს — გლეხნი ძულადვე ნასყიდნი (ქისკ, I, № 11:22-41).

როგორც ვხედავთ, ორივე სიგელშია დასახელებული სოფლები, ან სოფლებში სამფლობელოები: ციხედიდი, ნიჩბისი, ცხირეთი, ცხევერეთი, გავაზელნი, ბჭითი, მოუგონელნი, ფერვადი, ფიცე, ბორცუისჯუარი. ამასთანავე, მხოლოდ გიორგი II-ის სიგელშია დასახელებული: კოდალი, წინარევი, შუარევი, ადლითი, შედარი, ძუელი ღრდულეთი, გუელდესი, კოტმანი; ასევე, მხოლოდ გიორგი III-ის სიგელშია დასახელებული: სხალტბა, გოროვანი, აგარაი, რუეთი, შიოსუბანი, ჩიქუნურნი, ხორვაი, ივანწმიდაი, დაოთი, ალაჭინი და კობალი⁵⁶. ზემოთ ვეცადეთ გაგვერკვია, რომ დასახელებული სოფლებიდან და აგარებიდან ციხედიდი, სხალტბა, გოროვანი, ცხევერეთი, გუელდესი, გავაზელნი და კოტმანი შიომღვიმის მონასტერს მოპოვებული ჰქონდა ჯერ კიდევ შიოს და ევაგრეს სიცოცხლეში. მაშასადამე, მივიღეთ, რომ მხოლოდ გიორგი III-ის სიგელში დასახელებული ყოფილა: აგარა, რუეთი, შიოსუბანი, ჩიქუნურნი, ხორვაი, ივანწმიდაი, დაოთი, ალაჭანი და კობალი. აქედან, ხორვაი შემონირულია დავით აღმაშენებლის შვილის და გიორგი III-ის მამის („მამისა ჩე-

⁵⁶ ცხადია, განსხვავება ამ ორ სიგელს შორის შიომღვიმის მონასტრის კუთვნილი სოფლების შესახებ, მკვლევართა შორის შეუძენველი არ დარჩენილა. მისთვის საგანგებოდ მიუქცევია ყურადღება აკად. ნ. ბერძენიშვილს, რომელიც ამ განსხვავებას ხსნის იმით, რომ გიორგი II „განუსაზღვრეს შიომღვიმეს იმ საქონებელს „რომელნი სამეფოსა ჩუენსა შინა არიან“ და დასახელებულ „საქონებელში“ არც ერთი არაა, რომელიც მუხრანის ქვეყანაში იმყოფებოდა“. მისი აზრით, ეს არის „პირდაპირი ჩვენება იმისა, რომ მუხრანის ქვეყანაზე აფხაზთა მეფეებს ხელი არ მიუწვდებოდა“. მაშინ როდესაც გიორგი III-ის 1170 წლის სიგელში „როცა მუხრანი (და მთელი კახეთი) დიდი ხანია გაერთიანებული საქართველოს მეფისა ხელშია, შიომღვიმის საქონებელთა შორის დასახელებული არა მარტო მანკლის-თრიალეთის სოფლები და აგარანი, არამედ მუხრანული და კახური საქონებელიც“ (იხ. მისი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VIII, გვ. 347).

მისა ნაბოძვარი სამღვთიოდ” — ქისკ, I, N11:28) მიერ და, ცხადია, მის დამონ-
მებას დავით აღმაშენებლის ანდერძში ვერ ვიგულისხმებთ. ასევე, ვერ
ვიგულისხმებთ „რატი სურამელისაგან შემონირული“ კობალის შესახებ საბუ-
თის დამონმებას, რადგან, როგორც ეს ჯერ კიდევ ე. თაყაიშვილმა აღნიშნა, აქ
იგულისხმება გიორგი III-ისა და თამარ მეფის თანამედროვე „რატი სურამელი
ერისთავი ქართლისა“⁵⁷. რაც შეეხება დაოთს და კვირიკე კახთა მეფისაგან
შიომღვიმისადმი მისი შეწირულების საბუთის შესაძლო დამონმებას, ამის შეს-
ახებ ზემოთ უკვე გვქონდა აღნიშნული. ამდენად, მხოლოდ გიორგი III-ის
სიგელში დასახელებულ შეწირულებეთაგან გასარკვევი დაგვრჩა:

აგარაი — ჯოჯიკისაგან მთავრისა მოსყიდული.

რუეთი — ნასყიდი და შემონირული.

შიოსუბანი ყოველი — მოსყიდული თუთი მონაზონთა მეუღაბნოეთაგან.

ჩიქუნურნი — რუსისა ნასყიდნი.

ივანშიდაი — ძუელადვე გოდერძისა შემონირული.

ალაჭინი — ხახულიაგისაგან შემონირული.

ბჭითი — თრიალეთს, ადარნესესაგან ნასყიდი და შემონირული, მართალია, ორივე
საბუთში იხსენიება, მაგრამ პირველში მხოლოდ სახელის აღნიშვნით, შემომწირველის
დასახელების გარეშე, ხოლო მეორეში მისი დასახელებითაც და ამიტომ აქვე უნდა შე-
მოვიდეს.

ამათგან, რუეთი როდის არის „ნასყიდი და შემონირული“, ამის
დანამდვილებით დადგენა შეუძლებელი ჩანს, რადგან „მყიდველი და შემომ-
წირველი“ დასახელებული არ არის, მაგრამ, რადგან იგი გიორგი II-ის სიგელში
არ იხსენიება, შეიძლება პირობითად მივიჩნიოთ, რომ ამ ფაქტს ადგილი
ჰქონდა 1073-1170 წწ. შორის. ასევე, შეუძლებელი ჩანს დანამდვილებით გარკ-
ვევა იმისა, თუ როდის მოხდა „მონაზონთა მეუღაბნოეთაგან“ შიოსუბნის „მო-
სყიდვა“ და ამის შესახებ საბუთის შედგენა, რადგან სხვა და უფრო კონკრე-
ტული ცნობა ამ ფაქტის შესახებ არ გავაჩნია. არ გავაჩნია კონკრეტული
ცნობა სხვა წყაროებით უცნობი რუსის შესახებაც, რომელსაც შიომღვიმის
მონასტრისათვის ჩიქუნურნი უყიდა, აუშენებია და შეუწირავს⁵⁸.

ამდენად, აქ დასახელებული სოფლებისა და მათი მოპოვების შესახებ
საბუთის შედგენა დავით აღმაშენებლის მეფობის შემდეგაც ჩანს შესაძლე-
ბელი (თვით 1170 წ-მდე), ამიტომ მათ აუცილებელ დამონმებას დავით აღმაშე-
ნებლის ანდერძის „მთავართა ვიეთმე“ შეწირულებათა შესახებ საბუთებს შო-
რის ვერ ვიგულისხმებთ.

მაშასადამე, მივიღეთ, რომ გიორგი III-ის სიგელში გასარკვევი დაგვრჩა
შემწირველებთან ერთად დასახელებული შემდეგი სოფლების საბუთების

⁵⁷ საქართველოს სიძველენი, ტ. III, დამატება, ტფ., 1926, გვ. 4, შფ. 4.

⁵⁸ გიორგი III-ის საბუთის ამ ცნობასთან დაკავშირებით ე. თაყაიშვილი შენიშნავს შემდეგს:
„კეკელიძისა შიომღვიმის აზრით, ჩიქუნურნი უნდა იყოს ნასოფლარი ჩანგლარის სოფ. აღიანის ზემოდ,
მდ. ქსნის მარჯვენა ნაპირზე“ (საქართველოს სიძველენი, ტ. III, დამატება, გვ. 3, შფ. 5).

გაცემის თარიღები: აგარაი, ივანწმიდაი, ალაჭინი, ბჭითი, რომელთა დამონმე-
ბაც შეიძლება დავით აღმაშენებლის ანდერძში ვივარაუდოთ.

მაგრამ, სანამ მათი შემწირველი პირების იდენტიფიკაციას და მათი
გაცემისა თუ შედგენის სავარაუდო თარიღების დადგენას შევეუდგებოდეთ,
უნდა აღვნიშნოთ, რომ გიორგი II-ის სიგელში დასახელებულია მთელი წყება
სოფლებისა (კოდალი, წინარეკი, შუარეკი, ადლითი, შედარი და ძუელი
ლრდულეთი), რომელიც შიომღვიმის მონასტერს XI ს-ში, 1073 წლამდე მოუ-
პოვებია და ამ დროისათვის ჰკუთვნებია, რომელთა შესახებ საბუთების და-
მონმებაც შეიძლება ასევე ვივარაუდოთ დავით აღმაშენებლის ანდერძში. მა-
გრამ, რადგან მონასტრის მიერ მათი მოპოვების შესახებ კონკრეტული ცნო-
ბები არ გავაჩნია, იმდენად, რომ არ ვიცით საბუთების რომელ კატეგორიას,
თუ ჯგუფს შეიძლება მივაკუთვნოთ ისინი — მეფეთა, მთავართა, სასულიერო,
ან საერო ხელისუფალთა მიერ შეწირულს, თუ თვითონ მონასტრის მიერ ნასყ-
იდს, ამიტომ, საკითხი მათ შესახებ ღიად უნდა დარჩეს.

5.5. გიორგი III-ის სიგელში წარმოდგენილი თანმიმდევრობით პირველად
უნდა განვიხილოთ „აგარაი — ჯოჯიკის აგან მთავრისა მოსყიდული“.
(ქისკ, I, № 11:24); ე.ი. აგარა, ანუ „აგარისა სოფელი“, როგორც ეს ამავე
სიგელშია ცოტა ქვემოთ აღნიშნული (სტრქ. 94), შიომღვიმისათვის „მოუსყ-
იდა“ ჯოჯიკ მთავარს. საკუთრივ აგარა, რომელიც, ჩვეულებრივ ძველ წერი-
ლობით ძეგლებში ზოგადი სახელია და „დაბას, სოფელს, ყანას, ველს“ აღნიშ-
ნავს⁵⁹, აქ საკუთარი სახელია და როგორც ამ საბუთის ჯერ კიდევ ე. თაყაიშ-
ვილისეული პუბლიკაციის დროიდანაა (1911/1926) მიღებული, სოფლის
სახელს გადმოსცემს. აქვე შეიძლება შევნიშნოთ, რომ XI-XIII სს. საბუთების
მიხედვით, ამ სახელწოდების სოფელი სხვადასხვა საკითხთან დაკავშირებით დასახ-
ელებული ნიკორწმიდელის დაწერილში (ქისკ, I, გვ. 42:4, 6, 8). ამავე დროს,
ჯოჯიკის მიერ შიომღვიმისათვის მოსყიდული სოფელი აგარა შემდეგშიც
(გიორგი III-ის შემდეგი დროის საბუთებშიც) არაერთგზის იხსენიება
შიომღვიმის საბუთებში (იხ. ქისკ, I, N 23:6, 11; N 44:30; გვ. 111:10, 12...).

აგარის შემწირველი ჯოჯიკ მთავრის შესახებ პირველად აღნიშნა ე. თა-
ყაიშვილმა, რომ იგი „იყო ტაოელი, ცხოვრობდა მეათე საუკუნეში და თორნიკე
ერისთავთან ერთად მონაწილეობას იღებდა ბარდა სკლიაროსის დამარცხე-
ბაში“⁶⁰, ე.ი. 979 წელს⁶¹. ე. თაყაიშვილმა გამოაქვეყნა, აგრეთვე, ადრე ნ.
სარგისიანისა და მ. ბროსეს მიერ შეცდომით გამოცემული ერთი ფრესკული
წარწერა ოშკის ტაძრიდან, რომლის მიხედვით, ეს ტაძარი 1036 წელს

⁵⁹ ილ. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, გვ. 1.

⁶⁰ საქართველოს სიძველენი, ტ. III, დამატება, გვ. 3, შენ. 3.

⁶¹ История Византии, т. 2, М., 1967, с. 218; ი. ჯავახიშვილი, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ.
II, თბ., 1983, გვ. 128 (ბარდა სკლიაროსის დამარცხების თარიღად აღნიშნულია 977 წელი).

მოუხატავთ „საფასითა სულკურთხეულისა ჯოჯიკ პატრიკისაჲთა“⁶². ე. თაყაიშვილს უეჭველად მიაჩნდა, რომ ეს ჯოჯიკ პატრიკი უნდა იყოს ქართული წერილობითი წყაროების ჯოჯიკ ერისთავთა ერისთავი, თორნიკე ერისთავთან ერთად წინამძღოლი დავით კურაპალატის მიერ ბიზანტიის იმპერატორთა დასახმარებლად ბარდა სკლიაროსის წინააღმდეგ გაგზავნილი ქართველთა ჯარისა⁶³. ოშკის ტაძრის წარწერის მიხედვით 1036 წლისათვის იგი „სულკურთხეული“, ე.ი. გარდაცვლილი ყოფილა. მაშასადამე, თუ გიორგი III-ის სიგელში დასახელებულ შიომღვიმისათვის აგარის შემწირველ ჯოჯიკ მთავარს X-XI სს. საქართველოს ცნობილ მოღვაწესთან ჯოჯიკ პატრიკთან და ერისთავთა ერისთავთან გავაიგივებთ, მაშინ, მის მიერ ამ შეწირულების შესახებ შედგენილი საბუთი 979-1036 წლებით დათარიღდება⁶⁴.

5.6. გიორგი III-ის სიგელის მიხედვით, შიომღვიმის მონასტრის საკუთრება ყოფილა „ივანწმიდაი, ძუელადვე გოდერძისა შემონირული“ (ქისკ, I, N 11:29). თავისთავად, მისი „ძუელადვე შემონირულად“ მოხსენიება მიგვანიშნებს, რომ ეს ფაქტი XII ს-ის 60-იან წლებზე ბევრად ადრე, ალბათ, თვით დავით აღმაშენებლის მეფობამდეც უნდა მომხდარიყო. ე. თაყაიშვილი, მაგალითად, მიიჩნევდა, რომ შიომღვიმისათვის ივანწმიდის შემწირველი „გოდერძი ერისთავი მეათე საუკუნეში ცხოვრობდა“⁶⁵, თუმცა, ნყარო, რომელსაც ის იმონმებს XI ს-ის შუა ხანების ამბებს გადმოგვცემს. ამდენად, უფრო ზუსტი ჩანს ნ. ბერძენიშვილის ვარაუდი, რომ „ეს გოდერძი შეიძლება იყოს ერისთავთა ერისთავი XI ს-ში, გაგიკ კახთა მეფის თანამედროვე“⁶⁶.

ვფიქრობთ, საფუძველს მოკლებული არ უნდა იყოს ამ გოდერძის გაიგივება ალავერდის ტაძრის წარწერის ერისთავთა ერისთავთან, როგორც ამას მიიჩნევს დ. მუსხელიშვილი⁶⁷. ასეთი გაიგივებისათვის გარკვეული საფუძველი ისიცაა, რომ გიორგი III-ის სიგელში გოდერძის შეწირულების აღნიშვნას უშუალოდ მისდევს „კუირიკე კახთა მეფის“ შეწირულების (დაოთის) დასახელება და ამით ეს ორივე პირი და მათი შეწირულობები ერთი რეგიონისადმი მიკუთვნებული. თუ აღნიშნული გაიგივება სწორია, მაშინ,

⁶² ე. თაყაიშვილი, 1917 წლის არქეოლოგიური ექსპედიცია სამხრეთ საქართველოში, თბ., 1960, გვ. 56-57.

⁶³ იქვე, გვ. 57.

⁶⁴ ვფიქრობთ, საინტერესოა იმის აღნიშვნაც, რომ ოშკის ტაძრის დაზიანებულ ფრესკებში შემონახული ყოფილა ერთი საერო პირის გამოსახულება (ე. თაყაიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 44, ტაბ. 68-2), რომელსაც ტაო-კლარჯეთის ქართული ძეგლების ცნობილი ფრანგი მკვლევარი ნ. ტიერი ჯოჯიკ პატრიკის გამოსახულებად მიიჩნევს (N. Thierry, Peintures historiques d'Oshki (T'ao), „Revue des études Géorgiennes et Caucasiennes“, Paris, 1986, №2, p. 135, 150-151, fig. 5 (p. 158)).

⁶⁵ საქართველოს სიძველენი, ტ. III, დამატება, გვ. 5, შენ. 6.

⁶⁶ ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VIII, გვ. 342.

⁶⁷ დ. მუსხელიშვილი, კახეთ-ქრეთის პოლიტიკური გეოგრაფიის საკითხები XI-XIII სს-ში, „საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული“, III, თბ., 1967, გვ. 106-107.

რადგან ალავერდის ტაძრის დასახელებული წარწერა XI ს-ის I ნახევრით თარიღდება⁶⁸, გოდერძის შეწირულება და ამის შესახებ შედგენილი საბუთიც ამ დროით უნდა დათარიღდეს.

გოდერძი ერისთავთა ერისთავი XI ს-ის შუა ხანების საქართველოს პოლიტიკური ამბების ერთ-ერთი აქტიური მონაწილეა. „მატიანე ქართლისაჲს“ ცნობით, როდესაც მეფე ბაგრატ IV-ემ, ტფილისის ამირა ჯაფარის გარდაცვალების შემდეგ, ტფილელი ბერების თხოვნით, დიდი ზეიმით დაიკავა ქალაქი, მას მხოლოდ ისინი არ დაემორჩილა. მეფემ ისანს გაუმართა ბრძოლა და მაშინ „ისნის ველსა მოვიდეს კახთა მეფე გაგიკ და ერისთავთა ერისთავი გოდერძი და ყოველნი დიდებულნი კახეთისანი დარბაზობად ბაგრატ მეფისა წინაშე და მშვდობისა ძებნად“⁶⁹. მეფესაც მიუღია დარბაზობად მისული კახთა მეფე გაგიკ და გოდერძი ერისთავთა ერისთავი და „მოსცა მშვდობა“⁷⁰. აღნიშნულია მატიანეში. ამ მოვლენებს ადგილი ჰქონდა 1046 წლის ზაფხულში⁷⁰.

„მატიანე ქართლისაჲს“ ში გოდერძი კიდევ ორჯერ არის დასახელებული: პირველად, როდესაც ბაგრატ მეფემ გაილაშქრა კახეთს, „შეება და შეუჭდა მთასა ზედა მიქელგაბრიელთასა. და წყობასა შინა“ სხვებს შორის „შეიპყრა... ჯედი, დისწული გოდერძისა, შტორის ერისთავი და მაჭელისა“⁷¹, და მეორედ, როდესაც 1047 წელს ლიპარიტმა ბაგრატ IV-ის წინააღმდეგ მისი ძმა დემეტრე „გამოიყვანა“ — ერთ-ერთი იმათგანი ვინც ლიპარიტმა ასევე „გამოიყვანა ანისით“ იყო „გუარამ გოდერძის ძე“⁷².

მაშასადამე, ამ მონაცემების მიხედვითაც გოდერძი ერისთავთა ერისთავის შეწირულება შიომღვიმის მონასტრისადმი (ივანწმიდაი) XI ს-ის I ნახევრით, უფრო კონკრეტულად ამ საუკუნის 40-იანი წლებით დათარიღდება. ამრიგად, არ არის გამორიცხული, რომ დავით აღმაშენებლის ანდერძში შიომღვიმისადმი დამონებული „მთავართა ვიეთმე“ საბუთებს შორის ამ შეწირულების შესახებ საბუთიც იგულისხმებოდეს.

5.7. შემდეგი შეწირულება, რომელიც შემწირველთან ერთად არის დასახელებული გიორგი II-ის სიგელში, ასეთია: „ა ლ ა ჭ ი ნ ი , ხ ა ხ უ ი ლ ა გ ი ს ა გ ა ნ შემწირული“ (ქისკ, I, N 11:30). ამ ცნობასთან დაკავშირებით ნ. ბერძენიშვილი

⁶⁸ თ. ბარნაველი, კახეთის ისტორიული ძეგლების წარწერები, თბ., 1962, გვ. 12. *Г.Н. Чубинашвили*, Архитектура Кахетии, с. 389, 391.

⁶⁹ ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I, თბ., 1959, გვ. 300:1-3.

⁷⁰ ჯ. კაკაბაშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წიგნი II, თბ., 1965, გვ. 144.

⁷¹ ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გვ. 298:8. „მატიანე ქართლისაჲს“ ს ამ ადგილის შემდეგი შესწორება წარმოადგინა დ. მუსხელიშვილმა — „ჯედი, დისწული გოდერძისა, ტურის ერისთავი(სა) და მაჭელისა“, ე.ი. ტურის ერისთავად და მაჭლად გოდერძი უნდა ვიგულისხმოთ და არა ჯედი. მისივე დასკვნით, გოდერძის წოდების რეალურ შინაარსს ვხედავთ ამ (აგრეთვე ალავერდის ტაძრის წარწერის) ცნობაში, „არაბლის მისცდეთ გოდერძი ტურის და მაჭის ერისთავი და ე.ი. ერისთავთაჲთა“ (დ. მუსხელიშვილი, კახეთ-ქართლის პოლიტიკური გეოგრაფიის საკითხები, გვ. 107-108).

⁷² ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გვ. 300:10.

გამოთქვამს რამდენიმე ვარაუდს; მისი აზრით, „ალაჭინი ლოჭინი ხომ არაა?“; შემდეგ — „ასევე კახი უნდა იყოს ხახვილა... გორთა ჯუარის ციხის პატრონი?“. მაშასადამე, იგი ხახვილას აიგივებს „მატიანე ქართლისაჲ“-ში მოხსენიებულ ხახვლასთან, რომელიც იხსენიება XI ს-ის 30-იანი წლების მოვლენებთან დაკავშირებით. 1039-1040 წწ. თბილისის აღებისა და ამირა ჯაფარის შეპყრობის განზრახვისაგან ხელის აღების შემდეგ⁷³, „მატიანე ქართლისაჲ“-ს ცნობით, „იბირნა (ე.ი. მიიმხრო, თავის მომხრედ დაიყოლია) აფხაზთა მეფემან კახნი — აშოტ მთავარი მარილელი, დისიძე კვრიკე მეფისა, და ხახვლა გუართა ჯუარის-ციხითა“⁷⁵.

ნ. ბერძენიშვილისეული შესწორებით, „გუართა ჯუარის ციხის“ ნაცვლად, უნდა წავიკითხოთ „გორთა ჯუარის ციხე“. თანაც, მატიანის ტექსტიდან მაინცდამაინც არ ჩანს, რომ ხახვლა გორთა ჯუარის ციხის პატრონი იყო — იქ აღნიშნულია, რომ აშოტ მარილელი, კვირიკე მეფის დისიძე (ე.ი. დის ქმარი) და ხახვლა გორთა ჯუარის ციხით „იბირნა“ მეფემ. მაგრამ, დაუშვავთ, რომ ეს ციხე მართლაც ხახვლასი იყო, განსხვავებაა მისი სახელის იმ ფორმასა, რომელიც საბუთშია წარმოდგენილი და იმ ფორმას შორის, რომელიც მატიანეშია აღნიშნული. ეთვლი, რომ ფორმა „ხახვილაგი“, ან „ხახვლაგ“ უფრო სწორი უნდა იყოს. ამის საფუძველს გვაძლევს, ჯერ ერთი ის, რომ გიორგი III-ის სიგელი, რომელშიც ის არის წარმოდგენილი, დედნის სახითაა ჩვენამდე მოღწეული, მაშინ, როდესაც მატიანისეული ფორმა გვიანდელი ხელნაწერების ვითარებას ასახავს. გარდა ამისა, ძველი შუამთის მონასტრის ღმრთისმშობლის ტაძრის ერთ-ერთ წარწერა-გრაფიტიში, რომელიც XI ს-საა და რომელშიც, როგორც ჩანს, სწორედ საბუთისეული და მატიანისეული ხახვილაგ/ხახვლა უნდა იხსენიებოდეს, ეს სახელი „ხახ-ილაგ“ (ანუ „ხახვილაგ“) ფორმითაა წარმოდგენილი („ქრისტე, შეინყაღე ხახვილაგ და დაიცვე ცათა და ბართა [შინა]“). უფრო მეტი, შესაძლებლად მიგვაჩნია, რომ „გორთაჯუარის ციხის“ ნაცვლად მატიანის ტექსტში აღდგეს „ორთაჯუარის ციხე“ და მაშინ ეს ადგილი ასე გაიმართება: „და ხახვლაგ ორთაჯუარის ციხითა“, ე.ი. მთა რომელზედაც ციხეა აშენებული არის „ორთაჯუარისა“ და არა გორთა, ან გუართა ჯუარისა.

ამისგან დამოუკიდებლად, თუ გიორგი III-ის საბუთისეულ ხახვილას და მატიანისეულ ხახვლას გავაიგივებთ, როგორც ეს ნ. ბერძენიშვილმა მიიჩნია, მაშინ მის მიერ შიომღვიმისათვის ალაჭინის შეწირულების საბუთი შეიძლება XI ს-ის 30-იანი წლებით დათარიღდეს.

⁷³ ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VIII, გვ. 342. არსებობს სოფელი ალაჭინი თიანეთის რ-ნის ტუშურების სასოფლო საბჭოში. ვფიქრობთ, სწორედ ეს უნდა იყოს (და არა ლოჭინი) ხახვლაგისაგან შიომღვიმისადმი შეწირული სოფელი.

⁷⁴ ი. ჯავახიშვილი, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. II, გვ. 140-142.

⁷⁵ ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გვ. 298:1-2

5.8. როგორც ჩანს, ზემოდასახელებულ შეწირულობებს, შიოსა და ევა-გრეს დროს მოპოვებული სამფლობელოების გამოკლებით, ქრონოლოგიურად წინ უსწრებს გიორგი III-ის სიგელში დასახელებული შემდეგი შეწირულება: „თრიალეთს — ბჭითი, ადარნესესგან ნასყიდი და შემონირული“ (ქისკ, I, N 11:31-32). ექ. თაყაიშვილის მიხედვით, „აქ მოხსენიებული უნდა იყოს მეფე ადარნასე მეორე, ძე დავითისა, რომელიც 923 წელს გარდაიცვალა“⁷⁶. ვთვლი, რომ რადგან ადარნესეს შეწირულება სიგელში დასახელებულია კახთა სამეფოს წარმომადგენელთა შეწირულობებს შორის, ეს ადარნესე კახეთ-ჰერეთის ხელისუფალთა შორის უნდა ვიგულისხმოთ. ასეთი ხელისუფალი ჩანს ჰერეთის მეფე ადარნესე, რომელიც „მატიანე ქართლისაჲ“-ში პატრიკის ტიტულით მოიხსენიება. მისი მეფობა დაახ. 906-953 წწ. არის განსაზღვრული⁷⁷. ადარნესე პატრიკის ვინაობა და მის მეფობასთან დაკავშირებული საკითხები, როგორც ადრევე ცნობილი, ასევე უახლესი წყაროების (მათ შორის ეპიგრაფიკული მასალის) გათვალისწინებით, დანვრილებითაა სპეციალურ ლიტერატურაში შესწავლილი⁷⁸ და მას არ შეეხებოდა. აღვნიშნავთ მხოლოდ, რომ გიორგი III-ის სიგელში დასახელებულ ადარნესესთან ჰერეთის მეფის ადარნესე პატრიკის გაიგივებას ხელს არ უშლის მის მიერ შიომღვიმისათვის სამფლობელოს შეწირვა თრიალეთში. ჯერ ერთი, ჩვენთვის უცნობია გარკვეულ დროს თრიალეთზეც მიუწვდებოდა თუ არა ხელი ადარნესე პატრიკს და, მეორეც, შემთხვევით არ უნდა იყოს, რომ გიორგი III-ის სიგელში მისი შეწირულების შესახებ საგანგებოდ არის აღნიშნული, როგორც „ნასყიდის და შემონირულის“, რაც ადარნესეს მის უშუალო გამგებლობაში არარსებულ „სხვა ქვეყანაშიც“ შეეძლო ჩატარებინა.

თუ ამ იდენტიფიკაციას შესაძლებლად მივიჩნევთ, მაშინ, ადარნესეს მიერ შიომღვიმისათვის ბჭითის შეწირვა და ამის შესახებ საბუთის შედგენა X ს-ის I ნახ-ით უნდა დათარიღდეს.

ამრიგად, თუ ზემონარმოდგენილი იდენტიფიკაციები სწორია და მისაღები, მაშინ ირკვევა, რომ დავით აღმაშენებლის შიომღვიმისადმი ანდერძში საუარაუდოდ დამონმებული „მთავართა ვიეთმე“ საბუთების ქრონოლოგია მოიცავს VI-XI სუკუნეებს და ამჯერად ათიოდე ასეთი საბუთის არსებობის დადასტურება მოხერხდა.

6. ცალკე განსახილველია ანდერძში დამონმებული საბუთი, რომლის შესახებ ტექსტში აღნიშნულია, რომ შიომღვიმის მონასტერს „ძუჭლითგან ვითა სიგელი შეუვალობისაჲ აქუს ცხუართათჳს უსაბანჯრობისაჲ, სამი ათასისა ცხურისაჲ მთას და ბარს“ (სტრქ. 73-74). ასეთი საბუთის არსებობა დასტურდება, აგრეთვე, გიორგი III-ის 1170 წლის სიგელით,

⁷⁶ საქართველოს სიძველენი, ტ. III, დამატება, გვ. 4, შპნ. 1

⁷⁷ თ. თაყაიშვილი, რანთა და კახთა სამეფო, გვ. 203.

⁷⁸ მისივე, ჰერეთის ისტორიის საკითხები, გვ. 198-200.

რომელშიც აღნიშნულია, რომ „ცხუარნი მათნი და მათთა სოფელთა: ცხევერელთა, გავაზელთა, ციხედიდელთა და სხალტბელთანი, ვითა ძუელით გან უსაბანჯრონი ყოფილან, ეგრეთვე ჩუენგან შეუვალნია და ნუვისგან აიღების საბანჯრე“ (ქისკ, I, N 11:55-58).

როგორც ვხედავთ, გიორგი III-ის სიგელში უკვე კონკრეტულადაა დასახელებული მონასტრის ის სოფლები — *ცხევერეთი, გავაზნი, ციხედიდი* და *სხალტბა*, რომელთაგან „გამოსული“ ცხვრისაგან, აგრეთვე, საერთოდ მონასტრის სხვა ცხვრისგანაც („ცხუარნი მათნი და მათთა სოფელთანი“ ტექსტში წარმოდგენილია, როგორც სხვადასხვა ერთეული) *საბანჯრე* გადასახადი, ე.ი. მატყლის ბაჟი, არ აიღებოდა.

სამწუხაროდ, არც შიომღვიმისადმი დავით აღმაშენებლის ანდერძის და არც ამავდემონასტრისადმი გიორგი III-ის სიგელის მიხედვით არ ჩანს, თუ ვისი გაცემული იყო ეს საბუთი, ან რა დროიდან ჰქონდა იგი მონასტერს. მაგრამ ერთი მაინც ცხადია, რომ, როგორც ჩანს, იგი, მართლაც, ძალიან „ძუშლი“ უნდა ყოფილიყო, რადგან შეეხებოდა, როგორც ეს ზემოთ ვეცადეთ გვეჩვენებინა, მონასტრის მიერ სწორედ უძველეს დროს მოპოვებული სოფლებიდან გამოსულ ცხვარს. ამიტომ, პირობითად, შეიძლება ეს საბუთი VI-VII სს. დავათარილოთ.

7. ანდერძის ტექსტში ერთგან აღნიშნულია, რომ „ასი ფური მომიჯსენებია, რომელ თრიალეთს, მათსა სოფელსა ბჭითს და ბჭითის ზეით სოფლებს და მათსა საფურესა მუხნარს დგეს“ (სტრქ. 79-80). მაშასადამე, ამ ცნობის მიხედვით, მონასტერს საფურე ჰქონია ბჭითს და მუხნარს/მუხრანს (ჰქონდა თუ არა სხვაგანაც, ეს ანდერძის ტექსტიდან არ ჩანს, მაგრამ ამას ჩვენი საკითხისათვის არსებითი მნიშვნელობა არა აქვს). ამ ცნობითვე, მართალია, პირდაპირ არა, მაგრამ სავარაუდოდ, ისიც ჩანს, რომ მონასტერს ამის შესახებ საბუთებიც ექნებოდა. მართლაც, ასეთი საბუთების არსებობას უკვე პირდაპირ ადასტურებს გიორგი III-ის 1170 წლის სიგელი, რომელშიც კონკრეტულად არის აღნიშნული, რომ მონასტერს თრიალეთში ეკუთვნის „ბჭითი, ადარნასესგან ნასყიდი და შემოწირული“ (ქისკ, I, N 11:32), ხოლო მუხრანის ქვეყანაში მათი საფურე ყოფილა *ქანდაი* (იქვე, N 11:63).

მონასტრის კუთვნილ თრიალეთის სოფელ *ბჭითის* საბუთის შესახებ ჩვენ ზემოთ გვექონდა მსჯელობა (იხ. 5.8.) და მივედით იმ დასკვნამდე, რომ ეს საბუთი გაცემული უნდა ყოფილიყო X ს-ის II ნახევარში *ადარნესე კერთა პატრიკის* მიერ, ხოლო რაც შეეხება მუხრანის საფურის შესახებ საბუთს, აქ შემდეგი სურათი ჩანს.

საკუთრივ მუხრანის ქვეყანაში საფურე კონკრეტულად სად ჰქონდა მონასტერს, ამის შესახებ, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, პირდაპირ არის მითითებული გიორგი III-ის 1170 წლის სიგელში: „ქანდაი მათი საფურე“ (ქისკ, I, N

11:63)⁷⁹. ამავე საბუთის მიხედვით ჩვენთვის ცნობილია, რომ ეს ქანდა დემეტრე I-ს „მოუცვალებია“ და გიორგი III-ის დროს იქ მონადირეთა სადგომი ყოფილა (ქისკ, I, N 11:94). როგორც ჩანს, დემეტრე I-ის მიერ ქანდის საფურის მონადირეთა სადგომად „მოცვალების“ შემდეგ (რაც, აგრეთვე, ცალკე საბუთით იქნებოდა გაფორმებული, მაგრამ მას ჩვენამდე არ მოუღწევია და მხოლოდ გიორგი III-ის ამ სიგელის მიხედვით ჩანს მისი არსებობის კვალი, მაგრამ ეს ჩვენი კვლევის საგანს სცილდება) მონასტერმა იგი დაკარგა. ამიტომაცაა, რომ გიორგი III 1170 წლის სიგელში აღნიშნავს „ქანდისა ნაცვალი ჩვენ მოვაწესნოთ ნმიდასა შიოს, სადაცა მემღუიმემან ინებოს“-ო (ქისკ, I, N 11:67-68). მაგრამ მოხდა თუ არა ასეთი ფაქტი, ეს ჩვენთვის უცნობია, რადგან გიორგი III-ის სიგელს ამის შესახებ (შიომღვიმისათვის ქანდის ნაცვლად საფურედ სხვა ადგილის შეწირვის შესახებ) ჩვენამდე არ მოუღწევია.

შიომღვიმის მონასტრის მუხრანულ საფურესა და ქანდასთან დაკავშირებით ყურადღებას იქცევს ლაშა გიორგის შიომღვიმისადმი 1212 წლის ბრძანებაზე XV-XVI სს. ხელით მიწერილი საბუთების ნუსხაში „ერთი ქანდაური“ სიგელის დასახელება (ქისკ, I, გვ. 111:1). ჩვენთვის უცნობია თუ როდის და ვის მიერ უნდა ყოფილიყო ასეთი სიგელი გაცემული, მაგრამ, უნდა ვივარაუდოთ, რომ რადგან ქანდა გიორგი III-ის 1170 წლის სიგელის მონაშობით, დემეტრე I-ის დროიდან შიომღვიმის მონასტერს უკვე არ ეკუთვნოდა, ცხადია, იგი მანამდე გაცემული იქნებოდა. იქნებ სწორედ ეს უნდა იყოს დავით აღმაშენებლის შიომღვიმისადმი ანდერძში მუხრანში მონასტრის საფურეს არსებობის შესახებ დამონშებული საბუთი და მას „ქანდაური სიგელი“ ეწოდებოდა? ვფიქრობთ, არსებული მასალები ასეთი დაშვებისათვის სრულ საფუძველს გვაძლევს.

სამწუხაროდ, ჩვენთვის უცნობია, თუ რა დროიდან ჰქონდა შიომღვიმის მონასტერს ქანდაში საფურე და, შესაბამისად, ამის შესახებ საბუთი, მაგრამ გარკვეული ვარაუდისათვის არაპირდაპირი მონაცემები გიორგი III-ის 1170 წლის სიგელში, თითქოს, მაინც მოგვეპოვება. კერძოდ, ქანდა ამ სიგელში დასახელებულია ისეთ „გარემოცვაში“, მონასტრის კუთვნილ ისეთ უძველეს სამფლობელოებს შორის (რუეთი, სხალტა, წყალშატროანი, ჩიქუნურნი — იხ. ქისკ, I, გვ. 69), რომ ქანდაც და იქ საფურეც მონასტერს უკვე უძველეს დროსვე მოპოვებული უნდა ჰქონოდა. სამწუხაროდ, უფრო კონკრეტულად მეტის თქმა ამჟამად შეუძლებელია, ამიტომ, მხოლოდ ვარაუდის მიხედვით, „ქანდაური სიგელი“ VI-VII სს. უნდა დავათარილოთ.

8. დავით აღმაშენებლის შიომღვიმისადმი ანდერძის ტექტში დამონშებული საბუთების შემდეგი ჯგუფია უმაღლეს სასულიერო ხელისუფალთა — ქართლის კათალიკოსთა მიერ შიომღვიმისადმი გაცემული საბუთები.

⁷⁹ ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, წ. VIII, გვ. 343.

8.1. დავით აღმაშენებელი ანდერძის ტექსტში ცალკე და საგანგებოდ აღნიშნავს მისი დროის ქართლის კათალიკოსის იოვანეს შენიშვნების შესახებ: „ვითა წინამძღუარსა შჯულისა ჩუენისასა მეუფესა იოვანეს ქართლისა კათალიკოზსა უბრძანებია და მოუნიჭებია ეკლესიისა ჩემისადა, რომელ საქონებელნი და აგარანი ჰქონან მღვმესა, საშჯულოჲ სამრებლოჲ არს ყოველგან, თვთ მემღვმისა დიაკონმან მოისამართლოს და ეკლესიისა ზეთად მოაჭმაროს“ (სტრქ. 57-60).

დავით აღმაშენებლის ანდერძის ეს ადგილი თითქმის სიტყვა-სიტყვით მეორდება გიორგი III-ის 1170 წლის სიგელში, სადაც ანდერძში რამდენადმე ბუნდოვნად გამოთქმული აზრი უფრო ნათლად და შედარებით გარკვევითაა გადმოცემული: „მათნი (შოიმღვიმის) სოფელნი, იოვანე ქართლისა კათალიკოზისა მათისა ეკლესიისათვის ბოძებულნია, რომელ სასჯულოი მოსავალი სანთლად მიოჭმარონ; ეგრეთვე, ან გუიბრძანებია და დაგუიმტკიცებია ჩუენ, რომელ მათთა სოფელთა სასჯულოსა ნუვინ ეცილებს“ (ქისკ, I, N 11:59-63).

მაშასადამე, ანდერძის ტექსტში დამონმებულია იოვანე ქართლის კათალიკოსის საბუთი, რომლითაც მას დაუნესებია, რომ მონასტრის კუთვნილი სოფლებიდან და აგარებიდან „სასჯულოი“ შემოსავალი დავით მეფის სურვილით აშენებულ და მის კუთვნილ ეკლესიას („ეკლესიისა ჩემისადა“) ზეთად (ანდერძის მიხედვით) ან სანთლად (გიორგი III-ის 1170 წლის სიგელის მიხედვით) უნდა მოხმარებოდა. როგორც XIII ს-ის 20-იანი წლების ერთი შიომღვიმური საბუთიდან ჩანს, იოვანე ქართლის კათალიკოსის ამ საბუთს „ველი“ ეწოდებოდა, მაგრამ ამის შესახებ დანვრილებით ქვემოთ შევჩერდებით. ითვლება, რომ ქართლის კათალიკოსად იოვანე იყო 1100-1142 წლებში; რადგან მისი საბუთი დავით აღმაშენებლის 1124 წლის ანდერძშია დამონმებული, ცხადია, რომ შიომღვიმისათვის შედგენილი მისი „ველი“ სასჯულო შემოსავლის ეკლესიის ზეთად მოხმარების შესახებ 1100-1124 წწ. დათარიღდება.

8.2. იოვანე ქართლის კათალიკოსის საბუთის გარდა, ანდერძის ტექსტში დამონმებულია „ძუშლთა და აწინდელთა ქართლისა კათალიკოზთა ჯელნი“ (სტრქ. 126). ვინ არიან ისინი და რამდენი ქართლის კათალიკოსის „ველზეა“ აქ აღნიშნული ანდერძის ტექსტიდან გაურკვეველია, მაგრამ XIII ს-ის 20-იანი წლების ერთ შიომღვიმურ საბუთში, რომლის შესახებ მეორე ნაწილში გვექნება უფრო დანვრილებით საუბარი, ეს ქართლის კათალიკოსები და მათი „ველები“ ასეა დამონმებული:

„ვინცა ესე დანვრილი და გაგებული წმიდასა უდაბნოსა მღუიმისასა შეუცვალოს, [ანუ იგიცა დანვრილი უწინდელი — წმიდისა მამათმთავრისა იოვანე ქართლისა კათალიკოზისა, ანუ ოქროპირ ქართლისა კათალიკოზისა, ანუ გაბრიელ ქართლისა კათალიკოზისა... და წმიდისა მამათმთავრისა

მელქიზედეკისი, პრისხავს ღმერთი დაუსაბამო⁸⁰.

მაშასადამე, ამ საბუთზე დაყრდნობით, დავით აღმაშენებლის შიომღვიმისადმი ანდერძის ტექსტში, სულ ცოტა, ქართლის ოთხი კათალიკოსის საბუთების დამონმება მაინც უნდა ვიგულისხმოთ. ერთი მათგანის — იოვანე ქართლის კათალიკოსის მიერ გაცემული საბუთის შესახებ, რომელიც შიომღვიმის მონასტრის კუთვნილი სოფლებიდან „სასჯულო“ შემოსავალს ეკლესიის ზეთად (ან სანთლად) მოხმარებას ანებსება, უკვე გვქონდა საუბარი (8.1.) და იგი 1100-1124 წწ. დავათარილეთ რაც შეეხება სხვა დანარჩენ ქართლის კათალიკოსების მიერ გაცემულ საბუთებს, მათ შესახებ მხოლოდ ის შეიძლება აღვნიშნოთ, რომ, როგორც ჩანს, ისინი შეუვალლობის საბუთები იყო, რადგან „წელებად“ იწოდებიან, ხოლო მათი დათარიღება თითოეული დასახელებული კათალიკოსის ზეობის წლების მიხედვით შეგვიძლია.

ამდენად, დავით აღმაშენებლის შიომღვიმისადმი ანდერძში, იოვანე ქართლის კათალიკოსის მიერ გაცემულ საბუთთან ერთად, შეიძლება უმაღლეს სასულიერო ხელისუფალთა შემდეგი საბუთების დამონმებაც ვივარაუდოთ:

1. წელი მელქიზედეკ ქართლის კათალიკოსისა შიომღვიმისადმი. 1012-1030, 1039-1045.

2. წელი ოქროპირ ქართლის კათალიკოსისა შიომღვიმისადმი. 1031-1039, 1045-1049.

3. წელი გაბრიელ ქართლის კათალიკოსისა შიომღვიმისადმი. 1065-1080.

8.3. დავით აღმაშენებლის შიომღვიმისადმი ანდერძში დამონმებულ სასულიერო პირთა საბუთების ჯგუფში უნდა განვიხილოთ არ ს ე ნ ი ბ ე რ ი ს ო რ ი სა ბ უ თ ი - გ ა ნ ნ ე ს ე ბ ა . არსენი ბერი, როგორც სხვა წყაროებითაც კარგად არის ცნობილი, მეფესთან დაახლოებული პირი იყო. როგორც დავით აღმაშენებლის შიომღვიმისადმი ანდერძის ტექსტიდან ვიცით, იგი იყო მთავარი ინიციატორი ამ ანდერძის შედგენისა („სასომან და განმანათლებელმან ჩემმან ბერმან არსენი მიბრძანა ამის ანდერძისა დაწერა“ — სტრქ. 4-5). მეფეც ანდერძის ტექსტში იმონმებს და ამტკიცებს არსენის მიერ შედგენილ ორ საბუთს.

ანდერძის ტექსტიდან ჩანს, რომ აქედან ერთი საბუთი შიომღვიმის მონასტრის სოხასტერს შეეხებოდა. სოხასტერი მონასტერთან არსებული „სადაყუდებულო“ იყო⁸¹. ისინი, ჩვეულებრივ, სხვადასხვა წმინდანის სახელზე იყო აგებული. ცნობილია, მაგალითად, კალიპოსის (ანტიოქიაში) ქართველთა მონასტრის სოხასტერი, რომელიც მდებარეობდა „მონასტრისა

⁸⁰ თ. ჟორდანიას ისტორიული საბუთები შიომღვიმის მონასტრისა, გვ. 51 აქ მოტანილი ტექსტის ნაწყვეტი შესწორებულ-დაზუსტებულია (იხ. აქვე, დამატება II).

⁸¹ ილ. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, გვ. 401.

აღმოსავალით" და აგებული იყო წმინდათა მთავარანგელოზთა სახელზე⁸². შიომღვიმის მონასტრის სოხასტერი, როგორც ჩანს, წმ. სვიმეონ საკვირველთმოქმედის სახელზე ყოფილა აგებული, რადგან დავით აღმაშენებელი, ანდერძის ტექსტის მიხედვით, სწორედ მას სწირავს ხოდაბუნს, მაგრამ ამის შესახებ დანერჩილებით ქვემოთ შევჩერდებით.

შიომღვიმის მონასტრის სოხასტერისათვის არსენი ბერს ცალკე განწესება შეუდგენია: „სოხასტერი, ვითა ბერსა, განმანათლებელსა ჩემსა, არსენის გაუწესებია“ (სტრქ. 96), აღნიშნულია ანდერძის ტექსტში. საერთოდ, XII ს-ის I მეოთხედში, როგორც ჩანს, უფრო 1124 წლისათვის, შიომღვიმის მონასტრის, როგორც სამეფო მონასტრის სტატუსის განმტკიცებასთან დაკავშირებით, რამდენიმე განწესება და საბუთი შედგა. ერთი მათგანია, საკუთრივ დავით აღმაშენებლის ანდერძი, რომელსაც აქ განვიხილავთ, მეორეა, სვიმეონ ბედიელ-ალავერდიელის განწესება⁸³. მათ რიცხვში შედიოდა აგრეთვე, არსენი ბერის ორი განწესება და ერთი მათგანი — მონასტრის სოხასტერის შესახებ, რომელსაც იმონმებს დავით აღმაშენებელი. სამწუხაროდ, ამ განწესებას ჩვენამდე არ მოუღწევია, არ ვიცით, თუ რას აწესებდა და გულისხმობდა იგი. შეიძლება ამ განწესებით პირველად დაარსდა მონასტერთან „სადაყუდებულ“, შეიძლება მანამდეც არსებულს რაიმე წესი დაუდგინდა. 1124 წლისათვის ეს განწესება უკვე შედგენილი ყოფილა და ამიტომ, პირობითად, შეიძლება იგი XII ს-ის I მეოთხედით დავათარილოთ.

8.4. ასევე XII ს-ის I მეოთხედით უნდა დავათარილოთ არსენი ბერის მეორე საბუთი, რომელიც დავით აღმაშენებლის შიომღვიმისადმი ანდერძშია დამონებული. ეს საბუთი მონასტრის ლიტურგიული პრაქტიკის სფეროდან ყოფილა და იგი მონასტერში კვირა დღეს ღამის თევას აწესებდა: „ვითა ან არსენის გაუწესებია, ყოველთა კვრიათა ღამე ყოველ ღამისთევამ, ნუვინ შეცვლის ამას წესსა“ (სტრქ. 103-104) — აღნიშნულია ანდერძში.

ეკლესიაში, ან მონასტერში ღამისთევის დანესება, რომელ დღესაც არ უნდა ყოფილიყო იგი, საგანგებო შემთხვევა იყო და გარკვეული ლიტურგიული წესის შესრულებას უკავშირდებოდა. ამიტომაც, რომ საბუთები ასეთ დადგენილებათა შესახებ ძალზე იშვიათია. ამდენად, მით უფრო საინტერესოა ერთი ეპიგრაფიკული საბუთი, რომლითაც X ს-ის II ნახევარში ელია ბოლნელს კვირაძალს (ე.ი. კვირა დღის წინა საღამოს, ანუ შაბათ საღამოს) ღამისთევა დაუწესებია „ფიჩოსანთათვს“ (ე.ი. ბერებისათვის). დადგენილება ამის შესახებ მას ამოუკვეთინებია ბოლნისის ტაძრის სამხრეთი შესასვლელის ტიმპანზე — „ამა საყდარსა ღამისთევამ არა დებულიყო; კვრასძალთა მე დავედევ და ზედაშე ღამისმთეველთათვს, საგალობელად ღმრთისა“-ო, აღნიშნულია სხვა ამბებთან

⁸² ვ. სილოგავა, XI საუკუნის ქართული მწიგნობარი ბასილი თორელ-ყოფილი და მისი ანდერძი, „მრავალთაო“, XV, 1989, გვ. 162.

⁸³ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, გვ. 127-128, №7; იხ. აქვე, დამატება L

ერთად ამ წარწერა-საბუთში⁸⁴.

ჩვენთვის უცნობია არსენი ბერის განწესება შიომღვიმის მონასტერში კვირას ღამისთვის დაწესების შესახებ ეპიგრაფიკული საბუთის, თუ სხვა, რბილ სანერ მასალაზე შესრულებული ჩვეულებრივი დოკუმენტის სახით იყო გაფორმებული, მაგრამ, ფაქტია, რომ ასეთი საბუთი-განწესება, თუმცა, მას ჩვენამდე არ მოუღწევია, არსებობდა და იგი დამონმებულია დავით აღმაშენებლის ანდერძში შიომღვიმისადმი.

9. ანდერძში დამონმებული საბუთების შემდეგი ჯგუფია თვითონ დავით აღმაშენებლის მიერ ანდერძის შედგენამდე შიომღვიმისადმი გაცემული საბუთები. ასეთი საბუთების არსებობის პირდაპირ დამონმებას ადგილი აქვს XIII ს-ის 20-იანი წლების ზემოთ არაერთგზის დასახელებულ ერთ შიომღვიმურ საბუთში, რომელშიც აღნიშნულია, რომ ვინცა „დიდისა დავითის ანდერძი და სიგლები მათი შეცვალეს-ყოს, პრისხავს ღმერთი დაუსაბამო“-ო და სხვა წყევლაცაა მოყვანილი⁸⁵. სამუხაროდ, არც ერთ მათგანს ჩვენამდე არ მოუღწევია⁸⁶ და მხოლოდ ანდერძის ტექსტშია, ალბათ, მათი მხოლოდ ერთი ნაწილის შესახებ მითითებები. განვიხილოთ ისინი ანდერძში დამონმებული თანმიმდევრობით.

9.1. „ქალაქს ტფილისს, რომელი სპარსთა ქონებასა ჰქონებია, და რომელი ან უყიდია, და რომელი მე მომიწესენებია იგი და, ანუ წაღმართ მოიგონ იგიცა, ყუელაჲ უბაჟოდ და უსუხრაოდ ყოვლისა სასეფოჲსა გამოსავლისაგან ჰქონდეს“ (სტრქ. 54-56) მონასტერსო, აღნიშნულია ერთგან ანდერძის ტექსტში. ანდერძის ტექსტის ამ ადგილის მიხედვით, შიომღვიმის მონასტერს, ტფილისში არსებული მისი კუთვნილი ქონების შესახებ, სულ ცოტა სამი საბუთი მაინც ჰქონია.

⁸⁴ Г.Н. Чубинашвили, Болнисский Сион, „ენიქის მოამბე“, IX, 1940, გვ. 74-75 (ა. შანიძის წაკითხვით). როგორც ჩანს, „კვირადღის“ შნიშნელობის არასწორად გააზრების შედეგად, წარწერის ტექსტის ეს ადგილი ბოლო პუბლიკაციაში ასეა წარმოდგენილი: „ამა საყდარსა ღამისთევად არა დებულ იყო. კრის ძალითა მე დევდევ და ზედაჲ ღამისმთველთაჲს“ (ქართული წარწერების კორპუსი, I, №137, გვ. 250), რაც სწორი არ არის. „კვირის ძალით“ ღამისთევის დაწესება („დაღება“) გაუგებარია, ხოლო „კვირადღის“, ანუ კვირადღი, რა დროსაც ეკლესიაში ღამისთევა იქნა დაწესებული, „კვირა დღის წინა საღამოს, შაბათ საღამოს“ ნიშნავს (ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი ენციკლოპედია, თბ., 1986, გვ. 264). ლ. მუსხელიშვილის მიხედვით, წარწერის ტექსტში განხილულ ადგილას „კრებულისა ძალითა“ უნდა წაეკითხათ (იხ. ლ. მუსხელიშვილი, ბოლნისი, „ენიქის მოამბე“, III, 1938, გვ. 339), მაგრამ, ფაქტობრივი მონაცემებით ეს არ მტკიცდება. შტრ. აქვე, გვ. 45-48.

⁸⁵ თ. ჟორდანიას ისტორიული საბუთები შიომღვიმის მონასტრისა, გვ. 51.

⁸⁶ მართალია, დავით აღმაშენებლის გაცემულმა შიომღვიმურმა საბუთებმა ვერ მოაღწიეს ჩვენამდე (ერთის – ანდერძის გამოკლებით), თორემ ცნობილია მისი (სამწუხაროდ, ბოლონაკლები) საბუთი – სიგელი ნინია ნიანისძისადმი (ქისკ, I, №7), დათარიღებული 1104/1108 წწ., რომლის დედანი ამჟამად დაცულია საქართველოს ცენტრალურ საისტორიო არქივში (№1448-1015).

ერთი შეეხებოდა იმ ქონებას, რომელიც მონასტერს ქალაქში გააჩნდა იქ სპარასთა (არაბთა) ბატონობის დროს; მეორე — იმ ქონებას, რომელიც „ან უყ-იდა“ — უნდა ვივარაუდოთ დავით აღმაშენებლის მიერ 1122 წელს ტფილისის განთავისუფლებისა და საქართველოს სამეფოსათვის შემოერთების შემდეგ და მესამეა — საბუთი იმ ქონების შესახებ, რომელიც ქალაქის შემოერთების შემდეგ თვითონ დავით აღმაშენებელს შეუწირავს („რომელი მე მომიწესნებია“) მონასტრისათვის. მაშასადამე, ორი უკანასკნელი საბუთის ზუსტად დათარიღებაც არის შესაძლებელი და ისინი 1122-1124 წწ. უნდა დათარიღდეს.

ანდერძის ტექსტში სხვა ადგილას დავით აღმაშენებელი კიდევ ერთხელ ასახელებს მის მიერ ტფილისში მონასტრისათვის გაღებულ შეწირულებას და აქ უკვე კონკრეტულად აღნიშნავს გაღებული შეწირულების სახეობას: „ტფილისს საამიდოოთ, ვითა სხვთაცა ნიშნითა, თვთ ჴელითა ჩემითა დამინერია ასი დრაჰკანი მღდელთა და მგალობელთათჳს, ნუგინ დააკლებს. მას დღესა, რომელსა მომიწესნოს ღმერთმან, გაიყონ მღდელთა და მგალობელთა“ (სტრქ. 99-103).

როგორც ვხედავთ, აქ დამოწმებულია კიდევ ერთი, მეოთხე „ტფილისური“ საბუთი ქალაქის საამიდო გადასახადიდან ასი დრაჰკანის შიომღვიმის მონასტრის „მღდელთა და მგალობელთათჳს“ გამოყოფის შესახებ, რომელიც მათთვის უნდა დაერიგებინათ დავით აღმაშენებლის ხსენების დღეს. აღსანიშნავია, რომ ამ საბუთის შესახებ დავით აღმაშენებელი საგანგებოდ აღნიშნავს „თვთ ჴელითა ჩემითა დამინერია“-ო, გარდა იმისა, რომ იგი (შეწირულება) სხვა „ნიშნითაც“ (საბუთით) ყოფილა გაფორმებული. აქ, ან ორი საბუთის არსებობა უნდა ვიგულისხმოთ ამ ასი დრაჰკანის შესახებ, რომელთაგან ერთს „ნიშანი“ ეწოდებოდა, ხოლო მეორე, დავით აღმაშენებლის ხელით ყოფილა ცალკე დანერილი, ან იმ „ნიშანს“ დართული ჰქონია დავით მეფის დამტკიცება-ხელრთულობა და იგი უნდა ვიგულისხმოთ სიტყვებში „ჴელითა ჩემითა დამინერია“.

როგორც ჩანს, უფრო უკანასკნელი ვარაუდი უნდა მივიღოთ და ანდერძის ტექსტში აქ ვიგულისხმოთ ისეთი საბუთის („ნიშანი“) არსებობა ასი დრაჰკანის მონასტრისათვის გამოყოფის შესახებ, რომელსაც დავით აღმაშენებლის საკუთარი ხელრთულობა ახლდა⁸⁷.

მაგრამ, დავუბრუნდეთ მონასტრის იმ სამ „ტფილისურ“ საბუთს, რომელთა შესახებ ზემოთ აღვნიშნეთ. ანდერძის ტექსტიდან არ ჩანს თუ რას შეეხებოდა კონკრეტულად ეს საბუთები და ქალაქში არსებული მონასტრის კუთვნილი ქონებიდან თუ რას მოიცავდნენ ისინი. იქნებ სხვა საბუთების მონაცემები დაგვეხმაროს ამის გარკვევაში.

მართლაც, გიორგი III-ის 1170 წლის სიგელში ერთგან აღნიშნულია, რომ

⁸⁷ დავით აღმაშენებლის შიომღვიმისადმი ანდერძის ეს ადგილი, საბუთის აღნიშნულ ტერმინ „ნიშანი“ შემოსულის თარიღის გარკვევასთან დაკავშირებით, საგანგებოდ განიხილა ივ. ჯავახიშვილმა (იხ. მისი, ქართული სიგელთა-მოცოდნობა, გვ. 51).

შიომღვიმის მონასტერს „ეგრეთვე ქალაქს, რომელნი ქულბაგნი აქუან: ხუთი სპარსობითგანვე და ოთხნი, რომელ უკანის მოუსყიდინ და შემოუწირვან, თავისუფალნი და უხარჯონია საამიროისა, საამიდოისა, სარაისოისა, სამუსტასიბოისა და ყოვლისა სანუკერისაგან“ (ქისკ, I, N 11:38-52). მაშასადამე, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ დავით აღმაშენებლის ანდერძის ტექსტში დამონმებული „ტფილისური“ საბუთები შეეხებოდა ქალაქში არსებულ მონასტრის ქულბაგებს — სავაჭრო დუქნებს; ერთი — ხუთ „ქულბაგს“, რომელიც სპარათა (არაბთა) ბატონობის დროსაც („სპარსობითგანვე“) ჰქონებოდათ; მეორე — ოთხ „ქულბაგს“, რომელიც ამის შემდეგ („უკანის“) „მოუსყიდინ“ (დავით აღმაშენებელს) და „შემოუწირვან“ მონასტრისათვის; ხოლო მესამე საბუთის რაობა, რომელიც დავით აღმაშენებლის კიდევ სხვა შეწირულებას შეეხებოდა, გიორგი III-ის 1170 წლის სიგელის ცნობის მიხედვით გაურკვეველია.

მაგრამ მის გარკვევაში გვშველის ისევ დავით აღმაშენებლის შიომღვიმისადმი ანდერძის ტექსტი, სადაც ეს ქულბაგებიც არის დასახელებული შემდეგ კონტექსტში: „სხუაჲ — ნაბჭობი და ქულბაგთაჲ და საზეთეთაჲ და ნისქვილთაჲ ყოველი შესამოსლად განეყოფოდის“ (სტრქ. 70-71). მაშასადამე, სასამართლო განხილვის გადასახადი, ქულბაგთა, ზეთსახდელების და ნისქვილთა ბაჟი შესამოსლად უნდა გამოყოფილიყო და როგორც ჩანს, მესამე „ტფილისური“ საბუთიც ამის შესახებ იყო შედგენილი.

9.2. შიომღვიმისადმი ანდერძის ტექსტში დამონმებულია საბუთი დავით აღმაშენებლის მიერ მონასტრისათვის ცვილის შეწირვისა: „*ცვლი, ვითა გამიჩენენიან(!) ვაჭართა ზედა ჟამად-ჟამადი, იგი ამსახურონ*“ (სტრქ. 65-66), ე.ი. ცვილით მონასტრის მომარაგება ვაჭართა გარკვეული ნაწილისათვის ყოფილა შეწერილი.

საინტერესოა, რომ ეკლესია-მონასტრებისათვის საჭირო აუარებელი ცვილის ერთი ნაწილით მათი მომარაგება სწორედ ვაჭრებს ჰქონდათ ტრადიციულად შეწერილ-დაკისრებული. მაგალითად, ჭიაბერ მანდატურთუხუცესისა და ამირსპასალარის 1189 წლის ცნობილ დაწერილში შიომღვიმისადმი, რომლითაც იგი ჟონოვნელ მიხითარაისძეებს, როგორც ჩანს, ვაჭრებს, სწირავს მონასტერს, აღნიშნულია: „*ვითა სადაცა სხუაგან შემოწირულნი ვაჭარნი თქუენნი (შიომღვიმის მოწასტრისა) ყოვლისა მავნებელისაგან შეუვალნი და ნებიერნი სხენან, ეგრეთვე ესენი (დავითის შვილნი ოქრაი, მახარაი, ბრაჭი და იოვანე მიხითარაისძენი) სხდენ. და ყოველთა წელიწადსა ამას ცუინსა მოგართუმიდენ თხუთმეტსა ლიტრასა*“ (ქისკ, I, N 19:38-41).

ანდერძის ტექსტზე დაკვირვება ცხადყოფს, რომ დავით აღმაშენებლის შეწირულებათა ერთი ნაწილი მთლიანად მონასტერს ეკუთვნის (მათში შედის, ძირითადად, ძველ შეწირულებათა განახლება და მათ შესახებ არსებული საბუთების დამტკიცება), ხოლო მეორე ნაწილი — საკუთრივ მის მიერ აშე-

ნებულ ღმრთისმშობლის ეკლესიას. რაც შეეხება საბუთს ვაჭართა მიერ „ჟამად-ჟამადი“ მონასტრისათვის ცვილის „მსახურების“ შესახებ, იგი, როგორც ჩანს, საერთო სამონასტრო შენირულების საბუთი იყო, რადგან, მის შესახებ აღნიშნულია „ვითა გამიჩენენიან“-ო, ე.ი. ადრევე, 1124 წლამდე, შიომღვიმისადმი ანდერძის შედგენამდე ფაქტს გადმოსცემს.

ამდენად, გვაქვს საფუძველი ვივარაუდოთ, რომ შიომღვიმის მონასტერს მოეპოვებოდა საბუთი დავით აღმაშენებლის მიერ მონასტრისათვის ცვილის შენირვის (ვაჭრების მიერ „ჟამადი-ჟამად“ სამსახურად მისი გამოღების) შესახებ, რომელსაც იგი იმონშებს მისსავე ანდერძში ამ მონასტრისადმი.

9.3. დავით აღმაშენებლის შიომღვიმისადმი ანდერძში დასტურდება ფაქტი მეფის მიერ მონასტრისათვის, უფრო ზუსტად მონასტერთან არსებული სოხასტერისათვის, მიწის შენირვის და, შესაბამისად, ამის შესახებ არსებული საბუთის დამონშებაზე.

არ შეიძლება საგანგებო ყურადღება არ მიიქციოს იმან, რომ დავით აღმაშენებლის ანდერძში შიომღვიმისადმი, რომლითაც იგი დიდძალ ქონებას სწირავს, ან ძველი საბუთების დამონშებით ადრევე შენირულს განუახლებს მონასტერს, მიწის, სოფლის, ადგილის ან სხვა უძრავი ქონების შენირვის შესახებ საერთოდ არ არის აღნიშნული. ამის შესახებ აქ მოკლედ აღვნიშნავთ, რომ ამის მიზეზი უნდა იყოს ყოველი ასეთი შენირულების შესახებ ცალკე საბუთის შედგენა. მართლაც, მეფის მიერ მონასტრისადმი ასეთ შენირულებებს (მიწის, სოფლის ან სხვა უძრავი ქონების შენირვას) რომ ადგილი ჰქონდა, ამას მოწმობს გიორგი III-ის 1170 წლის სიგლის ერთი ადგილი, რომელსაც ქვემოთ განვიხილავთ, ხოლო აქ აღვნიშნავთ მიწის შენირულების იმ ერთადერთი საბუთის შესახებ, რომელსაც თვითონვე იმონშებს დავით აღმაშენებელი შიომღვიმისადმი ანდერძის ტექსტში:

„მე ხუდაბუნი შემინირავს მუხრანს ნმიდისა სვმეონ საკრველთმოქმედისადა, რომელმან სამისა დღისა მკუდარი აღმადგინა“ (სტრქ. 97-98), აღნიშნულია ანდერძში ერთგან. ვიცით, რომ წმ. სვმეონ საკრველთმოქმედის სახელზე შიომღვიმის მონასტრის სოხასტერი, ანუ „სადაყუდებულო“ იყო აგებული, რომლისთვისაც არსენი ბერს საგანგებო განაწესი შეუდგენია (აქვე, 8.3.) და დავით აღმაშენებელსაც მუხრანში მისთვის ხუდაბუნი (ყანა, სახნავ-სათესი მიწა) შეუწირავს.

ანდერძის ტექსტიდან, თითქოს, მაინცდამაინც არ ჩანს ეს ხუდაბუნი ადრევე შესწირა დავით აღმაშენებელმა შიომღვიმის სოხასტერს და აქ მხოლოდ ამის შესახებ საბუთის დამონშებასთან გვაქვს საქმე, თუ იგი ამ ანდერძით ადგენს ამ შენირულებასაც. მაგრამ, რადგან ანდერძის ტექსტში აღნიშნულია, რომ წმ. სვმეონ საკრველთმოქმედმა „სამისა დღისა მკუდარი აღმადგინა“-ო, ე.ი. აღნიშნულია ადრე, ანდერძის შედგენამდე მომხდარი ფაქტი, უნდა ვივარაუდოთ, რომ სამაგიერო სამადლობელი შენირულებაც ადრევე

იენებოდა გაღებული და ანდერძის ტექსტის ამ ადგილასაც ამის შესახებ საბუთის დამონმება იგულისხმება.

როგორც ჩანს, „მუხრანს წმ. სვმონ საკრველთმოქმედისადა“ ხუდაბუნის შენიშვნა დაკავშირებულია დავით აღმაშენებლის ცხოვრების იმ ეპიზოდთან, რომლის შესახებ მისი ისტორიკოსი მოგვითხრობს შემდეგს: „ნადირთა დევნასა შინა ოდესმე მუხნარს წარეცა ცხენი, და ესეოდენ შეიმუსრა, რომელ სამ დღე ყოვლად უსულოდ მდებარე იყო უძრავად, სამშენველისაგან ოდენ საცნაურ ცოცხლად. და შემდგომად სამ[ისა] დღ[ისა] ნამტკნარსა სისხლისასა აღმო-მყრელსა მოექცა სული და სიტყუაჲ, და ძლითა აღდგა ცოცხალი“⁸⁸.

მართალია, ისტორიკოსს არა აქვს აღნიშნული თუ როდის მოხდა ეს, რომ ამის მიხედვით შესაძლებელი იყოს საბუთის დათარიღებაც, მაგრამ, რადგან ეს ფაქტი მეფის სასწაულით გადარჩენის ეპიზოდებს შორის ყველაზე წინ, პირველად არის მოთხრობილი, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ იგი უფრო მისი ახალგაზრდობის დროის ამბავს გადმოგვცემს. ყოველ შემთხვევაში, ანდერძის ტექსტში გადმოცემული თხრობის მიხედვით ისეთი სურათი ჩანს, რომ მეფეს ეს უნდა შემთხვეოდა შიომღვიმეში ღმრთისმშობლის ტაძრის მშენებლობის დაწყებამდე, ე.ი. მის მიერ მონასტრის ძაგანისაგან გამოთავისუფლებამდე, ანუ მეფის მიერ ძაგანის შეპყრობამდე შიომღვიმის მონასტერში, რასაც ადგილი ჰქონდა მეფის მიერ 1103 წელს ზედაზნის ციხის აღების შემდეგ⁸⁹. მაშასადამე, დავით აღმაშენებლის შიომღვიმისადმი ანდერძში დამონმებული მისივე საბუთი მუხრანს წმ. სვმონ საკრველთმოქმედისადმი ხუდაბუნის შენიშვნის შესახებ შეიძლება 1103 წლის ახლო დროით დავათარილოთ.

9.4. ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ გიორგი III-ის 1170 წლის სიგელს დაუცავს ცნობა დავით აღმაშენებლის მიერ შიომღვიმისადმი მიწის შენიშვნის და, მაშასადამე, ამის შესახებ საბუთის არსებობის შესახებ. „*მანგლისევეს — ბორცუისჯუარი, ძუელადვე მღვიმისაი, ლიპარიტეთგან წაღებული, ან ახლად პაპისა ჩემისა დიდისა მეფისა დავითისაგან შემოწირული*“ (ქისკ, I, N11:32-35), აღნიშნულია ამ საბუთში. მაშასადამე, ამ სიგელში ასეთი ამბავია გადმოცემული: ბორცუისჯუარი „ძუელადვე“ მღვიმის საკუთრება ყოფილა. როდის გახდა ის მღვიმის საკუთრება ეს ჩვენთვის ცნობილია, რადგან არსებობს ბაგრატ IV-ის 1057 წლის სიგელი, რომლითაც იგი შიომღვიმის მონასტერს („*ღაერასა მღვიმისასა*“) სამუდამო მფლობელობაში სწირავს „ადგილს ბორცუისჯუარს“ (ქისკ, I, N4). ეს ბორცუისჯუარი „*ლიპარიტა*“, ანუ ბაღვაშთა სამფლობელოში არსებულა (უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ბაგრატ IV-ის მიერ სიგელის გაცემის დროისათვის — ყოფილ სამ-

⁸⁸ ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გვ.361B-21; ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკლეა, ლექსიკონი და საძიებლები დავითო მზექლა შანიძემ („ქართული საისტორიო მწერლობის ძეგლები“, IX; საქართველოს ისტორიის წყაროები, 62), თბ., 1992, გვ. 221B-16.

⁸⁹ რ. მეტრეველი, დავით IV აღმაშენებელი, გვ. 100-101.

ფლობელოში). ამის მაჩვენებელია ის, რომ ამ საბუთს სულ სამი პირი ურთავს ხელრთულობა-დამტკიცებას და, მეფესა და კათალიკოსთან ერთად, ეს მესამე პირია ივანე ძე ლიპარიტ ერისთავთა ერისთავისა, ან უკვე დამცრობილი, რომელიც თავისთავს მხოლოდ სახელით იხსენიებს, რაიმე ტიტულის ან ნოდების გარეშე, თანაც ორგზის სიმდაბლის ფორმულით („მინასა მეფობისა მათისა“, „მონისა მათისაგან“ — ბაგრატ IV-ისა; ქისკ, I, N4:59-65).

შემდეგში ამ ბორცისჯუარს ბაღვაშები ისევ დაპატრონებიან, იგი „ლიპარიტეთგან ნაღებულა“ და მათი დამარცხებისა და დამხობის შემდეგ დავით აღმაშენებელს შიომღვიმის მონასტრისათვის „ახლად“ შეუწირავს, რაც, ცხადია, სათანადო საბუთით გაფორმდებოდა. ბაღვაშთა დამხობას და საქართველოდან მათი უკანასკნელი წარმომადგენლის დავით აღმაშენებლის მიერ განდევნას ადგილი ჰქონდა 1097 წელს⁹⁰ და ამიტომ, მათ სამფლობელოთა ნაწილის (ბორცუისჯუარის) შიომღვიმისათვის გადაცემას ამ წლის ახლო დროს ექნებოდა ადგილი და საბუთიც ამის შესახებ ამ დროით შეიძლება დათარიღდეს.

მაშასადამე, დავით აღმაშენებელს შიომღვიმის მონასტრისათვის უძრავი ქონებაც შეუწირავს, რამაც ასახვა ვერ ჰპოვა მის ანდერძში. ეს ფაქტი იმის საილუსტრაციოდაც გამოდგება, თუ როგორ იცვლებოდა დროთა განმავლობაში (ამ შემთხვევაში სულ ნახევარი საუკუნის მანძილზე) მონასტრის მფლობელობა ამათუ იმ სოფელზე, ან ადგილზე. ამიტომ, მართალია, გიორგი III-ის 1170 წლის სიგელში აღნიშნულია, რომ „ცხირეთს — ცხევერი და გავაზელნი წმიდისა შიოს ოქროითა და ვერცხლითა მონასყიდი ფავენელთა და ტბელთაგან“-ო, მაგრამ ეს ჯერ კიდევ არ ნიშნავს, რომ ეს სოფლები შიომღვიმის მონასტერმა მაინცდამაინც მათ დროს (X ს.) მოიპოვა პირველად. ამდენად, ეს ფაქტიც ზემოთწარმოდგენილ ვარაუდს ამ სოფლების მონასტრისათვის ჯერ კიდევ „უძველეს“ დროს, ფარსმან მეფის მიერ „მინიჭების“ შესაძლებლობის შესახებ (აქვე, 1.1) მეტ საფუძვლიანობას სძენს.

თუ ყოველივე ზემოაღნიშნულს შევაჯამებთ, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ დავით აღმაშენებლის შიომღვიმისადმი ანდერძში, მონასტრისადმი სხვადასხვა დროს სხვადასხვა ხელისუფალთა მიერ გაცემული შეწირულობების განახლება-დამტკიცებისას, იგულისხმება შემდეგი ძველი ქართული საბუთების დამოწმება, რომლებიც, სავარაუდოდ განსაზღვრული მათი თარიღების მიხედვით, ასე დალაგდებიან:

1. დანერილი მღვიმის კრებულისა ევაგრე მთავრისაგან სოფელ სხალტბის მოსყიდულობისა. VI ს-ის II ნახ.
2. დანერილი მღვიმის კრებულისა ევაგრე მთავრისაგან გოროვანის მოსყიდულობისა. VI ს-ის II ნახ.
3. დანერილი ევაგრე მთავრისა ციხედიდის აგარის შიომღვიმისადმი შეწირულებისა. VI ს-ის II ნახ.
4. სიგელი ფარსმან მეფისა ოთხი სოფლის შიომღვიმისადმი „მინიჭებისა“.

⁹⁰ ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. II, თბ., 1983, გვ. 195.

VI ს-ის II ნახ.

5. „ძუჭლი სიგელი შეუვალობისაჲ ცხუართათჳს უსაბანჯრობისაჲ“. VI-VII სს. (?).
6. სიგელი მუხრანს შიომღვიმის მონასტრის საფურეს არსებობისა („ქანდაური სიგელი“). VI-VII სს. (?).
7. ანდერძი წმ. შიოსი. VII ს. დასაწყ.
8. დაწერილი სტეფანოზ მთავრისა შიომღვიმისადმი ორი დაბის შეწირულებისა. VII ს-ის დასაწყ.
9. „პროარტაკი“ სტეფანოზ მთავრისა ქართლის ეკლესიათაგან „ხარკის მიწდისა“. VII ს-ის დასაწყ.
10. დაწერილი (ფავენელისა?) შიომღვიმისადმი სოფლების შეწირვისა. IX ს.
11. „ძუჭლი სიგელი“ (კახთა მეფეებისა?) ზედაზნის ციხისა და მუხრანის ძაგანის სახლისათვის გადაცემისა.
12. სიგელი (კახთა მეფეებისა?) „მთასა ციხე მარანის“ და სოფელ მატურის შიომღვიმისადმი ბოძებისა.
13. ნიშანი შიომღვიმის მონასტრის კუთვნილი ხუთი ქულბაგისა სპარსობითგან ტფილისს.
14. დაწერილი ადარნესე ჰერთა პატრიკისა შიომღვიმისადმი თრიალეთს სოფელ ბჭითის შეწირულებისა. X ს-ის II ნახ.
15. დაწერილი ჯოჯიკ მთავრისა შიომღვიმისადმი აგარის შეწირულებისა. 979-1036.
16. სიგელი კვირიკე III კახთა მეფისა შიომღვიმისადმი სოფელ დაოთის შეწირულებისა. 1009-1037.
17. ჯელი მელქიზედექ ქართლის კათალიკოსისა შიომღვიმისადმი. 1012-1030, 1039-1045.
18. ჯელი ოქროპირ ქართლის კათალიკოსისა შიომღვიმისადმი. 1031-1039, 1045-1049.
19. დაწერილი ხახუილაგისა შიომღვიმისადმი ალაჭინის შეწირულებისა. XI ს-ის 30-იანი წლები.
20. დაწერილი გოდერძი ერისთავთა ერისთავისა შიომღვიმისადმი ივანწმიდის შეწირულებისა. XI ს-ის 40-იანი წლები.
21. სიგელი ბაგრატ IV-ისა შიომღვიმისადმი „ადგილი ბორცუისჯუარის“ შეწირულებისა. 1057.
22. ჯელი გაბრიელ ქართლის კათალიკოსისა შიომღვიმისადმი. 1065-1080.
23. სიგელი გიორგი II-ისა შიომღვიმისადმი მონასტრის კუთვნილი სამფლობელოების დამტკიცებისა. 1073.
24. სიგელი გიორგი II-ისა ზედაზნის ციხისა და მუხრანის ძაგანის სახლისთვის დროებით მფლობელობაში გადაცემისა. 1085-1089.
25. სიგელი დავით აღმაშენებლისა შიომღვიმისადმი ბორცუისჯუარის შეწირულებისა. 1097 წლის ახლო.

26. სიგელი დავით აღმაშენებლისა შიომღვიმის სოხასტერიისათვის მუხრანს ხუდაბუნის შეწირვისა. 1103 წლის ახლო.
27. დანერილი იოვანე ქართლის კათალიკოსისა შიომღვიმის სამფლობელოების „სასჯულო“ შემოსავლის ღმრთისმშობლის ეკლესიის ზეთად მოხმარებისა. XII ს-ის I მეოთხედი.
28. განაჩენი არსენი ბერისა შიომღვიმის სოხასტერის შესახებ. XII ს-ის I მეოთხედი.
29. განაჩენი არსენი ბერისა შიომღვიმეში კვირას ღამისთევის დაწესებისა. XII ს-ის I მეოთხედი.
30. დანერილი მთავარმამა მემღვიმე თევდორესი შიომღვიმისათვის სოფლების შესყიდვისა. XI ს-ის 80-იანი წლები - XII ს-ის I მეოთხედი.
31. სიგელი დავით აღმაშენებლისა შიომღვიმისადმი ვაჭართა მიერ „ჟამადი-ჟამად“ ცვილის შეწირვისა. XII ს-ის I მეოთხედი.
32. ნიშანი შიომღვიმის კუთვნილი ქულბაგებისა ტფილისს, რომლებიც მონასტერს „ან უყიდა“. 1122-1124.
33. ნიშანი შიომღვიმის კუთვნილი ოთხი ქულბაგისა ტფილისს, რომლებიც დავით აღმაშენებლის „მოსყიდულია“ და შეწირულული მონასტრისათვის. 1122-1124.
34. ნიშანი ტფილისს მონასტრის ნაბჭობის, ქულბაგთა, საზეთეთა და წისქვილთა ბაჟის შესამოსლად მოხმარებისა. 1122-1124.
35. ნიშანი დავით აღმაშენებლისა ასი დრაჰკანის შიომღვიმის მონასტრის მღვდელთა და მგალობელთათვის განწესების შესახებ. 1122-1124.

როგორც ვხედავთ, დავით აღმაშენებლის ანდერძში შიომღვიმისადმი დამონმებული აღმოჩნდა VI-XII სს. ძველი ქართული საბუთების საკმაოდ დიდი რაოდენობა. მათი ერთი ნაწილის რაობის დადგენა შესაძლებელი გახდა, როგორც თვით ანდერძის ტექსტის, ისე სხვა წერილობითი წყაროების ცნობების მოშველიებით. ამ საბუთთაგან ზოგიერთი ზუსტად თარიღდება, ხოლო ზოგიერთის მხოლოდ დაახლოებითი თარიღი განისაზღვრა; ორ საბუთს თვითონვე ახლავს თარიღი ტექსტშივე მათი აღნიშვნით.

ანდერძის ტექსტში დამონმებული 35 საგარაუდო საბუთიდან (არ არის გამორიცხული, რომ მასში კიდევ სხვა საბუთებზე მინიშნებებიც დადასტურდეს) ჩვენამდე, სამწუხაროდ, მხოლოდ ორმა მოაღწია (საბედნიეროდ, ორივემ, მართალია, ნაკლული, მაგრამ მაინც დედნის სახით); ერთია, ბაგრატ IV-ის 1057 წლის სიგელი შიომღვიმისადმი (ქისკ, I, N4) და მეორეა — გიორგი II-ის 1073 წლის სიგელი შიომღვიმისადმი (ქისკ, I, N6). გარდა ამისა, ორი თუ სამი საბუთის ტექსტის ფრაგმენტი შეიძლება ვივარაუდოთ XIII ს-ის II ნახევრის „ერთიანი სიგელის“, ე.წ. ფავნელის დანერილის სხვადასხვა ადგილას (ქისკ, I, N1).

ამდენად, ანდერძის ტექსტში დამონმებული საბუთების გამოყოფით კიდევ ერთხელ გახდა ცხადი, თუ ადრეული პერიოდის ძველი ქართული საბუთების

რამდენად მცირე ნაწილმა მოაღწია ჩვენამდე. საინტერესოა, რომ ერთი მონასტრის მარტო ამ ერთ საბუთში VI-XII სს. 35 საბუთი დადასტურდა, მაშინ როდესაც მთლიანად XI-XIII სს-დან ჩვენამდე მხოლოდ 46 საბუთია მოღწეული.

აქ წარმოდგენილი მასალიდან და მასთან დაკავშირებული საკითხების განხილვიდან სხვა რიგის დასკვნებსაც ვღებულობთ: თვალნათლივ ჩანს, თუ რამდენად მოწესრიგებულია სახელმწიფოში სამართლებრივი სისტემა — მეფის ყოველი შენიშვნა, მის მიერ გაცემული განკარგულება მთლიანად არსებულ საბუთებს, უკვე მანამდე მიღებული გადაწყვეტილებებს ეყრდნობა და არ არის დაფუძნებული მხოლოდ მის პირად ნებასა, ან სურვილზე, მიუხედავად იმისა, რომ იგი ქვეყნის თვითმპყრობელია და ერთპიროვნული მმართველი.

ამით და ასევე სამართლებრივი საბუთების შედგენის ხანგრძლივი ტრადიციითაა განპირობებული, რომ ანდერძში დამონმებული საბუთები, რაც უკვე თავისთავად მაღალი სამართლებრივი დონის მაჩვენებელია, დაჯგუფებულია გარკვეული სისტემის მიხედვით, თემატურად: ა. „სიგელნი მთავართაჲ ვიეთმე“, ბ. „მამათაჲ და პაპათა სიგელნი“, გ. „სიგელნი მეფეთა შენიშულთა“, დ. „ველნი ქართლისა კათალიკოზთაჲ“ და სხვ.

II.

1. ყველაზე ადრეული დამონება დავით აღმაშენებლის ანდერძისა შიომღვიმისადმი, ამაჟამად ცნობილი საისტორიო წყაროებიდან, ცნობილია მისი შვილიშვილის გიორგი III-ის 1170 წლის სიგელში. ჩვენ არ ვიცით ამ მხრივ რა ვითარება იყო დავით აღმაშენებლის ძის დემეტრე I-ის საბუთებში, რადგან არც ერთ მის სიგელს ჩვენამდე არ მოუღწევია, თუმცა საერთოდ დემეტრე I-ის საბუთების არსებობა უეჭველია, რადგან ორი, თუ სამი მათგანი დამონმებულია მისი შვილის გიორგი III-ის 1170 წლის ზემოდასახელებულ სიგელში.

მასში აღნიშნულია, რომ „მოვიდეს ჩუენ წინაშე წმიდანი მამანი უდაბნოისა დიდისა მღუიმისანი“ და სხვა საბუთებს შორის „მოიხუნეს სიგელნი... მამისა ჩუენისა დემეტრე მეფისანი“-ო (ქისკ, I, N 11:4-7), ან კიდევ, „ჩუენ ვისმინეთ ჰაჯაი მათი და მოვსენბაი. და მამისა ჩუენისა ბრძანებანი და სიგელნი ამითა ჩუენითა სიგლითა გაგუიახლებიან“-ო (ქისკ, I, N 11:15-17). ხოლო უფრო ქვემოთ, კონკრეტულადაა აღნიშნული თუ რას შეეხებოდა ამ სიგელთაგან ზოგიერთი: „ხორვაი — მამისა ჩემისა ნაბოძვარი სამღუიმოდ“ (ქისკ, I, N 11:27-28), ან „წყალშატროანი, ვითარად მამასა ჩემსა მოუცვალეზა, იგი ჩუენ მოგუჴსენეზა“ (ქისკ, I, N 11:64-65), ან კიდევ, „რაოდენ ქანდაი მონადირეთა სადგომად მოცვალა მამამან ჩუენმან, მეფემან დემეტრე, მღუიმისაგან და ნაცვალი ჩუენ მოვაჴსენოთ წმიდასა მამასა შიოს“-ო (ქისკ, I, N 11:91-93) და სხვ.

ერთი სიტყვით, დემეტრე I-ის სიგელები გაცემული ყოფილა შიომღვიმის მონასტრის კუთვნილი სამფლობელოების — *ხორეაის*, *წყალშატროანის* და *ქანდაის* შესახებ. არც ერთი მათგანი დავით აღმაშენებლის ანდერძის ტექსტში კონკრეტულად დასახელებული არ არის და ამიტომ, ძნელია, გადაჭრით ითქვას

დემეტრე I-ის სიგელებში დავით აღმაშენებლის ანდერძი დამონმებული იყო თუ არა. ამდენად, ფაქტია, რომ ამ ანდერძის პირველი დამონმება ამჟამად ცნობილია გიორგი III-ის 1170 წლის სიგელში შიომღვიმისადმი. კერძოდ, აქ აღნიშნულია:

„პირველად — თუით წმიდაი იგი უდაბნოი მღუიმი, ვითა ყოვლითურთ უწყინარი ყოფილა და თავისუფალი ყოვლისა წყენისაგან, ეგრევე იყოს, ვითა თუით პაპისა ჩუენისა ანდერძსა სწერია; ნუმცა-ვის უკადრებია მას ზედა სიტყუისა შემოღებაი და ცილობა“ (ქისკ, I, N11:18-21).

სიგლის დამწერს, მეფის მნიგნობარს („ველითა მნიგნობრისა ჩუენისა“) დანგა ბრუტაისძეს ზემოთმოყვანილ ნაწყვეტში წარმოდგენილი ფორმულის — „ყოვლითურთ უწყინარი და თავისუფალი ყოვლისა წყენისაგან“, საფუძვლად აუღია ანდერძის ორ სხვადასხვა ადგილას აღნიშნული დაახლოებით ანალოგიური გამოთქმები: „ნასყიდი მონასტრისაგან ყოველი უბეგროდ, უბაჟოდ და უწყენლად კულა მომიწსენებია წმიდისა მამისა შიოსათვს“ (სტრქ. 52-53) და „ხუთი ათასი ცხუარი მონასტრისაჲ...უსაბანჯროდ, უბაჟოდ და უწყენლად დგეს და იარებოდეს ჩუენსა ჭამბარსა გუერდით“ (სტრქ. 75-76).

რადგანაც ეს ფორმულები პირველად ამ ორ საბუთშია, ხოლო შემდეგ ხშირად დასტურდება ქართულ ისტორიულ საბუთებში (იხ. ქისკ, I, საძიებლები: „უწყინარი“ და „წყენა“), შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ დანგა ბრუტაისძე იცნობდა დავით აღმაშენებლის ანდერძის ტექსტს და მისგან გადმოიღო ისინი.

2. ამჟამად ცნობილი შემდგომი საბუთი, რომელშიც დავით აღმაშენებლის შიომღვიმისადმი ანდერძია დამონმებული, XIII ს-ის 20-იანი წლებით თარიღდება. სამწუხაროდ, ეს საბუთი, „ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსის“ I ტომში — IX-XIII სს. ქართული საბუთების ბოლო აკადემიურ პუბლიკაციაში, ჩართული არ არის⁹¹.

საბუთის ტექსტში დავით აღმაშენებლის ანდერძი შიომღვიმისადმი ორჯერაა დამონმებული (ერთგან, სხვა საბუთებთან ერთად — „დიდისა დავითისა ანდერძი და სიგლები“). პირველად, იგი დამონმებულია მონასტრის სტატუსის განსაზღვრასთან, უფრო სწორად, უკვე არსებულის დამტკიცებასთან დაკავშირებით.

კერძოდ, *არსენი ქართლის კათალიკოსის ხელრთულობაში აღნიშნულია, რომ როგორც „დიდისა და მეფეთა შორის სანატრელისა დავითის ანდერძში... სწერია გაჩენითავე — მნიგნობართუხუცესი ვაზირი მონაზონი ჯდეს“* მოურავად მღუიმისა, და „მამაი მემღუიმი სულიერთა საქმეთა მათთა“ განაგებდესო. ანდერძში ეს ადგილი ასეა გადმოცემული: „ან სკემონ ბედიელ-ალავერდელისა იყოს შევედრებულ. რაცა საქმე და საურავი მათი იყოს, იგი იყვოფოდის, რომელსა ჩუენ ვერ მივინინეთ. და შემდგომად მისსა, თუ მისსა ადგილსა, ამითვე ნესითა სხუაჲ მნიგნობართუხუცესი იყოს, იგი იურვოდის“ (სტრქ. 123-126).

ანდერძის ტექსტში კიდევ ერთხელ არის აღნიშნული მნიგნობარ-

⁹¹ საბუთის პუბლიკაცია იხ. აქვე, დამატება II.

თუხუცესისა და შიომღვიმის მონასტრის ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ. კერძოდ, ტექსტის ბოლოს, იქ სადაც ანდერძის დამრღვევთა — „შეცვალებად მოურევთა“ წყევლაა გადმოცემული, ნათქვამია, რომ „გარეშე მონაზუნისა მნიგნობართუხუცესისა სასაურაობასა ვინმე იკადრებდეს“, ღმერთმა თავისი რისხვა მიანიოსო.

საეკლესიო კრების დადგენილების ტექსტში, უფრო ზუსტად, არსენი კათალიკოსის ხელრთულობაში (რომელიც, როგორც წესი, საბუთის ძირითადი, ვრცელი და დანერილებითი დადგენილების მოკლედ გადმოცემაა), უფრო მკაფიოდ არის განსაზღვრული მნიგნობართუხუცესისა და მონასტრის წინამძღვრის ფუნქციები, ვიდრე ეს დავით აღმაშენებლის შიომღვიმისადმი ანდერძის ტექსტშია.

კერძოდ, საბუთის მიხედვით, მნიგნობართუხუცესი მონასტრის მეურვეა, „მნიგნობართუხუცესი ვაზირი მონაზონი ჯდეს“, ე.ი. იგი სასამართლო ფუნქციას ახორციელებს, ხოლო „მამაჲ მემღუიმე სულიერთა საქმეთა მათთა [განაგებდეს]“, ე.ი. მას მონასტრის სასულიერო საქმეების წარმართვა ეკისრება. როგორც ვხედავთ, ანდერძისა და საბუთის დადგენილებები ერთ რამეში — მონასტრის მიმართ მნიგნობართუხუცესის ფუნქციის განსაზღვრაში, ერთმანეთს ემთხვევა, ხოლო საბუთი აკონკრეტებს წინამძღვრის ფუნქციას — მის მიერ მხოლოდ „სულიერთა საქმეთა“ ხელმძღვანელობა.

მეორედ, როგორც აღვნიშნეთ, განჩინებაში ანდერძი დამონმებულია სხვა სიგელებთან ერთად ტექსტის კრულობით ნაწილში, რომელიც ანდერძის შესაბამისი ადგილის შემოკლებული გადმოცემაა.

აღსანიშნავია, რომ არსენი კათალიკოსის ხელრთულობაში თითქმის სიტყვა-სიტყვით მეორდება ადგილები ანდერძის ტექსტიდან, რაც, ცხადია, მის მიერ ანდერძის გაცნობის მაჩვენებელია:

ანდერძი:

1 „და ამისთვის, რომელ მიპროხსა მო-
ანჭებდეს ქართლისა კათალიკოზი, ჩემსა ე-
ლესიასა შინა სახელი მისი მოიწესებოდეს
პირველთა თანა მღდელისაგან“ (სტრქ. 60-
62).

2 „მღვქმსა თანა არცა ვის აწ უც
საქმე თუნიერ ლოცვისა და შეწირვისა“ (სტრქ.
122). „არცა ქართლისა კათალიკოზისა საქმე
არს მღვქმსა ზედა, არცა ვის სხვსა
ეპისკოპოსისა“ (სტრქ. 127).

3. როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, შიომღვიმის მონასტერს „ძუელით-
გან“ ჰქონია „სიგელი შეუვალობისაჲ ცხუართათჳს“, რომელიც დამონმებულია
დავით აღმაშენებლის ანდერძში (სტრქ. 73). თავის მხრივ დავით აღმაშენებელი

განჩინება:

1 „უკეთუ ჩუენ მათნი მოღუაწენი ვი-
უენთ, სახელსა ჩუენსა მოიწესებდენ, პირ-
ველთა თანა მღდელისაგან მოიწესებდენ“.

2. „არა უც საქმე მღუიქმსა თანა
არცა ქართლისა კათალიკოზთა, თუნიერ
ლოცვისა და კურთხევისაგან, [არცა მთავარ]ე-
პისკოპოზთა, არცა ვის სხუასა ეპისკოპოზსა“.

ანდერძის ტექსტით ადგენს, რომ მის მიერ შენირული სამი ათასი ცხვარი, უკვე არსებულ ორი ათას ცხვართან ერთად, ე.ი. „ხუთი ათასი ცხვარი, თუთ სასეფოჲსა მონასტრისაჲ და მათთა მეცხოვრეთაჲ, უსაბანჯროდ, უბაჟოდ და უწყენლად დგეს და იარებოდის ჩუენსა ჭამბარსა გუერდით“ (სტრქ. 75-77).

ვფიქრობთ, დავით აღმაშენებლის შიომღვიმისადმი ანდერძის ეს ადგილი („ძუელ“, მანამდელ სიგელებთან ერთად) უნდა იგულისხმებოდეს და იგი უნდა იყოს დამონმებული ერისთავთა ერისთავის, ქართლის ერისთავის გრიგოლ სურამელის დაწერილში შიომღვიმისადმი, რომელიც თარიღდება 1247-1250 წწ. და რომელიც მას შეუდგენია მეოთხედ მიმავალს „წარმართთა თათართა შიგან ქრისტეს სჯულისა და ერისა და ეკლესიისა დაცუისათვის“ (ქისკ, I, N 27, გვ. 122:6-7).

ნიშანდობლივია, რომ გრიგოლ სურამელის ეს დაწერილი შიომღვიმისადმი მის ანდერძს წარმოადგენს, მსგავსად დავით აღმაშენებლის მიერ „შარ-ეანსა ზედა გალაშქრების“ წინ ასევე შიომღვიმისადმი გაცემული ანდერძისა. ვფიქრობთ, რომ პირველი მეორის მიბაძვით და გავლენით შედგენილი საბუთია. მასში, სხვა საკითხებსა და დადგენილებებს შორის, აღნიშნულია, რომ „თუთი წმიდათა მეფეთაგან და ჩუენისა სახლისაგანცა წმიდისა შიოის ცხუარნი და მეცხუარენი ყოველსა ადგილსა თავისუფალნი არიან და შეუვალნი საბანჯრობისაგან და მისი სიგელიც აქუნდა დაწერილი ჩუენისა სახლისაგან წმიდისა უდაბნოსა მღუიმისასა“ (ქისკ, I, N 27, გვ. 122:24-27).

როგორც გრიგოლ სურამელის ამ ანდერძიდან ჩანს, მათი კუთვნილი ცხვრების „უსაბანჯრობა“, ე.ი. მატყლის გადასახადისაგან განთავისუფლება, შიომღვიმის მონასტრის ძველი პრივილეგია ყოფილა და ამ უფლების განსაახლებლად მას პერიოდულად ახალი საბუთები მიეცემოდა ხელისუფალთაგან. ერთ-ერთი ასეთი საბუთი *სურამელთა სახლისგანაც* ჰქონია მონასტერს, რომელსაც, ჩვენი აზრით, დავით აღმაშენებლის ანდერძთან ერთად, იმონმებს და თავის მხრივ ამტკიცებს გრიგოლ სურამელი.

4. ამჟამად ცნობილი საბუთების მიხედვით, დავით აღმაშენებლის შიომღვიმისადმი ანდერძის შემდგომ დამონმებას ადგილი აქვს XV ს-ის ერთ საბუთში. იგი, გაცემული მეფე გიორგი IX-ის მიერ შიომღვიმისადმი, თ. ჟორდანიას ცნობით, „წარწერილი“ ყოფილა ზემოთგანხილული საბუთის ფრაგმენტის — არსენი კათალიკოსისა და საბა მთავარეპისკოპოსის ხელრთვების, „მეორე გვერდზე“⁹².

რადგან საბუთი გაცემულია მეფე გიორგი IX-ის მიერ, თ. ჟორდანია მას 1445-1469 წწ. ათარილებს. საბუთის მიხედვით „ქუეყანასა სხალტბასა“ გიორგი მეფეს „დიდი სათათრო ულუფა სრულიად“ ამოუკვეთია, „ასრე რომე, დიდი სათათრო ულუფა არასოდეს და არას ჟამშიგა არა ეთხოვებოდეს“. სამაგიეროდ, აღნიშნულია საბუთში, „სულკურთხეულისა პატრონისა მამისა ჩუენისა ალექსანდრესთჳს კარგალებულსა [აღაჰსა დაგვიდგენდით და] შეგვიკვე-

⁹² თ. ჟორდანია, ისტორიული საბუთები შიომღვიმის მონასტრისა, გვ. 72-73.

თია დღესასწაულსა და დღეობასა წმიდისა და ღმერთშემოსილისა მამისა [შოისა, მა]ისსა ცხრასა“.

საბუთის შესავალ ნაწილში აღნიშნულია, რომ „კარზედა მოგუადევით და ძუელნი გუჯარნი და განაჩენნი მის სულკურთხეულისა აღმაშენებლის დავითისი“ მოიტანეთო. როგორც ვხედავთ, აქ, მართალია, დავით აღმაშენებლის ანდერძი დასახელებული არ არის, მაგრამ მის „გუჯართა და განაჩენში“ შეიძლება ისიც იგულისხმებოდეს. ყოველ შემთხვევაში, ამ საბუთის მიხედვით ცხადია, რომ შიომღვიმის მონასტერს დავით აღმაშენებლის მრავალი „სიგელი და გუჯარი“ ჰქონია, რომელთაგან ჩვენამდე მხოლოდ ერთმა — მეფის ანდერძმა მოაღწია.

5. უკანასკნელად დავით აღმაშენებლის ანდერძი დამოწმებულია XIX ს-ის ერთ-ერთი ცნობილი საეკლესიო მოღვაწის, „ქვათახევის, შიომღვიმისა და სხვათა მონასტერთა“ არქიმანდრიტის, შემდეგში *მთავარეპისკოპოსის დოსითეოს ფიცხელაურის* განცხადებაში, რომლითაც 1806 წლის 14 მაისს მას მიუმართავს მედიატორთა სასამართლოსათვის⁹³. თ. ჟორდანიას ცნობით, „მედიატორობა დაინიშნა იმის გამო, რომ მუხრანბატონები ეცილებოდნენ შიოს მამულებს იმ არე-დარევის დროს, რომელიც შეუდგა პირველს წლებში რუსების ქართლ-კახეთში დამკვიდრებისას“. ეს განცხადებაო, განაგრძობს თ. ჟორდანია, „შეიცავს შიომღვიმის მამულების ისტორიას, შედგენილს საბუთებით და გუჯრებით“.

მართლაც, არქიმანდრიტ დოსითეოს ფიცხელაურის განცხადებაში აღმონებულია შიომღვიმის მონასტრის მრავალი საბუთი, რომელთაგან ზოგმა მოაღწია ჩვენამდე, ხოლო ზოგიც სხვა წყაროებით უცნობია. ჩვენი საკითხისათვის არსებითია, რომ განცხადებაში, როგორც აღინიშნა, ჩართულია ნაწყვეტი დავით აღმაშენებლის ანდერძიდან შიომღვიმისადმი და ამის შესახებ თავის დროზე აღნიშნა თ. ჟორდანიამაც⁹⁴. კერძოდ, დოსითეოს ფიცხელაურის განცხადებაში აღნიშნულია:

„კმა არს ჩვენდა სიმართლედ დავით დიდისა მონარხისა, ზედწოდებით აღმაშენებლის ანდერძი, რომელსაც შინა მოიღებს მრავალთა ზვართა ქონებასა, ნისქვილთა და ხოდაბუნთასა, სოფელთა სითარხნესა და ეგრეთვე მღვიმისა ყმათაგან აძლევს მონასტერსა ყოველსა სარჯულოსა დრამასა საკანონოსა და სხვასა ესრეთ: ვითარად წმიდასა მეუფესა ქართლის კათალიკოზსა უბრძანებია ყოველსა სარჯულოსა სოფელსა მათთასა ნუვინ ეცილების, თვთ შიომღვიმის დიაკონმან მოისამართლოს და ეკლესიას ზეთად მოახმარონ“.

დოსითეოს ფიცხელაურის განცხადების ეს ადგილი შედარებით თავისუფალი გადმოცემა დავით აღმაშენებლის შიომღვიმისადმი ანდერძის 57-60 სტრიქონე-

⁹³ *Д.П. Пурцеладзе, Грузинские церковные гуджари (грамоты), (Материалы для пятого Археологического съезда),* Тиф. 1881, с. 100-102; თ. ჟორდანია, *ისტორიული საბუთები შიომღვიმის მონასტრისა*, გვ. 86-89.

⁹⁴ თ. ჟორდანია, *ისტორიული საბუთები შიომღვიმის მონასტრისა*, გვ. 16, შენ.; გვ. 87, შენ. 2.

ბისა, მაგრამ საკითხის არსებითი მხარე მასში ზუსტად არის ფიქსირებული.

ერთი სიტყვით, საუკუნეთა განმავლობაში, მისი შედგენის დღიდან მონასტრის არსებობის მთელს მანძილზე, *დავით აღმაშენებლის ანდერძი შიომღვიმისადმი* წარმოადგენდა მონასტრის ყველაზე ძლიერ და ქმედით დაცვის სიგელს. მას, როგორც დიდი ძალისა და გავლენის საბუთს, გაცემულს საქართველოს ერთ-ერთი უძლიერესი მეფის მიერ, არაერთხელ იმონებენ და ეყრდნობიან როგორც საქართველოს მეფეები, ისე სხვა ხელისუფალნი, მონასტრის უფლებების განახლება-დამტკიცების, ან ახალი სამფლობელოებისა და პრივილეგიების მინიჭების დროს. ამიტომაც იყო, რომ ეს საბუთი საუკუნეებს გამოატარეს მონასტრის მესვეურებმა და მან სრულად და უვნებლად თითქმის ჩვენს დრომდეც მოაღწია.

ანდერძის აღწერილობა. ტექსტის გამოცემები

დედნის ძირითადი ნაწილი დაღუპულია. გვაქვს: 1) საბუთის დედნის მცირე ფრაგმენტი, 2) დედნის ფოტონეგატივი 1895 წლისა, რომელზედაც ტექსტის თითქმის ორი მესამედია წარმოდგენილი.

I. დედნის აღწერილობა. საბუთის დედნის ზომა იყო 212x28 სმ. (ს. კაკაბაძის ცნობით), ანუ 3 არშინი 6 ვერშოკზე (თ. ჟორდანიას ცნობით). იგი შედგებოდა ერთმანეთზე აბრეშუმის ძაფით გადაკერებული თეთრი ეტრატის ფურცლების ხუთი კეფისაგან. ტექსტი დაწერილი ყოფილა 165 სტრიქონად; აქედან პირველი და ბოლო სტრიქონები მდივანმწიგნობრული, გარდამავალი მხედრულით, დანარჩენი — ნუსხახუცურით. განკვეთილობის ნიშანი: წერტილი, ორწერტილი და სამწერტილი, რაც თანამედროვე პუნქტუაციით შეესაბამება მძიმეს, წერტილს და ტექსტის ერთი მონაკვეთის დასასრულს. დედანი დაიწვა 1919 წლის თებერვალში ჩრდილოეთ კავკასიაში, კრასნოდარის მხარის ქ. კრაპოტკინის ახლოს სტანიცა კავკაზსკაიაში, სადაც იგი ევაკუირებული იყო 3000 სხვა ძველ ქართულ საბუთთან ერთად. მისგან დარჩენილი მცირე ფრაგმენტი 1923 წელს საქართველოში დააბრუნა საბუთების რეევაკუაციის მიზნით მივლინებულმა ს. კაკაბაძემ და ჩააბარა საქართველოს ცენტრალურ სახელმწიფო საისტორიო არქივს.

II. დედნის ფრაგმენტის აღწერილობა. სცსსა, ფონდი 1448/2120. ეტრატი; გრაგნილის მეოთხე კეფის ზედა ნახევრის მარცხენა ნაწილი; ნუსხახუცური; ზომა: 26x25 სმ. ფრაგმენტის მარჯვენა და ქვედა კიდე მოხეულია არასწორხაზოვნად, ხოლო მარცხენა კიდე შემონახულია თავდაპირველი სახით. ტექსტი ნაწერია შავი მელნით; ასოების სიმაღლე: 0,3-0,7 სმ. ქარაგმის ნიშანი — კლაკნილი ხაზი; განკვეთილობის ნიშნები: ერთი და ორწერტილი ადგილ-ადგილ; რესტავრირებული. მარცხენა, თავდაპირველი სახით შემონახული კიდე კეფის დაახლოებით ნახევარია; ქვედა კიდე შემონახულია მთელი სიგანით — 28 სმ. (შემორჩენილი ფრაგმენტის ფოტო და მისი ტექსტი იხ. აქვე, გვ. 16-20).

III. დედნის ფოტონეგატივები: 1) საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის ფოტოთეკა, 15853/5976; მინა; მისგან დამზადებული მეორადი ფოტონეგატივი — ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ისტორიული დოკუმენტების ფოტოთეკა, 141; პლასტმასი.

მოღწეულ ფრაგმენტზე წარმოდგენილია ტექსტის 106-123 სტრიქონების დასაწყისები და 124-127 სტრიქონების ნაწყვეტები. მხოლოდ ერთი — 124-ე სტრიქონია შემონახული თითქმის მთლიანად, აკლია ბოლო 4 ასო. ტექსტი ნაწერია შავი მელნით, ხოლო 108-ე სტრიქონის პირველი ორი სიტყვა („იყო ნებაჲ“) — სინგურით. ასევე სინგურით ნაწერის კვალი შეიმჩნევა ზოგიერთი სხვა

სტრიქონის შავი მელნით დაწერილი ტექსტის ქვემოთაც. სხვაგანაც შეიმჩნეოდა იგი საბუთის ტექსტში, როგორც ამას მოწმობს დედნის უშუალო შემსწავლელის თ. ჟორდანიაშვილის შენიშვნები. ს. კაკაბაძის შენიშვნითაც, რომელსაც ასევე ჰქონდა საშუალება დედანი ადგილზე, უშუალოდ შეესწავლა მის ჩრდილოეთ კავკასიაში გახიზვნამდე, „უამთა ვითარებისა გამო მელანი გადასულა და შემდეგ დროში კვლავ განუახლებიათ“. მისი ეს შენიშვნა, როგორც ჩანს, მიემართება უკვე შავი მელნით დაწერილ ტექსტს და არა სინგურით ნაწერი სტრიქონების გაცხოველებას. ასევე, შავი მელნით ნაწერი ტექსტის შესახებ ს. კაკაბაძე ერთგან, სიტყვა „მოიგმარონ“-თან (სტრქ. 82) შენიშნავს: „პირველი 3 ასო ამ სიტყვისა და უკანასკნელი 4 განახლებულია სხვა მელნით და მთელი სიტყვა იკითხვის — მთიგმარონ — რაც ცხადი შეცდომაა“¹. თ. ჟორდანიაშვილის შენიშვნითაც „так как чернила выпвели, то большая часть текста завешания в позднейшее время подновлена новыми чернилами, вследствие чего, к сожалению смысл завешания по местам значительно затемнился“². ასეთასევე შენიშვნას ურთავს თ. ჟორდანია ტექსტის 120-122 სტრიქონებს³ და სხვ. მაგრამ მისი ეს შენიშვნებიც, ისევე, როგორც ს. კაკაბაძის შენიშვნები მიემართება ანდერძის შავი მელნით ნაწერ ტექსტს.

როგორც ჩანს, ანდერძის მთელი ტექსტი თავდაპირველად დაწერილი იყო ბაცი ფერის სინგურით. სინგურით საბუთის მთელი ტექსტის დაწერის შემთხვევა ქართულ დიპლომატიკაში სხვაც დასტურდება. კერძოდ, ბაგრატ IV-ის 1057 წლის სიგელი შიომღვიმისადმი მანგლისევეს ბორცვისჯვრის ბოძების შესახებ (ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Ad-14) დაწერილია ბაცი სინგურით⁴. დავით აღმაშენებლის ანდერძის თავდაპირველი ტექსტი ზემოდან გადაუწერიათ მუქი შავი მელნით, ისე რომ მთელი თავდაპირველი ნაწილი თითქმის მთლიანად დაფარულია — სინგურით ნაწერის კვალი მხოლოდ რამდენიმე ადგილას ოდნავ შეიმჩნეოდა. მაგრამ ზემოდან გადაწერილი ტექსტი, ეჭვს არ იწვევს, რომ XII ს-ის ნუსხურითაა შესრულებული და თავისუფლად შეიძლება დედნის შედგენის თანადროულად მივიჩნიოთ. მაშასადამე, უნდა ვივარაუდოთ, რომ დედნის შავი ბაცი ფერის სინგურით დაწერეს, ხოლო შემდეგ ტექსტი ცალკე ეტრატის ფურცელზე კი არ გადაათეთრეს, არამედ იმავე ტექსტზე, რომელსაც შეცვლა არ დასჭირდა, მუქი შავი მელნით ზემოდან „გადაიარეს“, ისე რომ ყოველი ასო ასოს დაემთხვა, რაც ადვილად მიიღწევა ნუსხახუცურით ნაწერი ტექსტის შემთხვევაში.

ამჟამად არსებობს ანდერძის ტექსტის შემდეგი გამოცემები:

¹ ს. კაკაბაძე, ანდერძი დავით აღმაშენებლისა, შო მღვიმისადმი დაწერილი, თბ., 1912, გვ. 11, შენიშვნა.

² Ф. Жордания, Завешание царя Давида Возобновителя, данное Шио-Мгвимской лавре в 1123 г., Тифлис, 1885, с.1.

³ Там-же, с. 28, прим. 81.

⁴ ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, I, IX-XIII სს. ისტორიული საბუთები შეადგენს და გამოსაცემად მოამზადეს თ. კეკელიძე, ე. სლოგაძე, ნ. შიშინაშვილი, თბ., 1984, გვ. 35.

1. *Д.П. Пурцеладзе*, Грузинские церковные гуджары (грамоты) (Материалы для пятого Археологического съезда), Тифлис, 1881, с. 94-96 (საბუთის შინაარსი რუსულ ენაზე). 2. *Ф. Жордания*, Завещание царя Давида Возобновителя, данное Шио-Мгвимской лавре в 1123 г. Тифлис, 1885 (საბუთის ტექსტი ქართულ ენაზე და რუსული თარგმანი). 3. *თ. ჟორდანი*, ისტორიული საბუთები შიო-მღვიმის მონასტრისა და „ძეგლი“ ვაჰხანის ქვაბთა, ტფ., 1896, გვ. 15-19. 4. *М.Г. Джанашивили*, „Картлис-Цховრена“ - Жизнь Грузии. СМОМПК. вып. 35, Тифлис, 1905, с. 149. (საბუთის შინაარსი რუსულ ენაზე მცირე ფრაგმენტების ჩართვით. ბოლო სტრიქონის ქართული ტექსტი მხედრული შრიფტით და მისი რუსული თარგმანი). 5. *ს. კაკაბაძე*, ანდერძი დავით აღმაშენებლისა, შიო მღვიმისადმი დანერილი, თბ., 1912 (დართულია საბუთის შემცირებული ზომის ფოტო). 6. ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. II, საერო საკანონმდებლო ძეგლები (X-XIX სს.), ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. *ი. დოლიძემ*, თბ., 1965, N 7, გვ. 12-18. 7. *ე. სილოგავა*, დავით აღმაშენებლის ანდერძი შიომღვიმისადმი (1123/1124), „მრავალთავი“, IX, 1981, გვ. 88-106 (დართული აქვს საბუთის ფოტოასლი). 8. ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, I, ქართული ისტორიული საბუთები IX-XIII სს., შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს *თ. ენუქიძემ*, *ვ. სილოგავამ*, *ნ. მოშიაშვილმა*, თბ., 1984, N 8, გვ. 52-59 (დართული აქვს საბუთის ფოტოასლი). 9. *ვ. სილოგავა*, დავით აღმაშენებლის ანდერძი შიომღვიმის მონასტრისადმი, „ჯვარი ვახისა“, I, 1989, გვ. 63-68 (დართული აქვს საბუთის ფრაგმენტის ფოტოასლი და მხედრულით ნაწერი სტრიქონების ი. ახალშენაშვილის მიერ გადმოღებული პირები). 10. *ა. გოგოლაძე*, დავით აღმაშენებლის ანდერძი შიომღვიმისადმი (ისტორიულ-წყაროთმცოდნეობითი გამოკვლევა), თბ., 2001, გვ. 168-179 (ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსის I ტომში გამოქვეყნებული ტექსტის განმეორება კითხვასხვაობების გარეშე).

პირობითი ნიშნები:

() — ქარაგმების გახსნა.

[] — ნაკლული და აღდგენილი ადგილები.

< > — ტექსტის გამართვის მიზნით ჩამატებული სიტყვები.

{ } — ტექსტში ზედმეტად ჩანერილი ადგილები.

| — სტრიქონის დასასრული.

|| — კეფის დასასრული.

... — ნაკლული ტექსტი.

(!) — ტექსტში სიტყვა ასეთი, მოულოდნელი ფორმითაა.

sic — ტექსტში ასე წერია.

ანდერძის ტექსტი

(ფოტოპუბლიკაცია)

[ქ თაქსმდე(ბო)ბითა ღ(მრ)თისათა, მე, ღ(აგი)თს, მიწყიეს. ჭამსა ჩემსა შარვან] -
 [სა ზ(ედ)ა გა(ნ)მართვის(ა)სა შევედრე] შეწენად ჩემდა, შესავედრებულსა]
 [ჩემსა, წ(მიდა)სა] მ(ა)მ(ა)სა შიოს. ვიხილე ეკლესიაჲ, ჩემ მ(იერ) აღშენებული, და] -
 [სრულდებულად]. [მივიღე ლოცვაჲ] ყ(ოველ)თა მ(ა)მ(ა)თაჲ და სასომ(ა)ნ და გან[მანა]-
 5 თლებელმ(ა)ნ ჩემმ(ა)ნ, [მერქმ(ა)ნ არსენი მიბრძანა ამის ანდერძისა [დაწერა].

დაკლებული სისწრაფისაჲ არს. თუ ინგბოს ღ(მერთმა)ნ ჩ(ე)მი შემოქცევამ,
 უმჯობესად შეიცვალოს, თუ არა - [ესე იყოს აწინდელი. ვინათგ(ა)ნ მსთუა-
 [მან წყალობად და ს(უ)ღვრებულმ(ა)ნ მხედველობა[თა] შ(ინ)ა ც(ო)დვათასა და
 [წ]ქალობა[თა] სიყ(უა)რ(უ)ლისა თ(ჯ)სისა მ(იმა)რთ მიმზიდველმ(ა)ნ ღ(მერთმა)ნ ჩ(ე)მ უღირსსა
 10 ზ(ედ)ა აჩუფნა მიუწდომელი ქველისმოქმედებანი, რ(ამელ)თათგ(უ)ს ყ(ოველ)დ უ[მადლოჲ]

ესე ჯერისაგზერ ვერ მმადლოელსცა არა მომიბაგა და არა დასცადა]

ჩუჭულეობითი წყ(ა)ლ(ო)მ(ა)მ დღეს დღედმდე უგბილსა ს(უ)ლსა ზ(ე)და, რ(ო)მელ(ა)მ კერძო[მ] რაიმე და ურიცხუთ(ა)გ(ა)ნ ერთი მიზეზად თხრობისავე მიესცე თხრობასა. თუ[თ]

იგი, ოდეს მარწმუნა მის მ(ი)ერ გ(ა)ნგებულსა მეფობასა, თუსითა რაიმე გ(ა)ნ[გე]-
15 ბითა, არა უღირს-მჩენელმ(ა)ნ შარაგანდსა შ(ინ)ა პ(ა)ტ(ი)ს(ა)ნსა უპატოიუბისა [ჩემი]-

სამ(ა)ნ, აქათგ(ა)ნვე აღიღო ჳ(ე)ლი სიტკ(ო)ბითა თ(ვ)სითა გ(ა)ნძღუბად ჩემდა. [და]

თუთ მეფე მეფეთაჲ იქმოდა საჭირველთა უჭირველად: ცხადთა წინააღ[შ]-

დგ[ომთა გ(ა)ნგებ(უ)ლიჲა თ(ვ)სისათა მისცემდა მოსასრეელ(ა)დ, იდუმალთა კუ(ა)ლად

ზაკუვისათჳს შ(ორი)ს მფარველთა არა შეუნდობდა სიციბილად, რ(ო)მელთა თ(ა)ნად თუთ მ[ი]-

20 ილეს ზაკუვისა მ(ა)თისათ(ვ)ს საცთური. და ერთმ(ა)ნ მათგ(ა)ნმ(ა)ნ, ძაგანმ(ა)ნ, შემაწუ-

ხებელმ(ა)ნ ღ(მ)რთისა და მონ(ა)თაჲ მისთამ(ა)ნ, მძლავრებ[ი]თ ღ(მ)რთისაჲ არა-მრიდმ(ა)ნ,

თ(ა)ნავე ძმისა თუსისა მოდისტოს წინაუკმოხსა მდღელთმოძღურისა, რ(ო)მელმ(ა)ნ

ერთმ(ა)ნ პატრ(ო)ნთა თ(ვ)სთა წყ(ა)ლმ(ა)მ მ(ა)თ ზ(ედ)ა საისრელად აღმახუა, ხ(ოლო) მეორემან

დ(მრ)თ(ი)სადა გ(ან)კუთნეითა ეკლესიებო საზესთმჩინოდ თჳსად მიიტაცა. რ(ოშელ)ნი-ესე

25 არა ითნა ესრეთ ყ(ო)ფ(ა)დ საშჳკელმ(ან) გ(ა)მოუძიებელმ(ან), -ცხად არს, რ(აშეთუ) ღ(მრ)თისამ(ან),

და არცა მიუშუა კუჭრთხი ც(ო)დვილთა ნ(ა)წილსა ზ(ედ)ა მ(ა)რთ(ა)ლთ(ა)სა: მწყემსი უკა-

როჲ ჭ(ეშმარიტ)თა მწყემსთა მ(იერ) დაეყუაჲ და ძაგანი, მღვტეს შელტოლფილი, მომცა

ღ(მერთმა)ნ, რ(ოშელ)სა შ(ინ)ა არაშვირედი ერთგ(უ)ლუბ(ა)ჲ აწოტნეს ჩ(უტ)ნდა მოქმართ მამათა მემღვტეთა].

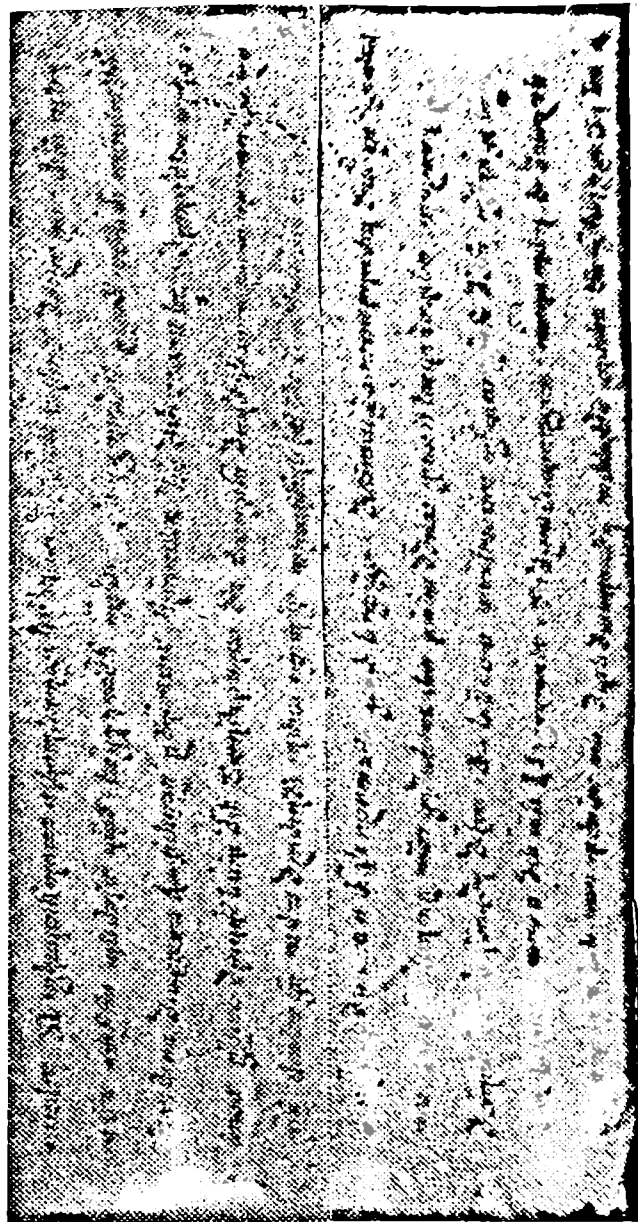
რ(აშეთუ) იხ(ა)რ(ე)ჰს მ(ა)რთ(ა)ლი, რ(ა)ყ(ამ)ს იხილოს შურისგებ(ა)ჲ, მადლობ(ა)ჲ აღუვარე დამზად(ე)ბ(ე)ლსა

30 ღ(მერთს)ა და თ(ა)ყ(უ)ანისევეც ღ(მერთ)-შემოსილისა წ(მიდ)ისა მ(ა)მისა შიოს საფლ(ა)ესა. ვიხილე წ(მიდა)ჲ

მთ(ა)ვ(ა)რ-მ(ა)მა მემღვტე მ(ი)ქ(აე)ლ და ს(უ)ლთა ღ(მრ)თისაჲთა გ(ა)ნ(ა)თლტ(უ)ლნი მ(ა)შ(ა)ნი. გ(ა)ნგიშჳ ს(უ)ლი-

თა საწადელისა მისთ(ა)ს კრებულისა და მხიარულებით აღვიესე სამოთხის

მსგავსისა მის ლაერისათ(ა)ს. მყის მოუწოდე არსენის ბერსა და გ(ა)ნუცხადე სა-

- და პაპთა ჩ(ე)მტ(ა)გ(ა)ნ სიგელნი პქონან სოფელთათ(ჯ)ს მ(ა)თთა წ(მიდს)ა ამ(ა)ს უდა-
 50 ბნოსა, რამცა სიბ(ო)რ(ო)ტითა ჟ(ა)მთათა შეცეალე(უ)ლ იყო, მე კულა გამიხსლები-
 ან იგი სიგელნი, ანუ მეფეთა შეწირულთა, ანუ მთავართა ვიეთმე.
 და თვთ ძუჭლი და ძუჭლის ძუჭლი ნასყიდი მონასტრის(ა)გ(ა)ნ ყ(ოვე)ლი უბეგრ-
 ოდ, უბაჟოდ და უწყენლად კულა მომიკენებია წ(მიდ)ისა მ(ა)მისა შიოსათ(ჯ)ს.
 ქ(ა)ლ(ა)ჰს ტფილი(ს)ს, რ(ომელ)ი სპარსთა ქონებასა პქონებია, და რ(ომელ)ი აწ უყიდა,
 55 და რ(ომელ)ი მე მომიკენებია იგი, და, ანუ წადმართ მოიგონ იგიცა, ყ(უე)ლამ უ-
 ბაჟოდ და უსუხრაოდ ყ(ოველ)ისა სასეფომასა გ(ა)მოსავლის(ა)გ(ა)ნ პქონდეს.
 ვითა წინამძღუარსა შჯ(უ)ლისა ჩ(უჭ)ნისსა, მ(ეუ)ფესა ი(ოფ)ანეს ქ(ართლისა) კ(ათალიკო)ზსა, უბ(რძანე)ჯია და მოჟ-
 ნიჭებია ეკლესიისა ჩ(ე)მისადა, რ(ომელ) საქონებულნი სოფელნი და აგარანი ქქ-
 ონან მღვდესა, საშჯ(უ)ლ(ო)მ სამრებლომ არს ყ(ოვე)ლგ(ა)ნ – თუთ მეშვებისა დ(ია)კ(ო)ნმ(ა)ნ მო-
 60 ისამართლოს და ეკლესიისა ზეთად მოაგაროს. და ამისტ(ჯ)ს, რ(ომელ) მიპრო-
 ნსა მოანჩჭედეს ქ(ართლისა) კ(ათალიკო)ზი, ჩ(ე)მსა ეკლესიასა შ(ინ)ა სახელი მისი მოიკენებოდეს
 პ(ირვე)ლთა თ(ა)ნა მღვდელის(ა)გ(ა)ნ. ბროლისა, ბაზიჯისა და მინისა კანდლები, რ(ომელ)ი

1. The first thing that I should mention is that the weather was
 quite good today. We went for a walk in the park and
 saw many beautiful flowers. The children were very
 happy and played for hours. We also had a picnic
 under a big tree. The food was delicious and we
 enjoyed it very much. The day was very pleasant
 and we all had a good time. We will definitely
 go back soon.

178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534
 535
 536
 537
 538
 539
 540
 541
 542
 543
 544
 545
 546
 547
 548
 549
 550
 551
 552
 553
 554
 555
 556
 557
 558
 559
 560
 561
 562
 563
 564
 565
 566
 567
 568
 569
 570
 571
 572
 573
 574
 575
 576
 577
 578
 579
 580
 581
 582
 583
 584
 585
 586
 587
 588
 589
 590
 591
 592
 593
 594
 595
 596
 597
 598
 599
 600
 601
 602
 603
 604
 605
 606
 607
 608
 609
 610
 611
 612
 613
 614
 615
 616
 617
 618
 619
 620
 621
 622
 623
 624
 625
 626
 627
 628
 629
 630
 631
 632
 633
 634
 635
 636
 637
 638
 639
 640
 641
 642
 643
 644
 645
 646
 647
 648
 649
 650
 651
 652
 653
 654
 655
 656
 657
 658
 659
 660
 661
 662
 663
 664
 665
 666
 667
 668
 669
 670
 671
 672
 673
 674
 675
 676
 677
 678
 679
 680
 681
 682
 683
 684
 685
 686
 687
 688
 689

1. The first thing that I have to say is that I am very happy to be here today. I have been thinking about this for a long time, and I am glad that I have finally decided to do it. I have been thinking about this for a long time, and I am glad that I have finally decided to do it.

[მე მომიკსენებია, და რ(ომე)ლი] არსენის დაუდგამმა, ნუმცაჲ ვის უკადრებია გ(ა)მ-
ოლებამ. სასანთლე(ე)ბი, სიწ(მიდ)ის სამსახური და რაჲცა უნდა მისთ(უ)ს ოცდაათი
65 ლიტრამ ვეცხლი წ(მიდა)ჲ, არსენის ჯ(ე)ლსა არს. ცვლი, ვითა გამორენეიან(!) ეა-
ჭართა ზ(ედ)ა ჟამად-ჟამადი, იგი ამსახურონ. საზრდელი ძმათა პური, ხი-
ლი ფურნისაჲ, ხუთასისა დრამისა წონი, ნუმცა ოდეს მოაკლდების. სამდლ-

ვიროდ ღუნოჲ, ჟ(ა)მსა სთულის(ა)სა შემსგაგებულად მოსულისა, შინ(ა)თ მოა-
რთუან მსახურთა მონასტრისათა ყ(ოველ)თა ერთი საწყავი; ეგრეთვე, სხ(უა)ჲ ყ(ოვე)ლი
70 საჭიროჲ საკმარი—შემოსაელთაგ(ა)ნ მონასტრისათა. სხ(უა)ჲ—ნაბჭობი და

ქულბაგთაჲ და საზეთეთაჲ და წისქულთაჲ, ყ(ოვე)ლი შესამოსლად გ(ა)ნეყოფეო-
დის. ოცდაათი ჯოორი, რ(ომელ)ი აწ მე მომიკსენებია, ამ(ა)ს ნუ დააკლდების. ძუღ-

ლითგ(ა)ნ ვითა სიგელი შეუვალობისაჲ აქუს ცხუართათ(ვ)ს უსაბანჯრობისაჲ, სამი ათასისა ცხურისაჲ მთას და ბარს, აწ მე მომიკუნებია ორი ა-

75 თასი ცხუარი. და ხუთი ათასი ცხუარი თუთ სასეფოჲ მონასტრისაჲ და მ(ა)თთა

მეცხოვეთაჲ უსაბანჯროდ, უბაჟოდ და უწყენლად დგეს და იარებოდის ჩ(უე)ნსა ჭამბარსა გუქრდით. და ამისი გ(ა)მოსავალი ცხუარი ჯორსა იყიდდეს.

მატყლი მსახურთა მონასტრისათა და წუქლ(ა)ჲ ძმ(ა)თა მიეცემოდის. ასი ფური მომიკუნებია, რ(ომე)ლ თრიალეთს, მ(ა)თსა სოფელსა ბჭითს და ბჭითის ზეით

80 სოფლებს და მ(ა)თსა საფურესა მუხნარს დგეს. მომეტებული ზროხაჲ ჯო-

რსა და ცხენსა მონასტრისა სამსახურებელსა იქმოდეს. კარი სამცხორებლო-

თა სამუშაოთა ადგილთა მოიჭარონ. თ(უა)ლი და მარგალიტი ჩ(ე)მისა ხ(ა)ტისა-

[illegible][illegible][illegible]

თ(ჯ)ს რ(ომელ)ი ღამიც, და ორნი ბროლისა სასანთლენი, მ(ა)ს ემსახუროს უკლუბად. ბრო-

ლისა ბარძიმი და ბ(ა)ზიჯისა ფეშხუშში სიწ(მიდ)ისა გ(ა)ნახლებისა სამსახურად მოი-

85 ვმარბოდის. სხ(უა)მ ჭურჭელი, იავარი სპარსთამ, რ(ომელ)ი არსენისდა და ი(ოვა)ნესდა

მიმიოულაფს, იგი, მისსა ყ(ა)მსა, ჩ(ე)მსა მონაზტერსა(!) გაგზავნოს ძემ(ა)ნ ჩ(ე)მმ(ა)ნ დ(ემე)ტ(რ)ე.

ქელი ცხ(ო)რ(ე)ბის(ა)მ და ნაწილნი წ(მიდ)ა)თ(ა)ნი, ორი მოთხე საფე, ესე თუთ ამ(ა)ს ჩ(ე)მსა ეკლ-

ესიასა შ(ინ)ა იყოს. წ(მიდ)ა)თა დიდთა მარხვათა ყ(ოველ)თა პარაკვეთა ეკლესიას ტფი-

ლსა სეფისკუშრსა გ(ა)ნუყოფდენ საყენებელად ჩ(ე)მდა. და პ(ირვე)ლისა შუდეუ-

90 ლისა პარაკვესა თითო კარასეული მიეცეს, სეფისკუშრსა და თესლსა თ(ა)ნა

შესუან ყ(ოველ)თა და მილოცონ ესრეთ: „უ(ფალო) დ(მერთო), დ(აფი)თს მიუტევენ ბრალნი მისნი სიყრმისა

და ცთომილებისანი“. შემსგეფსე ყ(ოველ)თა კ(ჯ)რ(ია)კეთა ჩ(ე)მთ(ჯ)ს წირვიდეს ჩ(ე)მსა ეკლესიასა შ(ინ)ა

[illegible]

90

და მ(ა)მ(ა)მ მეძღუდები მ(ა)ს დღესა სურსა უყოფდეს. რ(ო)მელსაცა დღესა ჩ(ე)მი გ(ა)ნყოფამ იქ-
მნას ვ(ო)რცთა ამ(ა)თგ(ა)ნ უბადრუკთა და მრ(ა)ვ(ა)ლმცოდნეობა, ღამისთევამ

95 და ლ(ო)ცვ(ა)მ ყონ სიმრ(ა)ვლ(ე)მ(ა)ნ, და მ(ა)ს დღ(ე)სა ჟ(ამ)ისწირვ(ა)მ ჩ(ე)მთ(ვ)ს აღესრულებოდის.

სოხასტერი, ვითა ბერსა, გ(ა)ნმ(ა)ნ(ა)თლ(ე)მ(ა)ლსა ჩ(ე)მსა არსენის გაუწესებია, და მე

ხუდაბაუნი შემეწირავს მუხრანს წ(მიდ)ისა სუმ(ე)ონ ს(ა)კვრე(ე)ლთმოქმედისადა, რ(ო)მელმან სა-

მისა დღისა მკუდ(ა)რი აღმადგინა, იგი, ვითაცა თუთ არსენი გ(ა)ნაწესის, ეგრე

იქნას, გარნა ჩ(ე)მ მ(ი)ერ ესე ოდენი, რ(ო)მელ შ(ე)მდგომად არსენისა გ(ა)ნკრძალული მღდ(ე)ლი

100 იყოს მაქანებ(ე)ლი ჩ(ე)მი შეუცვალებელად. ტფილი(ს)ს საამიდოთ, ვითა

სხუთაცა ნიშნითა, თუთ ვ(ე)ლითა ჩ(ე)მითა დამიწერია ასი დრაჰანი მღდელთა

და მგ(ა)ლ(ო)მ(ა)ლთათ(ვ)ს, ნუ ვინ დააკლებს; მ(ა)ს დღ(ე)სა, რ(ო)მელსა მომიქცენოს ღ(მერთმა)ნ, გაიყ-

[illegible]

მოდელთა და მგელ(ო)ბ(ე)ლთა. ვითა აწ არსენის გაუწესებია ყ(ოველ)თა კვრიათა ღამე ყ(ოველ) ღამისთევამ, ნუ ეინ შესცვლის ამ(ა)ს წესსა. და ტურათისუბანსა, 105 რ(ომე)ლ მეზურენი დაუსმან და ზუარნი და მიწანი—ამისი პური ეკლესიას მიე-

ცემოდის თითომ, კვრამსალთა*, და თითო კარასეული ღუნო. ოდეს

ზეზადნისა ციხე და მუხრანი ძუტლითგ(ა)ნ ვეცადე მ(ა)თგ(ა)ნ ძებნითა, მ(ა)შ(ი)ნცა, არა იყო ნებაა ჩ(ე)მი, მ(ა)მამ(ა)ნ ჩ(ე)მამ(ა)ნ უბოძამ, მით რ(ომე)ლ სხუათაცამ პკონებოდა მ(ა)თთა გუ-ართა; და არაფის ოდეს ექნა ჩ(უე)ნი ერთგ(უ)ლობა. აწ ძაგანმ(ა)ნ სადგომნი]

110 საგბისკ(ო)პოს(ო)ნიცამ უდიდესნი გ(ა)რ(და)ქცენა სამთ(ა)ეროდ, თუთ აღრითგ(ა)ნ მ(ა)მ(უ)ლობისა[დ]

ეწერა-ყუ, საგბისკოპოსოდ; და მცხეთისა საქონტებლნი მრ(ა)ე(ა)ლნი დაეჭი-

რნეს და წილკანი საყდრისა. მონასტერისა რაცა იყო - მთასა

ციხე მარანი, ანუ მატური იგი სოფელი, და მღვმე მონასტერი შიგან ციხედ

და სადგომად პკონდეს თუთ. ოდეს მოიქცეს საღმობა მისი თ(ა)ესა მისსა, ყ(ოველ)ლი

* ნსხ.: „კვრიაჲს ძალითა“.

[illegible]

Jonébe

Ինչպէս ամենքս ազգականսցաւմք զարկնեալքս ցնիք ամառն Զճ. Գնդար :

[illegible]

Կարծիքս թե՛ չեմ, որով անթիվ որոնք (ինչ որդի տղա պաշտ
 Լուսինյանիցս մեկ քան պաշտ իմ հայրը, Լուսինյանիցս ասիտ

אשר יאמר אליו ואלה המעשרות אשר נתתי לך

אשר יצאנו ממצרים ונעלה אל ה' ונבנה את בית ה' ונשבע לנו ה' לאמר אף כי נעלה אל ה' ונבנה את בית ה' ונשבע לנו ה' לאמר

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԿՈՄՍՈՒՅԵՐԻ ՄԱՍԻՆ ԿԱՐԳԱՅԻՆ ԿՈՄՍՈՒՅԵՐԻ

שנה שמינית ק' תשס"ח. יום חמישי. כ"ב שבט. תשס"ח.

مجلس شورای ملی

五

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԲԱՆԿԻ ՏՆՈՒՄԻ ՎԵՐԱԿԱՆԱԿՈՒՄԸ

110

- 115 ყ(ოე)ლ(ი)თავე უკუნით ეცით ნაქონები მი(ს)სა მიმ(ა)რთ თჳსბუელი და მღვმეს ქონე]-
 ბ(ა)ნი მისნი სააგაზაკონი და წარტყუწნილი, ვითა მ(ა)მისა ჩ(ე)მისა ბრძანებასა ში-
 გ(ა)ნ გაჩენით სწერია; აღარ ოდეს მიგედოს იგი. და არცა ვის სს(უ)ასა ს(ა)ქმე
 უც მღვმესა თ(ან)ა და არცა მღვმისა ქუაბთა, ე(ითა)რ იგი თჳთ სანატრელისა
 მ(ა)მ(ა)თა ნათლისა შიომს ანდერძში სწერია: „უფალი მღვმისა ღ(მერ)თია, მეუფე
 120 წ(მიდა)ჲ მ(ა)მა შიომ“. და მეფეთათ(უ)ს ლ(ო)ცეა აღ(ა)სრ(უ)ლონ, ვითა თჳთ წერილნი წ(მიდა)ნი უმო-
 ძღურებენ და ვითა თჳთ იგინი. თჳნიერ მეფეთა საწირავისა <არაჲ> ს(ა)ქმე ყოფი-
 ლა მღვმესა თანა; არცა ვის აწ უც ს(ა)ქმე, თჳნიერ ლ(ო)ცვისა და შეწირვისა.
 აწ ს(ვმო)ნ ბუდიელ-ალავერდელისა იყოს შევედრებ(უ)ლ - რაცა საქმე და საუ-
 რაფი მ(ა)თი იყოს, იგი იყოფოდის, რ(ომე)ლსა ჩ(უენ) ვერ მიეწინეთ. და შე(ე)დგომა)დ მისსა,

[illegible]

արդէ քից քո անկանանք չլինի քոսոր զգրոմանեմ ան րոմիւ ան անոր
 եւս քո կէշտի ան իր անկանանք րոմիւ արուսեցրեալեալ ան անոր
 անկանանք քո անկանանք րոմիւ ան անոր ան անոր ան անոր
 ան անոր ան անոր ան անոր ան անոր ան անոր ան անոր ան անոր

125 თუ მისა ადგილს ამითვე წესითა სხ(უა)მ მწ(იგნობარ)თუხუცესი* იყოს, იგი იუ-

რგოდის. და თუთ ძუტლთა და აწინდელთა ქ(ართლისა) კ(ათალიკო)ზთა კ(ე)ლნი ვითარად პქ-
ონან, არცა ქ(ართლისა) კ(ათალიკო)ზისა ს(ა)ქმე არს მღვმესა ზ(ედ)ა, არცა ვის სხუთა ეპისკ(ო)პ(ო)სისა,
არცა ზვერი, არცა მეფეთა, არცა მუხრანისა მგეთა; არცა მღვმისა

მუღღობად ვის აქუს კ(ე)ლმწიფ(ე)ბ(ა)მ, არცა მ(ა)თთა აგარაკთა და საქონებ(ე)ლთაჲ

130 თ(ა)ნა ვის ს(ა)ქმე უც და ესე ჩ(ე)მგ(ა)ნ აღმწინ(ე)ბ(უ)ლი ეკლესია ნიჭად ჩ(უე)ნობისად კმა ეყ(ო)ს
ყ(ოველ)თა. ოდეს მუხრანს ვიყვნეთ, წ(მიდ)ისა შიომს ხ(ა)ტსა შეგვაძთხუვნენ, სამი სეფისკუჭერი,
ერთი ფილას საზედაშე(ღ) და ფარიჩთა კაპარი გვევლოვიონ; მთ(ა)ვ(ა)რმა(მა)მ(ა)ნ მიმღვმ(ე)მ(ა)ნ <მოიღოს>
ჯ(უარი)ი მისი, მ(ა)ს გვავაზბორონ; ჩ(უე)ნ პ(ა)ტრი(ფი)ტსცეთ, ე(ით)ა ს(უ)ლიერსაჲ მ(ა)მ(ა)სა პშუტნის, საჯდომელთა
და სურითა. თუნიერ ერთი მიიცვალოს, ვითა თუთ წესი არს, მის წ(მიდ)ისა შიომს ს(ა)ფლ(ა)ესა

* ნსხ.: მწთუხუცესი.

[illegible]

Գրեց իմ հայրը ինձ այս նամակը և խոստացավ
հարկադիր գալու ինձ հետ։

- 135 ზ(ედ)ა წოლგდებამ, ამით სს(უა)მ გ(ა)ნაწინონ და ჩ(უენ)სა დარბაზსა მოიყვანონ და ჩ(უენ) არ-
განი მოიყვანონ და შეეპედროთ მონასტერი. და თქ(უენ), შ(ე)მდგომად მომაეა-
ლნო მეფენო, ჩ(ე)მსა ეკლესიასა და მონასტერსა ანდერძითა ამით შ(ე)მ-
ოგვედრებ წ(ინაშ)ე ღ(მრ)თისა შეკრებასა ჩ(უენ)სა, რ(ომე)ლ არ(ა)სირცხლისა თ(ა)ნამდგ(ა)დ იხ(ი)-
ლენეთ ღ(მრ)თისა და ანგ(ე)ლ(ო)ზთა მისთ(ა)გ(ა)ნ; მოიყენეთ ეედრი ჩ(ე)მი და ნუ ოდეს დამი-
140 ვიწყებთ დ(ავი)თს; ჰნახედით გ(უ)ლსმოდგინებით ქმნილსა ჩ(ე)მსა ეკლესიასა
და ნუ ოდეს ვის გაარყუნეთ კულა მ(ა)ს დ(იდე)ჩ(უ)ლსა ლაერასა. და აწ შ(ე)მდგ(ო)მ(ა)დ
ამისსა ანუ მეფემ(ა)ნ, ანუ მთ(ა)გ(ა)რმ(ა)ნ, ანუ ებისკ(ო)პ(ო)მ(ა)ნ, გინა მ(ო)ნ(ა)ზ(ო)ნმ(ა)ნ,
გინა ჯ(ე)ლისუფ(ა)ლმ(ა)ნ ვინ, თუნდა გლეხმ(ა)ნ და თუნდა აზნაურმ(ა)ნ, ანუ ან-
დერძი ესე ჩ(ე)მი შეეცვალებად იურვის, ანუ ვინ საურავი მოუღოს, ანუ
145 ქრთამისათჳს, ანუ თუ თჳთ იქმოდეს, ანუ მძლავრებით და, ანუ თუ

[illegible]

ღ(მრ)თისმსახურებასა რასმე აჩუქებდეს, ანუ მღვდესა შიგ(ა)ნ სადგომად
 იურვოდეს, ანუ თ(ა)ვისათ(ჯ)ს რადმე მოსაგმარებლად, ანუ გარეშე მ(ო)ნ(ა)ზ(უ)ნისა
 მწ(იგნობართ)უხუცესისა სასაურაობასა ვინმე იკადრებდეს, რამ გუარი, გინდა ვინ
 იყოს, პ(ირველად) შ(ე)ნ, დაუსაბამოო და დაუსრულბულო ღ(მერ)თო, მიაწიე რისგეა შ(ე)ნი
 150 დაუსრ(უ)ლებულ(ა)დ მის ზ(ედ)ა; ნუშეცა უხილავნ ნ(ა)თ(ე)ლი ღ(მრ)თეებისა შ(ენ)ის(ა)მ, ნუშეცა
 მიეცემის წყ(ა)ლ(ო)მ(ა)მ შ(ე)ნი, ნუშეცა ცუარის(ა)გ(ა)ნ ზ(ე)ცისა, ნუშეცა ნ(ა)ყ(ო)ფის(ა)გ(ა)ნ ქ(უე)ყნისა; იყ(ა)ვენ სამ-
 კვდრბ(ე)ლი მისი ოკერ, და ნაშობნი მისნი მოსასრეულ; მოლოდებასა შ(ინ)ა წყა-
 ლობის(ა)სა რისგეა შ(ე)ნი ეწიენ; გონებისა, ცნობისა და ხედვის(ა)გ(ა)ნ ოკერ ყავ
 იგი, ღ(მერ)თო. ხ(ოლო) შ(ე)ნ, ყ(ოვლად) წ(მიდა)ო ღ(მრ)თისმ(ო)მ(ე)ლო, გ(ან)ყოფასა მისსა ჯ(ო)რცთ(ა)გ(ა)ნ, გ(ან)ყავ იგი
 155 ნაწილისაგ(ა)ნ ცხოვრებულთაჲსა და შუერი იძიე ვ(ითარცა) მგომბარსა შ(ე)ნსა ნესტო-

[illegible]

155

რს ზ(ედ)ა. ხ(ოლო) შ(ენ), წ(მიდა)ო ღ(მერ)თშემოსილო მ(ამ)აო შიო, ოდეს დაჯდეს ქ(რისტ)ე ღ(მერ)თი გ(ა)ნსჯად
 ყ(ოველ)თა ტომთა და ს(ა)ქმეთა, წარმუუდგეს(!) და გ(ა)ნესაჯე, და ვ(ითარც)ა შემაწუხებ-
 ლსა შ(ენ)სა ზ(ედ)ა ეგრეთ შური იძიე პირითა ღ(მრ)თისაჲთა. უკ(უე)თუ ჟ(ა)მი
 მომცეს ღ(მერ)თმ(ა)ნ და სსუაჲ უახლესი ანდერძი დაეწერო, იგი თქუენ,

160 თქ(უე)ნ მიერთა კანონითა, უჯუარობითა, წყევითა და შეწუგნე-

ბითა დაამტკიცეთ, წმიდაო მუუფეო ქ(ართლისა) კ(ათალიკო)ზო და ყ(ოვე)ლნო მღღ(ე)ლთმო-
 ძღუარნო. და თუ სსჟსა დაწერად ჟ(ა)მი აღარ მომსუდეს, თუთ ესე
 დაამტკიცეთ. და რაჲთაცა რას ვინ მღუბესა დააკლუბდეს კანო-
 ნითამცა თქუენ მიერთა კრული არს გაუჟსნელად.

165 ქ. სიმტკიცეო ყ(ოვე)ლთაო ღ(მერ)თო, დაამტკიცე, მტკიცედა უქციე.

[illegible][illegible]

165

143

ა

აგარა — სახანაოსნო ადგილი „საქონებელნი... აგარანი გჴონან მღჴმესა“ 58.

აგარაკი — იგივე რაც აგარა „არცა მათა აგარაკთა... თანა ვის საჴმე უც“ 229.

ადგილი: „კარი... სამუშაოთა ადგილთა მოჴმარონ“ 82; „თუ მისსა ადგილსა ... სხუად მჴიგნობართუხუცესი იოს“ 125.

ადრითგან: „ადრითგან მამობასა ეწერა-ჲ“ 110.

აგაზაკი — იხ. სააგაზაკონი.

აზნაური — წარჩინებული წოდების პირი „აზნაურმან ... ანდერძი შეცვალებად იურვოს“ 143.

ათასი 74₂, 75.

ალავერდელი იხ. ბედიელ-ალავერდელი.

ამა: „სიგელნი ჰჴონან... ამას უდაბნოსა“ 49. „ამას ნუ დააკლდების“ 72; „ამას ჩემსა ეკლესიასა“ 87; „ჩემი განყოფა იჴმნას კორცთა ამათგან“ 94; „ნუენ შჴსცელის ამას წესსა“ 104;

„ამისი გამოსავალი“ 77; „ამის ანდერძის დაწერა“ 5; „ამისი პური ეკლესიას მიეცემოდეს“ 155; „შემდგომად ამისს“ 142; „ამითვე წესითა“ 135; „ანდერძითა ამით შემოგვედრებ“ 137; „ამისთვის ... მოიქსენებოდეს“ 60.

ამბორება: „მას გვაამბორონ“ 133.

ამერი — აღმოსავლეთ საქართველო „ამერთა ყოველთა ეპისკოპოსთადათ“ 48.

ამიდი იხ. საამიდო.

ანგელოზებრი მოქალაქობა: „ვისილე... ანგელოზებრი მოქალაქობა“ 39.

ანგელოზი — ღმრთის მსახური, ღმრთის მცნებათა მომტანა „ისილენეთ ღმრთისა და ანგელოზთა მისთაგან“ 139.

ანდერძი — წერილობითი ან ჴეპირი დანაშარები, განკარგულება „ანდერძის დაწერა“ 5; „ჩემსა ეკლესიასა... ანდერძითა შემოგვედრებ“ 137; „ანდერძი ესე ჩემი შეცვალებად იურვის“ 143; ჯ. წმ. შიოსი: „შიოს ანდერძში სწერია 119; ჯ.

* გამოყენებული ლექსიკონები:

1. სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ილ. აბულაძის გამოცემა, I, თბ., 1991; II, თბ., 1993.
2. სულხან-საბა ორბელიანი, სიტყვის კონა, თბ., 1949.
3. ნიკო ჩუბინაშვილი, ქართული ლექსიკონი რუსული თარგმანითურთ, ალ. ღლონტის რედაქციით, თბ., 1961.
4. დოა ამულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი (მასალები), თბ., 1973.
5. ივანე იმბიაშვილი, სინური მრავალთავი, გამოკვლევა და ლექსიკონი, თბ., 1975.
6. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. ერთტომეული. მთავარი რედაქტორი არნ. ჩიქობავა, თბ., 1986.

უახლესი: „სხუამ უახლესი ანდერძი დაეწერა“ 159.

ანუ: „ანუ მეფეთა შეწირულთა, ანუ მთავართა ვითემე“ 51; „ანუ წაღმართ მოიგონ“ 55; „ანუ მატური იგი სოფელი“ 113; „ანუ მეფემან, ანუ მთავარმან, ანუ ეპისკოპოსმან“ 143; „ანუ ანდერძი ესე ჩემი“ 143; „ანუ ვინ საურაჲი მოუღოს, ანუ ქრთამისათვის“ 144; „ანუ თუ თვთ იქმოდეს, ანუ მძღაფრებით და ანუ თუ ღმრთის მსასურებასა რასმე ჩუქნებდეს“ 145; „ანუ თავისთვის, ანუ გარემე“ 147.

არა: „თუ არა-ესე იყოს“ 7; „არა-მომიძაგა, არადაცადა“ 7; „არაუღირს მჩენელმან“ 15; „არა შეუნდობდა სიცბოლად“ 19; „არაითნა ესრეთ ყოფად“ 25; „თუ არა“ 44; „არაიყო ნებამ ჩემი“ 107; „არა სირცხვლისა თანამდებად იხილნეთ“ 138.

არავეინ: „არავის... ექნა ჩუქნი ერთგულობა“ 109.

არამრიდი: „ღმრთისაცა არამრიდმან“ 21.

არამცირედი: „არამცირედი ერთგულებამ“ 28.

არგანი — აქ მონასტრის წინამღერის კერძო: „ჩუქნ არგანი მოვაქსნოთ“ 135.

არს: „სისწრაფისამ არს“ 6; „ცხად არს“ 25; „კურთხეულ-არს“ 44; „სამრებლომ არს“ 59; „არსენის კელსა არს“ 65; „საქმე არს მღვმესა ზედა“ 127; „ვითა თვთ წესი არს“ 134; „ყრული არს გაუქსნელად“ 164.

არსენი: „ბერმან არსენი მიბრძანა“ 5; „მოუწოდე არსენის ბერსა“ 33;

„მიბრძანა... ბერმან არსენი“ 36; „არსენის ბერსა... აქუს კორტანატი და პერპერამ“ 45; „კანდლები... არსენის დაუდგამს“ 65; „ჭურჭული... არსენისდა მიმითულავს“ 85; „ბერსა... არსენის გაუწესებია“ 96; „ვითაცა თვთ არსენი განაწესის“ 98; „არსენისა განკრძალული მღვდი“ 99; „არსენის გაუწესებია“ 103.

არცა: „არცა მიუშუა კუჭრთხი“ 26; „არცა ვის სხუასა საქმე უც“ 117; „არცა მღვმისა ქუაბთა“ 118; „არცა ვის აწუც საქმე“ 122; „არცა ქ-სა კათალიკოზისა საქმე არს მღვმესა ზედა, არცა ვის სხუას ეპისკოპოსისა; არცა ზვერი, არცა მეფეთა, არცა მუხრანისა მგეთა. არცა მღვმისა შედგომად ვის აქუს კელმწიფება... არცა მათთა აგარაკთა“ 127-129.

ასი: „დამიწერია ასი დრაჰკანი მღვდელთათჳს“ 101.

ასრულება: „უამისწირვამ ჩემთვის აესრულეო დის“ 95; იხ. აღსრულება.

აქამთგან: „აქამთგანე ადილო კელი“ 16.

აღარ: „აღარ ოდეს მივეღოს იგი“ 117; „უამი აღარ მომხუდეს“ 162.

აღდგენა: „მკუდარი აღმადგინა“ 98.

აღება: „აღიღო კელი“ 16.

აღესება: „მხიარულებით აღვიცესე“ 32.

აღვიარება: „მადლობამ აღუეარე“ 19.

აღსრულება: „მეფეთათჳს ლოცვა აღასრულონ“ 120; იხ. ასრულება.

აღშენება: „ვარწმუნე აღშენებად

ველესია“ 34.

აღშენებული: „ვიხილე ველესია ჩემ მიერ აღშენებული“ 3; „მივცონ სიმტკიცე ველესას, ჩემ მიერ აღშენებული“ 43; „ესე ჩემგან აღშენებული ველესა“ 130.

აღწერილი: „წესნი... მათ მიერ აღწერილი“ 38.

აღესმა აქ აღმოფხვრა, მოსპობა „წყალობა... სასრელად აღმახუა“ 13.

აწ: „აწ უყიდა“ 54; „აწ მე მომიცინებია“ 72, 74; „აწ არსენის გაუწყსება“ 103; „აწ ძაგანმან... დაეჭირნეს(!)“ 109; „აწ ... იყოს შევედრებულ“ 123; „აწ, შემდგომად ამისა“ 141.

აწინდელი: „ესე იყოს აწინდელი“ 7; „აწინდელთა ქართლის კათალიკოზთ კელნი ჰქონან“ 126.

ბ

ბაზიჯი, აღმათ, ძვირფასი ლითონი „ბაზიჯისა... კანდლები“ 61; „ბაზიჯისა ფეშუღმი“ 84.

ბანჯარი იხ. უსაბანჯრო.

ბარი: „მთას და ბარს“ 74.

ბარძიმი — ზიარების ჭურჭელი (ილ. აბულაძე); „ფერჯიანი მაღალი სასმისი“ (სამა): „ბროლისა ბარძიმი“ 84.

ბეგარა იხ. უბეგროდ.

ბედიელ-ალავერდელი: მღვმის ლავრა „სვჴონ ბედიელ-ალავერდელისა იყოს შევედრებული“ 123.

ბერი — მონაზონი კაცო „ბერმან არსენი მიბრძანა“ 5; „მოუწოდე არსენის ბერსა“ 33; „მიბრძანა... ბერმან არსენი... სულიერმან ბერმა... იოვანე“ 36;

„არსენის ბერსა“ 45; „თანადგომითა... ჩემთა ბერთა მათა“ 47; „ვითა ბერსა... არსენის გაუწყსება“ 96.

ბოძება: „მამამან ჩემმან უბოძა“ 108.

ბრალი: „უფალო... მოუტევენ ბრალნი“ 91.

ბროლი — მაღალხარისხიანი მინა, „ბუნებით თეთრი ქვაი“ (სამა): „ბროლისა... კანდლები“ 62; „ბროლისა სასანთლენი... ბროლისა ბარძიმი... სიწმიდისა სამსახურად მოივმარებოდის“ 83.

ბრძანება: „ბერმან არსენი მიბრძანა“ 5; „მიბრძანა... ბერმან არსენი“ 36; „მამისა ჩემისა ბრძანებასა შიგან... სწერია“ 116; ზ. კათალიკოზისა: „ქართლისა კათალიკოზსა უბრძანებია“ 57.

ბჭითი: „ასი ფური მომიქსენებია... ბჭითს და ბჭითის ზით სოფლებს“ 79.

ბჭობა იხ. ნაბჭობი.

ბ

გაგზავნა: „ჭურჭელი... ჩემსა მონასტერსა გაგზავნოს დემეტრე“ 86.

გამოსავალი — ნაშეტი, მოგება, შემოსავალი „სასეფოვსა გამოსავლისაგან ჰქონდეს“ 56; „ამისი გამოსავალი ცხუარი ჯორსა იყიდდეს“ 77.

გამოუძიებელი: „არა ითნა... საშველმან გამოუძიებელმან“ 25.

გამოღება — ჩამორთმევა „ნუმცაა ვის უკადრებია გამოღება“ 63.

გამოყრა — შემოცლა, გამოშლა ველესის „კალაბოტი გამოუყარონ“ 45.

განათლებული: „სულითა ღმრთისაჲთა განათლებულნი“ 31.

განახლება: „მე კულა გამიასლე-ბიან იგი სიგელნი“ 50; „სიწმიდისა განახლებისა სამსახურად მოიპარებოდეს“ ბარძიმ-ფეშტეუმი 84.

განგება: „მარწმუნა მის მიერ განგებულსა მეფობასა“ 14; „წინაღმდგომთა განგებულისა თჳსისათა მისცემა მოსასრევლად“ 18.

განკრძალული — აქ დადგენილი; ბეჯითი „განკრძალული მღვდელი“ 99.

განკუთნილი: „ღმრთისათა განკუთნივითა ეკლესიები... მიიტაცა“ 24; „ღმრთისათჳს ოდენ განკუთნილნი“ 39.

განმანათლებელი: „განმანათლებელმან ჩემმან ბერმან არსენი მიბრძანა“ 4; „განმანათლებელსა ჩემსა არსენის გაუწესებია“ 96.

განმართვა — ბრძოლად წასვლა „უჲსა ჩემსა შარვანსა ზედა განმართვისასა“ 2.

განსჯა: „დაჯდეს ქრისტე ღმერთი განსჯად“ 157; „წარმოუდგა და განესაჯე“ წმ. შიო 157.

განყოფა: „ყოველი შესამოსლად განყოფვოდის“ 71; „ტფილსა სეფსიკუჭრსა განყოფდენ“ 89; „ჩემი განყოფაჲ რქმანს“ 93; „გაიყონ მღვდელთა“ 102; „განყოფასა მისსა ჯორცთაგან განყავ იგი“ 154.

განშუება — ნეტარება „განვიშუსულითა“ 31.

განჩინება — დადგინება წილგდებით „სხუაჲ განაჩინონ“ ლავრის წინამძღვრად 135.

განცხადება — გამოცხადება „განუცხადე სათნოჲ ჩემი“ 33.

განძლება: „ადილო კელი... განძლებაჲ ჩემთა 16.

განწესება — დადგინება „სოსხატერი, ვითა... არსენის გაუწესებია“ 96; „ვითაჲ თუთ არსენი განაწესის“ 98.

გარდაქცევა — გადაქცევა „ძაგანმან სადგომნი საეპისკოპოსონიცა... გარდააქცინა სამთავროდ“ 110.

გარეშე: „გარეშე... მწიგნობართუხუცესისა სასაურობასა ნუენი იკადრებს“ 147.

გარნა — გარდა, გარეშე „გარნა ჩემი ესოდენი“ 99.

გარყუწევა: „ნუ ოდეს ვის გაარყუწევი... ლავრსა“ 141.

გაუქსნელი: „ყრული არს გაუქსნელად“ 164.

გაჩენა: „ცვლი... გამოჩენენიან“ (!) 65; „ბრძანებასა შიგან გაჩენით სწერია“ 117.

გაუწესება: „ვითა არსენის გაუწესებია“ 103.

გზა: „უცთომელი გზა“ 35.

გინა: „გინა მონაზონმან, გინა კულსუფალმან ვინ“ 142, 143; „გინდა ვინ იყოს“ 148.

გლეხი: „თუნდა გლეხმან... ანდერიჲ ესე ჩემი შეცვალებად იურვოს“ მიაწიე რისხვამა შენი 143.

გმობა იხ. გმობარი.

გონება: გონებისა (გან) ... ოკერყავ“ 153.

გუარი: „სხუათაცაჲ კჳნონობა მათთა გუართა“ 108; „რაჲ გუარი“ 148.

გუშრდი: „იარებოდის ჩუშნსა ჭამ-
ბარსა გუშრდით“ 77.

გულსმოდგინება: „წახვედით გულს-
მოდგინებით ქნოლს“ 140.

დ

და (კავშ.) 4₂, 8₂, 9, 11, 13, 16, 20, 21,
26, 30-36, 39₂, 41₂, 42, 45-49, 52₂,
53-58, 60₂, 62-64, 70, 71₂, 74-85, 87,
89-96, 102-107, 109, 111-118, 121-124, 126₂,
129, 130, 131, 134-137, 139, 141, 145, 149,
152, 153, 155, 157₂, 159, 160-163.

დადგმა: „კანდლები... არსენის დაუ-
დგამს“ 63.

დავით: „დავითს მიწიყეს“ 1; „დავ-
ითს მიუტევნ ბრალნი“ 91; „ნუ ოდეს
დამივიწყებთ დავითს“ 140.

დავიწყება: „ნუ ოდეს დამივი-
წყებთ“ 139.

დაკლება: „ამას ნუ დააკლები“ 72;
„ნუჲ დააკლებს“ 102; „რას ვინ
მღუმესა დაკლებდეს... კრულ არს“
163; „დაკლებული სისწრაფისა არს“
6.

დამბადებელი: „მადლობა აღუვარე
დამბადებელსა ღმერთსა“ 29.

დამიც: „მარგალიტი... ხატისათჳს რო-
მელი დამიც“ 83.

დამტკიცება: „წყევთა და შეჩუშნე-
ბითა დაამტკიცეთ“ ანდრძი 161;
„თჳთ ესე (ანდრძი) დაამტკიცეთ“
163; „ღმერთო, დაამტკიცე“ (ანდრძი)
165.

დამკობა: „მწყემსთა მიერ დაემ-
კუა“ 27.

დარბაზი: „ჩუენსა დარბაზსა მოიყ-
ვანონ“ (ახალარჩული მთავარ-მამა მემ-
148

ლშმე) 135.

დასრულებული: „ვიხილე ეკლესია...
დასრულებულად“ 3.

დასხმა — დასმა არსენის „მეზურენი
დაუსხმან“ 105; „დავსხენ მონას-
ტრისა წესნი“ 37.

დაუსაბამო: „დაუსაბამოო...
ღმერთო, მიაწიე რისხვამ“ 149.

დაუსრულებელი: „დაუსრულე-
ბელო ღმერთო, მიაწიე რისხვამ“ 149.

დაცადება: „არა დააცადა... წყა-
ლობამ 11.

დაწერა: „ამის ანდერძისა დაწერა“
5; „თჳთ ჳელითა ჩემითა დამიწერია“
101; „სხუამ უახლესი ანდერძი დაე-
წერო“ 159; „სხვსა დაწერად ჟამი
აღარ მომხუდეს“ 162.

დაწყება: „მე, დავითს მიწიყიეს“ 1

დაჭერა: „საქონებელნი მრავალნი
დაემჭირნეს“ 111.

დახუდომა — დასწრება: აკურთხონ
ეკლესია „თანა დახუდომითა... ეპის-
კოპოსთამთა“ 47.

დაჯდომა: „ოდეს დაჯდეს ქრისტე
ღმერთი“ 156.

დგომა: ცხუარი „უწყენლად დგეს“
76; „ფური... მუხნარს დგეს“ 80.

დემეტრე: „გაგზავნოს ძემან ჩემმან
დემეტრე“ 86; „ძემან ჩემმან დემე-
ტრე“ აკურთხებინოს ეკლესია 46.

დიაკონი — მღვდლის მოსამსახურე
(სამა): „მემღვმისა დიაკონმან მო-
ისმართლოს“ 59.

დიდებული: „ნუ... გაარყუნეთ
დიდებულსა ლავრსა“ 141.

დიდი მარხვა — აღდგომის წინა

შეიღვირვანი მარხუა „დიდთა მარხ-
ვითა... სეფისკუტრსა განუყოფდენ“ 88.

დრამა — ფულო „პური... ხუთასისა
დრამისა წონი“ 67.

დრაპკანი — ოქროს ფულო „დამი-
წერია ასი დრაპკანი“ 101.

დღე: „არა დაცადა... წყალობა
დღეს დღემდე“ 12; „მას დღესა
სერსა უყოფდეს“ 93; „მას დღესა...
ჟამისწირვამ აესრულებდის“ 95; „სამისა
დღისა მკუდარი აღმადგინა“ 98; „მას
დღესა... გაიყონ მღვდელთა“ 102.

ე

ეგრე: „ეგრე იქნას“ 98.

ეგრეთვე: „ეგრეთვე, სხუამ ყოველი“
69; „ეგრეთ შური იძიე“ 158.

ეელოგიობა — მოსკოტხოზა „ფარ-
ჩითა კაბარი გვეელოგიონ“ 132.

ეკლესია: „ვიხილე ეკლესიამ“ 3;
„ეკლესიები საზესთმენოდ მიიტაცა“
24; „ეარწმუნე აღშენებად ეკლესიამ“
34; „ეკლესიისა ზეთად მოავპაროს“
60; „ჩემსა ეკლესიასა სახელი მისი
მოიქსენებოდეს“ 61; „ჩემსა ეკლესიასა
შინა იყოს“ 87; „ეკლესიას... სე-
ფისკუტრსა განუყოფდენ“ 88; „პური
ეკლესიას მიეცემოდის“ 105; „ჩემგან
აღშენებული ეკლესია“ 130; „ჩემსა
ეკლესიასა... შემოგვედრებ“ 137;
„ჰნახვედით... ჩემსა ეკლესიასა“ 140;
„მოუნიჭებია ეკლესიისა ჩემისადა“ 58;
„წირვიდეს ჩემსა ეკლესიასა შინა“ 92.

ენკენიობა — წლითი წლად განახ-
ლება (საბა); აქ კურთხევა „ენკენიო-
ბამ (ეკლესიისა) ვიხილო“ 44.

ეპისკოპოსი — ეპარქიის მმართველი
მღვდელმთავარი ეკლესია „ეპურთხონ...
თანადახულობთა ეპისკოპოსთაჲთა“
48; „არცა ვის სხვსა ეპისკოპოსისა
საქმე არს მღვდესა ზედა“ 127;
„ეპისკოპოსმან... ანდრძი ესე შეც-
ვალებად იურვოს, ... ღმერთო, მიაწიე
რისხვამ“ 142.

ერთგულეობა: „არამცირედი ერთ-
გულეობაა აზუშნეს... მემღვმეთა“ 27;
„არავეს ექნა ჩუშნი ერთგულობა“
109.

ერთი: „ურიცხუთაგან ერთი“ 13;
„ერთმან მათგანმან“ 20; „ერთმან...
წყალობამ... სასრულად აღმაყუა“ 22;
„მოართუნ... ერთი საწყაჲ“ 69;
„ერთი ფილა საზედაჲ“ 132; „თვნიერ
ერთი მიიცვალოს“ 134.

ესეოდენი: „გარნა ჩემ მიერ ესე-
ოდენი...“ 99.

ესრეთ: „არა ითნა ესრეთ ყოფად“
25; „მილოცონ ესრეთ...“ 91.

ეწერა-ყე: „მამობასა ეწერა-ყე“ 111.

ვ

ვაჭარი: „ცვლი... გამოჩენინან(!)
ვაჭართა ზედა“ 65.

ვედრი: „მოიქსენეთ ვედრი ჩემი“ 139.

ვერ: „ვერ მმადლობელიცა არა მომი-
ძაგა“ 11; „ჩუენ ვერ მივიწინეთ“ 124.

ვეცხლი: „ოცდაათი ლიტრაჲ
ვეცხლი წმიდაჲ“ 65.

ვიეთმე — ვინმე, რომელიმე „ანუ მთა-
ვართამ ვიეთმე“ 51.

ვითა — როგორც: „ვითა წინამძღუ-

არსა ზეგულისა“ 57; „ვითა გამიჩინა(!)“ 65; „ვითა სიგელი შეუგულობისა აქუს“ 73; „ვითა ბერსა“ 96; „ვითა სხვადა ნიშნითა“ 150; „ვითა აწ არსენის გაუწესება“ 103; „ვითა მამის ჩემის ბრძანებასა... სწერია“ 116; „ვითა თვთ წერილი წმიდანი უმოძღურებენ“ 120; „ვითა თვთ ივინი“ 121; „ვითა თვთ წესი არს“ 134; „ვითარად... სიგელნი ჰქონან“ 48; „ვითარ იგი... ანდერძი სწერია“ 118; იხ. ვითარცა.

ვინამთგან — რადგან: „ვინამთგან... ღმერთმან ჩემ ზედა აჩუქნა ქველისმოქმედებანი“ 7.

ვინ: „ველისუფალმან ვინ“ 143; „ვინ საურავი მოუღოს“ 144; „ვინდა ვინ იყოს“ 148; „რას ვინ მღვმესა დააკლებდეს“ 163.

ვინმე: „სასაურაობასა ვინმე იკადრებდეს“ 148.

ვითარცა — როგორც: „ვითარცა არსენი განაწესის“ 98; „პატივისცეთ, ვითარცა სულიერსა მამასა“ 133; „შური იძიე, ვითარცა მგმობარსა... ზედა“ 155; „განესაჯე, ვითარცა შემაწესებულსა“ 157; იხ. ვითა.

ვის: „ნუმცა ვის უკადრებია“ 63; „არცა ვის სხუასა საქმე უც“ 117; „არცა ვის სხუას ეპისკოპოსისა“ 127; „არცა... შედგომად ვის აქუს კელმწიფებამ“ 129; „არცა... საქონებულთა თანა ვის საქმე უც“ 130.

8

ზაკუა — ღალატი, გერაგობა, მოტყუება: „ზაკუვისა თჳს შორის მფარველთა“ 19; „მიიღეს ზაკუვისა მათი-

სათჳს“ 20.

ზედა: „შარვანსა ზედა განმართვისასა“ 2; „უღირსსა ზედა აჩუქნა“ 10; „არა დაცადა წყალობამ... უგმილსა სულსა ზედა“ 12; „მათ ზედა საიხრეღად აღმახუა“ 13; „არა მიუშუა კუჭრთხი... ნაწილსა ზედა“ 26; „ვარ-წმუნე აღშენებდ ეკლესია... სახელსა ზედა ღმრთისმშობელისასა“ 35; „წესსა ზედა... დაესხენ“ 37; „ცკლი გამიჩინენიან(!) ვაჭართა ზედა“ 66; „არცა (ვის) საქმე არს მღვმესა ზედა“ 127; „შოიას საფლავსა ზედა წილგებამ“ 135; „მიაწიე... რისხვამ მის ზედა“ 150; „შური იძიე, ვითარცა ... ნესტორს ზედა“ 156; „ვითარცა შემაწესებულსა შესა ზედა... შური იძიე“ 158.

ზედაშე — ზიარების ღვიწი, „ერთი ფილა საზედაშე“ 131.

ზეზადნისა ციხე: „ზეზადნისა ციხე... ვეცადე მათგან ძეხნითა“ 107.

ზეთი: „ეკლესიისა ზეთად მოაყმაროს“ 60.

ზეთი: „ბჭითის ზეთი სოფლებს“ 79.

ზესთმჩენი — ამპარტყანო, იხ. საზესთმჩენოდ.

ზეცა: „წყალობამ ცუარისაგან ზეცისა“ 151.

ზევრი — ბაჟი, „არცა ზევრი“ 128.

ზრახვა: „მას მხოლოსა... ჰზრახვიდენ“ 40.

ზროხამ — მსხვილფეხი რქოსანი პირუტყვი, აქ ძროხა: „მომეტებული ზროხამ... სამსახურებულსა იქმოდეს“ 80.

ზრუნვა: „თვნიერ საწუთოთამსა ზრუნვისა... კადნიერ იყვნენ“ 40.

ზუარი — ღიღი ვენახი, „ტურათის

უბანსა... დაუსმან ზუარნი“ 105.

თ

თავსდებთ: „თავსდებითა ღმრთი-საითა“ 1.

თავი: „მოიქცეს საღმრთო მისი თავსა მისსა“ 114.

თავისათვის: „თავისათვის მოსა-მარებლად“ 147.

თანა: „თანად თვთ მიიღეს“ 19; „პირველთა თანა“ 62; „თესლსა თანა შესუან“ 90; „მღვმელსა თანა“ 118; „თანა ვის საქმე უც“ 130; „თანა-დასუ-ღომითა... ეპისკოპოსთადა“ 47; „თანავე ძმისა თვისა“ 22; „თანა-ღვრთითა მწიგნობართ-უხუცესისა“ 46.

თანამდები - მოკლე (საბა): „თანა-მდებად იხილენთ“ 138.

თაყუანისცემა: „თაყუანისცეც... შიომს საფლავსა“ 30.

თევზა: „ღამის-თევზა... ყონ ყოვ-ლთა“ 94.

თესლი - მარცვლეულისაგან დამზა-დებული საჭმელი მიცვალებულის სულის მოსახსენებლად „თესლსა თანა შესუან“ ღვინო 90.

თითო: „თითო კარასული მიეცეს“ 90, 106; „ბური... მიეცემოდის თითო“ 106.

თენება - მოწონება „არა ითნნა ეს-რეთ ყოვად“ 25.

თრიალეთი: „ასი ფური მომიქსენებია, რომელ თრიალეთს“ დგეს 79.

თვთ: „თვთ იგი“ 13; „თვთ მეფე... იქმოდ“ 17; „თვთ მიიღეს... საცთური“ 19; „მიბრძანა... თვთ სულიერმან ბერ-მან“ 36; „წესნი... თვთ მათ მიერ აღ-

წერილი“ 38; „თვთ ძუშლი... ნასყიდი“ 52; „თვთ მემღვმისა დიკონმან მოი-სამართლოს“ 59; „თვთ სასეფოა მონას-ტრისა“ 75; „თვთ ... ეკლესიასა შინა იყოს“ 87; „თვთ არსნი განაწესს“ 98; „თვთ კელითა ჩემითა დამიწერია“ 101; „თვთ ადრითგან... ეწერა-ყ“ 110; „სადგომად ჰქონდეს თვთ“ 114; „თვთ სანატრელისა... შიომს ანდერძში სწერია“ 118; „თვთ წერილნი... უმოძღურებენ“ 120; „ეთთა თვთ იგინი“ 121; „თვთ ძუშლთა... კათალიკოზთა კლნი ჰქონან“ 126; „ეთთ თვთ წესი არს“ 134; „თვთ იქმოდეს“ 145; „თვთ ესე დაამტკიცეთ“ 162.

თვნიერ - გარეშე გარდა „თვნი-ერ... ზრუნოსა“ 40; „თვნიერ მეფეთა საწირავისა“ 121; „თვნიერ ლოცვისა“ 122; „თვნიერ ერთი მიიცვალოს“ 134.

თვსებული - აქ მისკეთებელი, მი-ცემული „მისა მიმართ თვსებული“ 115.

თვსი: „სიყვარულისა თვსისა მიმართ მიმზიდველმან“ 9; „თვსითა რამდენ განგებითა“ 14; „ადილო კელი სიტკბოე-ბითა თვსითა“ 16; „განგებულისა თვსისათა მისცემდა“ 18; „თანავე ძმისა თვსისა“ 22; „პატრონთა თვსთა წალობა“ 23; „ეკლესიები... თვსად მიიტაცა“ 24.

თუ: „თუ ინებოს ღმერთმან“ 6 „თუ არა - ესე იყოს“ 7; „თუ მე ღირს-მყოს ღმერთმან“ 43; „თუ არა - ... კალა-პოტი გამოუყარონ“ 44; „თუ მისსა ადგილსა... სხუად იყოს“ 125; „თუ თვთ იქმოდეს“, „თუ ღმრთისა მსახურებასა არეწებდეს“ 145; „თუ ... ჯამი არა მომხუდეს“ 162.

თუალი - აქ ძვირფასი ქვა „თუ-

ალი, ... ხატისათჳს რომელი დამიც“ 82.

თუნდა: „თუნდა გლჳხმან და
თუნდა აზნაურმან...“ 143.

თქუენ: „თქუენ, შჳმდგომად მომა-
ვალნო მეგნო“ 136; „თქუენ თქუჳნ-
მიერთა კანონთა... დაამტკიცეთ“ 164.

თხრობა: „თხრობისავე მიჳსცე
თხრობასა“ 13.

ი

იავარი - ნატყეგოჲ „ჭურჭელი, ია-
ვარი სპარსთაჲ“ 85.

იგი: „თუთ იგი“ 14; „იგი სიგელნი“
51; მე მომიტყენებია იგი და წაღმართ
მოიგონ იგიცა“ 55; „იგი ამსახურონ“
66; „იგი გაგზავნოს... დემეტრე“ 86;
„იგი... ვგრე იქნას“ 98; „იგი სოფელი“
113; „ადარ ოდეს მოგელოს იგი“ 117;
„ვითარ იგი... სწერია“ 118; „ვითა თუთ
იგინი“ 121; „იგი იყოფოდის(!)“ 124;
„იგი იურფოდის“ 125; „ოკერ ყუ იგი,
ღმერთო“, „განყუ იგი ნაწილისაგან“
154; „იგი... დაამტკიცეთ“ 159.

იღუმალი - ფარული „იდუმალ-
თა... არა შეუნდობდა“ 18.

იმერი - დასავლეთ საქართველო.
„იმერთა ეპისკოპოსთაჲთა“ 48.

1 იოვანე: „სულთერმან ბერმან, მოძ-
ღუარმან ჩემმან იოვანე“ 37; „ჭურ-
ჭელი... იოვანესდა მიმითულაჲს“ 85.

2 იოვანე: „აკურთხოვნ კელითა იო-
ვანე ქართლისა კათალიკოზისათაჲ“ 47;
„იოვანეს, ქართლისა კათალიკოზსა
უბრძანებია“ 57.

იყოფოდის(!) - იქნების იხ. ყოფნა.

იყო: „არა იყო ნებაჲ ჩემი“ 108;
„მონასტერისა რაცა იყო“ 112.

კ

კანდიერ-ყოფა - გაბეღვა, სითამებუ-
წინაშე ღმრთისა მოხსებად კანდიერ
იყვენენ“ 41.

კადრება - გაბეღვა „ნუშცამა ვის
უკადრებია გამოღებაჲ“ 63; „სასაუ-
რაობასა ვინმე იკადრებდეს“ 148.

კათალიკოზი - ავტოკეფალური ეკ-
ლესიის მეთაური პატრიარქი „აკურთხოვნ
კელითა... ქართლისა კათალიკოზი-
სათაჲ“ 47; „ქართლისა კათალი-
კოზსა უბრძანებია“ 57; „მიპრონსა
მონიჭებდეს ქართლისა კათალიკოზი“
61; „ქართლისა კათალიკოზთ კელნი
ჰქონან“ 126; „ქართლისა კათალიკო-
ზისა საქმე არს“ 127; „დაამტკიცეთ,
წმიდაო მეუფეო, ქართლისა კათალი-
კოზო“ 161.

კალაპოტი - აქ ხარაზო, „ყალიბი“
(მაბ): ეკლესიას „კალაპოტი გა-
მოუყარონ“ 45.

კანდელი - სანთო ღამხარა „ბროლისა,
ბაზოჯისა და მინისა კანდელი“ 62.

კანონი - წესი „კანონითა...
დაამტკიცეთ“ 160; „კანონითამცა...
კრული არს“ 163.

კაპარი - აქ მწილი (ჯონჯოლის?):
„ფარჩითა კაპარი გვევლოგონ“ 132.

კარასეული - ღვინის სასმისი „თითო
კარასეული მიეცეს“ 90; „მიეცე-
მოდის... თითო კარასეული ღვინო“
156.

კერძოჲ: „კერძოჲ რამე... მიჳსცე
თხრობისა“ 12.

კმა — საკმარისი „კმა ყვოს ყოველთა“ 130.

კოსტანატი — ბიზანტიური ოქროს მონეტა შებლზე იმპერატორ კონსტანტინე IX მონომახსის (1042-1055) მეგრდზევითი გამოსახულებით. „არსენის ბერსა აქუს კოსტანატი“ 45.

კრებული: „განვიშვ... მისთვის კრებულისა“ 32.

კრული — შერული, ბორკილადებული „კრული არს გაუჭნელად“ 164.

კულად — ისევ, კელავ. „იდუმალთა კულად... არა შეუნდობდა“ 18.

კუჭრთხი — ჯოხი, ძალაუფლების სიმბოლო. „არცა მიეშუა კუჭრთხი“ 26.

კულა — კელავ ისევ „მე კულა გამიხსლებიან“ 50; „კულა მომიტყენებია“ 53; „ნუ... გაარგუნევთ კულა ლავრსა“ 141.

კურთხევა: „აკურთხოვ“ ეკლესია 47.

კურთხეული: „კურთხეულ არს სულგრძელებამ მისი“ 44; „თანადგომითა კურთხეულისა მწიგნობართ-უხუცესისა“ 46.

კვრა: „ყოველთა კვრითა ღამე ყოველ ღამისთევამ“ 103.

კვრიაკე — კერა დღე „ყოველთა კვრიაკეთა ჩემთვის წირვიდეს“ 91.

კვრამხალი — შაბათი საღამო. „მიეცემოდის კვრამხალთა“ 106.

ლ

ლაერა — დიდი მონასტერი. „მხიარულებით აღვივსე... ლაერისათვის“

33; „ნუ ვის გაარგუნევთ დიდებულსა ლავრასა“ 141.

ლიტრა — საწყაოს ერთეული, დაახ. ერთი გირფანჯა. „ოცდაათი ლიტრამ ვეცხლი წმიდამ“ 65.

ლოცვაჲ: „მივიღე ლოცვამ ყოველთა მამათამ“ 4; „მილოცონ ესრეთ...“ 91; „ლოცვამ ჟონ ყოველმან“ 95; „მეფეთათვის ლოცვა აღასრულონ“ 120; „არცა ვის აწ უც საქმე თვნიერ ლოცვისა“ 122.

მ

მადლი: „მადლითა ღმრთისმშობელისათა“ 42.

მადლობამ: „მადლობამ აღუვარე დამბადებულსა ღმერთსა“ 19.

მათი: „მიიღეს ზაკევის მათისათვის საცთური“ 20; „წყალობამ მათ ზედა“ 23; „მათ მიერ აღწერილი“ 38; „სიგელი ჰქონან სოფელთათვის მათთა“ 49; „ესუარი მათთა მეცხოვრეთამ... იარე-ბოდის“ 75; „მათსა სოფელსა ჰჭითს“ 79; „ვეცადე მათგან ძებნითა“ 107; „ჰქონებოდა მათთა გუარათა“ 108; „საურავი მათი იყოს“ 124; „მათთა აგარაკთა... თანა ვის საქმე უც“ 129.

1. მამა (მეფის): „მამათამ და პაბთა ჩემთაგან სიგელი ჰქონან“ 48; „მამამან ჩემმან უბოძამ“ 108; „მამაოზასა ეწერა-ყ“ 110; „მამისა ჩემისა ბრძანებასა... სწყერია“ 116.

2. მამა (აქ: მონასტრის ძმობის წევრი): „მივიღე ლოცვამ მამათამ“ 4; „ერთგულებამ არუწნეს... მამათა მემღვმეთა“ 28; „სულითა ღმრთისათა განათლუ-

ბულნი მამანი“ 31

3. მამა (აქ: მონასტრის წინამძღვარი): „მთავარ მამა მემღვმე“ 31; „მამამ მემღვმე სერსა უყოფდეს“ 93; „მთავარ-მამამან მემღვმემან მოიღოს ჯუარი მისი“ 132; „ეთარცა სულიერსა მამასა კჳმუნს“ 133.

4. მამა (წმ. შიო): „შევედრე... წმი-დასა მამასა შიოს“ 3; „თაყუანისცეც... წმიდისა მამისა შიოს საფლავსა“ 30; „მომიქცენება წმიდისა მამისა შიო-სათჳს“ 53; „მამათა ნათლისა შიოს ანდრჳში სწერია“ 119; „წმიდამ მამამ შიომ“ 120; „ღმერთშემოსილო მამაო შიო“ 156.

მამაობა: „მამაობას ეწერა-ჲ“ 110.

მარანი: „მთასა ციხე მარანი“ 113.

მარგალიტი — ძვირფასი ქვა; „მარ-გალიტი ხატისათჳს... დამიც“ 82.

მართალი: „არცა მიეშუა კუჭრთხი ცოდვილთა ნაწილთა ზედა მართალ-თასა“ 26; „იხარებს მართალი, რაჲმს იხილოს შურისგება“ 29.

მარხვანი იხ. დიდი მარხვა.

მას: „მას მხოლოსა... ჰზრახვიდენ“ 40; „მას ემსახუროს უკლებად“ 83; „მას ღლესა სერსა უყოფდეს“ 93; „მას ღლესა ემისწირვამ აესრულებოდის“ 95; „მას ღლესა... გაიყონ მღდელთა“ 102; „მას გვაძობორონ“ 133; „მას დიდე-ბულსა ლაერასა“ 141

მატური: „მატური იგი სოფელი“ 113.

მატყელი — ბეწო, უპირატესად ცხვრი-სა; „მატყელი მსახურთა მონასტრისათა მიეცემოდის“ 78.

მაშინ: „მაშინცა არა იყო ნებად

ჩემი“ 107.

მგალობელი: „ასი ღრაჰკანი... მგა-ლობელთათჳს“ დამიწერია 102; „გაი-ყონ... მგალობელთა“ 103.

მგე — აქ გამგებელი; „არცა მუხრანისა მგეთა... საქმე არს მღვმესა ზედა“ 128.

მგმობარი — „გმობის მთქმელი“ (საბა): „წმიდაო ღმრთისმშობელო, ... შური იძიე, ეთარცა მგმობარსა შენსა ზედა“ 155; იხ. გმობა.

მე: „მე, დავითს მიწყის“ 1; „თუ მე ღირს-მყოს ღმერთმან“ 43; „მე კულა გამიხსლებიან“ 50; „რომელი მე მომიკე-ნება“ 55, 63, 72, 74; „მე ხუდაბუნი შემეწირავს“ 96.

მეზურე — „ვენაჲს მცველი“ (საბა): „მეზურენი დაუსხმან“ 105.

მემსგავსე — მოცემულ კვირამ მწირველო „მემსგავსე... ჩემთვის წირვიდეს“ 92; იხ. მსგავსი.

1. მემღვმე — მონასტრის ძმობის წევრი; „ერთგულეზამ აჩუქნეს... მამათა მემღვმეთა“ 28.

2. მემღვმე — მონასტრის წინამ-ძღვარი; „ვიხილე მთავარ-მამა მემღვმე“ 31; „მემღვმისა დიაკონმან მოისა-მართლოს“ 59; „მემღვმე მას ღლესა სერსა უყოფდეს“ 93; „მემღვმემან <მოიღოს> ჯუარი მისი“ 132; იხ. მამა; მთავარ-მამა მემღვმე.

მეორე: „მეორემან... ცკლესიები მოიტაცა“ 23.

მეოხება — შუამდგომლობა, შეწევნა; „შეწევასავით“ (საბა): „მეოხებად კად-ნიერ იევენ“ 41; „მეოხებიითა... წმიდისა შიოსითა“ 42.

მეუფე: „მეუფე იოვანე, ქართლისა

კათალიკოზი“ 57; „მეუფე წმიდამ მამამ ზომა“ 119; „წმიდაო მეუფეო, ქართლისა კათალიკოზო“ 161.

მეფე: „თუ მეფე მეფეთაა იქმოდა“ 17; „მეფეთა შეწირულთა...“ 51; „მეფეთათჳს ლოცვა აღასრულონ“ 120; „თვნიერ მეფეთა საწირავისა...“ 121; „არცა მეფეთა“ „საქმე არს მღვმესა ზედა“ 128; „შემდგომად მომავალნო მეფენო“ 137; „ანუ მეფემან... ანდერძი ესე ჩემი შეცვალებად იურვოს... მიაწიე რისხვამ შენი ღმერთო“ 142.

მეფობა: „მარწმუნა მის მიერ განგებულსა მეფობასა“ 14.

მთა: „მთასა ციხე მარანი“ 112.

მთა და ბარი: მღვმეს „სიგელი შეუვლობისაა აქუს... სამი ათასისა ცხურისაა მთას და ბარს“ 74.

მთავარი: „გამიასლებიან იგი სიგელნი... მთავართაა ვითმე“ 51; „ანუ მთავარმან... ანდერძი ესე შეცვალებად იურვოს... მიაწიე რისხვამ შენი ღმერთო“ 142.

მთავარ-მამა მემღვმე — მონასტრის წინამძღვარი: „ვიხილე წმიდამ მთავარ-მამა მემღვმე“ 31; „მთავარ-მამამან მემღვმემან <მოიღოს> ჯუარი მისი“ 132; იხ. მამა; მემღვმე.

მიერ: „ჩემ მიერ აღშენებული“ 3, 43; „მწყემსთა მიერ დაემკუთა“ 27; „თუთ მათ მიერ აღწერილი“ 38; „გარნა ჩემ მიერ ესეოდენი“ 99.

მიზეზი: „ერთი მიზეზად თხრობასავე მივსცე“ 13.

მიზეზი: „უბოძამ მით, რომელ სხუათაცამ ჰქონებოდა“ 108.

მიუთულა: „ჭურჭელი... არსენიდა და

იოვანესდა მიმითულავს“ 86.

მინა: „მინისა კანდლები... მომიკსენება“ 62.

მიმართ: „თჳსისა მიმართ მიმზიდვლმან ღმერთმან“ 9; „ნაქონები მისა მიმართ თჳსებული“ 115.

მიმზიდველი — მომზიდველი, წარმატებულად მიმზიდველი ღმერთმან... აწუჭნა ქველისმოქმედებანი“ 9.

მისი: „მის მიერ განგებულსა მეფობასა...“ 14; „შემაწუხებულმან... მონათა მისთამან“ 21; „განვიშუ საწადელისა მისთჳს კრებულისა“ 32; „სამოთხის მსგავსისა მის ლაერისათჳს“ 33; „მომადლებითა მისითა სრულად ვიხილე“ 35; „ენკენობამ მისი ვიხილო“ 44; „სახელი მისი მოიქსენებოდეს“ 61; „მისსა ჟამსა... გაგზავნოს“ 86; „მოუტყვენ ბრალნი მისნი“ 91; „მოიქცეს საღმრთო მისი თაჳს მისსა“ 114; „მისა მიმართ თჳსებული“ 115; „ქონებანი მისნი სააგზავონი“ 116; „შემდგომად მისსა თუ მისსა ადგილსა... სხუამ იყოს“ 124, 125; „<მოიღოს> ჯუარი მისი“ 133; „მის წმიდისა ზომის საფლავსა ზედა წილ-გდება“ 134; „იხილნეთ... ანგელოზთა მისთაგან“ 139; „რისხვამ შენი დაუსრულებლად მის ზედა“ 150; „სამკვდრებელი მისი ოკერ და ნაშობნი მისნი მოსასრეველ“ 152; „განყოფასა მისსა... განჟავ იგი ნაწილისაგან“ 154; „რამცა უნდა მისთჳს...“ 64.

მიტაცება: „ეკლესიები... თჳსად მიიტაცა“ 24.

მიტევება: „უფალო, მიუტევენ ბრალნი“ 91.

მიუწოდებლი: „აზუნა მიუწოდ-
მელნი ქველსმოქმედებანი“ 10.

მიქაელ: „ვიხილე... მთავარ-მამა მემ-
ღვმე მიქაელ“ 31.

მიღება: „მივიღე ლოცვა უოველთა
მამათა“ 4; „თუ მიიღეს ზაგუვისა...
სატური“ 19; „ადარ ოდეს მიგელოს
იგი“ 117.

მიშუება - გაშვება, ნების დართვა:
„არცა მიეშუა კუჭრთხი“ 26.

მიცემა: „თხრობისავე მიცესცე“ 13;
„თსისათა მისცემდა მოსასრულად“ 18;
„მიეცინ სიმტკიცე ეკლესიას“ 43;
„წულაჲ ძმათა მიეცემოდის“ 78;
„თითო კარსული მიეცეს“ 90; „ნუმცა
მიეცემის წყალობა შენი“ 151.

მიცვალება: „ერთი მიიცვალოს...
სხუა განაჩინონ“ 134.

მიწა: „დაუსმან... მიწანი“ 105.

მიწევა: „ღმერთო, მიაწიე რისხვამ
შენი“ 149.

მიწვენა: „რომელსა ჩუენ ვერ მივი-
წინეთ“ 124.

მიწყიეს იხ. დაწყება.

მიპრონი - ნაკურთხი ზეთი „მი-
პრონსა მოანიჭებდის ქართლისა კათა-
ლიკოზი“ 60.

მკუდარი: „სამისა დღისა მკუდარი
აღმადგინა“ 98.

მმადლობელი: „ვერ მმადლობე-
ლიცა არა მომიძაგა“ ღმერთმან 11.

მოგება - შეძენა, მოპოვება „წაღმართ
მოიგონ იგიცა“ 55.

მოღისტოს: „მოღისტოს - წინა-
უპოვება მღვდელთ-მოძღუარისა...“ 22.

მოთხე - ყუთი „სკივრის კოლოფი“

(საბა): „ორი მოთხე საესე“ 87.

მოკლება: „ბური... ნუმცა ოდეს მო-
აკლდების“ 67.

მოლესვა: ეკლესია „მოლესენ“ 46.

მოლოდება: „მოლოდებასა შინა
წყალობისასა რისხვამ შენი ეწიენ“ 152.

მომადლება: „მომადლებითა მისი-
თა (ეკლესია) სრულად ვიხილე“ 35.

მომავალი: „შემდგომად მო-
მავალნო მეფენო...“ 136.

მომართ: „ერთგულებამ აზუნეს
ჩუენდა მომართ მამათა“ 28.

მომეტებული: „მომეტებული
ზროხამ... სამსახურებულსა იქმოდეს“ 80.

მონა - სხვისი ნების უსიტყვოდ
შემსრულებელი „შემაწუხებელმან ღმრთი-
სა და მონათა მისთამან“ 21.

მონაზონი - ბერი, მოწესე, საბას მის,
როგორც ქალი, ისე კაცი: „გინა მონა-
ზონმან... ანდერძი ესე ჩემი შეცვალე-
ბად იურვოს...“ 142; „გარეშე მონაზუ-
ნისა მწიგნობართ-უხუცესისა სასაურაო-
ბასა ვინმე იყადრებდეს...“ 147.

მონასტერი - „მონაზონთ საკრე-
ბული“ (საბა): „ვარწმუნე აღშენებად ეკ-
ლესია საშუალ მონასტრისა“ 34;
„დავსხენ მონასტრისა მღვმისა წესნი“
37; „ძულელის ძულელი ნასყიდი მონას-
ტრისაგან“ 52; „მოართუნ მსახურთა
მონასტრისათა“ 69; „მოართუნ...
შემოსავლთაგან მონასტრისათა“ 70;
„სუთი ათასი ცხუარი თუთ სასეფო
მონასტრისაჲ“ 75; „მატყლი მსახუ-
რთა მონასტრისათა“ მიეცემოდის 78;
„...მონასტრისა სამსახურებულსა
იქმოდეს“ 81; „ჩემსა მონაზეტრისა (!)
გაგზავნოს“ 86; „მონასტრისა რაცა

იყო...“ 112; „მღვმე მონასტერი... სადგომად ჰქონდეს თვთ“ 113; „ჩემსა... მონასტერსა ანდერძითა ამით შემოგვედრებ“ 137.

მონიჭება — მოცემა, ჩუქება „მოუნიჭებია ეკლესიას ჩემისადა“ 57; „მპრონსა მონიჭებდეს ქისა კათალიკოსი“ 61.

მორთუმევა: „ღვნომა... შინაით მოართუან მსახურთა მონასტრისათა“ 68.

მოსამართლეობა: „მემღვმისა დიაკონმან მოისამართლოს“ 59.

მოსასრეელი — მოსასპობი, ამოსაწყვეტი „ნაშობნი მისნი მოსასრეელი“ 151; „მისცემდა მოსასრეელად“ 18.

მოსაკმარებელი: „თავისათჳს რადმე მოსაკმარებლად... ვინმე იკადრებდეს“ 147.

მოხული: „შემსგავსებულად მოხულისა... მორათუან“ 68.

მოქალაქობა — მოღვაწეობა „ვისილე... ანგელოზებრი მოქალაქობა“ 39.

მოქცევა: „ოდეს მოიქცეს საღმობა მისი“ 114.

მოღება: „ვინ საურავი მოუღოს“ 144; „მემღვმემან <მოიღოს> ჯუარი მისი“ 132.

მოყვანა: მთავარ-მამა მემღვმე „ჩუღნსა დარბაზსა მოიყვანონ“ 135.

მოცემა: „ძაგანი, მღვმეს შელტოლილ, მომცა ღმერთმან“ 27; „უკეთუ ჯამი მომცეს ღმერთმან“ 159.

მოძაგება — შეზიზღება „ვერ მმადლობელიცა არა მომიძაგა“ ღმერთმან 11.

მოძღუარი — მასწავლებელი „მოღის-

ტოს — წინაუგმომას მღდელთ-მოძღუარი“ 22; „მობრძანა... მოძღუარ-მან ჩემმან“ 36.

მოძღურება: „წერილნი წმიდანი უმოძღურებენ“ 120.

მოწოდება: „მყის მოუწოდე არსენის“ 33.

მოხატვა: „მოხატონ“ ეკლესია 46.

მოხუდობა: „ჯამი აღარ მომხუდეს“ 162.

მოკმარება: „ეკლესიას ზეთად მოკმაროს“ 60; „ჯარი... სამუშაოთა ადგილთა მოკმაროს“ 82; „განახლებისა სამსახურად მოიკმარებოდის“ 84.

მოკსენება — მორთმევა „მომიკსენებია წმიდისა მამისა შოსათჳს“ 53; „რომელი მე მომიკსენებია... ყოვლისა სასუფოთსა გამოსავლისაგან ჰქონდეს“ 55; „მე მომიკსენებია და არსენის დაუდგამს“ 63; „ოცდაათი ჯორი... აწ მე მომიკსენებია“ 72; „აწ მე მომიკსენებია ორი ათასი ცხუარი“ 74; „ასი ფური მომიკსენებია“ 79; „არგანი მოვაკსენოთ“ მთავარ-მამა მემღვმეს 136; „მოიკსენეთ ვდრი ჩემი“ 139.

მოკსენიება — მოგონება, სხენება „სახელი მისი მოიკსენებოდეს“ 62; „მას დღესა, რომელსა მომიკსენოს ღმერთმან“ 102.

მრავალი: „საქონებელნი მრავალნი დაეჭირნეს“ 111.

მრავალმოცდეელი: „განყოფამ იქმნას ჯორცთა ამათგან... მრავალმოცდეელთა“ 91.

მრეული იხ. სამრეულო.

მსახური: „მორათუან მსახურთა

მონასტრისათა“ 69; „მატული მსახურ-
თა მონასტრისათა... მიეცემოდის“ 78.

მსახურება: „ცვლი... იგი ამსა-
ხურონ“ 66; „მას ემსახუროს უკლე-
ბად“ 83; „ღმრთისა მსახურებასა
რასმე აწუწნებდეს“ 146.

მსგავსი: „სამოთხის მსგავსისა მის
ლავრისათჳს“ 33.

მსგევსი — შეიღებული, ერთი კვირა,
ოღონდ არა აუცილებლად ორშაბათიდან
კვირის ჩათვლით, არამედ „ამ დღით მის
სწორ დღემდე“ (საბა), იხ. შემსგევსე.

მსთუა — ადრე, მალე, ადრეულად
„მსთუამან... აწუწნა მიუწლომელნი
ქველისმოქმედებანი“ 7.

მტკიცე: „მტკიცედა უქციე“ 165.

მუხნარი/მუხრანი: „ასი ფური... სა-
ფურესა მუხნარს დგეს“ 80; „ხუდაბუნი
შემიწირავს მუხრანს“ 97; „მუხრანი
ძუშლითგან ვეცადე მათგან ძებნითა“ 107;
„არცა მუხრანისა მგეთა“ „საქმე არს
მღვმესა ზედა“ 128; „ოდეს მუხრანს
ვიყენეთ...“ 131

მფარველი: „ზაკუვისა თჳს შორის
მფარველთა არა შეუნდობა“ 19.

მღდელთ-მოძღუარი: „წინა-უგომისა
მღდელთ-მოძღურისა...“ 22; ან-
დერძი „დაამტკიცეთ... ყოველნი
მღდელთ-მოძღუარნი“ 161.

მღდელი: „სახელი მისი მოიკნენებოდეს
პირველთა თანა მღდელისაგან“ 62;
„განკრძალული მღდელი იყოს მაკნენ-
ბელი ჩემი“ 99; „დამიწერია ასი დრაჰკანი
მღდელთა(თჳს)“ 101; „გაიყონ
მღდელთა“ 103.

მღვმე — შობილად მონასტერი „ძა-
განი მღვმეს ზელტოლვილი მომცა

ღმერთმან“ 27; „დაესხენ მონასტრისა
მღვმისა წესნი“ 37; „აგარანი ჰქონან
მღვმესა“ 59; „მღვმე მონასტერი
შიგან ციხედ და სადგომად ჰქონდეს თჳთ“
113; „უეუნით ვცით... მღვმეს ქონებანი
მისნი“ 115; „არცა ვის... საქმე უც
მღვმესა თანა და არცა მღვმისა
ქუაბთა“ 118; „უფალი მღვმისა ღმერ-
თა“ 119; „არცა ქ-სა კათალიკოზისა საქმე
არს მღვმესა თანა“ 127; „არცა
მღვმისა ზედგომად ვის აქუს კელმ-
წიფებად“ 128; „ანუ მღვმესა შიგან
სადგომად იურვოდის...“ 146; „რას ვინ
მღვმესა დააკლებდეს... კრული არს
გაუკსნელად“ 163.

მეის — მაშნვე, საჩქაროდ. „მეის
მოუწოდე არსენის ბერსა“ 33.

მჩენელი: „არა უღირს მჩენელმან
შარავანდსა შინა“ 15.

მცოდველი: „კორცთა ამათგან მრავალ
მცოდველთა“ 94.

მცხეთა: „მცხეთისა საქონებელნი
მრავალნი დაემჭირნეს“ 111.

მძლავრება — ძალადობა „მძლავ-
რებით ღმრთისადა არამრიდმან“ 21;
„ანუ მძლავრებით... მღვმესა შიგან
სადგომად იურვოდეს“ 145.

მწიგნობართ-უხუცესი: იკურთხოს
ველეისა „თანადგომითა კურთხეულისა
მწიგნობართ-უხუცესისა“ 47;
„ამითვე სხუამ მწიგნობართ-უხუ-
ცესი იყოს“ 125; „ანუ გარეშე მონაზუ-
ნისა მწიგნობართ-უხუცესისა სა-
საურობასა ვინმე იკადრებდეს...“ 148.

მწყემსი — მღვდელმთავარი „მწყემ-
სი უკაროა ჭეშმარიტთა მწყემსთა
მიერ დაეძეუა“ 26, 27.

მხედველობა: „მხედველობათა შინა ცოდვათას...“ 8.

მხიარულება: „მხიარულებით აღვივს“ 32.

მხოლო: „მას მხოლოსა... ჰზრახვდე“ 40.

6

ნაბჭობი — აქ სასამართლოს გზით შემოსული (?): „ნაბჭობი... შესამოსლად განეყოფოდის“ 70.

ნათელი: „ამამათა ნათლისა შიშის ანდრძში სწერია“ 119; „ნუმცა უხილავს ნათელი ღმრთეებისა შენისა“ 150.

ნასყიდი: „ძეულის ძეული ნასყიდი მონასტრისაგან... კულა მომიტყენებია შიოსათჳს“ 52.

ნაქონები: „ყოვლითავე უკუნით ეცით ნაქონები მისა მიმართ თჳსებული“ 115.

ნაყოფი: „ნუმცა მიეცემის... ნაყოფისაგან ქუჴანისა“ 151.

ნაშობი: „იყავნ... ნაშობნი მისნი მოსასრველ“ 152.

ნაწილი: „არა მიეშუა კუჴრთხი ცოდვილთა ნაწილისა ზედა მართალთასა“ (ფს. 124,4) 26; „ნაწილნი წმიდათანი... ჩემსა ეკლესიასა შინა იყოს“ 87; „განყავ იგი ნაწილისაგან ცხოვნებულთასა“ 155.

ნახვა: „უნახევდით გულსმოდგინებით ქმნილსა ჩემსა ეკლესიასა“ 140.

ნება — სურვილი: „არა იყო ნება ჩემი“ 108; „თუ ინებოს ღმერთმან ჩემი შემოქცევა...“ 6.

ნესტორი: „შური იძიე, ვითარცა...“

ნესტორს ზედა“ 155.

ნიშანი — აქ საბუთი: „ვითა სხვათა ნიშნითა, თუთ კელითა ჩემითა დამიწერია“ 101.

ნიჭი — განძი, ქრება: „ეკლესია ნიჭად ჩუჴნობისად კმა ევოს“ 130.

ნუ: „ამას ნუ დაკლებს“ 72.

ნუეინ: „ნუეინ დაკლებს“ 102; „ნუეინ შეცვლის“ 104.

ნუმცა: „ნუმცამ ვის უყადრება გამოღება“ 63; „ნუმცა ოდეს მოაკლდების“ 67; „ნუმცა უხილავს ნათელი... ნუმცა მიეცემის წყალობამ შენი, ნუმცა ცუარისაგან ზეცისა, ნუმცა ნაყოფისაგან ქუჴანისა“ 150-152.

ო

ოდენ — მხოლოდ: „ღმრთისათჳს ოდენ განკუთნვილნი...“ 39.

ოდეს — როდესაც: „ოდეს მარწყმანა მის მიერ განგებულსა მეფობასა“ 14; „ნუმცა ოდეს მოაკლდების“ 67; „ოდეს ზეზადნისა ციხე... ვეცადე მათგან ძებნითა“ 106; „არაფის ოდეს ექნა ჩუჴნი ერთგულობა“ 109; „ოდეს მოიქცეს საღმობა მისი“ 114; „აღარ ოდეს მიგელოს იგი“ 117; „ოდეს მუჴრანს ვიყენეთ...“ 131; „ნუ ოდეს დამივიწყებ“ 139; „ნუ ოდეს ვინ გაარყენეთ... ლავოს“ 141; „ოდეს დავდეს ქრისტე ღმერთი განსჯად“ 156.

ორი: „ორნი ბროლისა სასანთლენი მას ემსახუროს დაუკლებულად“ 83; „ორი მოთხე საყეს“ 87.

ორი ათასი: „აწ მე მომიტყენებია ორი ათასი ცხუარი“ 74.

ოცდაათი: „ოცდაათი ლიტრად
ვეცხლი წმიდამ“ 64; „ოცდაათი ჯორი
აწ მე მომიკუნებია“ 71.

ოკერი — აოხრებული, დაზარალებული,
ნაზრევი „იყავნ სამკვდრებელი მისი
ოკერ“ 151; „ხედვისაგან ოკერ ყავ იგი“
153.

პ

პაპა — აქ წინაპარი, მამის მამა
„პაპთა ჩემთაგან სიგელნი პქონან“ 49.

პარასკევი: „დიდთა მარხვათა ყოველთა
პარასკევთა ეკლესიას ტფილსა სე-
ფისკულსა განუყოფდენ“ 88; „პირველისა
შვდულისა პარასკევსა თითო კარა-
სული მიეცეს“ 90.

პატივისცემა: „ჩუენ პატივისცეთ“
133.

პატიოსანი: „შარავანდსა შინა პატ-
იოსანსა უპატიოებისა ჩემისამან...“ 15.

პატრონი: „ერთმან პატრონთა
თვსთა წყალობამ მათ ზედა საისტელამდ
აღმახუა“ 23.

პერპერამ — ბიზანტიური ოქროს
მონეტა, შემოღებული იმპერატორ ალექსი
კომნენოსის 1092 წლის სამონეტო რე-
ფორმის დროს „არსენის ბერსა, რომელ
აქუს... პერპერამ“ 45.

პირველი: „სახელი მისი მოიკუნებოდეს
პირველთა თანა მღდელისაგან“ 62;
„პირველისა შვდულისა პარასკევსა...“
89; „პირველად შენ... მიაწიე რისხვამ
შენი“ 149.

პირი: „შური იძიე პირითა ღმრთი-
სამთა“ 158.

პური: „საზრდელი ძმათა პური“ 66;

„ამისი პური ეკლესიას მიეცემოდის“
105.

ქ

ქამად-ქამადი — დრო და დრო (თუ:
დროულად, დროზე); „ცვლი გამიჩენენიან(!)
ვაჭართა ზედა ქამად-ქამადი“ 66.

ქამი — დრო „ქამსა ჩემსა შარვანსა
ზედა განმართვისასა“ 1; „სიბოროტითა
ქამთათა შეცვალეულ იყო“ 50;
„ღვნომ ქამსა სთულისასა... მოართუნ“
68; „იგი მისსა ქამსა... გაგზავნოს“ 86;
„უკუეთუ ქამი მომცეს ღმერთმან“ 158;
„თუ სხვსა დაწერად ქამი აღარ
მომხუდეს“ 162.

ქამისწირვამ — ლიტურგია: „მას
დღესა ქამისწირვამ ჩემთვის აესრულე-
ბოდის“ 95.

რ

რა: „კერძომ რამემ და ურიცხვთაგან
ერთი“ 93; „თვსითა რამთემ განგებითა“
14; „რამთამცა წესსა ზედა... დაესვენ“
37; „რამთა ღმრთისათვს... განკუთ-
ნვილნი...“ 39; „რამცა სიბოროტითა
ქამთათა შეცვალეულ იყო“ 50; „რამცა
უნდა მისთვის“ 64; „მონასტერისა რაცა
იყო“ 112; „რაცა საქმე და საურავი მათი
იყოს“ 123; „ღმრთის მსახურებასა რასმე
აჩუქნებდეს“ 146; „რამ გუარი“ 148;
„რამთაცა რას ვინ მღვმესა დააკლებ-
დეს“ 163.

რადმე — „რისათვისმე“ (საბა): „თა-
ვისთვის რადმე მოსაქმარებლად“ 147.

რამეთუ: „საშველმან გამოუძეებელ-
მან, ცხად არს, რამეთუ ღმრთისამან“
25; „რამეთუ ისარებს მართალი“ 29.

რაჟამი — რა დროსაც, როდესაც;
„რაჟამს იხილოს შურისგება“ 29.

რისხვამ: „მიაწიე რისხვამ შენი“
149; „რისხვამ შენი ეწიფ“ 153.

რომელი: „რომელთათჳს ყოვლად
უმაღლომ ესე“ 10; „რომელთაჲ კერ-
ძომ რამე“ 12; „რომელთა თანად თუთ
მიიღეს“ 19; „რომელმან... პატრონთა
თჳსთა წყალობა...“ 22; „რომელმან
ესე არა ითნა ქართ“ 24; „რომელსა
შინა არამცირედი ერთგულებამ აწუწნეს“
28; „რომელი თუთ მათ მიერ აღწერ-
ილი ვიხილე“ 38; „რომელ აქუს
კოსტანატი და პერპერაჲ“ 45; „რომელი
სპარსთა ქონებასა ჰქონებია და რომელი
აწ უყიდია და რომელი მე მომიჰყენე-
ბია“ 54-55; „რომელ საქონებულნი
სოფელნი და აგარანი ჰქონან მღვმესა“ 58;
„რომელ მიპრონსა მოანიჭებდეს“ 60;
„რომელი მე მომიჰყენებია“ 61; „რო-
მელი არსენის დაუდგანს“ 63; „რო-
მელი აწ მე მომიჰყენებია“ 72; „რო-
მელი თრიალეთს, მათსა სოფელსა ბჭითს
დგეს“ 79; „სატისათჳს რომელი დამიც“
83; „რომელი არსენისდა... მძიმითუ-
ალაეს“ 85; „რომელსაცა დღესა ჩემი
განყოფამ იქმნას“ 93; „რომელმან
სამისა დღისა მეუდარი აღმადგინა“ 97;
„რომელ შემდგომად მღვდელი იყოს“ 99;
„მას დღესა, რომელსა მომიჰყენოს
ღმერთმან“ 102; „რომელ მეზურენი
დაუსხმან“ 105; „რომელ სხუთაცამ
ჰქონებოდა“ 108; „რომელთა ჩუშნ ვერ
მივიწინეთ“ 124; „რომელ არ სირ-
ცხელისა თანამდებად“ 138.

რწმუნება: „ოდეს მარწმუნა მის
მიერ განგებულსა მეფობასა“ 14;
„ეარწმუნე აღშენებად ეკლესიამ
საშუალ მონასტრისა“ 34.

ს

საამილო — გადასახდი ქალაქის მოზ-
ელის ამიდის სასარგებლოდ „ტფილისს
საამილომ... კელითა ჩემითა დამიწერია
ასი დრაჰანი“ 100.

საბანჯრო — იხ. უსაბანჯრო.

სადგომი: „ძაგანმან სადგომნი...
გარდაქცინა“ 109; „ციხედ და სადგო-
მად ჰქონდეს თუთ“ 114; „მღვმესა შიგან
სადგომად იურუოდეს“ 146.

საეპისკოპოსო: „საეპისკოპოსო-
ნიცაჲ უდიდესნი... დაეჭირნეს“ 110;
„მამობასა ეწერა-ჲ საეპისკოპო-
სოდ“ 111.

საესე: „ნაწილნი წმიდათანი ორი მოთ-
ხე საესე“ 87.

საზედაშე: „ერთი ფილას საზე-
დაშე... გველოგონ“ 132; იხ. ზედაშე.

საზეთე: „სხუამ... საზეთეთთაჲ...
შესამოსლად განეყოფოდეს“ 71

საზეთმჩენოდ — საამარტაენოდ „ეკ-
ლესიები საზეთმჩენოდ თჳსად მიი-
ტაცა“ 24.

საზრდელი — სჳმელი „საზრდელი
ძმათა პური“ 66.

სათნომ — სასურველი „განუცხადე
სათნომ ჩემი“ 33.

საისრელად — ისრის სატყორცნად
„წყალობამ მათ ზედა საისრელად
აღმახუა“ 23.

საკვრელთ-მოქმედი: „შემიწირავს მუხრანს წმიდის სვეონ საკვრელთ-მოქმედისადა“ 97.

სალმობა — ტკივილი, ჭირა „მოიქცეს სალმობა მისი თაჲს მისსა“ 114.

სამართალი იხ. მოსამართლეა.

სამდღვირო — შესწირა „სამდღვიროდ ღვწომა... შინაჲ მოართუნა“ 67.

სამთავრო: „სამთავროდ... დაემჭირნეს“ 110.

სამი: „სამისა ღღისა მკუდარი აღმადგინა“ 97; „სამი სეფისკუჭრი... გველოვონ“ 131.

სამი ათასი: „სიგელი შეუვალობისაჲ აქუს... სამი ათასისა ცხურისაჲ“ 74.

სამკვდრებელი — საცხოვრებელი, მამულა „იყავნ სამკვდრებელი მისი ოკერ“ (ფს. 68, 26) 151.

სამოთხე — ძალი, ყვავილნარი „მსირულებით აღვიჲსე სამოთხის მსგავსისა მის ლავრისათჲს“ 32.

სამრებლო — სამწყსო „სამწყსოჲ სამრებლოჲ არს ყოველგან“ 59.

სამსახურებელი: „მომეტებული ზროხაჲ... სამსახურებელსა იქმოდეს“ 81.

სამსახური სიწმიდისა — იხ. სიწმიდისა სამსახური.

სამუშაო ადგილი: „წარი... სამუშაოთა ადგილთა მოიგმარონ“ 82.

სამცხორებლო — საცხოვრებლო „წარი სამცხორებლოთა... მოიგმარონ“ 81.

სანატრელი: „გითარ-იგი თჳთ სანატრელისა... შიოჲს ანდრძჳ სწერია“ 118.

სასანთლე: „სასანთლები... არ-

სენის კელსა არს“ 64; „ბროლისა სასანთლენი მას ემსახუროს“ 83.

სასეფოჲ გამოსავალი — სამეფოდ განუთენილი შემოსავალი „ყოვლისა სასეფოჲსა გამოსავლისაგან ჰქონდეს“ 56.

სასეფოჲ მონასტერი — სამეფო მონასტერი „ცხური სასეფოჲ მონასტრისაჲ“ 75.

სასო — იმედი „მიბრძანა სასომან ჩემან ბერმან არსენი“ 36.

საურავი — სათხოვარი, გასაჭირი „არცა საქმე და საურავი მათი იყოს, იგი იყოფოდის(!) 123; „ვინ საურავი მოუღოს... მიაწიე რისხვაჲ შენი“ 144.

საფლავი: „თაყუანისვეც წმიდისა მამისა შიოჲს საფლავსა“ 80; „წესი არს, მის წმიდისა შიოჲს საფლავსა ზედა წილგდებაჲ“ 134.

საფურე: „ფური... მათსა საფურესა მუნნარს დგეს“ 80.

საქმე: „არცა ვის სხუასა საქმე უც მღვმესა თანა“ 117; „არაჲ საქმე ყოფილა მღვმეს თანა“ 123; „არცა ქ-სა კათალიკოზისა საქმე არს მღვმესა ზედა“ 127; „არცა მათთა... თანა ვის საქმე უც“ 130; „დაჯდეს ქრისტე ღმერთი განსჯად ყოველთა ტომთა და საქმეთა“ 157.

საქონებელი: „საქონებელნი სოფელნი... ჰქონან მღვმესა“ 58; „მცხეთისა საქონებელნი მრავალნი დაემჭირნეს“ 111; „არცა მღვმისა... საქონებელთა თანა ვის საქმე უც“ 129.

საყდარი: „მრავალნი დაემჭირნეს წილკანი საყდრისა“ 112.

საშუალი — აქ შუა ადგილი „ვარ-

წმუნე აღმენებად ეკლესიამ საშუალ მონასტრისა“ 34.

საშველი: „არა ითნა ესრეთ ყოფად საშველ მან გამოუძიებულმან“ 25.

საშვეულო: „საქონებელნი სოფელნი ... საშვეულო სამრებლო არს ყოველგან“ 59; იხ. შვეული.

საცთური — მომეტყუებლო „მიიღეს ზაკუეისა მათისათჳს საცთური“ 20.

საწადელი — სასურველი „განვიშუ ხელითა საწადელისა მისთჳს კრებულისა“ 32.

საწირავი: „თვნიერ მეფეთა საწირავისა, არამ საქმე ყოფილა მღვმეს თანა“ 121.

საწუთო — საქუთო, წუთისოფელი, წარმავალი „თვნიერ საწუთოთამსა ზრუნვისა“ 40.

საწყაი: „მორათუნ მსახურთა... ერთი საწყაი“ ღვთა 69.

საჭირველი: „მეფე მეფეთა იქმოდა საჭირველთა უჭირველად“ 17.

საჭირო: „შინათ მორათუნ... ყოველი საჭირო საკმარი“ 70.

საკმარი: „მორათუნ... საკმარი“ 70.

საკენებელი: „სეფისკუშრსა განუყოფდენ საკენებელად ჩემდა“ 89.

სახელი: „აღმენებად ეკლესიამ... სახელსა ზედა ყოვლად წმიდისა“ 34; „სახელი მისი მოიკსენებოდეს“ 61.

სახიერი: „შეწენითა ყოვლად სახიერისა ღმრთისამთა... მიეცინ სიმტკიცე ეკლესიასა“ 41.

საჯდომელი — ტახტი, სკამი, სეარძლო „ჩუშნ პატივისცეთ... საჯდომელითა“ 134.

სერის-ყოფა — პურის ჭამა, ვახშობა „მეძღმე მას დღესა სერსა უყოფდეს“ 93; „ჩუშნ პატივისცეთ... სერიითა“ 134.

სეფისკუშრი — წმინდა ფეცილისგან გამომცხარი ზიარების კერა „ეკლესიას ტფილსა სეფისკუშრსა განუყოფდენ“ 89; „სეფისკუშრსა თანა შესუნ“ 90; „სამი სეფისკუშრი... გვევლოვონ“ 131.

სთული — რთელი, მოსვლის აღების დრო „ღვთა ეამსა სთუელისასა... შინათ მორათუნ“ 68.

სიარული: „იარებოდის ჩუშნთა ჭამბარსა გუშრდით“ 76.

სიბოროტე: „სიბოროტითა ეამთამსა შევალბულ იუ“ 50.

სიგელი — მეფის გაცემული საბუთი „სიგელნი ჰქონან სოფელთათჳს“ 49; „გამახლებიან იგი სიგელნი“ 51; „სიგელნი შეუვალბოსა აქუს“ 73.

სიმტკიცე: „მიეცინ სიმტკიცე ეკლესიასა“ 43; „სიმტკიცეო ყოველთაო, ღმერთო“ 165.

სიმრავლე: „ლოცვაჲ ყონ ყოველმან სიმრავლე მან“ 95.

სირცხული: „არ(ა) სირცხულისა თანამდებად იხილენთ“ 138.

სისწრაფე: „დაკლებული სისწრაფისა არს“ 6.

სიტკბოება: „აღილო კელი სიტკბოებითა თჳსითა განძლებად ჩემდა“ 16.

სიყრმე — ასოგაზრდობა, გამოუცდლობა(?) „მოუტყვენ ბრალნი მისნი სიყრმისა“ (ფს. 27, 14, 7) 91.

სიყუარული: „წყალობითა სიყუარულისა თჳსისა მიმართ მიმზიდულმან“ 9.

სიციბილი - გერგობა; მოტყუება „არა შეუნდობდა სიციბილად“ 19.

სიწმიდისა სამსახური - ზიარების შეზადებისთვის საჭირო ნივთები (ბარძიპი, ფეშუმი, პეკარი ანუ ვარსკვლავი, კოვზი ანუ ხვიშირი, დაფრანა...): „სიწმიდისა სამსახური... არსენის კელსა არს“ 64; „სიწმიდისა... სამსახურად მოიკმარებოდის“ 84.

სრული: „ეკლესია... სრულად ვიხილე“ 35.

სული: „უბილსა სულსა ზედა“ 12; „სულითა ღმრთისაათა განათლებულნი მამანი“ 31

სულგრძელი: „სულგრძელმან მხედველათა შინა ცოდეთას“ 8; „ეჭრთხელ არს სულგრძელუბა მისი“ 44.

სულიერი: „მიბრძანა... სულიერმან ბერმან ჩემმან“ 36; „ვითარცა სულიერსა მამასა ჰმუშნის“ 133.

სუსრა იხ. უსუსრაოდ.

სვმეონ ბედიელ-ალავერდელი: „აწ სვმეონ ბედიელ-ალავერდელი... სად იყოს შევედრებულ“ შიომღვიმის ლავრა 123.

სვმეონ საკრველთ-მოქმედი (წმ.) (521-592), მესვეტე: „ხუდაბუნი შემოწირავს... სვმეონ საკრველთ-მოქმედისადა“ 97.

სვმეონწმიდა - სვიმეონ საკირველთ-მოქმედის მონასტერი ანტიოქიის მახლობლად მცხეთა ანუ საკირველ მთაზე. „წესსა ზედა სვმეონწმიდისა დაესხნ მონასტრისა მღვმისა წესნი“ 37.

სოფელი: „სიგელნი ჰქონან სოფელთათჳს“ 49; „საქონებულნი სოფელნი... ჰქონან მღვმსა“ 58; „მათსა

სოფელსა... ღვქს“ 80; „მატური იგი სოფელი“ 113.

სოხასტერი - სადაყუდებულო „სოხასტერი... არსენის გაუწესებია“ 96.

სხვა: „არცა ვის სხვასა ეპისკოპოსისა“ „საქმე არს მღვმესა ზედა“ 127.

სხუამ: „სხუამ ყოველი საჭირომ საკმარი“ 69; „სხუამ ნაბჭობი“ 70; „სხუამ ჭურჭელი“ 85; „სხუათაცა ნიშნითა დამიწერია“ 101; „სხუათაცაჲმ ჰქონებოდა“ 108; „არცა ვის სხუასა საქმე უც“ 117; „სხუამ მწიგნობართ-უხუცესი იყოს“ 125; „სხუამ განაწინონ“ 135; „სხუამ უახლესი ანდერძი დავწერო“ 159; „სხვსა დაწერად ჟამი აღარ მომხუდეს“ 162.

ტ

ტომი - ერი, ხალხი „დავდეს ღმერთი... განსჯად ყოველთა ტომთა“ 157.

ტურათისუბანი: „ტურათისუბანსა... მეზურენი დაუსხმან“ 104.

ტფილისი: „ქალქს ტფილისს... სპარსთა ქონებასა ჰქონებია“ 34; „ტფილისს საამიდიოთ... კელითა ჩემითა დამიწერია“ 100.

ტფილი: „ტფილსა სეფისკულრსა განუყოფდენ“ 88.

უ

უახლესი: „უახლესი ანდერძი დავწერო“ 159.

უბადრუკი - საწყალობელი, საბრალე: „განყოფამ იქმნას კორცთა ამათგან უბადრუკთა“ 94.

უბანი იხ. ტურათისუბანი.

უბეგრო: „ყოველი უბეგროდ მო-
მიქსნება“ 52.

უგბილი - ზანტა „არა მომიძაგა...
წალობა უგბილსა სულსა ზედა“ 12.

უღანო - დაუსაზღვრელი ადგილი აქ
შოშლევინის მონასტერი „სიგელნი ჰქონან
წმიდასა ამას უღანოსა“ 49.

უდიდესი: „საბისკობოსონიცა უდი-
დესნი... დაეჭირნეს“ 110.

უქაროა - აქ ცრუ; კარიდან არ შე-
სული - ალუზია სახარების იგავისა: ი.
10,1-18: „მწყემსი უქაროა დაეყუა“ 26.

უკლებად: „მას ემსახუროს უკლე-
ბად“ 83.

უქუეთუ - თუ: „უქუეთუ ჟამი
მომცეს ღმერთმან“ 158.

უქუნით ცემა: „უქუნით ეციოთ
ნაქონები მისა“ 115.

უმაღლოა: „ყოვლად უმაღლოა ესე
ვერ მმაღლობელიცა“ 10.

უნდა: „რამცა უნდა მისთვის“ 64.

უპატიოება: „უღირს-მჩენელმან... პა-
ტიოსანსა უპატიოებისა ჩემისმან“ 15.

ურიცხვ: „ურიცხვუთაგან ერთი
მიზეზად თხრობისავე მიესცე“ 13.

ურგა - წუხილი, ზრუნვა „სს-უაჲ
იყოს, ... იგი იურვოდის“ 125; „ან-
დერძი ესე ჩემი შეცვალებად იურ-
ვოს...“ 144; „მღვმესა შიგან სადგომად
იურვოდეს“ 147.

უსაბანჯრო - მატყლზე გადასაბადის
გარეშე „სიგელი ... ცხუართათეს უსა-
ბანჯრობისაჲ“ 77; „უსაბან-
ჯროდ... იარებოდის“ ცხუარი 76.

უსუსხრაო - უგადასაბადოდ „უსუს-
ხრაოდ ყოვლისა სამეფოჲსა გამოსავლისა-

გან ჰქონდეს“ 56.

უფალი: „უფალო ღმერთო...“ 9;
„უფალი მღვმისა ღმერთია“ 119.

უღირსი: „ღმერთმან ჩემ უღირსსა
ზედა აწუწნა“ 9; „არა უღირს-
მჩენელმან...“ 15.

უც: „არცა ვის საქმე უც მღვმესა
თანა“ 118, 130.

უცთომელი - შეუმცდარი „ფიხილე...
უცთომელი გზა“ 38.

უწყენლად: „უწყენლად მომიჭყენ-
ბია“ 53; „უწყენლად დგეს და იარე-
ბოდის“ 76.

უჭირველი - ადგილი, შეუწყვეტელი
„მეფე მეფეთაჲ იქმოდა საჭირველთა
უჭირველად“ 17.

უჯუარობა - ჯვრის არ გადასასვლად
„უჯუარობითა ... დაამტკიცეთ“ 160.

ფ

ფარჩი - თიხის მომცრო ჭურჭელი,
სასმისი ან თასი, „საღვინო მომცრო“
(საბა): „ფარჩითა კაპარი გვევლოგიონ“
132.

ფეშხუშმი - თევზი, სიწმინდის
სამსახურებლის ნაწილი „პაზიჯისა
ფეშხუშმი სიწმიდისა სამსახურებულად
მოიქმარებოდის“ 84.

ფიალა - თასი „ერთი ფიალა
საზედაჲ“ 132.

ფური - ზროსა დედალი (საბა): „ასი
ფური მომიჭყენება“ 78.

ფურნე - პურსაცხობი „პური-ხილი
ფურნისაჲ“ 67.

ქ1: 165.

ქალაქი: „ქალაქს ტფილის“ 54.

ქართლისა კათალიკოზი: „აკურთხოვნა ქართლისა კათალიკოზისათა“ 47; „ოვანეს ქართლისა კათალიკოზისა უბრძანებია“ 57; „მპროვსა მონაწილეს ქართლისა კათალიკოზი“ 61; „აწინდელთა ქართლისა კათალიკოზთ კლნი ჰქონან“ 126; „არცა ქართლისა კათალიკოზისა საქმე არს მღვმელს თანა“ 127; „დაამტკიცეთ, წმიდაო მეუფეო ქართლისა კათალიკოზო“ 161.

ქველის-მოქმედება: „ჩემ უღირსსა ზედა აჩუქნა მიუწოდებლნი ქველის-მოქმედებანი“ 10.

ქმნა: „მეფე მეფეთა იქმოდა“ 17; „მომეტებული ზრისა... სამსახურებელსა იქმოდეს“ 81; „ჩემი განყოფა იქმნას“ 93; „ეგრე იქნას“ 99; „არავის ოდეს ექნა ჩუენი ერთგულობა“ 109; „ანუ თუ თვთ იქმოდეს“ 145.

ქმნილი: „წახედით გულისმოდგინებით ქმნილსა ჩემსა“ 140.

ქონა: „არსენის ბერსა რომელ აქუს“ 45; „სიგელნი ჰქონან სოფელთათჳს“ 49; „სპარსთა ქონებასა ჰქონებია“ 54; „გამოსავლისაგან ჰქონდეს“ 56; „აგარიანი ჰქონან“ 58; „სიგელი შეუვალობისა აქუს“ 73; „სხუათაცა ჰქონებოდა მათთა გუარათა“ 108; „სადგომად ჰქონდეს თვთ“ 114; „კლნი ვითარად ჰქონან“ 126; „არცა მღვმისა შედგომად ვის აქუს კლმწიფება“ 129.

ქრთამი — საჩუქარი „ქრთამისათჳს სასაურაობასა ვინმე იყადრებ-

დეს... მიაწიე რისხვამ შენი“ 145.

ქრისტე: „ოდეს დაჯდეს ქრისტე ღმერთი განსჯად“ 156.

ქუაბი: „არცა მღვმისა ქუაბთა“ „არცა ვის საქმე უც“ 118.

ქულბაგი — დუქანი, სავაჭრო ფარდულა „სხუამ ქულბაგთა... შესამოსლად განყოფოდეს“ 71.

ქუეყანა: „ნუცა მიეცემის... ნაყოფისაგან ქუეყანისა“ 151.

ქცევა: „მტკიცება უქციე“ 165.

ლ

ლამე: „ყოველთა კვრითა ღამე ყოველ ღამისთევამ“ 104.

ღამის-თევამ: „ღამის-თევამ ყოველმან სიმრაველმან“ 94; „კვრითა ღამე ღამისთევამ“ 104.

ღირს-ყოფა: „თუ მე ღირს-მყოფი ღმერთმან“ 44.

ღმერთი: „თავსდებითა ღმრთისათა“ 1; „თუ ინებოს ღმერთმან ჩემი შემოქცევა“ 6; „ღმერთმან ჩემ უღირსსა ზედა აჩუქნა“ 9; შემაწიხებელმან ღმრთისა... ღმრთისაცა არამრიდმან“ 21; „ღმრთისათა განკუთვნილთა ეკლესიები... მიიტაცა“ 24; „გამოუძიებელმან... ღმრთისამან“ 26; „მომცა ღმერთმან“ 28; „მადლობა აღუვარე ღამაღებულსა ღმრთსა“ 30; „სულითა ღმრთისამათა განათლებულნი მამანი“ 31; „ღმრთისათჳს ოდენ განკუთვნილნი“ 39; „წინაშე ღმრთისა მეოხებად კადნიერ იყენე“, „შეწევნილთა ყოვლად სახიერისა ღმრთისამათა“ 41; „თუ მე ღირს-მყოფი ღმერთმან“ 44; „უფალი ღმერთო...“ 91; „უფალი მღვმისა

მღვმისა ღმერთია“ 119; „რომელსა მო-
მიქსენოს ღმერთმან“ 102; „წინაშე
ღმრთისა შეკრებასა ჩუქნსა“ 138;
„თანამდებად იხილნეთ ღმრთისა“ 139;
„ღმრთისა მსახურებასა რასმე
აჩუქნებდეს“ 146; „დაუსრულებულო
ღმერთო“ 149; „ოკერ ყავ იგი,
ღმერთო“ 154; „დავდეს ქრისტე
ღმერთი განსჯად“ 156; „შური იძიე
პირითა ღმრთისაჲთა“ 158; „ჟამი
მომცეს ღმერთმან“ 159; „სიმტკიცეო
ყოველთაო ღმერთო“ 165.

ღმერთშემოსილი: „თაყვანისცე ღმრ-
თშემოსილისა ... შიოს საფლავსა“ 30;
„ღმერთშემოსილო მამაო შო“ 156.

ღმრთეების ნათელი: „ნუმცა უხილავს
ნათელი ღმრთეებისა შენსაჲ“ 150.

ღმრთისმშობელი: „ვარწმუნე აღშენ-
ბად ეკლესია... სახელსა ზედა ყოვლად-
წმიდისა ღმრთისმშობელისასა“ 35;
„მადლითა ყოვლადწმიდისა ღმრთისმ-
შობელისაჲთა... მიეცინ სიმტკიცე ეკ-
ლესიასა“ 42; „ყოვლადწმიდაო ღმრთის-
მშობელო, ... განყავ იგი“ 154.

ღვნოჲ: „ღვნოჲ ჟამსა სთულისასა...
შინაჲთ მოართუნა“ 68; „ეკლესიას მი-
ეცემოდის თითო

კარასეული ღვნო“ 106.

ყ

-ყე (ნაწილ.): „ადრითგან თვთ მამაო-
ბასა ეწერა-ყე“ 111.

ყიდეა: „ქალაქს ტფილისს... რომელი
აწ უყიდა“ 54; „ამისი გამოსავალი
ცხუარი ჯორსა იყიდეს“ 77.

ყოველგან: „საშვეულოჲ სამრებლოჲ
არს ყოველგან“ 59.

ყოველი: „მივიღე ლოცვაჲ ყოვე-
ელთა მამათაჲ“ 4; „თანა-დახუდომითა...
ყოველთა ეპისკოპოსთაჲთა“ 48; „ყო-
ველთა ერთი საწყაჲ“ 69; „ყოველი
შესამოსლად განეყოფოდის“ 71; „ყოვე-
ელთა პარასკევთა ეკლესიას ტფილისა სე-
ფისკულრსა მოართუმიდეს“ 88; „თესლსა
თანა შესუნა ყოველთა“ 91; „ყოვე-
ელთა კვრიაკთა ჩემთვის წირვიდეს“ 92;
„ლოცვაჲ ყონ ყოველმან“ 95; „ყოვე-
ელთა კვრიათა ღამე ყოველ ღამისთეჲა“
103; „ყოველი ყოვლითავე უუწიო
ეცით“ 114-115; „ჟმა ვოს ყოველთა“
131; „განსჯად ყოველთა ტომთა და
საქმეთა“ 157; „ყოველნო მღვდელთმოდ-
ღუარნო...“ 161; სიმტკიცეო ყოველთაო
ღმერთო“ 165; „ნასყიდი მონასტრისა
ყოველი უბეროდ“ 52; „ყოველისა
სასუფოჲსა გამოსავლისაგან ჰქონდეს“ 56.

ყოვლად: „ყოვლად უმაღლოჲ ესე“
10; ყოვლად წმიდა ღმრთისმშობელი 35,
42, 154; „შეწევნითა ყოვლად სახიერისა
ღმრთისაჲთა“ 41; „ვიხილე ყოვლად
შეწმიდარა“ 38.

ყოვლითავე: „ყოველი ყოვლითავე
უუწიო ეცით“ 115.

ყოფა - იგივეა რაც *ქმნა*, „მას დღესა
სერსა უყოფდეს“ 93; „ლოცვაჲ ყონ
ყოველთა“ 95; „ოკერ-ყავ იგი“ 153.

ყოფნა: „ესე იყოს აწინდელი“ 7;
„ესრე ყოფად“ 25; „მეორებად კადნიერ
იყვენ“ 41; „შეცვალებულ იყო“ 50;
„ეკლესიასა შინა იყოს“ 88; „იყოს
მაცხენებელი ჩემი“ 100; „იყოს შევედრე-
ბული“ 123; „საურავი მათი იყოს“ 124;
„სხუაჲ... იყოს“ 125; „ჟმა ეყოს“ 130;
„ოდეს მუხრანს ვიყვენთ“ 131; „გინდა
ვინ იყოს“ 149; „იყავნ სამკვდრებელი

მისი ოკერ“ 151

ყუეულამ: „ყუეულამ უბაჟოდ... ჰქონდეს“ 55.

შ

შარაჲანდი - *სამეფო გვრგვნი მსგავსი სხივთა* (საბა): „არა უღირს-მჩენელმან შარაჲანდსა შინა“ 15.

შარვანი: „უამსა ჩემსა შარვანსა ზედა განმართვისასა“ 1

შედგომა: „არცა მღვმისა შედგომად ვის აქუს ჳელმწიფებამ“ 129.

შევედრება: „შევევედრე შეწვენად ჩემდა“ 2; „შევეჰვედრო მონასტერი“ 136; „ანდერძითა ამით შემოგვედრებ“ 137.

შევედრებელი: „სჳმუნ ბედიელ-ალავერდელისად იყოს შევედრებულ“ 123.

შეკრება: „შემოგვედრებ წინაშე ღმრთი-სა შეკრებასა ჩუჲნსა“ 138.

შელტოლილი: „ძაგანი მღვმეს შელტოლილი მომცა ღმერთმან“ 27.

შემაწუხებელი: „შემაწუხებელ-მან ღმრთისა“ 20; „ვითარცა შემაწუხებელსა ზედა... შური იძიე“ 157.

შემდგომად: „შემდგომად არსენისა განკრძალული მღდელი“ 99; „შემდგომად მისსა“ 124; „შემდგომად მომავალნო მეფნო“ 136; „შემდგომად ამისსა“ 141.

შემთხვევნი: „წმიდსა შიომს ხატსა შეგვამთხვევნენ“ 131.

შემოვედრება: „ანდერძითა ამით შემოგვედრებ“ 137.

შემოსავალი: „საჭიროა საკმარი შემოსავალთაგან მონასტრისა მიეცე-

მოღის“ 70.

შემოქცევა: „თუ ინებოს ღმერთმან ჩემი შემოქცევამ“ 7.

შემსგავსებელი: „შემსგავსებულამდ მოსულისა შინაით მოართუნ“ 68.

შენდობა: „არა შეუენდობდა სიცილიად“ 19.

შენი: „პირველად შენ... მიაწიე რისხვამ“ 149; „ნუ უხილავს ნათელი ღმრთეებისა შენისამ“ 150; „ნუმცა მიეცემის წყალობამ შენი“ 151; „რისხვამ შენი ეწიე“ 153; „ხოლო შენ... ჳორცთაგან განყავ იგი“ 154; „მგომბარსა შენსა ნესტორს ზედა“ 155; „ხოლო შენ, წმიდაო... მამაო შიო“ 156; „შემაწუხებელსა შენსა ზედა“ 158.

შესავედრებელი: „შესავედრებელსა ჩემსა წმიდსა მამასა შიოს“ 2; „მეოხებითა შესავედრებელისა ჩემისა წმიდისა შიომისთა“ 42.

შესამოსელი: „ყოველი შესამოს-ლად განეყოფოდის“ 71.

შესუმა: „თესლსა თანა შესუნ“ 91.

შეუვალობის სიგელი: „ძუღლითგან სიგელი შეუვალობისამ აქუს“ 73.

შეუცვალელებელი: „იყოს მაცსენებელი ჩემი შეუცვალელებელად“ 100.

შეჩუჲნება: „წყევითა და შეჩუჲნებითა დაამტკიცეთ“ 160.

შეცვალეზა: „ანდერძი ესე შეცვალეზად იურვოს...“ 144.

შეცვალეზელი: „სიბოროტითა ჟამთა შეცვალეზულ იყო“ 50.

შეცვლა: „უმჯობესად შეიცვალოს“ 6; „ნუჲინ შეცვლის ამას წესსა“ 104.

შეწენა: „შევევედრე შეწვენად ჩემდა“ 2; „შეწენითა ყოვლად

სახეირისა ღმრთისამაჲ“ 41.

შეწირვა: „მე ზოდაზნი შემი-
წირავს“ 97; „თჳნიერ ლოცვისა და
შეწირვისა“ 122.

შეწირული: „იგი სიგელნი, ანუ მე-
ფეთა შეწირულთა“ 50.

შიგან: „შიგან ციხედ და სადგომად
ჰქონდეს“ 113; „ბრძანებასა შიგან
გაჩენით სწერია“ 116; „მღვმესა შიგან
სადგომად“ ჰქონდეს 146.

შინა: „სულგრძელმან მხედველობათა
შინა ცოდვითას“ 8; „მარაგანდა შინა
ბატონისანსა...“ 15; „რომელსა შინა
არამცირელი ერთგულებამ აჴუწნეს“ 28;
„ჩემსა ეკლესიასა შინა სახელი მისი
მოიქსენებოდეს“ 61; „ღვწო... შინამთ
მოართუნ“ 68; „ეკლესიასა შინა იყოს“
88; „ჩემთვის წირვიდეს ჩემსა ეკლესიასა
შინა“ 92; „მოლოდებასა შინა წყალო-
ბისასა რისხვამ შენი ეწიენ“ 152.

შიო (წმ.): „შევეყნდრე წმიდსა მამასა
შიოს“ 3; „თაჳსანისვეც... წმიდისა მა-
მისა შიომას საფლავსა“ 30; „მეოხე-
ბითა... წმიდისა შიომასითა მიეცინ
სიმტკიცე ეკლესიასა“ 42; „მომიქსენებია
წმიდისა მამისა შიოსათჳს“ 53; „მამათა
ნათლისა შიომას ანდერძი სწერია“ 119;
„მღვმისა... მეუფე წმიდამ მამამ შიომ“
120; „წმიდისა შიომას საფლავსა ჴედა
წილგდება“ 134; „წმიდისა შიომას
ხატსა შეგვაძმთხვენენ“ 131; „წმიდაო...
მამაო შიო... წარმოუდგე და განესაჯე“
156.

შორის: „ზაკუეისა თჳს შორის
მფარველთა“ 19.

შუშნიება: „ვითარცა სულიერსა მამასა
ჰშუშნის“ 133.

შუშნიერი: „მათ მიერ აღწერილი
ვინილე ყოვლად შუშნიერად“ 38.

შვდეული — შვიდი დღე ყოირა
„პირველისა შვდეულისა პარასკევსა
თითო კარასეული მიეცეს“ 89.

შური: „შური იძიე“ 155; „შური
იძიე პირითა ღმრთისამაჲ“ 158.

შურისგება: „იხარებს მართალი რა-
ჴამს იხილოს შურისგებაჲ“ (ფს. 57, 10)
29.

შჳული — სარწმუნოება „წინამძღუ-
არსა შჳულისა ჩუშნისასა“ 57.

ჩ

ჩემ: „ვინილე ეკლესიამ ჩემ მიერ აღ-
შენებული“ 3; „ჩემ უღირსსა ჴედა აჴუ-
წნა... ქველისმოქმედებანი“ 9; „ჩემ მიერ
აღშენებულსა...“ 43; „თუ ინებოს ღმრთო-
მან ჩემი შემოქცევა“ 6; „განუცხადე
სათნო ჩემი“ 34; „ჩემი განყოფამ
იქმნას“ 93; „მღდელი იყოს მავსენებელი
ჩემი“ 100; „არა იყო ნება ჩემი“ 108;
„მოიქსენთ ვედრი ჩემი“ 139; „ანდერძი
ესე ჩემი“ 144; „განმანათლებელმან
ჩემმან“ 5; „სასომან ჩემმან“ 36;
„მოდღურმან ჩემმან“ 37; „ქმნან ჩემ-
მან“ 46, 86; „მამამან ჩემმან უბო-
ძამ“ 108; „ჩემგან აღშენებული ეკლე-
სია“ 130; „ჩემსა... განმართვისასა“ 1;
„შესავედრებულსა ჩემსა“ 3; „განძლებად
ჩემდა“ 16; „ჩემსა ეკლესიასა შინა“ 61;
„ჩემთა ბერთამა“ 47; „ჩემთაგან
სიგელნი ჰქონან“ 49; „ჩემსა მონაზ-
ტერსა(1) გაგზავნოს“ 86; „ჩემსა ეკლესი-
ასა შინა იყოს“ 87, 92; „საქსენებლად
ჩემდა“ 89; „განმანათლებულსა ჩემსა“

96: „ჩემსა ეკლესიას... შემოგვედრებ“ 137; „წინაშე ღმრთისა შეკრებასა ჩუ-
 ცნსა“ 138; „მხატვრული კმნილსა ჩემსა
 ეკლესიასა“ 140; „უბატოებისა ჩემი-
 სამაჲ“ 15; „შესავედრებელისა ჩემისა“
 41; „წინამძღუარსა შჯულისა ჩუცნი-
 სასა“ 57; „ჩემისა ხატისათჳს დამიც“
 81; „მამისა ჩემისა ბრძანებასა შიგან...
 სწერია“ 116; „ველითა ჩემითა დამი-
 წერია“ 101; „ჩემთჳს წირვიდეს ჩემსა
 ეკლესიასა შინა“ 92; „ჟამისწირვამ
 ჩემთჳს აესრულებოდეს“ 95.

ჩუშულეებითი წყალობაჲ — სეჟუ-
 ლისძიერი, წესისძიერი წყალობაჲ „არა
 დაცადა ჩუშულეებითი წყალო-
 ბაჲ“ 12.

ჩუშენება: „ჩემ უღირსსა ზედა აჩუ-
 ცნსა“ 10; „არამცირელი ერთგულებაჲ
 აჩუცნეს“ 28; „ღმრთისმსახურებასა
 რამჲე აჩუცნებდეს“ 146.

ჩუშენი: „აჩუშენეს ჩუშენდა მომართ“
 28; „წინამძღუარსა შჯულისა ჩუშენი-
 სასა“ 57; „იარებოდის ჩუშენსა ჭამ-
 ბარსა გუშრდით“ 77; „არავის ეწა ჩუ-
 ცნი ერთგულობა“ 109; „რომელსა
 ჩუშენ ვერ მივიწინეთ“ 124; „ჩუშენ
 პატივისცეთ“ 133; „ჩუშენსა დარბაზსა
 მოიყვანონ და ჩუშენ არგანი მოეცე-
 სნოთ“ 135; „წინაშე ღმრთისა შეკრებასა
 ჩუშენსა“ 138.

ჩუშენობა: „ჩემგან აღშენებული ეკლე-
 სია ნიჭად ჩუშენობისად კმა ეყოს ყო-
 ელთა“ 130.

ც

ცდა: „ძუღლითგან ვეცადა მათგან

ძენითა“ 107.

ცემა: „თაყუანის-ვეც... წმიდისა მა-
 მისა შიომს საფლავსა“ 30; „უეუნიო
 ეციო ნაქონები მისა მიმართ“ 115.

ცთომილება — შეცდომა „ბრალნი
 ცთომილებისანი“ 91.

ციხე: „ზეზადნის ციხე... ძუღლით-
 გან ვეცადა მათგან ძენითა“ 107; „მთასა
 ციხე მარანი“, „მღვმე მონასტერი შიგან
 ციხედ... ჰქონდეს“ 113.

ცნობა: „ცნობისა (გან) ... ოკერ
 ყავ იგი“ 153.

ცოდვა: „სულგრძელმან მხედველობათა
 შინა ცოდვათასა...“ 8.

ცოდვილი: „არცა მიეშუა კუჭრთხი
 ცოდვილთა ნაწილსა ზედა მართალსა“
 (ფს. 124,4) 26.

ცვლი: „ცვლი გამიჩენიან(!) ვაჭარ-
 თა ზედა ეამად-ეამადი“ 65.

ცუარი ზეცისაჲ: „ნუმცა მიეცევის
 წყალობაჲ შენი ნუცა ცუარისაგან
 ზეცისა“ 151.

ცხადი: „ცხადთა წინააღმდეგომთა
 განგებულისა მისისა მისცემდა მოსასრუ-
 ლად“ 17; „ცხად არს, რამეთუ ღმრთი-
 სამან“ 25.

ცხენი: „მომეტებული ზროხა...
 ცხენსა სამსახურებელსა იქმოდის“ 81.

ცხოვნებული: „განყავ იგი ნაწილისა-
 გან ცხოვნებულთაჲსა“ 155.

ცხუარი: „სიგელი შეუვალობისაჲ აქუს
 ცხუართათჳს უსაბანჯრობისაჲ სამი
 ათასისა ცხუარისაჲ“, „მე მომიცენებია
 ორი ათასი ცხუარი. და ხუთი ათასი
 ცხუარი... დგეს და იარებოდის ჩუენსა
 ჭამბარსა გუშრდით“ 73-77.

ცხორებაჲ: „ეიხილე... წესიერი ცხო-

რებაა“ 39; „ძელი ცხორებისა... ჩემსა ეკლესიასა შინა იყოს“ 87.

ბ

ბაგანი: „ბაგანმან, შემაწუხებელმან ღმრთისა...“ 20; „ბაგანი, მღვმეს შელტოლვილი, მომცა ღმერთმან“ 27; „ბაგანმან სადგომად საებისკობოსონიკამ... დაუბჭირნეს“ 109.

ბე: „ბემან ჩემმან დემეტრე... აკურთხოს ეკლესია“ 46; „გაგზავნოს ბემან ჩემმან დემეტრე“ 86.

ბებნა: „ბუღლითგან ვეცადე მათგან ბებნითა“ 107.

ბელი ცხორებისა — *ქრისტეს ჯვარი*; აქ *საწინამძღვრო ჯვარი* „ძელი ცხორებისა... ჩემსა ეკლესიასა შინა იყოს“ 87.

ბიება: „შური იძიე“ 155, 158.

1. ბმა: „თანავე ბმისა თვისსა მოდისტოს“ 22.

2. ბმა — *მონასტრის კრებულის წევრი* „საზრდელი ბმათა პური“ 66; „წუღლამ ბმათა მიეცემოდის“ 78.

ბუღლი: „ბუღლითგან... სიგელი შეუვალბისა აქუს“ 72; „ბუღლითგან ვეცადე მათგან ბებნითა“ 107; „თუთ ბუღლთა... ქსა კათალიკოზთა კელნი ჰქონან“ 126; ბ. ბუღლი: „თუთ ბუღლის ბუღლი ნასყიდი“ 51.

წ

წარმოდგომა: „წარმოუდებ და განესაჯე“ 157.

წარტყუწული — აქ *დატაცებული*, *გასარტყული* „ქონებანი მისნი, საავაჰაკონი და წარტყუწული“ 116.

წაღმართ: „წაღმართ მოიგონ იგიცა... გამოსავლისაგან ჰქონდეს“ 55.

წევნა: „რისება შენი ეწიენ“ 153.

წერა: „მამისა ჩემისა ბრძანებასა შიგან გაჩენით სწერია“ 117; „მამათა ნათლის შიომს ანდერძში სწერია“ 119.

წერილი წმიდა: „ვითა თუთ წერილნი წმიდანი უმოდურებენ“ 120.

წესი: „წესსა ზედა სვმონ წმიდისა დაესხენ მონასტრისა მღვმისა წესნი“ 37, 38; „ნუენ შესცვლის ამას წესსა“ 104; „ამითვე წესითა სხუამ... იყოს“ 125; „ვითა თუთ წესი არს“ 134.

წესიერი: „ვიხილე... წესიერი ცხორება“ 39.

წილკანი: „საქონებელნი მრავალნი დაემჭირნეს წილკანი საყდრისა“ 112.

წილგდება — *გენჭისყრა*; „წმიდისა შიომს საფლავსა ზედა წილგდება“ 135.

წინააღმდგომი: „ცხადთა წინააღმდგომთა... მისცემდა მოსასრველად“ 17.

წინამძღუარი: „წინამძღუარსა შჯულისა ჩუწნისასა ... უბრძანებია“ 57.

წინაშე: „წინაშე ღმრთისა მოხებად კადნიერ იყვნენ“ 41; „წინაშე ღმრთისა შეკრებასა“ 138.

წინა-უკმოა — *წინა-უკუღმა (საბა)*; „მოდისტოს წინა-უკმოასა მდღელთ-მოდღუარისა...“ 22.

წირვა: „ჩემთვის წირვიდეს ჩემსა ეკლესიასა შინა“ 92.

წისკვლი: „წისკვლთაა ყოველი შესამოსლად განეყოფოდის“ 71.

წმიდა: „შევედრე... წმიდასა მა-

მასა შიოს“ 3; „თაუანის-ვეც წმიდისა მამისა შიოს საფლავსა“ „ვიხილე წმი-
დაჲ მთავარ-მამა მემღვმე“ 30; „მოხუ-
ბითა წმიდისა შიოსთა მიეცინ სიმ-
ტკიცე ეკლესიასა“ 43; „სიგელნი ჰქონან...
წმიდასა ამას უდაბნოსა“ 49; „მომიჰყე-
ნებია წმიდისა მამისა შიოსათჳს“ 53;
„ოცდათი ლიტრაჲ ვეცხლი წმიდაჲ“
65; „ხოდაბუნი შემიწირავს... წმიდისა
სვმიონ საკრველთმოქმედისადა“ 97; „მე-
უფე წმიდაჲ მამა შიოჲ“, „წერილნი
წმიდანი უმოძღვრებენ“ 120; „წმი-
დისა შიოს ხატსა შეგვაძისვენ“ 131;
„წმიდისა შიოს საფლავსა ზედა წილ-
გდებამ“ 134; „შენ... წმიდაო მამაო
შიო“ 156; „წმიდაო მეუფეო“ ქ-სა
კათალიკოზო“ 161; წ. ღმრთისმშობელო:
„სახელსა ზედა ყოვლად წმიდისა
ღმრთისმშობელისასა“ 35; „მადლითა ყოვ-
ლად წმიდისა ღმრთისმშობელისაჲთა“
42; „ყოვლად წმიდაო ღმრთისმშო-
ბელო... განყე იგი“ 154; წ. წერილი:
„ვითა წერილნი წმიდანი უმოძღვრე-
ბენ“ 120; წ. ნაწილნი: „ნაწილნი წმი-
დათანი ორი მოთხე საესე“ 87; „წმი-
დათა დიდთა მარხვათა... სეფისკუშრსა
განუყოფდენ“ 88.

წონი - წონა „ხუთასისა დრამისა
წონი“ 67.

წუშლაჲ - რძე; რძის ნაწარმი
„წუშლაჲ ძმათა მიეცემოდის“ 78.

წყალობაჲ: „ვიანთვან მსთუამან
წყალობად... აზუშენა მიუწოდებლნი
ქველისმოქმედებანი“ 8; „წყალობითა
სიყუარულისა თჳსისა მიძართ მიმზიდველ-
მან“ 9; „არა დაცადა ჩუშლებითი წყა-
ლობაჲ“ 12; „პატრონთა თჳსთა წყა-
ლობაჲ საისრელაჲდ აღმასხუა“ 13;

„ნუმცა მიეცემის წყალობაჲ შენი“ 151;
„მოლოდებასა შინა წყალობისასა
რისხვამ შენი ეწიენ“ 152.

წყევა: „წყევეითა დაამტკიცეთ“ 160.

წყენა იხ. უწყველად.

ჭ

ჭამბარი - ფარა „ცხუარი... იარებო-
დის ჩუენსა ჭამბარსა გუშრდით“ 77.

ჭემმარიტი - ნამდვილი „მწემსი
უკროჲ ჭემმარიტთა მწყემსთა მიერ
დაძეუამ“ 27.

ჭურჭელი - ქონება, სამკაული, სიმ-
ღიდრე „ჭურჭელი იაყარი სპარსთაჲ“
85.

ხ

ხარება: „იხარებს მართალი“ 19.

ხატი: „ჩემისა ხატისათჳს დამიც“
82; „წმიდისა შიოს ხატსა შეგ-
ვაძისვენ“ 131.

ხედვა: „ხედვისაგან ოკერ-ყე იგი“
153.

ხილვა: „ვიხილე ეკლესიამ“ 3; „...
რაჲმს იხილოს შურისგებაჲ“ 29;
„ვიხილე მთავარ-მამა მემღვმე“ 80;
„სრულად ვიხილე“ ეკლესიამ 38; „ენ-
კენიობამ მისი ვიხილო“ 44; „იხილვ-
ნეთ ღმრთისა და ანგელოზთა მისთავან“
138; „ნუმცა უხილავს ნათელი ღმრთე-
ბისა შენისაჲ“ 150;

ხილი: „პური-ხილი ფურნისაჲ“ 66.

ხოლო: „ხოლო მეორემან...“ 23;
„ხოლო შენ...“ 154, 156.

ხუდაბუნი — კარგი სახანა-სათესი
მიწა „მე ხუდაბუნი შემიწირავს“ 97.

ხუთასი: „ხუთასისა დრამისა წონი“
67.

ხუთი ათასი: „ხუთი ათასი ცხუ-
არი“ 75.

ქ

ქარი: „ქარი სამცხორებლთა
სამუშაოთა მოიგმარონ“ 81.

1. კელი — ხელი „ადილო კელი
სიტკობებითა თვსითა“ 16; „აკურთხონ
კელითა“ 47; „არსენის კელსა არს“
65; „თვთ კელითა ჩემითა დამიწერია“
101.

2. კელი — უფლება „ქართლისა კათა-
ლიკოზთა კელნი ვითარად ჰქონან“ 126.

კელისუფალი: „გინა კელისუ-
ფალმან ვინ... საურავი მოუღოს“ 143.

კელმწიფება: „არცა... ვის აქუს
კელმწიფება“ 129.

კორცი: „განყოფამ იქმნას კორცთა
ამატგან“ 94; „განყოფასა მისსა კორც-
თაგან განყავ“ 154.

ჯ

ჯერი: „ჯერისაებრ ვერ მმად-
ლობელიცა“ 11.

ჯორი: „ოცდაათი ჯორი, რომელ აქ
მე იმეჭუნებია“ 72; „ამისი გამოსავალი
ცხუარი ჯორსა იყიდეს“ 77; „მომეტე-
ბული ზროხად ჯორსა ... იქმოდეს“ 80.

ჯუარი: „ამოიღოს ჯუარი მისი“
133.

პ

პნახედიით იხ. ნახვა.

პქონან, პქონდეს, პქონებოდა იხ.
ქონა.

პუუღნის იხ. შუენება.

В. И. Силогава
ЗАВЕЩАНИЕ ЦАРЯ ДАВИДА СТРОИТЕЛЯ
ШИОМГВИМСКОЙ ЛАВРЕ
(резюме)

В 1124 году, перед одним из походов на Ширван, царь Грузии Давид Строитель (1089-1125) посетил Шиомгвимскую лавру - одну из древних и высокопочитаемых грузинских монастырей, который расположен на левом, северном берегу р. Куры, в глубокой, с высокими и крутыми отвесами ущельи, в 12 км на запад от древней столицы Грузии Мцхета. Целью посещения царем монастыря было помолиться у гробницы св. Шио - основателя монастыря, одного из тринадцати т.н. сирийских отцов, прибывших в Грузию в VI веке и основавших здесь первые монастыри и христианские обители; получение благословения от монастырской братии перед столь ответственным походом и осмотрение нового, большого храма во имя Пресвятой Богородицы, построенного посреди монастыря по желанию и на средства самого царя. Кроме этого, царь утвердил типик (устав) монастыря; пожаловал монастырю большое число пожертвований (в основном, движимое имущество); освободил монастырь от всяких повинностей, подчинил его непосредственно первому министру (*“Чкондидел-мцигнобартухуцеси”*) государства, освободил от подчинения в отношении управления от какой-то ни было церковной власти и, таким образом, превратил Шиомгвимскую лавру в ставропигиальную монастырь.

Вследствие посещения царем монастыря был составлен документ, который в тексте документа назван “завещанием” (*“ანდერძი”*) и в ней рассказано все то, что выше было изложено. Текст завещания составлен от первого лица, от имени царя и в ней, между прочем, сказано: *“Если Богу угодно будет и я возвращусь (из этого похода живым), то (завещание это) будет заменено лучшим, а если нет, то пусть останется в силе это самое (завещание)”*. Царь из ширванского похода, правда, возвратился победителем и надолго закрепил эту страну за грузинским государством, но вскоре, в 1125 году скончался, так что, новое завещание, или какой-нибудь другой документ по Шиомгвимскому монастырю, насколько известно, более не составлял.

Завещание Царя Давида Строителя Шиомгвимской лавре, являющийся собой замечательным письменным памятником и по содержанию своему превосходным историческим источником, было также и драгоценной реликвией, так как первая и последняя строки этого обширного письменного памятника были написаны рукою

самого царя. В первой строке было сказано: *“Содействием Бога, я, Давид начал (писать)”*; а последняя строка, как это положено по дипломатическому приему, то есть по правилам составления документов, являлся заверением-подписью выдателя документа, в настоящем случае царя, и в ней сказано: *“Господи, утверждение всех, (это) твердое (завещание) обрати в непреложное”*.

Текст Завещания Давида Строителя Шиомгвимской лавре был написан на белых листах пергамента весьма тонкой отделки; пять таких листов были сшиты в один свиток, длина которого составляла 212 см, а ширира 28-30 см. Текст был написан в 165 строк, черными чернилами, крупными буквами письма *“нусахацури”* (т.е. церковным письмом), за исключением двух строк - первого и последнего, которые написаны письмом *“мхедрули”* (т.е. гражданским письмом), как уже сказано, рукою самого царя.

Этот документ, в течение почти 800 лет сохранившийся в первоначальном и неповрежденном виде, в наши дни, почти на наших глазах, а именно в феврале 1919 года погиб, сгорел на Северном Кавказе, в станице Кавказской, куда был вывезен вместе с несколькими тысячами древнегрузинскими актами в 1915 году, в связи с опасностью нападения турецких войск на Тбилиси во время Мировой войны. Нападение турецких войск на Тбилиси не состоялось, а документы (вернее - целые архивы) застряли на Северном Кавказе вследствие революций 1917 года. Абсолютное их большинство, в том числе и Завещание Давида Строителя, вместе с подлинниками грамот царей Георгия II-го (1073 г.), Тамар (1195 г.), Георгия IV (1211 г.) и др., на которых имелись их собственоручные подписи-заверения, там погибли в условиях развернувшейся Гражданской войны.

В 1923 году проф. *Саргис Какабадзе*, командированный грузинским правительством на Северный Кавказ, для возвращения вывезенных в 1915 году грузинских архивов, обнаружил лишь незначительные фрагменты, пергаменные обрывки размером немногим больше ладони, двух документов - грамоты царя Георгия II-го (1073 г.) и Завещания царя Давида Строителя Шиомгвимской лавре, что и были им возвращены в Грузию.

В 1975 году, во время подготовки и изданию I тома *“Корпуса грузинских исторических документов”*, в богатой фототеке Музея искусств Грузии, нами были обнаружены фотонегативы некоторых древнегрузинских исторических документов, изготовленные в 90-ых годах XIX века известным фотографом *Александром Роинашвили* по заказу грузинского историка *Феодора Жордания* - первого издателя текста Завещания с русским переводом в 1895 году. Среди них оказались фотонегативы и некоторых тех документов, которые были вывезены из Тбилиси в 1915 году и погибли на Северном Кавказе в 1919 году; в том числе - и фотонегатив Завещания царя Давида Строителя Шиомгвимской лавре. Изготовление с этого негатива фотоотпечатка в натуральную величину дало

возможность предоставить в первоначальном виде этот замечательный письменный памятник. К сожалению, на фотонегативе текст Завещания полностью не изображен - не хватает приблизительно одной трети начальной части.

Настоящее издание Завещания царя Давида Строителя Шиомгвимской лавре является фототипическим - публикуются факсимиле оригинала и в соответствии с ним построчный текст.

Valeri Silogava
WILL OF THE KING DAVID THE BUILDER
TO SHIOMGVIME LAVRA
(summary)

In 1124, before one of the campaigns against Shirvan, the king of Georgia David the Builder (1089-1125) visited Shiomgvime Lavra - one of the oldest and most venerated Georgian monasteries, which is located on the left, northern bank of the river Mtkvari, in a deep gorge with high and steep slopes, 12 km. to the West of the ancient capital of Georgia, Mtskheta. The aim of the royal visit was to pray by the tomb of St. Shio - the founder of the monastery, who was one of the so called 13 Syrian fathers, who came to Georgia in the 6th c. and founded first monasteries and christian abodes here; to get benediction from the monastery brethren before such a responsible campaign and to see the new, big church of the Holy Virgin, erected in the midst of the monastery by the desire and commission of the king himself. Besides, the king affirmed the typicon of the monastery; bestowed vast donations to the monastery (movable property, in general); freed the monastery from any king of duties and subjected it directly to the Prime Minister (*"Chkondidel-mtsignobartukhutsesi"*), freeing it from the subjection of the management to any king of the ecclesiastical power, thus turning Shiomgvime lavra into an independent monastery.

The king's visit to the monastery resulted in the drawing up of a document, called "the will" (*"anderdzi"*) in the document itself, which tells of everything, recited above. The text of the will is written on the first person, that of the king, and among other things it says: *"If such is the Lord's will and I come back (from this campaign alive), then (this will) will be changed by a better one, and if not, let this (will) remain valid"*. Though, the king returned victorious from Shirvan campaign and for long attached this country to Georgian kingdom, but soon he died in 1125, so that the new will, or any other document, concerning Shiomgvime monastery, was not, so far drawn up.

The Will of the king David the Builder to Shiomgvime lavra, being a significant literary monument and a perfect historical source, due to its contents, was a national relic as well, for the first and the last lines of this vast literary monument were written by the king himself. The first line read: *"With the Lord's help, I, David, began (to write)"*, while the last line, according to the diplomatic mode, i. e. the rule of the drawing up of the documents, was the witnessing the signature of the giver of the document, the king in the present instance, and it said: *"Lord, affirmation of all, (this) firm (will) turn into an im-*

mutable".

The text of the Will of David the Builder to Shiomgvime lavra was written on the white sheets of the parchment of a delicate currying; five sheets were sewn in a scroll, its length reaching 212 cm, and width 18-30 cm. The text was written in 165 lines, in black ink, in large letters of "*nuskhuri*" (i. e. ecclesiastical script), excluding two lines - the first and the last, which were written in "*mkhedruli*" (i. e. civil script) by the king himself.

This document, being for nearly 800 years kept in its original and undamaged state, recently, nearly before our eyes, namely in February 1919 vanished; it got burnt during the fire in North Caucasus stanitsa Caucasian, where it was taken, together with several thousands of old Georgian acts in 1915, when there arose the danger of Turkish invasion in Tbilisi during the World War. Turkish army did not attack Tbilisi, while the documents (the whole archives, in fact) got stuck in North Caucasus in the result of the revolutions of 1917. The overwhelming majority of these documents, David the Builder's Will among them, together with the originals of the deeds of the kings George II (1073), Tamar (1195), George IV (1211) etc., which had their own signatures-witnessings, vanished there in the conditions of the Civil War.

In 1923, prof. *Sargis Kakabadze*, who was sent by the Georgian government to North Caucasus in order to return Georgian archives evacuated in 1915, found there just small fragments, parchment pieces, of the two documents - deed of the king George II (1073) and the Will of the king David the Builder to Shiomgvime lavra and returned them to Georgia.

In 1975, while preparing the edition of the first volume of the "Corpus of Georgian Historical Documents", photonegatives of some old Georgian historical documents, taken in the 90-ies of the 19th c. by a well-known photographer Alexander Roinashvili by the order of Georgian historian *Theodore Zhordania*- the first editor of the Will text with Russian translation (1895) were discovered in the Museum of Fine Arts of Georgia. Among them were the photonegatives of some documents, which were evacuated from Tbilisi in 1915 and vanished in North Caucasus in 1919; including a photonegative of the Will of the king David the Builder to Shiomgvime lavra. The photo, taken from this negative made it possible to present the original form of this magnificent literary source. Unfortunately, the photonegative does not reproduce the entire text of the Will - nearly one third of the beginning is lacking.

დ ა მ ა ტ ე ბ ა I

1124 წ. ახლმ. განაჩენი სპინაონ [გადიელ-ალავერდელისა]
შოიშლვიშის ლავრის წინამძღვრის,
მოძღვრისა და ღეკანოზის შესახებ

საბუთის დედანი დაკარგულია; მოიპოვება მისი პირი, გადანერილი თეთრ, ოდნავ სქელ ქაღალდზე, ხელის მიხედვით XIV ს-ში (ი. დოლიძის [ქსძ, III, გვ. 1445] და „კორპუსის“ [ქისკ, I, გვ. 64] გამოცემის მიხედვით — XVII ს-ში); ზომა: 24x14,5 სმ. შავი მელანი (დროთა განმავლობაში ოდნავ გაბაცებული); დაწერილია მსხვილი ნუსხურით ფურცლის ორივე გვერდზე (მეორე გვერდზე ტექსტი გრძელდება 35-ე სტრიქონიდან); რესტავრირებული ხელნაწერთა ინსტიტუტში.

საბუთის ტექსტი თავნაკლულია; ქაღალდის მოხვევის გამო (გადანაკეცზე და სწორხაზოვნად), პირველი ხუთი სტრიქონიდან (შეიძლება მათ წინ აკლია კიდევ ერთი ან რამდენიმე სტრიქონი) მოღწეულია მხოლოდ მარცხენა ნაწილი, ნახევარზე ცოტათი ნაკლები, ისე რომ ყოველი სტრიქონის მარჯვენა მხარეს აკლია დაახლოებით 23-25 ასო. ქაღალდის მოღწეული ნაწილი ძველადვე შეუვსიათ სხვა ქაღალდის ნაჭრით, რომელზედაც დაწერილია ორი ძველი სააღრიცხვო ნომერი: *სლთ*, ე. ი. 136 და 490; პირველი წერია სინგურით, ასომთავრულით; აქვეა მინერილი ახალი სააღრიცხვო ნომერი ხელნაწერთა ინსტიტუტისა — Ad-721 (სურ. 7,8).

პირის გადამწერს რამდენიმე ადგილას შეცდომა მოსვლია და ნაწერი გადაუხაზავს: *სტრქ.* 6 — „დედოფლისას“ წინ გადახაზულია „ღ-თისა“; *სტრქ.* 38 — „კორთას“ შემდეგ გადახაზულია ერთი ასო (?); *სტრქ.* 49 — „ესეს“ შემდეგ გადახაზულია ორი თუ სამი გაურკვეველი ასო.

თ. ჟორდანიას ბრჭყალებში ჩასმით მოჰყავს საბუთის, თითქოს, ძველი სათაური — „უდაბნოს წინამძღვრის რიგი. თავი აკლდა“ (თ. ჟორდანიას, ისტორიული საბუთები, გვ. 19); მისი მიხედვით ამასვე იმეორებს ი. დოლიძე (ქსძ, III, გვ. 1445), მაგრამ, ასეთი მინაწერი საბუთზე არ მოიპოვება და მის შესახებ არც „კორპუსის“ გამოცემაშია აღნიშნული.

როგორც ჩანს, დედნიდან პირის არასწორად გადმოღების გამო, ტექსტში არის რამდენიმე გაუგებარი ან ბუნდოვანი ადგილი:

სტრქ. 8 — „მოვლინებულისა ჰნებას ღმერთსა“ კონტექსტში არ ზის, გაუგებარია და ზედმეტი ჩანს.

სტრქ. 9 — „სანიამძღურო კურთხევა ჯელთა მიეცით“; უნდა იყოს „კურთხი“ და არა „კურთხევა“, თუმცა, ტექსტის დაქარაგმებული სიტყვა

„კ-ხეა“ კანონზომიერად იხსნება, როგორც „კ(ურთ)ხ(ე)ვა“. აქ საუბარია მონასტრის ახალარჩეული წინამძღვრისათვის კვერთხის გადაცემაზე — „სან-ინამძღურო კუერთხი ჯელთა მიეცით“, ხოლო კურთხევის ხელთა მიცემა უაზრობაა. განაჩენის ეს ადგილი ეხმიანება დავით აღმაშენებლის ანდერძის იმ ადგილს, სადაც აღნიშნულია, რომ მონასტრის წინამძღვარს „ჩუღწ არგანი მოვაქსენოთ“ (სტრქ. 135). არგანი აქ იგივე საწინამძღვრო კვერთხია, იგი მონასტრის წინამძღვრის ერთ-ერთი ნიშანი იყო.

სტრქ. 17-18 — „რომელმან თქუენი არა ისმინოს, ჩემი არა ისმინოს და რომელმან თქუენ შეურაცხ-გყოს, მე შეურაცხ-მყოფს“ — ესაა თავისუფალი გადმოცემა ლკ. 10,16-ისა. კანონიკურ ტექსტში, ქართული ოთხთავის ყველა რედაქციაში, საბუთში მოყვანილი ციტატისაგან განსხვავებით, მტკიცებითი ფორმაა და არა უარყოფითი: „რომელმან თქუენი ისმინოს, ჩემი ისმინა; და რომელმან თქუენ შეურაცხ-გყვენს, მან მე შეურაცხ-მყოს“. შეიძლება ეს პირის გადმომღების შეცდომა არც იყოს და დედანშიც ასე ეწერა სახარების თარგმანის რომელიღაც უცნობი რედაქციის მიხედვით, ან ტექსტის ზეპირად ციტირების გამო. საღმრთო წერილის სიმფონია-ლექსიკონებში ლკ. 10-16-ის პარალელურ მასალად მითითებულია აგრეთვე მთ. 10,40, ლკ. 9,48 და ი. 13,20, მაგრამ ამ ადგილებში აღნიშნულია „შენყნარების“ და არა „შეურაცხ-ყოფის“ შესახებ.

სტრქ. 19-21 — აქ მოყვანილი საღმრთო წერილის ციტატის (ებრ. 13,17) მეორე ნაწილი („და ეტყოდით ყოველსა საქმესა“) საღმრთო წერილში ვერ დაიძებნა.

სტრქ. 32 — „ლეგონა და“ სიტყვა „ლოცვის“ შემდეგ ზედმეტია. როგორც ჩანს, იგი პირის გადმომღებმა შეცდომით დაწერა მომდევნო სიტყვა „ლოცვის“ ნაცვლად („მათი ლოცვა ლოცვა არა არს“) და გადახაზვა (ისევე, როგორც გადახაზა შეცდომით დაწერილი სიტყვა „ლ-თისა“ მე-6 სტრქ-ში) დაავიწყდა, ან ხელუხლებელი დატოვა. შეიძლება აქ მისთვის გაუგებარი სიტყვა ეწერა დედანში, რომელიც შეცდომით („ლეგონა“) გადმოწერა.

სტრქ. 48-49 — სტრიქონის ბოლოს არ იკითხება სამი ასო — ისინი „ჩაჭყლეტილია“ ქალღმრთის გადანაკეცში, რომელსაც ზემოდან გადანებებული აქვს სარესტაგრაციო მიკოლენტა, ამდენად, ამ გადანაკეცის გასწორება აშკარად შეუძლებელია. ამის გამო, გაუგებარია თუ რას ნიშნავს 49-ე სტრქ. თავში დაწერილი „ხოლ-ე“. თ. ჟორდანია შეცდომით წერს, რომ 48-ე სტრქ-ის ბოლოს „ნუსხაში ცარიელი ადგილია დატოვებული“. იგი თვლის, რომ „იქ უნდა წერებულიყო ბედიელ-ალავერდელი“ (ისტორიული საბუთები, გვ. 20, შენ. სქ-ში).

სტრქ. 49 — „ესე“ წერია სტრიქონის შუაში სხვებთან შედარებით მოზრდილი ასოებით, თანაც პირველი ე — ასომთავრულით. აშკარაა, რომ ტექსტის ეს (მომდევნო) მონაკვეთი პირის გადმომღებს სურდა გამოყოფით აღენიშნა დანარჩენი ტექსტისაგან. არსებულ სამივე გამოცემაში ტექსტის ეს მონაკვეთი უშუალოდ ებმის წინ არსებულ ძირითად ტექსტს (თუმცა, აზნაუცი-

თაა დანყებული). ვთვლი, რომ ეს მამა სვიმეონის ხელრთვაა, განაჩენის მისეული დამტკიცებაა, რაც მისი შინაარსითაც ცხადია და, როგორც ასეთი, იგი გამოცემისას ძირითადი ტექსტისაგან უნდა გამოიყოს.

დათარიღება. საბუთის გამცემი და დამამტკიცებელი „მამა სვმეონი“ (სტრქ. 48) ჯერ კიდევ თ. ჟორდანიამ (1896), სავსებით სწორად, მიიჩნია დავით აღმაშენებლის (1089-1125) თანამედროვე სვიმეონ მნიგნობართუხუცეს ბედიელ-ალავერდელად. ეს მოსაზრება გაიზიარა საბუთის მეორე გამომცემელმა ი. დოლიძემ და ამის მიხედვით იგი XII ს-ით დაათარიღა — ტექსტის სათაურში კითხვის ნიშნის დასმით, ხოლო არქეოგრაფიულ შენიშვნებში ამის გარეშე, მაგრამ შენიშვნით — „მასში ნახმარი ზოგიერთი ტერმინი და სიტყვა: „დიდებული“, „აზნაური“, „პატარა“ და სხვ., თუ საბუთი შემდგომ არ განუახლებიათ, ამ დათარიღებას საეჭვოს ხდის“ (ქსძ, III, გვ. 1145-1146). აქვე შეიძლება აღინიშნოს, რომ ყველა ეს სიტყვა, არა თუ XII ს-ში, არამედ გაცილებით ადრეც — IX-X-XI სს. დასტურდება, როგორც ჩვეულებრივი და გავრცელებული ლექსიკური ერთეულები ძველ ქართულ წერილობით ძეგლებში და ისინი საბუთის XII ს-ით დათარიღებაში ეჭვის შესატანად არ გამოდგება.

„კორპუსის“ გამოცემაში საბუთი დათარიღებულია XII ს-ის I მეოთხედით (ქისკ, I, გვ. 64) და აღნიშნულია, რომ ასეთი დათარიღების საფუძველია, იგივე, რაც თ. ჟორდანიასეული გამოცემის დათარიღებისა, ე.ი. „მამა სვიმეონის“ მიჩნევა სვიმეონ ბედიელ-ალავერდელად, რომელიც დავით აღმაშენებელმა შიომღვიმის მონასტრის მეურვედ დანიშნა.

საბუთში დასახელებული — მისი გამცემი და დამამტკიცებელი, მამა სვიმეონი, თ. ჟორდანიას და სხვა გამომცემლების კვალდაკვალ, მართლაც, დავით აღმაშენებლის თანამედროვე *სვიმეონ ბედიელ-ალავერდელად* უნდა მივიჩნიოთ. იგი შემდეგში ჭყონდიდელიც გახდა (იხ. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ცნობა: ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 345:20; უბისის სვეტის 1141 წლის წარწერა: ქართული წარწერების კორპუსი, II, N163). როგორც ეს ჯერ კიდევ თ. ჟორდანიამ აღნიშნა, იგი დასახელებულია დავით აღმაშენებლის 1124 წლის ანდერძში შიომღვიმისადმი, სადაც აღნიშნულია, რომ შიომღვიმის ლავრა „ან სვმეონ ბედიელ-ალავერდელისა იყოს შევედრებულ. რაცა საქმე და საურავი მათი იყოს, იგი იყვოფოდის, რომელსა ჩუშნ ვერ მივინინეთ“ (სტრქ. 123-124). წინამდებარე საბუთი იმის განჩინებაა, რაც დავით აღმაშენებლის ანდერძში „მიწვენილი“, ე.ი. დადგენილ-განსაზღვრული არაა. მართალია, იქ აღნიშნულია წინამძღვრის არჩევის წესის შესახებ (სტრქ. 134-135), მაგრამ მონასტრის სამი ხელისუფლის — *წინამძღვრის, მოძღვრის და დეკანოზის* უფლება-მოვალეობათა, მათი ფუნქციების შესახებ არაფერია აღნიშნული. ამას ავსებს მამა სვიმეონის, როგორც მონასტრის საერთო მეურვის განაჩენი. აქედან ცხადია, რომ ეს განაჩენი შედგებოდა არა ზოგადად XII ს-ში, ან XII ს-ის I მეოთხედში, არამედ 1124 წლის, დავით აღმაშენებლის მიერ შიომღვიმისათვის ანდერძის შედგენის შემდეგ. ამავე დროს, საბუთის შედგენის დრო ამ თარიღ-

თან დიდად დაშორებული არ უნდა იყოს და არაა გამორიცხული, რომ ორივე საბუთი მეფის და მისი ამაღლის, რომელშიც, ალბათ, მნიგნობართუხუცესი სვიმეონ ბედიელ-ალავერდელიც შედიოდა, მონასტერში სტუმრობის დროს (1124 წლის სექტემბერი — იხ. აქვე, თავი II) ერთდროულად შედგა. ამიტომ, ვფიქრობ, მამა სვიმეონის განაჩენის თარიღი შეიძლება განისაზღვროს 1124 წლის ახლო დროით.

გამოცემები: 1. *თ. ჟორდანია*, ისტორიული საბუთები შიო-მღვიმის მონასტრისა და „ძეგლი“ ვაჰხანის ქვაბთა, თბ., 1896, გვ. 19-20 (პირველი ხუთი ნაქმული სტრიქონის გამოკლებით). 2. ქართული სამართლის ძეგლები, ტომი III, საეკლესიო საკანონმდებლო ძეგლები (XI-XIX სს.), ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. *ა. დოლიძემ*, თბ., 1970, გვ. 127-128, 1145-1146 (თ. ჟორდანიას მიხედვით, პირველი ხუთი ნაქმული სტრიქონის გამოკლებით). 3. ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, I, ქართული ისტორიული საბუთები IX-XIII სს., შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს *თ. ენუქიძემ*, *ვ. სილოგავამ*, *ნ. შოშიაშვილმა*, თბ., 1984, გვ. 52-59, ფოტო — გვ. 293-294.

|¹ სრული იქმნეს შ[...]

|² კონი და სამგზის ა[...]

|³ [...] აგ(ა)ნ აღჰ[...]

|⁴ ეჭდული და მო[...]

|⁵ და რა(ა)ცა ს(ა)ხ(ე)ლი [...]

|⁶ [ყ]ონ, ვ(ითარცა) ქ(რისტ)ეს ღ(მრ)თისაგ(ა)ნ და ყ(ოვლ)ად წ(მიდ)ა დე-დოჲ⁷ლისა ღ(მრ)თისა მშობელისაგ(ა)ნ გამორჩეული არის თქ(უ)ენდა⁸ წ(ი)ნამძღურად, მოვლინებ(უ)ლისა ჰნებაჲს ღ(მერ)თსა.⁹ და სან(ი)ნამძღ(უ)რო კ(ურთ)ხ(ე)ვა(!) ჴ(ელთა) მიეცით და საჯდ¹⁰მსა და პატ(ი)ესა დაისუას და იყოს უცვალებელ)ად.¹¹ არა თუ გამოჩნდეს მის თანა საქმე: წვ(ა)ლება,¹² მონასტრისა ორგულება, ანუ მეფ(ე)თა ღ(ა)ლ(ა)ტი და¹³ სჯულისა შეცოდება. თუ მ(ა)ს ესე არა სჭირდეს, დაე¹⁴მორჩილოს ყ(ო)ველი, ვ(ითარცა) ქ(რისტ)ესა ღ(მერ)თსა და ვ(ითარცა) თუ(ო)თ ღ(მერ)თსა.

|¹⁵ვერვინ იკადრებდ(ეს) უნებლი(ე)სა მისსა; ვინცა |¹⁶ იკ(ა)დროს, წ(ი)ნალმდგომ-არს ღ(მრ)თ(ი)სა, ვ(ითარცა) თვთ თ(ა)ვა¹⁷დი ღ(მერ)თი ბრძ(ა)ნებს, ვ(ითარმედ) „რ(ომელმ)ან თქ(უ)ენი არა ისმ(ი)ნოს, ჩ(ე)მი |¹⁸ არა ისმ(ი)ნოს და რ(ომელმ)ან თქ(უ)ენ შეურაცხე-გყოს, მე შეურაცხე-მყოფს.“ და მოციქ(უ)ლი იტყუის ვ(ითარმედ), „დაემორჩი²⁰ლენით წ(ი)ნამძღუ(ა)რთა თქ(უ)ენთა და ეტყოდით ყ(ოვე)ლსა |²¹ საქმესა.“ ვერეთვე უწმს წ(ი)ნამძღუ(ა)რთა, ღ(მრ)თ(ი)სა |²² მ(ი)ერ გამორჩეულთა მწყემსსა და მოძღუ(ა)რსა მ(ა)თსა.

|²³ვერეთვე დეკ(ა)ნოზი მოაკლდეს, შეკრბენ ძმ(ა)ნი წ(ინაშ)ე მ(ა)მას²⁴ და წ(ი)ნამძღურისა და მოძღურისა და გ(ა)მოარჩიონ იმ(ა)²⁵ვე წესითა, რომე ზემო

* შტრ. ლკ. 10,16.

** შტრ. 13,17.

სწერია, ისრე იმ(ა)ს დაა²⁶ყ(ე)ნებს.

და პატივი ორი დეკ(ა)ნოზისა, რომე ღ(მრთ)ისმოშიშებ²⁷ითა მს(ა)ხურობდეს ეკლესიათა. ეკლესიასა შ(ინ)ა შე²⁸მ(ო)სლვად და დგომად ეუბნებოდეს. და ანუ შინა შევა²⁹ და ლ(ო)ცვასა იჩემებს და სხუათა ეუბნების და ღ(მრთ)ი(ს)ა³⁰ წ(ი)ნააღმდგომთა და შეურაცხისმყოფ(ე)ლთა თ(ა)ნა და³¹ისჯების. ესრეთ, ეკლესიად შესრულთა ეუბნე³²ბის, მ(ა)თი ლოცვა ლგო~ნა(!) და ლოცვა არა არს, სო³³ფლ(ი)ოთა და ჯორც(ი)ელთათ(უ)ის მოს-რულან და³⁴ ყ(ოველ)თა ზრ(ა)ხვენ და ეუბნებიან.³⁵ [v] და ესრეთ იქმნების ღ(მრ)თისაგ(ა)ნ რისხვა, ³⁶ ზრ(ა)ხვითა და უნესოდ დგომითა. ეკლესიათა ³⁷ გ(ა)ნიდევნოს და იკონივი არა მიხუდეს ძმ(ა)თა³⁸გ(ა)ნ სამ დღე. და ეკლესიათა კართა მდგომ(ა)რე ³⁹ იყოს სამ დღე და შენდობასა ითხოვიდეს ყ(ოველ)თა ძ⁴⁰მ(ა)თაგ(ა)ნ. ს(ა)ლ(მრ)თო კრებულთა ძმ(ა)თა შენდობა მისცენ, ⁴¹ მწ(უ)ხრი და იკონივი მისცენ.

დეკ(ა)ნოზის მეტისა კ(ა)ცისა⁴²გ(ა)ნ საუბარი არა იკადრების; მ(ა)ნცა—თუ დაჭირე⁴³ბა იყოს.

ვინცა ლოცვა მოშ(ა)ლოს, გ(ა)ნიკ(ა)ნონოს⁴⁴ მოძღურისაგ(ა)ნ.

წ(ი)ნამძღურისა, მოძღურისა⁴⁵ და დეკ(ა)ნოზისა ჯელთა არის ეკ-ლესი(ი)სა საქ⁴⁶მე და ძმ(ა)თა ს(უ)ლიერთა. ამა სამთა ჯ(ე)ლთა ა⁴⁷რის ეკლ(ე)სი(ი)სა საქმე. რ(ა)მცა დააკლონ, ღ(მერთმან) მ(ა)⁴⁸თ ჰკითხოს.

და მტკიცება. სკმეონ [ბედიელ-ალავერდელისა]:

ესე განაჩენი მე, მ(ა)მ(ამა)ნ ს(კმე)ონ - - ⁴⁹ხოლე გავაჩინე. ვინცა ესე ზემონე⁵⁰რილი გა(ა)თ(ა)ოს და ისმ(ი)ნოს, ღ(მერთმან) მისი ლოცვა ის⁵¹მინოს. დ(ი)დმ(ა)ნ ანუ პატ(ა)რ(ა)მ(ა)ნ, რამ(ა)ნცა კ(ა)ცმ(ა)ნ⁵² მოშ(ა)ლოს, ანუ დ(ი)დებულმ(ა)ნ, ანუ აზნაურ⁵³მ(ა)ნ, ანუ მოლ(ო)ზონმ(ა)ნ, ანუ ძმ(ა)თაგ(ა)ნმ(ა)ნ დაუ⁵⁴ჭირებლად მოშ(ა)ლოს, ამა სოფ(ე)ლსა შერცხ⁵⁵უვენითა და სიკუდ(ი)ლითა ჰკ(ი)თხოს და ს(აუ)კ(უ)ნესა⁵⁶ წ(ა)ნყმედითა ჰკ(ი)თხოს ს(უ)ლსა მისსა, ა(მე)ნ.

35 ⁷⁰¹ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰

სურ. 8. განაჩენი სვინეონ [ხედილ-ალავერდელისა] შიომღვიმის ლავრის წინამძღვრის, მოძღვრის და დეკანოზის შესახებ (დასასრული).

XIII ს-ის 20-იანი წლები. ღაწარილი საქართველოს საეკლესიო კრებისა შიომღვიმის ლავრის შეუვალობის შესახებ

ამჟამად საბუთი არსად ჩანს; ეტყობა, იგი დაიღუპა ჩრდ. კავკასიაში 1919-1921 წწ. იქ გახიზნულ ძველ ქართულ საბუთებთან ერთად¹. თ. ჟორდანიას ცნობით, საბუთი ინახებოდა „სინოდალური კანტორის გუჯრებში“, №66. იგი დაწერილი იყო ეტრატის ფურცელზე — ძირითადი ტექსტი ნუსხახუცურით, ხოლო ხელრთულობები — მხედრულით. ტექსტი ძალზე დაზიანებული და ნაკლული ყოფილა, იმდენად, რომ ძირითადი ტექსტიდან მხოლოდ „წყევლა-კრულების ნაწყვეტს“ მოუღწევია, რომელსაც ჩვენ არ ვებუდავთო, აღნიშნავს გამომცემელი. ხელრთულობებიც ძალზე ნაკლული ყოფილა, იმდენად, რომ მეფის ხელრთულობაში თ. ჟორდანიას მეფის სახელიც ვერ ამოუკითხავს და დაეჭვებით შენიშნავს „ეს უნდა იყოს გიორგი-ლაშას ხელი და ანუ მეფე რუსუდანისა“.

თ. ჟორდანიას ცნობით, „ეტრათი აქა-იქ დაგლეჯილია ანუ მოცრეცილი სიძველით“. მოღწეული ფრაგმენტის ზომა ყოფილა: „სიგრძით 2 3/4 არშინი, სიგანით — 1/2 არშინი“ (ე.ი. დაახ. 130x35 სმ.).

შესწავლის ისტორია. 1880 წელს საბუთის რამდენიმე სტრიქონის ასლი (ზოგიერთი სხვა საბუთის ცალკეული სტრიქონების პალეოგრაფიულ ასლებთან ერთად) გადმოუღია თბილისის რეალური სასწავლებლის ქართული ენის მასწავლებელს მღვდელ *იოსებ ახალშენაშვილს* (ხელნაწერთა ინსტიტუტი, H-2389); კერძოდ, არსენი კათალიკოსის ხელრთულობის სხვადასხვა ადგილის ორი სტრიქონისა (სურ. 9) და საბა მთავარეპისკოპოსის ხელრთულობის ერთი სტრიქონის (სურ. 10). 1881 წელს არსენი კათალიკოსის ხელრთულობის ეს ასლი გამოაქვეყნა *დიმიტრი ფურცელაძემ* — კავკასიის საცენზურო კომიტეტის თავმჯდომარემ, ძველი ქართული საბუთების რუსული თარგმანების (შინაარსის ან ანოტაციების) გამომცემელმა, რუსეთის V არქეოლოგიური ყრილობის (თბილისის) აქტიურმა მონაწილემ². საბუთიდან სადღეისოდ ეს ფრაგმენტული ასლები შემოგვრჩა³.

საბუთის ტექსტი პირველად გამოაქვეყნა თ. ჟორდანიამ ორჯერ (1896,

¹ ჩრდ. კავკასიაში ძველი ქართული საბუთების ევაკუაციისა და მათი შემდგომი ბედის შესახებ იხ. სარგ. *კაკაბაძის მოხსენება-ანგარიში*: „საისტორიო მოამბე“, წიგნი I, 1924, გვ. 272-281.

² *Д.П. Пурцеладзе, Научное значение грузинских церковных гуджаров (грамот). Протоколы заседаний Предварительного комитета V Археологического съезда, М., 1881, с. 426-430, таб., XXIII, рис. 11, 12.*

³ ორივე ფრაგმენტის ასლს, გადმოღებულს დედნის ზომაზე ი. ახალშენაშვილის მიერ, აქვე ვაქვეყნებთ (იხ. გვ.).

1897). ორივე პუბლიკაცია აბსოლუტურად იდენტურია. 1970 წელს საბუთი გამოაქვეყნა *ი. დოლიძემ* თ. ჟორდანიაზელი პუბლიკაციის (1896) მიხედვით. აქ საბუთი თავნაკლულია (აკლია თ. ჟორდანიაზელი გამოცემითაც ცნობილი ადგილი), თანაც ტექსტი ისეა წარმოდგენილი, რომ არსენი ქართლის კათალიკოსის ხელრთულობა საბუთის ძირითად ტექსტადაა მიჩნეული. 1991 წელს გამოაქვეყნდა საბუთის ტექსტი მის შესახებ არსებული ყველა მასალის გათვალისწინებით („მაცნე“, ისტორიის... სერია, 1, 1991, გვ. 129-130, 134).

გამოცემები. 1. თ. ჟორდანია, ისტორიული საბუთები შიომღვიმის მონასტრისა და „ძეგლი“ ვაჰხანის ქვაბთა, თბ., 1896, გვ. 50-52. 2. თ. ჟორდანია, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა, ტ. II, ტფ., 1897, გვ. 94-96. 3. ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, საეკლესიო საკანონმდებლო ძეგლები (IX-XIX სს.), ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. *ი. დოლიძემ*, თბ., 1970, 14, გვ. 160-161, 1147. 4. ვ. სილოგავა, დავით აღმაშენებლის შიომღვიმისადმი ანდერძი დამონმებული ძველი ქართული საბუთები და ანდერძის დამონმება ძველ ქართულ საბუთებში, „მაცნე“, ისტორიის... სერია, 1, 1990, გვ. 129-130, 134.

რაობა: თ. ჟორდანია მიიჩნევდა, რომ საბუთი წარმოადგენდა არსენი კათალიკოსის სიგელს, ხოლო მის მიერ გამოქვეყნებული ტექსტი — ამ სიგელის ნაწყვეტს; თუმცა, სქოლიოში იგი იმასაც შენიშნავს, რომ „სიგელი წარმოგვიდგენს განაჩენს, ყველა ეპისკოპოსთა კრებისაგან დადგენილს“. მაგრამ, როგორც ეს *ი. დოლიძის* პუბლიკაციის სათაურშია აღნიშნული, საბუთი წარმოადგენს საეკლესიო კრების განჩინებას შიომღვიმის შეუვალობის შესახებ. ეს არაორაზროვნად ჩანს საბუთისადმი დართულ და შედარებით სრული და დაუზიანებელი სახით მოღწეულ *საბა ქართლის მთავარეპისკოპოსის* ხელრთულობიდან, რომელიც იწყება სიტყვებით: „ესე, ვითა წმიდასა კრებასა... განუჩენია“.

საბუთის რაობის ასეთი განსაზღვრა ეწინააღმდეგება მის გვიანდელ სათაურს — „სხალტბური სიგელი სააღაპო“, რომელიც, თ. ჟორდანია ცნობით, „XVI ს-ის ხელით“ მიწერილი ყოფილა საბუთზე. შიომღვიმის მონასტრის ჩვენამდე მოღწეულ საბუთებს შორის „სხალტბური“ ორია:

1) 1195 წლის *სიგელი თამარ მეფისა მღვიმისადმი*, რომლითაც იგი შიომღვიმეს სწირავს სხალტბელ გლეხებს ქოსაისძეებს ანტონ ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესის მიერ მონასტრისათვის გამოყვანილი წყაროს წყლის (ფაქტიურად წყალსადენის) მკაზმავად. გვიანდელი სათაური ამ სიგელსაც მოეპოვებოდა; იგი, თ. ჟორდანია ცნობით, XVII ს-ის ხელით ყოფილა მიწერილი: „ქ. ესე სიგელი წმიდისა შიოსა არს, სხალტბური“ (ქისკ, I, N20:96).

2) 1230-იანი წლების I ნახევრით დათარიღებული საბუთი — *დანერლი დემეტრე წირკნელისა საბასადამი*, რომლითაც გაცემულია „სხალტბას ვენაჟი და მიწანი და წყლისპირს ვაზნი, კითხვითა და ნებადართვითა სრულად მღუმისა კრებულთაითა“ (ქისკ, I, N 24, გვ. 112:8-9), ცხადია, ისევ მოსაშენებლად

და მონასტრის სამსახურებლად. ამ საბუთსაც მოეპოვება გვიანდელი მინან-ერი-სათაური: „აგარული და სხალტბისა ნასყიდობისა და შენირულობის სიგელი“ (ქისკ, I, გვ. 113:26).

არც ერთი და არც მეორე საბუთით ალაპი (მოსახსენებელი) არაა დაწესებული.

როგორც ჩანს, ეს ორი სიგელი (მეორე „დანერილია“ და არა სიგელი, თუმცა, გვიანდელი მინანერ საბუთებში, ისიც, ისევე როგორც სხვა „დანერილები“, „სიგელად“ მოიხსენიება) უნდა იყოს დასახელებული „XV-XVI სს. მდარე მხედრულით“ შესრულებულ შიომღვიმის საბუთების ნუსხაში, რომელიც მიწერილია გიორგი-ლაშას 1212 წლის ბრძანებაზე მღვიმისადმი (მღვიმის სოფელ აგარისათვის „ზროხის შებმის“ ახსნის შესახებ). კერძოდ, აქ ჩამოთვლილ სხვა საბუთებს შორის დასახელებულია: „ერთი სხალტბური...“, „სიგელი სხალტბური სხუავე“ (ქისკ, I, გვ. 111:1,4).

როგორც ჩანს, სხვა სხალტბური სიგელები უცნობია და, ალბათ, არც არსებობდა, თორემ ამ ჩამონათვალში მაინც იქნებოდა აღნიშნული.

ამავე დროს, საეკლესიო კრების განჩინების გვიანდელი სათაურის მიხედვით, ეს საბუთი „საალაპო“ ყოფილა, მაშინ, როდესაც არსენ კათალიკოსის ვრცელ ხელრთულობაში ვინმესთვის ალაპის დაწესების შესახებ აღნიშნული არაა. ცხადია, იგი რომ საალაპე ყოფილიყო (ე.ი. ამ საბუთით ვინმესთვის მოსახსენებელი დაწესებულებიყო), ხელრთულობაში ეს უთუოდ აღინიშნებოდა (მით უმეტეს ასეთ ვრცელ ხელრთულობაში), რადგან მისი შედგენის ძირითადი დანიშნულება ხომ ეს იქნებოდა.

გაუგებარი ჩანს თუ რას ნიშნავს „სიგელი საალაპო წმიდისა შიოსა“. ალაპი ხომ ყოველთვის კონკრეტული პირისათვის დაწესებული მოხსენიების კონკრეტული დღეა, რომლის შესახებაც კონკრეტული საბუთი იქმნებოდა. ზოგადად „საალაპო სიგელი“ არ არსებობს. საალაპე შეიძლება წიგნი იყოს, ანუ საგანგებო ნუსხა ალაპებისა, როგორსაც წარმოადგენს *ათონის მონასტრის ალაპთა კრებული* (ათონის ივერიის მონასტრის 1074 წ. ხელთნაწერი ალაპებით, თბ., 1901; ე. მეტრეველი, ათონის ქართველთა მონასტრის საალაპე წიგნი, თბ., 1998), რომელიც შეიცავს 170-მდე ალაპს, დაწესებულს სხვადასხვა პირისათვის, ხოლო საბუთი, როგორც წესი, ყოველთვის ერთი (ან რამდენიმე მონათესავე) პირისათვის ალაპის დასაწესებლად იქმნებოდა.

როგორც ჩანს, ფრაგმენტულად და დაზიანებული სახით მოღწეული საბუთი XVI ს-ის უცნობმა აღმრიცხავ-დამსათაურებელმა სწორად ვერ განსაზღვრა და რაობაც შეცდომით მიუწერა.

ჩვეულებრივ, სხვა ძველ ქართულ (XI-XIII სს.) საბუთებში, რაობა-სათაურები თითქმის სწორად არის მიწერილი, თუმცა, ამკარა შეცდომებიც გვხვდება. მაგ., 1259-1293 წწ. დათარიღებული *დანერილი იაკობ დეკანოზის ბახულის ღმრთისმშობლისადმი*, რომლის შესავალ ნაწილში მოხსენიებულია რუსუდანის ძე დავით მეფეთა მეფე (ქისკ, I, N332, გვ. 142:4-5), გვიანდელი სათაურით განსაზღვრულია, როგორც „სიგელი ესე მეფეთ-მეფისა დავით

აღმაშენებელისა" (ქისკ, I გვ. 144:8). სინამდვილეში, საბუთი იაკობ დეკანოზის მიერ გელათის მონასტერში უკვე იმ დროს დასვენებული ხახულის ღმრთისმშობლის ცნობილი კარედი ხატისათვის მისი სულის მოსახსენებლად (სააღაპედ) შეწირული ქონების ჩამოთვლაა.

ამ საბუთის ტექსტის ბოლოს კიდევ ერთხელაა დასახელებული მეფე დავით რუსუდანის ძე, ოღონდ მხოლოდ სახელით („ღმრთისა სწორისა მეფეთ-მეფისა დავითის სადიდებლად": ქისკ, I, გვ. 143-144), რაც მისი შეცდომით დასათაურების საფუძველი გამხდარა. ამრიგად, ეს საბუთი არა თუ არ წარმოადგენს დავით აღმაშენებლის სიგელს, არამედ იგი მასში ნახსენებიც არ არის.

სწორედ ასევე, შეცდომით, სააღაპედ იქნა XVI ს-ში განსაზღვრული საეკლესიო კრების განჩინების ფრაგმენტი — ხელრთულობათა ერთი ნაწილი.

დათარილება: თ. ჟორდანიამ საბუთი დათარიღა 1218-1227 წწ. არსენის კათალიკოსობის მიხედვით, ხოლო ი. დოლიძემ — XIII ს-ის 40-იანი წლებით. XIII ს-ში ცნობილია სამი არსენ კათალიკოსი, ამიტომ რომელიმე მათგანის მიხედვით საბუთის დათარილება სწორი არ იქნება. XIII ს-ის 40-იანი წლების არსენი ქართლის კათალიკოსის დროს (რა დროითაც დათარიღებს ი. დოლიძე საბუთს) ქართლის მთავარეპისკოპოსი იყო გიორგი (ქისკ, I, 26:28, 28:67; 38:18), რომელიც ჩანს ნიკოლოზ ქართლის კათალიკოსის დროსაც (ქისკ, I, გვ. 156:30). წერილობითი წყაროებით ცნობილია მისი წინა დროის ქართლის მთავარეპისკოპოსები — იოვანე (ქისკ, I, 23:6,9) და გიორგი (ქისკ, I, 15:120). ამათგან ერთერთი — გიორგი, თანამედროვეა თეგდორე ქართლის კათალიკოსისა. ამიტომ, საბა ქართლის მთავარეპისკოპოსისათვის, რომლის თანამედროვეა ქართლის კათალიკოსი არსენი, ადგილი რჩება XIII ს-ის 20-იანი წლებისათვის. ამდენად, თ. ჟორდანიასეული დათარილება საბუთისა, თუ მას კონკრეტული წლებით არ შემოვზღუდავთ და ზოგადად XIII ს-ის 20-იანი წლებით განესაზღვრავთ, როგორც ჩანს, უფრო სწორია და მისაღები.

[„ხუცურად ნაწერი წყევლა-კრულების ნაწყვეტი“].

ხელრთულობები:

1. მტკიცე არს [მეფესა...] დამიმტკიცებია.

2. [ქ. ესე ვითა] ზემოთ დაგუიწერია, მე, გლახაკსა არსენი ქართლისა კათალიკოზსა, ნამე[ბითა და თანადგომითა ქარ]თლი[სა] ეპისკოპოზთაითა წმიდისა უდაბნოსა მღუიმისათუის [დაგუიწერია] და [გ]უიბრძანებია, ჩუენ ყოველთა, შემდგომად მათსა [დაგუიწერებთან ...]ღუ-ნაი და ზრუნვაი მამათა მემღუიმეთა, მათთა [წმიდათა მეფეთა და მღელთ-მოდლუართა დაწერ]ილი და დაწყევაი [მათი].

მე, გლახაკი არსენი ქართლისა კათალიკოზი, მათი მონამე და აღმასრულებელი ვარ, [რაიცა-რაი] ყოვლითა ზემოთ დაგუიწერია, არა[ვის ვათნიოთ]. ვითა დიდისა და მეფეთა შორის სანატრელისა დავითის [ან-

დერძში გაჩენით სწერია], კმა არს წმიდისა ამის უდაბნოისათუის და მათნი ღმრთივეურიგუინოსანი მეფენი. და მოურავად, ვითა იგი მასვე შინა სწერია გაჩენითავე ნიშნად — მნიგნობა[რთუხუცესი ვაზირი მონაზონი ჯდეს და მამაი მემღუიმე სულიერთა საქმეთა მათთა [განაგებდეს].

არ[ა] უც საქმე მღუიმესა თანა არცა ქართლისა კათალიკოზთა, თუინიერ ლოცვისა და კურთხევისაგან, [არცა ქართლისა მთავარ]ეპისკოპოზთა, არცა ვის სხუასა ეპისკოპოზსა, არცა მთავარსა ვისმე. და არს [მღუიმე მონასტერი ყოვლითურთ უწყენარი და თავისუფალი ყოვლისა წყენისაგან. ვითა და]მინერია, ლოცვაი წმიდთა მეფეთა ზედა აც; და ჟამისწირობანი ვითა ძუელთაგან [არს, აგრევე იყოს]. უკუეთუ ჩუენ მათნი მოლუანენი ვიყვნეთ, სახელსა ჩუენსა მოიწსენებდენ, პირველთა [თანა მღდელისაგან მოიწსენებდენ.

და ვინცა ესე დაწერილი და გაგებული წმიდისა უდაბნოისა მღუიმისასა შეუცვალოს, [ანუ იგიცა დაწერილნი უწინდელნი — წმიდისა მამათმთავრისა იოვანესი ქართლისა კათალიკოზისა, ანუ ოქროპირ ქართლისა კათალიკოზისა, ანუ გაბრიელ [ქართლისა კათალიკოზისა, და რაო]დენნი სხუანი შემდგომითი შემდგომად სხენან ჴელითნერილნი სანატრელთა [მამათმთავართანი და] წმიდისა მამათმთავრისა მელქიზედეკისი, ვინ შეცვალოს, ამას ყოველსა [შეცვალებად-ყოს და] მათ სანატრელითა ჴელითა დამტკიცებულნი, გინა დიდისა დავითისა ან-დერძი და] სიგელები მათი შეცვალებულ-ყოს, ჰრისხავს ღმერთი [დაუსა-ბამოი, წმიდაი მამაი შიოი და ყოველნი წმიდანი ღმრთისანი], კრულია ქრისტეს ღმრთისა მიერ [უკუნიითი უკუნისამდე], ამენ.

მე, არსენი [ქართლისა კათალიკოზმან] ჩემითა ჴელითა დაწერე ყოველი ესე სიმტკიცე და სახელნი; მტკიცე მყოფელნი [ამა დაწერილისა, დამამტკიცებელნი ამისნი, აკურთხ]ნეს ღმერთმან და წმიდამან დედაქალაქმან.

3. [ქ. ესე] ვითა წმიდასა კრებასა და წმიდასა მამათმთავარსა ჩუენსა არსენის, ქრისტეს მიერ ქართლისა კათალიკოზსა განუჩენია ბჭობითა, და დიდთა მამათმთავართა და მოძღუართა ჩუენთა ჴელითნერილნი [მათნი] დაუმტკიცებინ, მეცა გლახაკი, ქართლისა მთავარეპისკოპოზისაბა ჴელისწერით დავამტკიცებ[...]

გვიანდელი სათაური (თ. ყორდანიას მიხედვით, XVI ს-ის ხელით):
„[ქ. სხალტ]ბური სიგელი საალაპო წმიდის შიოსა“.

სარჩევი

საქართველოს ისტორიის წყაროების კომისიის გამოცემები	5
წინასიტყვაობა	9
თ ა ვ ი I. ანდერძის დედნის თავგადასავალი. შესწავლის ისტორია	12
თ ა ვ ი II. ანდერძის დათარიღება	29
თ ა ვ ი III. ანდერძის ტექსტის დადგენასთან დაკავშირებული საკითხები („ქართული წყაროთმცოდნეობა“, VIII, თბ., 1993)	36
თ ა ვ ი IV. ანდერძში დამონმებული ძველი ქართული საბუთები და ანდერძის დამონმება ძველ ქართულ საბუთებში („მაცნე“ ისტორიის... სერია, 3, 1989; 1, 1990).....	59
ანდერძის აღწერილობა. ტექსტის გამოცემები	110
პირობითი ნიშნები.....	112
ანდერძის ტექსტი (ფოტოკუპულირება)	113
ანდერძის სიმფონია-ლექსიკონი.....	144
Завещание Давида Строителя Шиомгвинской лавре (резюме)	174
Will of the King David the Builder to Shiomgville lavra (summary)	177
დ ა მ ა ტ ე ბ ა I. განაჩენი სვიმეონ [ხედიელ-ალავერდელისა] შიომღვიმის ლავრის წინამძღვრის, მოძღვრისა და დეკანოზის შესახებ....	179
დ ა მ ა ტ ე ბ ა II. დანერილი საქართველოს საეკლესიო კრებისა შიომღვიმის ლავრის შეუვალობის შესახებ („მაცნე“, ისტორიის... სერია, 1, 1990)	186

საგამომცემლო ჯგუფი:

გიორგი ბაგრატიონი
ნანი კალანდაძე
ირაკლი მარგველაშვილი
ნანა ქვაჩახია
ნანა ჩავლეშვილი
ნუგზარ ჩიტაია

გარეკანის დიზაინი — დეა ჯაბუა

წიგნი დაიბეჭდა გამომცემლობაში „ნეკერი“
Printed in Publishing House “NEKERI”

ნიშნულ მეფის „მამათა და პაპთა“ სიგელებს შორის უნდა იგულისხმებოდეს, როგორც აღინიშნა, არის გიორგი II-ის 1073 წლის სიგელი შიომღვიმისადმი „საქონელთათუის მათთა, რომელნი ჰქონან ლავრასა მღუიმიასასა თრიალეთს და მანგლისკეცს“ (ქისკ, I, N 6, გვ. 46:7). ეს სიგელი გამორჩეულია შიომღვიმის მონასტრის კუთვნილ სხვა საბუთებს შორის — მასში სახელდებით არის ჩამოთვლილი მონასტრის ის სოფლები, რომლებიც მის საკუთრებას შეადგენდა სიგელის გაცემის დროისათვის, ე.ი. 1073 წლისათვის. ამიტომაც, ამ სიგელის დამონმება დავით აღმაშენებლის ანდერძში „სოფელთათჳს“ სიგელებს შორის, არათუ სავსებით შესაძლებლად, არამედ აუცილებლადაც კი უნდა ჩაითვალოს.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ამ სიგელის ტექსტის ის ადგილი, სადაც ეს სოფლებია ჩამოთვლილი; საჭიროდ მიგვაჩნია სიგელის ტექსტიდან შედარებით ვრცელი ნაწყვეტის მოტანა, რადგან ამ ტექსტს ქვემოთ კიდევ არაერთხელ დავიმონმებთ ცალკეული ნაწყვეტების სახით, ხოლო ერთიანად იგი ასეთია: შიომღვიმის მონასტრის კუთვნილი „სოფელნი და აგარანი მათნი და ყოველნი საქონელნი მათნი, რომელნი სამეფოსა ჩუენსა შინა არიან, სახელდებით ესე: აგარაი — ციხედიდს; გლეხნი და მიწაი — ნიჩბისს; გლეხნი და მიწაი — კოდალს, წინარეჴს და შუარეჴს, ადლითს, შედარს და ძუელ ღრდულეთს; და ცხირეთს — ცხევერი და გაგაზელნი; გუელდესი და კოტმანი; კლდეკართა ქუეშე — ბორცუისჯუარი და ბჭითი; ზეგანთა მოუგონელნი — სვანეთს; და ფურჯადს, და ფიცეს“ (ქისკ, I, № 6:3-7).

ეს სიგელი ჩვენი საკითხისათვის განსაკუთრებით საყურადღებოა იმ მხრივაც, რომ მასში დამონმებულია ამ სოფლების შიომღვიმისადმი კუთვნილების შესახებ მანამდე არსებული სხვა სიგელები, დანერილები და წელითნერილები, რომლებიც საბუთის ტექსტში ექვსგზის იხსენიებიან (ქისკ, I, № 6, გვ. 46:5, 9, 12; გვ. 47:1; № 6:8, 17). კერძოდ, საბუთში აღნიშნულია, რომ „ესე ყოველნი საქონელნი მათნი, ვითა პირველთა სიგელთა სწერიან და ვითა შემწირველთა წელითნერილსა შინა სწერიან შეუვალობისა და თავისუფლებისა მათისათუის, ან, ჩუენცა მასვე ზედა გაგუითავისუფლებიან ესე ყოველნი საქონელნი მღუიმიანი“-ო (ქისკ, I, № 6:7-10); ან კიდევ, მეორეგან სწერია, რომ მღვიმის სოფლები „ყოველისაგანვე გაგუითავისუფლებიან და ვითა პირველთა სიგელთა შინა უწერია, გაგებით, მასნესსა ზედა იყუნენ“-ო (ქისკ, I, № 6:17-18). სამუხაზოდ, არც ერთს ამ „პირველთა სიგელთაგანს“ ჩვენამდე არ მოუღწევია, ერთის გამოკლებით — ესაა ბაგრატ IV-ის სიგელი ბორცისჯუარის შეწირულებისა, რომლის შესახებ ზემოთ იყო აღნიშნული.

3.3. დავით აღმაშენებლის „მამათა და პაპათა სიგელებს“ შორის, რომლებიც ანდერძის ტექსტშია დამონმებული, ცალკე უნდა გამოიყოს ის საბუთები,

რომლებიც *ძაგანის სახლს* ჰქონებია. ანდერძის ტექსტში მათ შესახებ აღნიშნულია შემდეგი: „ოდეს ზეზადნისა ციხე და მუხრანი ძუშლითგან ვეცადე მათგან ძებნითა, მაშინცა არა იყო ნებაჲ ჩემი, მა მამან ჩემმან უბოძაჲ, მით რომელ სხუათაცაჲ ჰქონებოდა მათთა გუართა და არავის ოდეს ექნა ჩუშნი ერთგულობა“ (სტრქ. 106-109). როგორც ვხედავთ, აქ დასახელებულია ორი სიგელი — ერთი, რომლითაც ზეზადნისა ციხე და მუხრანი ძაგან და მოდისტოსს ადრეც ჰქონებია, და მეორე — გიორგი II-ის სიგელი, რომლითაც მან თავისი ძისა და როგორც ქვემოთ ვნახავთ, თანამეფის დავით აღმაშენებლის სურვილის საწინააღმდეგოდ, ხელახლა უბოძა მათ ეს სამფლობელოები²⁴.

ამის შემდეგ ანდერძის ტექტში აღნიშნულია: „ან ძაგანმან სადგომად საეპისკოპოსონიცაჲ უდიდესნი, გარნა სამთავროდ თვთ, ადრითგან მამულობისა ეწერა-ყე საეპისკოპოსოდ, და მცხეთისა საქონებელნი მრავალნი დაემჭირნეს, და წილკანი საყდრისა, მონასტერისა რაცა იყო — მთასა ციხე მარანი, ანუ მატური იგი სოფელი; და მღვმე მონასტერი — შიგან ციხედ და სადგომად ჰქონდეს თვთ. ოდეს მოიქცეს საღმობა მისი თავსა მისსა, ყოველი ყოველთავე უკუნი თ ეცით ნაქონები მისა მიმართ თვსებული და მღვმეს ქონებანი მისნი — საავაზაკონი და წარტყუშნილი, ვითა მამისა ჩემისა ბრძანებასა შიგან გაჩენით სწერია“ (სტრქ. 109-117).

ანდერძის ამ ადგილის ჩვენი საკითხისათვის საინტერესო თვალსაზრისით განხილვამდე უნდა აღინიშნოს, რომ ტექსტში, არსებული გამოცემებისაგან განსხვავებით, ერთი არსებითი შესწორებაა შეტანილი. საქმე ის არის, რომ ამ საბუთის ყველა გამოცემაში, გარდა ს. კაკაბაძის მიერ ნუსხური შრიფტით გამოცემული ტექსტისა²⁵, „მამულობისა“-ს ნაცვლად წარმოდგენილია „მამაობასა“ (ასეთი ნაკითხვა მომდინარეობს ანდერძის ტექსტის თ. ჟორდანიასეული გამოცემებიდან და დღემდე მეორდებოდა, როგორც ჩანს, ტექსტის ამ ადგილას გადმოცემული ამბების გავლენით — აქ საუბარია დავით მეფის მამის მიერ ძაგანისათვის გაცემულ საბუთზე). საბუთის დედნის ბოლო ხანს მიკვლეულ ფოტოზე დაკვირვებით ცხადი შეიქნა, რომ ტექსტში აქ წერია „მამლობისა“, რაც შეიძლება გაიხსნას მხოლოდ როგორც „მამულობისა“²⁶,

²⁴ ამ ფეოდალურ სახლს, რომელიც, როგორც ჩანს, ქართლსა და კახეთს შორის მდებარე სადავო ტერიტორიას — ზერკ-ზედაზენ-მუხრანის მიდამოებს ფლობდა, *აბულეთისძეებ* მიიწევდნენ. ვიფიქრებ, ბოლოდროინდელი გამოკვლევით (ა. გოგოლაძე დავით აღმაშენებლის ანდერძი მომლოდინისადმი, თბ., 2001, გვ. 151-160), ეჭვიუტანლად დამტკიცდა, რომ ისინი აბულეთისძეები არ არიან; *აბულეთისძეებს* დავით აღმაშენებელმა იგი გადასცა სამფლობელოდ ძაგანის სახლის ამოწყვეტის შემდეგ.

²⁵ ანდერძი დავით აღმაშენებლისა, შიომღვიმისათვის დაწერილი ტექსტი გამოსცა სარგის კაკაბაძემ, ტფ., 1912, გვ. 13, ზემოდან მეორე სტრიქონის ბოლო სიტყვა.

²⁶ უნდა აღინიშნოს, რომ ანდერძის ტექსტის ეს ადგილი (სადაც „მამლობისა“ იკითხება), როგორც ფოტოპირზეც აშკარად ჩანს, განახლებულია, გაცხოველებულია. არ გამოორიცხავ იმასაც, რომ განახლების დროს აქ მთლად ზუსტად არ იქნა აღდგენილი თავდაპირველი ტექსტი და შესაძლებელია გაცხოველებამდე აქ მართლაც „მამაობას“ ან სხვა მისი მსგავსი სიტყვა იკითხებოდა.